

Uvodnik

V zgodovini človeštva so ljudje različno doživljali in posegali v svojo prihodnost skozi svojo sedanjost. Posebno pomembna postanejo vprašanja, ki so vezana na prihodnost, med pojavom globalnih družbenih kriz. Vsaka družbena kriza je kriza obstoječih mehanizmov (zakonitosti), po katerih ta družba deluje. Zato ljudje doživljajo takšno družbeno krizo po eni strani kot nekaj neperspektivnega, ker so s svojo družbeno dejavnostjo prisiljeni v reprodukcijo obstoječih družbenih mehanizmov, po drugi strani ravno ta situacija vzbudja k iskanju drugačnih perspektiv razvoja družbe. Kriza se v današnji civilizirani družbi izraža kot kriza obstoječe nacionalno ekonomske ureditve sveta in hkrati kot kriza nacionalne ekonomije in z njo vred nacionalne države. Družbena kriza sili na površje konzervativne sile, ki si prizadevajo stabilizirati družbo s čim bolj doslednim uveljavljanjem obstoječih družbenih mehanizmov, in revolucionarne sile — te si prizadevajo preseči delovanje družbenih mehanizmov, ki so do krize privedli. V začetnem obdobju globalne družbene krize, ko se nove perspektive šele oblikujejo, je torej realno pričakovati naraščanje vpliva konzervativnih sil na kriznih področjih. Stopnjevanje groženj z atomsko vojno in vojno nasploh je eden od načinov, s katerim skušajo obstoječi družbeni režimi upravičiti svoj obstoj.

Današnje iskanje »drugačnega« je oprto na načrtovanje razvoja. V splošnem bi lahko rekli, da gre za prehajanje od uporabe argumentov moči na uporabo moči argumenta (od kvantitete na kvaliteto), od abstraktnega h konkretnemu, od kapitala do države k znanosti, od abstraktnega dela k informaci. V tem prehodu se tudi ustrezno modificira družbena vloga znanosti in tudi znanost sama. Iz svoje pasivne vloge v zgodovini (znanost kot produkcijska sila kapitala) prevzema znanost aktivno vlogo, tako da aktivno posega v upravljanje kapitala in države. Znanost doživlja ta prehod v obratu od razlaganja pojavov k intergracijskim, sistemskim posegom v naravo in družbo. Kvalitativna zamenjava centrov družbene moči ni spontan proces, temveč precej boleča procedura, saj ni v interesu ljudi, ki imajo moč delovanja znotraj obstoječih centrov družbene moči, da bi to svojo pozicijo izgubili. Znanosti se ni potrebno boriti s puškoker nadaljnji obstoj družbe zahteva racionalizacijo celotne družbene dejavnosti v obstoječih pogojih kapitalistične proizvodnje, iz katere ni izvzeta nobena dežela. Zgodovinska potreba po uveljavljanju znanosti pri upravljanju

družbe v državah z izredno močno državno oblastjo, predvsem v socialističnih, zgodovinska potreba po uveljavljanju državnega monopolnega kapitalizma je bolj eksterna prisila konkurence kot pa notranja, družbeno samorasla potreba.

Razmerje med znanostjo in politiko (upravljanjem) v naši jugoslovanski skupnosti še vedno odriva znanost na obrobja družbenega dogajanja. Tak položaj znanosti ni le odraz usmerjanja denarnih sredstev zgolj v aplikativne raziskave, temveč je tudi boj proti uveljavljanju znanstvenega pristopa pri upravljanju družbe. Za njim se skrivajo neposredni interesi birokracije, ki je pripravljena žrtvovati karkoli, da bi ostala na svojih družbenih pozicijah.

Jugoslavija ni dežela, ki bi lahko diktirala svetovni tehnološki razvoj. Lahko pa se vanj vključi in na ta način začne reševati krizo, ki zaenkrat pri nas še ne presega uporabe restrikcij (s stališča moči) in torej še ne načinja kvalitativno spreminjati struktur. Čeprav se kriza razgalja pred nami (Jugoslavlani) že nekaj časa, smo v iskanju perspektiv razvoja šele na začetku. Zgodovinska odprava blagovne produkcije zahteva prehod na konkretno planiranje in obvladovanje družbene produkcije. Za to pa je potrebno znanje. Znanje pa v zavesti ljudi ne more delovati samo na sebi, temveč šele kot znanje za sebe. Sama oblika družbenega odločanja zato še v ničemer ne določa vsebine, jo pa v določeni meri omeji. Če namreč znanstvenega pristopa in z njim znanosti ni pri odločanju, če se njenih argumentov ne upošteva, se lahko interesom delovnih ljudi, čeprav jih reprezentirajo delovni ljudje sami, zgodi, da zbledijo v prazne, neuresničljive, politikantske fraze.

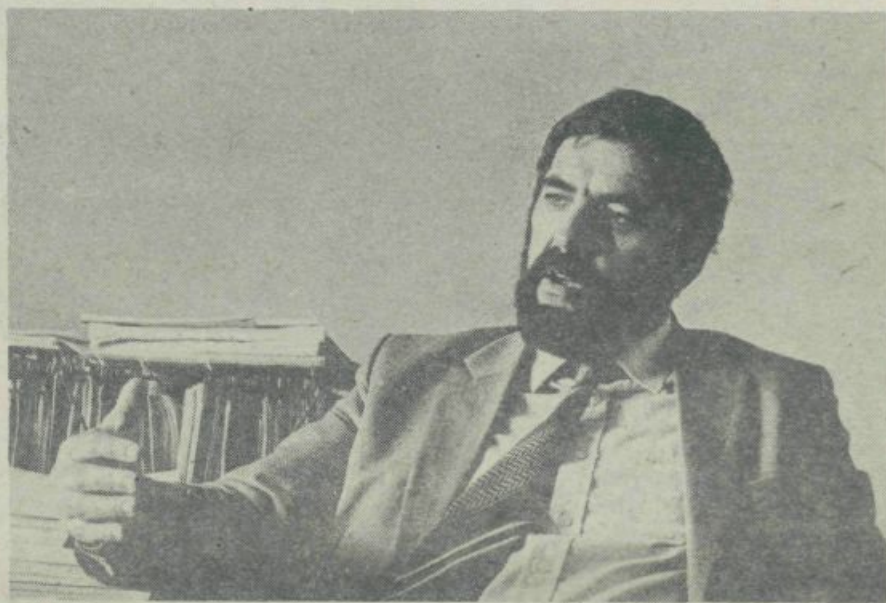
Iskanje perspektiv razvoja se posebej intenzivno postavlja pred mlado generacijo, ki poleg tega, da se izobražuje, še ni vključena v družbeno produkcijo. Zanj je prihodnost toliko bolj negotova stvar z dveh vidikov: z vidika kvalitete življenja in z vidika dela. Ob tem pa sta tako življenje kot delo postavljena pod vprašaj. Uredništvo Tribune je zato zainteresirano za objavo prispevkov, ki resno obravnavajo tovrstno problematiko. Pripravljeni smo jih predstaviti vsaj delu slovenske javnosti, ker smo mnenja, da sredstva javnega obveščanja občutno premalo opozarjajo na probleme prihodnosti (obravnavajo jih bolj kot zanimivosti, ne pa kot resne težave naše sedanjosti in bližnje bodočnosti, in s tem dajejo konzervativnim silam v naši družbi večji maneverski prostor.

Uredništvo

Tribuna

XXXI

Intervju z Emilom Milanom Pintarjem, direktorjem projekta "Dolgoročni razvoj Slovenije"

Uvod k intervjuju — o projektu »Dolgoročni razvoj Slovenije«

Na osnovi izkušenj s srednjeročnim planiranjem je v drugi polovici sedemdesetih let v Sloveniji dozorelo spoznanje, da je potrebno hkrati s pripravo novega srednjeročnega plana (1981–1985) pripraviti tudi načrt dolgoročnega razvoja Slovenije do leta 2000. Hkratno pripravljanje obeh planskih listin naj bi odpravilo večji delež slabosti iz srednjeročnega planiranja: po eni strani bi lahko željam in potrebam, ki so neuresničljive v petletnem obdobju, v dolgoročnem načrtu dali stvarnejšo podobo in realnejšo dinamiko (ter tako srednjeročne plane razbremenili številnih iluzij), po drugi strani pa bi dolgoročni načrt predstavljal **opredelitev razvojne strategije**, ki se v srednjeročnih planih zaradi prevelike natančnosti že vse pogostejše izgublja.

Na osnovi takih spoznanj sta zbor združenega dela in zbor občin skupščine SR Slovenije 19. julija 1978 sprejela odlok o pripravi in sprejetju dolgoročnega plana SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do 1995, oziroma za določena področja tudi do leta 2000. Za strokovnega nosilca izdelave načrta je bil določen Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, ki je z delom takoj začel. Kmalu je ugotovil, da je potrebno zaradi številnih preprek in nevarnosti, ki jih v sebi nosi dolgoročno planiranje, pa zaradi nepripravljenosti slovenske znanosti, da bi v načrtu učinkovito sodelovala, torej za potrebe dolgoročnega načrta oblikovati poseben raziskovalni projekt, v katerem bo mogoče povezati in uskladiti vse posamične raziskave s tega področja. V soglasju z IS skupščine Slovenije je republiški komite za družbeno planiranje 18. 1. 1980 imenoval projektni svet načrta »Dolgoročni razvoj Slovenije«, hkrati pa potrdil izhodiščna gradiva, v katerih je bila opredeljena organizacija in delovanje projekta ter njegova vsebinska usmeritev.

Direktor projekta je Emil Milan Pintar, 37-letni dipl. filozof, ki je že iz obdobja svojega dela v Raziskovalni skupnosti v ozkem stiku s problemi znanosti in razvoja. Najbrž je to danes v Sloveniji najbolj kompetenten človek, kar zadeva našo prihodnost in nanjo vezane velike dileme; zato smo ga zaprosili za pogovor. (Opomba: vsi poudarki v tekstu, ki sledi, so bili narejeni na osnovi razmišljanj avtorja teksta. Razgovor je koncem aprila organiziral in izvedel Boštjan Dežman.)

Tovariš Pintar, ali ni to eden naših prvih planskih projektov o naših perspektivah do leta 2000 v Jugoslaviji?

Tega skorajda ne bi mogli tako označiti. Prvič, ta plan, ki ga zdaj pripravljamo in ki naj bi obsegal obdobje od leta 1985 do 1995 oziroma na nekaterih področjih do leta 2000, je pravzaprav drugi dolgoročni plan, ki ga je Slovenija oz. Jugoslavija pripravila. Prvi je bil pripravljen za obdobje 1970 do 1985, seveda pa je sedanji dolgoročni načrt nastajal in še nastaja v bistveno spremenjenih pogojih, tako v Jugoslaviji sami kot tudi v svetovnih razmerah. Te so precej drugačne, kot so bile takrat, tako da bo ta plan najbrž nekatere razvojne usmeritve drugače zastavil, kot jih je prejšnji.

Kako pa se je »izkazal«? Je bil dovolj objektivni?

Ko govorimo o realizaciji dolgoročnega plana, mislim, da je dolgoročni plan v drugačni funkciji kot npr. srednjeročni. Njegova naloga namreč ni, da poskuša nekatere elemente zelo natančno določiti in jih postaviti tako, da bi bili popolnoma realno uresničljivi. Naloga dolgoročnega plana je predvsem v tem, da postavi koncept in s tem da nek okvir oz. ponudi določeno usmeritev ali, če hočete, neko razvojno strategijo, ki omogoča, da potem s srednjeročnimi in letnimi plani pravzaprav postavljamo posamezne stopnje v realizaciji dolgoročnega načrta. Težko je torej govoriti o realnosti ali nerealnosti dolgoročnih planov; najbrž je treba govoriti o ustreznosti ali neustreznosti razvojne strategije, ki jo načrtujemo. V tem smislu je prejšnji dolgoročni načrt dal izhodišča za sedemdeseta leta; danes seveda že lahko govorimo o tem, da je za osemdeseta manj uporaben; načrt, ki ga sedaj pripravljamo, bo izoblikoval izhodišča do konca tega stoletja.

Kot se zdi, je v projekt, v napore za razrešitev dilem prihodnosti, vključen praktično ves ali zelo velik potencial slovenske znanosti. Tudi v tem smislu je projekt zanimiv in spodbuda za slovensko »znanost o prihodnosti«.

Ko govorimo o vključevanju znanosti, moramo pravzaprav govoriti o dveh vidikih: na eni strani o tem, koliko je znanost že pripravljena in usposobljena, da se spopade z vprašanji načrtovanja, predvidevanja, planiranja prihodnosti, po drugi strani pa seveda, kaj naj bi pomenil tak projekt za znanost samo. Če govorimo o prvem vidiku, je treba poudariti naslednje: metode planiranja so v Sloveniji, pa tudi v Jugoslaviji kot celoti, relativno slabo razvite. Še najbolj so razvite na področju ekonomije, mnogo manj pa na področjih drugih družboslovnih znanosti, npr. sociologije, politologije, prava, kriminologije itd. Prav tako pa so po mojem mnenju nezadostno razvite na področju prostorskega planiranja. Seveda so razlogi za to številni. Zavestno in organizirano smo se poskušali oddaljiti od sistema planiranja, ki ga je uporabljala Sovjetska zveza, od t.i. *centralnoplanskega načrta*. Pri tem smo ponekde zanemarili dejansko planiranje, oziroma planiranje ni dobilo tiste družbene moči, ki bi jo pravzaprav potrebovalo. No, mislim, da to napako poskušamo odpraviti, planiranju dajemo večjo težo, seveda pa se te gmote ne da naenkrat premakniti. Potrebujemo čas, da določeno količino znanstvenih prizadevanj usmerimo v sfero planiranja.

Če pogledamo obratno — naj odgovorim še na drugi del vprašanja — kaj pomeni ta projekt za sam razvoj znanosti, potem je treba reči, da pomeni relativno malo. Velikost projekta je približno milijardo in pol starih dinarjev oziroma 15 novih milijonov na leto, z vsemi sofinancirji okrog 25 milijonov, kar seveda v primerjavi s sredstvi, ki jih npr. zbira Raziskovalna skupnost, pomeni zelo majhno vsoto — seveda tudi v primerjavi s sredstvi, ki jih združeno delo neposredno daje za raziskovalno — znanstveno delo. To pomeni, da vidimo mnogo večji pomen v tem, da se je znanost sploh vključila v pripravo planskih dokumentov, ne pa v tem, da bi ta sredstva kakorkoli prispevala k razvoju znanosti. Pri tem, da se je znanost vključila, seveda sledimo dve intenci: ena je zakonska — zakon o družbenem planiranju jasno govori, da je treba vse odločitve na tem področju, torej razvojne oz. planske, nasloniti na rezultate znanosti. Drugo je seveda intencija, ki jo je, vsaj tako mislim, Kardelj izredno dobro skiciral v svojih zadnjih študijah, ko govori o tem, da bi dejansko celotna politika morala bolj kot doslej sloneti na resnih znanstvenih študijah, analitičnih in sintetičnih, in da bi pravzaprav strokovne službe morale imeti svojo znanstveno predfazo oz. strokovno delo v celoti.

Pričakujete torej, da se bo znanost v prihodnjih letih še bolj vključevala v politiko in planiranje, da bo v tem smislu razvila v svoj potencial. Že to, da je znanost sploh začela razmišljati in delati za prihodnost, se mi zdi pomemben premik. Pričakujete, da bosta znanost in politika v prihodnosti dosegli kakšen pravi dialog?

Moje mnenje je, da je znanost po svoji lastni naravi pravzaprav vselej usmerjena v bodočnost že s tem, ko

je naravnana na raziskovanje tistega, kar je pravzaprav neznano. Če govorimo o sami logiki razvoja znanosti, mislim, da je dr. Tine Hribar v nekaterih svojih tekstih upravičeno opozarjal na to, da se tudi narava znanosti same spreminja. Da znanost prehaja iz svojih faz, ko je bila izrazito analitična, preko faz, ko je bila izrazito sintezna, v faze, ko postaja izrazito projektivna. Nemci temu rečejo »plannende Vernunft«. V mnogih znanostih, ne samo v družboslovnih, ampak tudi v eksaktnih, se razmerje med znanostjo in objektivno stvarnostjo spreminja: ne gre več za to, da bi znanost kot opazovalec in raziskovalec bila usmerjena v znanost, ampak gre pravzaprav za to, da znanost po načelih lastne notranje konsistentnosti iz sebe ven gradi modele, ki niso več »resnični«, če uporabim ta izraz, ampak gre za vprašanje njihove točnosti, spet po istih načelih konsistentnosti, in v tem smislu postajajo vse znanosti *projektivne*. Tako znanosti dejansko konstruirajo objektivno stvarnost okrog sebe, samo da tega seveda ne smemo tolmačiti idealistično. V tem smislu se začinjajo znanosti močno približevati temu, kar naj bi bila naloga politike: ne pojmovane kot vladanje, ampak politike, katere naloga je ravno načrtovanje, vodenje, organiziranje, oblikovanje tistih sistemov, ki omogočajo notranjo družbeno konsistentnost, torej dogovarjanje o vsem, kar vodi v razvoj. Menim, da nastaja zveza med znanostjo in politiko že precej časa in da bo postajala v bodočnosti čedalje močnejša. Ima pa poleg svojih dobrih lastnosti, na katere sem opozoril, tudi nekatere izjemno problematične: gre za zlorabo znanosti v nekaterih ožjih političnih okoliščinah, za, lahko rečemo, *preforsiranje znanosti v določene smeri, za katere je vprašanje, ali so v tem trenutku same po sebi pozitivne, saj se zastavljajo predvsem zato, da omogočajo zadovoljevanje posebnih interesov*. S tem ne mislim samo na vojaška raziskovanja, ampak tudi na nekatere druge, tudi zelo komercialna.

Očitno je torej, da ste morali ta projekt gledati na prejšnjega nekoliko drugače metodološko zastaviti. Da ste sploh lahko začeli s predvidevanji, ste morali spoznati najprej sedanost, torej vključiti rezultate dosedanjega znanja v projekt. Kako ste to izvedli?

Najprej smo seveda morali izoblikovati model za razumevanje dosedanjega dogajanja. Ne samo sedanosti — ne gre za to, da razumemo neko dejansko stanje v hipnem preseku, gre za to, da razumemo logiko tega dogajanja in da iz te logike razumemo tisto, čemur rečemo »spontani trendi«. Model, ki smo ga oblikovali kot nekakšen okvirni pristop k problematiki in ki naj bi nam omogočil interpretacijo številnih posamičnih podatkov, dejstev, pojavov itd., so izoblikovali ekonomisti. Kaže na to, da je mogoče celoten razvoj razumeti kot medsebojno soodvisnost treh faktorjev, ki vplivajo na razvoj: *živega dela, produkcijskih sredstev oz. v Marxovi notaciji kapitala, in znanja*. Raziskave kažejo, da se razmerje med temi tremi faktorji močno spreminja. Imeli smo obdobja — takrat je prevladovala poljedelska produkcija —, ko je bilo dominantno živo delo. Sledilo je obdobje klasične industrijske civilizacije, ko je prevladoval kapital. V prvem obdobju, ko je prevladovalo živo delo, so bile npr. dominantne tiste družbe, ki so imele veliko število delavcev, kmetov, vojakov; v naslednjem obdobju so bile dominantne tiste, ki so lahko izgradile kapitalne sisteme, sisteme delovnih sredstev, in so kot relativno majhne družbe — Španija, Portugalska, zlasti pa Nizozemska in Anglija — lahko dejansko postale dominantne svetovne velesile. Z razvojem industrijskega potenciala in tehnološke strukture je seveda postalo jasno, da kapital izgublja svojo dominantno pozicijo in da postaja dominantno znanje. Znanje, ki se je razvilo na kapitalu, ki zahteva vključitev kapitala, znanje, ki ga ne moremo razviti brez tega prejšnjega elementa, vendarle postaja do te mere dominantno, da danes lahko rečemo, da prav ono prispeva več kot 50 % vsega v razvoj ali v produktivnost dela.

Znanje seveda zlasti opazujemo na dveh ravneh. Prva raven je raven splošne izobrazbe ali izobrazbe zlasti vseh zaposlenih, pa tudi družbe v celoti, (zato so tako zelo pomembni postali sistemi izobraževanja); druga raven je nivo organiziranega nastajanja novega znanja, torej raziskovalne dejavnosti, najsi gre za delovne organizacije ali za nacionalne raziskovalne politike. Danes lahko rečemo, da tista družba, ki ni sposobna zagotoviti nastajanja in uveljavljanja znanja, praktično nima nobenih možnosti, da se normalno vključi v mednarodno delitev dela, četudi razpolaga z ogromnim številom delavcev, kot npr. Kitajska, Indonezija, Indija, Brazilija itd., ali četudi razpolaga z ogromnim kapitalom, kot npr. v tem trenutku nekatere OPEC države, ki imajo celo nacionalni dohodek po 15, 17, 18 tisoč dolarjev na prebivalca, vendar jim ta denar vendarle ne daje realnih možnosti, ker ni v dialektični zvezi s tretjim elementom, torej z znanjem.

To je tisti model, ki smo ga postavili v osnovo tako za razumevanje kot za razlago dosedanjih gibanj ter seveda za oblikovanje projekcije bodočega slovenskega razvoja. Tem bolj, ker mislimo, da je Slovenija dosegla neko stopnjo razvoja, ko mora svojo razvojno strategijo menjati. Če preverimo zaporedje faktorjev, torej kapitala, dela, znanja, potem ugotovimo, da družba na neki določeni točki — to je točka, kjer kapital začne izgubljati svojo moč — praviloma doseže prvič v svojem industrijskem razvoju polno zaposlitev. Slovenija je polno zaposlitev dosegla nekako koncem šestdesetih, v začetku sedemdesetih let, in že takrat bi morala svoje ekstenzivne modele menjati za intenzivne. V predelovalnih industrijah, ki jih je imela takrat že močno razvite, bi morala vpeljati notranje prestrukturiranje v smeri programov investicij z višjo organsko sestavo kapitala oziroma z višjim tehnološkim deležem. Kar tega ni storila, je seveda vsa sedemdeseta leta izjemno hitro odpirala delovna mesta, to pa je pomenilo, da se je Slovenija, ki je stoletja nazaj bila dežela z izjemno veliko emigracijo, spremenila v deželo z imigracijo. Zapolnjevala je nova delovna mesta, namesto da bi začela z učinkovitim prestrukturiranjem svojega potenciala.

Ce se ne motim, mora vsaka študija kot prvo fazno poročilo vsebovati nek pregled...

Gre za metodologijo...

Da, za čisto metodologijo...

Ugotovili smo, da v organiziranosti slovenske znanosti v zadnjih letih prihaja do nekaterih premikov. Osnovni značilnosti sta mogoče le — to, da prihaja do silovitih drobitev raziskovalnega dela v Sloveniji (ta trenutek imamo že precej več kot tisoč raziskav letno, kar pomeni, da so raziskave postale drobne itd.); druga stvar je, da mislimo, da ta drobitev vodi v nepreglednost, vodi pa seveda tudi do tega, da začnejo upadati družbeno vrednotenje znanja (tudi iz številnih drugih razlogov, ki niso samo interni v znanosti).

Da bi preprečili, da se tudi v našem projektu, ki je zelo konkreten, te slabosti ne bi pojavljale, smo seveda morali izdelati novo metodologijo. Bistvo te nove metodologije je v tem, da smo vsako raziskavo poskušali videti v treh elementih: prvi del raziskav naj bi bil zaključen s prvim faznim poročilom, v katerem naj bi bila dana projekcija raziskave, opredeljena metodologija, uvodna hipoteza, opravljen pa naj bi bil tudi informativni pregled o tem, kaj je bilo na tem področju v Sloveniji, Jugoslaviji, v svetu doslej narejeno. Drugi del naj bi bilo originalno raziskovalno delo, ki ga zahteva raziskava, in tudi ta del naj bi se zaključil s faznim poročilom; tretja faza pa naj bi bila interpretacija rezultatov. Razdelitev vsake raziskave v faze nam omogoča naslednje: prvič, da že po prvem raziskovalnem poročilu lahko informiramo druge ekipe in ustanove, kaj bo ta študija prinesla; hkrati pa jim lahko posredujemo znanje, ki ga je ta študija že zbrala (v informaciji o dosedanjem reševanju problematike). Drugo, kar nam je taka razdelitev prinesla, pa je, da lahko pravzaprav v vsaki od teh faz raziskavo ustavimo, če projektni svet ugotovi, da raziskava ne poteka ustrezno, oziroma, kar se običajno dogaja, da v vsaki od teh faz organiziramo strokovno politično razpravo, ki omogoča dopolnjevanje, ali če je potrebno, preusmerjanje ali vključevanje novih elementov v raziskavo itd. Na ta način smo se izognili nevarnosti, da z raziskovalno organizacijo podpisemo pogodbo, se potem zanjo več ne zmenimo in nazadnje dobimo rezultate, ki so neustrezni. Raziskavo poskušamo sproti spremljati, in če je potrebno, preusmerjati.

Torej obstoji nek organ, ki študije spremlja? Je to svet?

Projektni svet projekt vodi. Vendar njegova naloga ni neposredno spremljati raziskave. V ta namen običajno oblikujemo posebne, ad hoc skupine, povabimo posameznike, ki se potem ukvarjajo s posamično raziskavo. Ne iz raziskovalcev, ampak iz drugih strokovnjakov.

Ali poteka tak projekt samo v Sloveniji? Če poteka tudi v drugih republikah, kakšno je razmerje med našim in ostalimi?

Odločitev, da se oblikuje dolgoročni načrt 1985–1995, je bila seveda dogovorjena v zveznem merilu. To pomeni, da so vse republike, po drugi strani pa tudi federacija sama, pristopile na tak ali drugačen način k pripravi dolgoročnih planov, in so seveda razvile v prvi fazi raziskovalno dejavnost. Vendar pa so reagirale zelo različno. Najhitreje je v nekem smislu reagirala Srbija, ki pa je dala celotno projekcijo dolgoročnega razvoja izdelati enemu samemu ekonomskemu inštitutu. Ker je bila ta projekcija pripravljena že v letu 1979, je razumljivo, da je operirala predvsem s podatki iz srede sedemdesetih let, torej s podatki iz časa, ko so bile ambicije po razvoju precej drugačne. Npr. pogled na razvojne stopnje je bil drugačen, kot je danes, enako tudi konstelacija mednarodnih sil, in razumljivo je, da je ta študija postavila izjemno zahtevno projekcijo, ki je po

našem mnenju nesprejemljiva. Poleg tega je v tej projekciji prišla do izraza želja po avtonomnosti, celo avtarkčnosti posameznih republik (v tem primeru gre za Srbijo), zlasti na področju energetike. V tej študiji smo posebej presenečeno opazili, da je Srbija načrtovala, da bi v celoti zmanjšala oz. izničila potrebo po uvozu energije, s tem da bi kapacitete izjemno hitro postavljala sama. Pri tem pa je treba vedeti, da so graditve energetskih kapacitet v Srbiji lahko bistveno dražje — in tudi so bistveno dražje — kot pa na najbolj optimalnem mestu v Jugoslaviji. Tukaj se je torej uveljavila želja po avtarkčnosti, za katero menimo, da je lahko izjemno nevarna, če bi se uveljavila v vseh republiških dolgoročnih planih.

Kako pa z drugimi republikami? Imate občasne stike...?

Imamo stike, imamo zveze, imamo tudi medsebojna posvetovanja (nedavno tega je bilo eno v Titogradu). Hotel pa bi povedati še tole. Hrvaška je tudi organizirala raziskovalno delo, vendar je šla po tej poti, da je že od vsega začetka sprostila panožne, področne projekte; izkazalo pa se je, da v kasnejši fazi teh projekcij ne more več koordinirati. Bile so vzporedne, ampak tisto, kar je bilo hudo pri tem, je bilo to, da so računalna in iste dejavnike razvoja: na isti prostor, isto delovno silo, ista finančna oz. investicijska sredstva, na iste kadre itd. To nas je opozorilo, da če se hoče Slovenija, ki je relativno majhna republika, izogniti tej napaki, ne sme začeti svojega dolgoročnega plana delati na ta način, da bi začeli s projekcijami po področjih. Postaviti mora koncept, v njem zastaviti generalne opredelilne in potem s tem konceptom dosegati, da se nam ko razpravljamo o prostoru, delovni sili, o kadrih, o investicijah, ne bo dogajalo, da bi iste elemente dvakratno, trikratno računali po posameznih področjih. Poseben projekt teče v federaciji, imenuje se »Konceptcija dugoročnog razvoja Jugoslavije«; organiziral ga je Zvezni zavod za načrtovanje, v njem sodelujejo institucije iz vseh republik in pokrajin. Iz Slovenije sta zlasti udeležena Institut za ekonomske raziskave iz Ljubljane, ki raziskuje tehnično—tehnološke vidike dolgoročnega razvoja, torej tehnološko komponento in Gradbeni center, ki sodeluje pri projekciji razvoja gradbeništvu. Zvezni projekt je že v tej fazi, ko so končane preliminarne študije, in s povzetki teh študij že razpolagamo.

Katere raziskovalne organizacije pa sodelujejo v slovenskem projektu?

Izhajali smo iz načela, da tako planiranje vključuje številne vidike: prostorskega, ekonomskega, socialnega. To nam je bilo nekako za izhodišče. V našem projektu zaenkrat sodelujejo poleg Instituta za ekonomske raziskave, Urbanističnega in Sociološkega instituta še številni drugi. Tako nam Institut za kriminologijo dela posebno raziskavo o deviantnih pojavih v Sloveniji in o bodočem razraščanju le-teh. Institut za geografijo je naredil tri izjemne študije, ki se nanašajo na področje drobitve zemljiške posesti, na področje revitalizacije gorskega prostora za kmetijstvo. Vključili smo še številne druge institucije. Center za preučevanje sodelovanja z deželami v razvoju že dolgo dela študijo, ki smo ji dali naslov »Razvoj ekonomskih odnosov Slovenije s tujino«, torej analizo o tem, kakšni bodo odnosi Slovenije (seveda Slovenije v kontekstu Juoslavije) s tujino, s poudarkom na razvitih in s poudarkom na deželah v razvoju. Ta center dela tudi raziskavo o deležu in vplivu multinacionalnih družb v slovenskem prostoru. Sodelovali so tudi raziskovalci iz drugih republik; tako je skupina pod vodstvom nekega zagrebškega oz. mostarskega profesorja ekonomije delala študijo, kako razumejo Slovenijo, njen razvoj in njene razvojne ambicije v drugih republikah.

To je bilo najbrž zelo zanimivo...

Ja, za nas je bilo to zelo zanimivo, ker svoje lastne probleme vedno vidimo le od znotraj; vedno smo nezadovoljni tako s stopnjo razvoja kot z načinom reševanja, vedno smo kritični — to je značilno za Slovenijo — do vseh političnih odločitev itd. Posebej nas je zanimalo, kako izgleda Slovenija, njene odločitve, njena politika, njen položaj v Jugoslaviji z vidika drugih republik.

Po naftnem šoku leta 1973 se je po vsem svetu hitro uveljavila zavest o potrebi načrtovanja drugačnega razvoja. Postal je jasno, da če se je lahko pri tako osnovni stvari, kot je nafta, pokazala taka nezanesljivost, tako ne gre več naprej. V tem smislu se je razvila obširna znanstvena aktivnost, nastale so že mnoge študije o alternativnih vidikih razvoja. Kako ste vi te svetovne razvojne scenarije vključili v projekt slovenskega dolgoročnega razvoja?

Gre pravzaprav za dvoje vprašanj. Prvo zadeva tuje študije. Že v prvi fazi smo jih pregledali celo vrsto, predvsem tiste najpomembnejše. Gre npr. za različne študije OECD, zlasti »Inter Future«, pa za študije Evropske ekonomske komisije. Nedavno smo dobili njihove najnovejše scenarije, v katerih analizirajo ekonomske premike v evropskih gospodarstvih v sedemdesetih letih, pa vplive le-teh na osemdeseta leta. Pregledali smo tudi študije Evropske gospodarske skupnosti; zlasti poskušamo redno spremljati njihov »FAST« projekt, ki raziskuje možnosti za večje vključevanje znanosti v prihodnji razvoj. Spremljamo tudi študije OZN, ki zadevajo to problematiko in problematiko prihodnjega razvoja sploh, pregledali smo npr. poročilo Brandtove komisije, pravkar pa analiziramo »Carterjevo poročilo« — »Global 2000«. Skratka, znanje, ki je bilo na tem področju v svetu že izoblikovano, smo poskušali vključiti v naš projekt. Okrog 15 takih študij, ki so v svetu naletale na velik odmev, smo v skrajšani obliki predstavili ožjemu krogu ljudi.

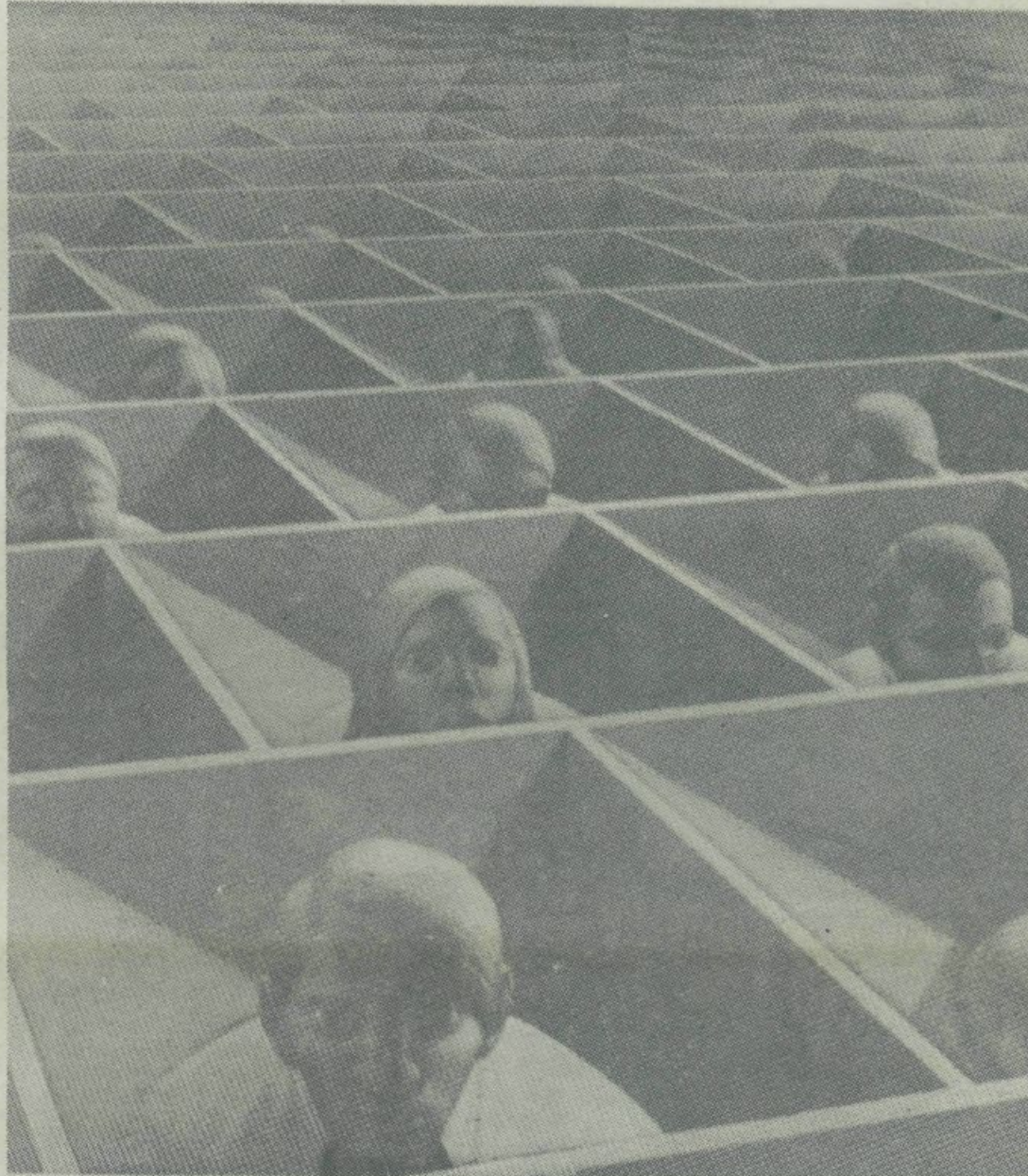
Druga stvar je vprašanje naftnega šoka, sprememb strategije itd. Naša ocena se nekoliko razlikuje od vsakdanje, javno uveljavljene ocene o tem, kaj naj bi sploh bil naftni šok. Ocenjujemo, da je naftni šok pojav, do katerega je moralo priti. Menimo, da ga je umešno povzročil anglosakški svet, najbrž zato, da bi nadomestil izginjačo komponento rasti, dinamično komponento inovativnosti. Podražitev nafte je namreč povzročila dodatno obdavčenje oz. dražitev proizvodnje na Japonskem in v Evropi, kar je zelo ustrezalo Američanom. Prav tako je naftni šok ustrezal Angležem, ki so imeli ogromna nahajališča nafte in zemeljskega plina, na katerih pa so bili stroški zaradi potrebe po uporabi najzahtevnejše tehnologije tako visoki, da je bilo črpanje rentabilno šele pri ceni 23 do 25 dolarjev za sodeček nafte. V tem smislu je seveda podražitev nafte ustrezala Združenim državam in Angliji, najbrž pa tudi Sovjetski zvezi, saj gre za državo, ki veliko nafte izvaža, ima pa jo globoko pod zemeljsko površino. Črpanje v takih razmerah zahteva drago tehnologijo in povzroča velike stroške, drugače kot npr. na Bližnjem vzhodu, kjer se nafta nahaja zelo blizu zemeljskega površja.

Drugo dejstvo, ki je za nas nekoliko neprijetno in o katerem navadno ne govorimo, je, da se delež nafte v jugoslovanski energetski bilanci po letu 1973 ni začel zmanjševati, kot bi lahko pričakovali, ampak je naraščal od 44 % do 49 % vse do leta 1978/79; v vsem tem obdobju smo še vedno naravnnavali energetsko bilanco tako, da smo dajali nafti privilegiran položaj. To kaže, da nismo bili pripravljeni na spremembe takrat, ko bi morali biti, pa čeprav so nekatere znanstvene študije (npr. »Meje rasti« t.i. »rimskega kluba«, pa Pestel—Mearsarčevića študija) že takrat opozarjale, da bo do hitre dražitve energije nujno moralo priti. Nekatere ukrepe smo začeli sprejemati šele v začetku osemdesetih let, pa še za to je treba reči, vsaj jaz tako mislim, da so bili napačno naravnani. Naj navedem samo en podatek, ki

ga običajno zamolčijo: če bi Jugoslavija leta 1975 sprejela ustrezne ukrepe, po katerih bi morali naši proizvajalci avtomobilov spremeniti tehnologijo tako, da bi vozila, registrirana po letu 1978, porabila na sto km 7 litrov bencina, ne pa deset, kot ga »kuri« naša rdeča zastava, bi danes že letno privarčevali okoli 0,7 milijarde litrov bencina letno, kar je pravzaprav ena tretjina celotne porabe bencina pri nas. To seveda pomeni ogromne številke, namesto tega smo se spuščali v komplicirane mehanizme sodo—lihi, v prepovedovanje, v ukrepe, ki so bili — ekonomsko gledano — neupravičeni, ki so bili — gledano sistemsko — do neke mere celo neustavni, politično neprijateljni itd. Medtem pa se običajnih ukrepov — v tej smeri so šle skoraj vse druge države — nismo lotili. To nas seveda čaka v prihodnosti.

Kot je znano, svetovne raziskave o prihodnosti pričajo, da prihaja tudi do prestrukturiranja v svetovnih ekonomskih conah. Kaj lahko rečete o tem?

Se preden smo šli v lastne raziskave, v izdelavo lastnih scenarijev za razvoj, smo morali izoblikovati nekatere predpostavke o dogajanju v svetu. Ravno za to smo uporabili študije, ki sem jih že prej omenil. Izoblikovali smo poenostavljeno sliko tega dogajanja. Značilnosti te slike so naslednje: prvič, v teku je proces, ko izjemno veliko število držav prihaja v tisto fazo svojega razvoja, da so sposobne enostavne industrijske produkcije in produkcije tistih izdelkov, ki jih mi imenujemo, da so delovno intenzivni; gre zlasti za nekatera področja predelovalne industrije.

So to dežele v razvoju?

Da, to so tisti bolj razviti med njimi. Ravno dejstvo, da je naenkrat cela vrsta dežel že zrela za to fazo, povzroča, da prihaja do pojavi, ki smo ga imenovali »inflacija cene živega dela«. To pomeni, da je toliko ponudnikov oz. toliko interesentov za proizvodnjo te vrste, da dejansko prihaja do zelo velike notranje konkurenčnosti. Ali drugače povedano: v letih 1980 in 2000 bo okrog 800 milijonov delavcev iskalo delo v industriji, zlasti v predelovalnih oz., kot jih imenujemo, delovno intenzivnih. Po izračunih ne bo dobilo dela več kot 400 milijonov delavcev, kar pa seveda pomeni katastrofalne posledice za svet v celoti. Okrog 700 milijonov ljudi, po nekih podatkih pa cela milijarda, bo izpostavljenih umiranju zaradi lakote in vseh tistih posledic, ki iz lakote izvirajo: podhranjenosti, razseljenosti, begunstva itd. Po istih podatkih, ki so jih izračunali na UNESCO, bo tridesetdeset milijonov ljudi, rojenih v ta svet, umrlo, preden bodo dočakali 13. leto svoje starosti samo zaradi vzrokov, o katerih govorim. To je grozljiva stvarnost; stvarnost, na katero lahko izjemno malo vplivamo in katere najpomembnejši razlog so izrazito neenakopravni, krivični mednarodni ekonomski odnosi. Ekonomska ureditev, ki zdaj vlada v svetu, vztrajno potiska navzdol cene tistih izdelkov, ki jih lahko izdelujejo napol industrializirane dežele. Hkrati privilegira cene tistih izdelkov, ki jih proizvajajo visoko industrializirane dežele, torej tehnološko intenzivne izdelke. Slovenija v tem kontekstu, prav tako tudi Jugoslavija, nima izpostavi velikih možnosti. Na eni strani seveda ne more opustiti svoje predelovalne industrije, čeprav z izdelki le—te prihaja v sfero, kjer je konkurenca izjemno velika. Zato menimo, drugače kot prej, ko so nekateri naši načrti predvidevali opuščanje delovno intenzivnih industrij, da je treba znotraj teh industrij dosegati selekcijo; usmerjati se je potrebno na tiste programe, ki omogočajo večjo tehnološko intenzivnost. To pravzaprav pomeni cenejšo proizvodnjo in z boljšo organizacijo dela večjo intenzivnost tudi v delovno intenzivnih panogah. S tem bi nadoknadili ceneno delovno silo, s katero prihajajo na svetovni trg nekatere države prav zdaj. Čisto konkretno: ne moremo proizvajati moških srajc po 80 dinarjev, kot jih lahko proizvajajo Indija, Pakistan, Burma. Kljub temu pa brezglavo zapuščanje tekstilne industrije ne bi bilo smotno. Torej, moramo ostati pri tekstilni industriji, vendar pri proizvodnji tiste konfekcije, ki je modna ali ki je izjemno kvalitetna, tako po oblikovanju kot po materialih in ki dosega v svetu tiste cene, s katerimi pokrijemo proizvodne stroške.

Drugi del spreminjanja v svetu je v tem, da po naših mnenjih prihaja v modelu razvitega zahodnega sveta do novega pojavi, ki bi ga označili v tem smislu, da profit, ki je bil glavna gonilna sila za razvoj proizvodnih sil v kapitalističnih sistemih, začneja izgubljati to vlogo. Ko so nekatere države dosegle visoko stopnjo ekonomskega razvoja, tudi visoko stopnjo socialne varnosti, je nenaodoma profit začel izgubljati svoj dominantni položaj, kar se je dobro pokazalo npr. ob reakciji Američanov ob vietnamski vojni, pa ob njihovih odzivih na salvadorsko vojno zdaj. Enostranska razlaga zahodnega sveta,

v katerem je profit alfa in omega, seveda ob tem postaja neustrezna, saj je psihološki diapazon slehernega posameznika, pa tudi družbe kot celote, mnogo bolj zapleten, večplasten itd. To pomeni, da na nek način prihaja vsi visokorazviti sistemi v krizo, in jasno je, da bodo poskušali to krizo izvoziti. Izvoz krize pa pomeni nadejanje, poudarjen pritisk na to, da se cene, npr. surovinam, ki jih nerazviti izvažajo, in njihovim izdelkom, nižajo, oz. da rastejo cene visoki tehnologiji na drugi strani. Naraščajoč pritisk bo pripeljal do trajnih lokalnih žarišč konfliktov na obrobju razvitega sveta. To, kar se ta trenutek dogaja s Falklandskimi otoki, kar se dogaja v San Salvadorju, Nikaragvi, kar se dogaja npr. med Iranom in Irakom, kar se dogaja v Afganistanu, Vietnamu, pravzaprav krog in krog sveta na tej zemljepisni širini, na obrobju razvitega sveta, je normalna posledica izvoza krize iz razvitega sveta. Izvoza, ki ga opravljajo tako Združene države kot Japonska, pa seveda tudi razviti evropski Vzhod in Sovjetska zveza.

Pričakujete tudi kakšne spremembe med samimi razvitimi državami?

Gotovo tudi med temi državami prihaja do precejšnjih sprememb. Podatki kažejo, da se uveljavlja scenarij, ki ga je izrisala Evropska ekonomska komisija že pred časom. Prihaja do počasnega, vendar vztrajnega oddaljevanja ZDA in Evrope, kar bi najbrž vodilo v oblikovanje novega svetovnega trikotnika oz. četverkotnika: Severnoameriške države se bodo močneje navezale na južnoameriške, oblikovale reprodukcijsko celoto

v populacijskih izmenah. S tem prihaja do čedalje večjega razkoraka med fizično in moralno amortizacijo opreme: ta razkorak je zlasti velik pri nas in vodi v trajno zaostajanje, ki je »lasti energetsko problematično. Tkar sem prej rekel za avtomobile, velja za vsa tehnološka področja. Drugi razlog za uvajanje nove tehnologije ni samo v tem, da lahko roboti delajo 24 ur na dan, ampak tudi v tem, da imamo številna delovna mesta, so zdravi izjemno škodljiva; razvoj robotike bo omogočal, da iz teh delovnih mest odtegnemo človeka. V avtomobilski industriji so npr. to zlasti razna lakiranja po visokimi pritiski oz. temperaturami; taka delovna mesta so povsod, skoraj v vseh industrijah, od tekstilne pa rudarstva itd. Slovenija mora seveda te novosti sprejeti. Razloga sta dva: omenil sem že, da smo že okoli leta 1970 dosegli prvič v svoji zgodovini polno zaposlenost, to pa pomeni, da moramo eksterzivne modele menjati za intenzivne, torej, da moramo tudi zaposlovati druge človeke.

Naša projekcija se tukaj močno razlikuje od tiste, ki je bila doslej veljavna in po kateri naj bi imeli v neposredni proizvodnji okoli 52 do 55 % ljudi. Ocenjujemo, da imamo lahko ob predpostavki, da ostanemo ekonomska konkurenčni, leta 1995 v neposredni proizvodnji manj kot 35 % ljudi. To seveda pomeni, da bomo morali doseči visoko stopnjo avtomatizacije proizvodnje, avtomatskega numeričnega krmiljenja, robotizacije ipd. Vendar ne gre za to, da bi razvili ne vem koliko lastnih robotov; le—ti so danes v svetu prav tako blago kot v ostalo. Za robote tretje generacije, torej za tiste, ki imajo audiovizualno samokontrolo (slušno—vidno), se četigleje med 60 in 95 tisoč dolarji. Mnogo bolj smotno, da bi naše raziskovalce zaposlili za razvoj robotov, bilo, da jih zaposlimo z izpopolnjevanjem tistih strojev, naprav, ki jih v naši industriji kar mrgoli: stiskalnic, strižnic ipd. S pomnoženimi rešitvami uvajanja oz. dajanja elektronike tem strojem bi dosegli polavtomatsko ali avtomatsko krmiljenje in tako omogočili hiter, naden dvig tehnološke ravni. Zlasti se mi zdi izjemno pomembna še ena stvar. Omenili ste birotiko: mislim, da je Slovenija dosegla tisto stopnjo razvoja, ko postaja zmanjševanje uprave, poenostavljevanje nekaterih upravnih procesov, bistveno povečevanje produktivnosti dela v upravi z uvajanjem novih tehnologij, eno ključnih žarišč bodočega razvoja. Po naši oceni bi Slovenija morala do leta 1995 zmanjšati upravo za okoli 30 % — upravo v sedanjem pomenu besede. Te ljudi bi bi treba preusmeriti v procese dela, ki so vezani na proizvodnjo v širšem smislu, ne samo materialno, tudi delovno, npr. v storitve, v pripravo in organizacijo dela, ravno v to, kar ste omenili: v informatiko, dokumentacijo, v vse tiste elemente, ki omogočajo bolj kvaliteten del. Torej iz uprave v ožjem smislu v druge dejavnosti, ki so prav tako v terciarnem ali kvartarnem družbenem sektorju zaposlovanja.

Kar pomnim, se govori o tem, da mora Slovenija oz. Jugoslavija doseči stopnjo razvitosti zahodnih držav, da moramo pohiteti itd. Zdi pa se, da je pravzaprav birokratska teza, ki birokraciji omogoča ohraniti svojo moč, in sicer s frazami oz. dogmatizirano. Kako ste v študiji opredelili naš razvoj? Ali ne bi bil že čas, da bi to dogmatično mnenje presegli in poiskali realnejše, za Slovenijo bolj adekvatne alternativne razvojne rešitve? Kot je znano, sama rast ne pomeni nič za kvaliteto razvoja. Najbrž ste v projektu to upoštevali.

Razliko med rastjo in razvojem, ki so jo že pred tem raziskovali nekateri slovenski inštituti, smo v naših uvodnih študijah močno poudarili. S tem, ko smo upoštevali, da sicer lahko dosegamo povečevanje družbenega proizvoda tudi z nadaljnjo visoko stopnjo zaposlovanja, vendar da to pomeni celo vrsto drugih negativnih pojavov v Sloveniji, smo želeli opozoriti, da je treba poudariti tudi na relativno nižje stopnje razvoja. To predvidevamo, da poudarimo kvaliteten razvoj. Ne bi rekel, da je želja po doseganju nekoga bolj razvitega od nas birokratska pozicija; menim, da je to normalna človeška pozicija. Ljudje potujejo; ljudje danes preko telekomunikacijskih medijev marsikaj vidijo; želijo imeti stvari, ki imajo drugi. Tako nastane samo vprašanje ali lahko vse to dosegamo že na tej stopnji razvoja, in drugo, kakšno pot ubrati, da bi lahko to dosegli. No, naša ocena je, da je Slovenija na tem področju celo preveč popustila splošnemu potrošniškemu gonu in razvijala potrošno civilizacijo, ki je težila k zadovoljevanju osebnih ali zasebnih potreb. To je mnogokrat pripeljalo do splošnega tekmovanja v potrošnji, ne pa v proizvodni. Vemo, da smo npr. preusmerili del družbenega kapitala v vikende: pogledite, imamo 250.000 postelj v vikendih po jadranski obali. Hkrati smo preusmerjali del družbenega kapitala v družbena stanovanja, velikokrat tja, kamor ni bilo treba; vemo, da je izjemno veliko število stih, ki živijo že 10, 20 let v družbenih stanovanjih, hkrati pa so si zgradili vikende oz. zelo visok standard. To smo popustili potrošni miselnosti. Ravno tako npr. drugi strani zgradimo blok s petdesetimi stanovanji, v katerem je potem skoraj gotovo 45 televizijskih anten, njem pa 55 pralnih strojev. Vse družbe, ki so dosegle stopnjo razvoja, kot jo dosegamo mi, so poskušale svoj razvoj racionalizirati; zato, da bi plačale nižjo ceno za naslednjo stopnjo; tega pa mi nismo naredili in zato je naš razvoj razmeroma drag. Doseči bi morali, da v velikih blokih nadomestimo tih 55 pralnih strojev ena skupna pralnica, h kateri pa seveda so tudi sušilnica itd. Vse skupaj bi bilo gotovo cenejše kot to, da mora 50 družin kupiti po en pralnik, ki ga uporabijo eno uro na dan, Vendarle pa mislim, da je Slovenija sedemdesetih letih, ko smo zaostajali, kljub potrošniškemu gonu že doživljala tudi preusmerjanje na več kvaliteten razvoj. Začele so se razvijati dejavnosti, športi, ki jih seveda ne smemo spregledati, saj kažejo to, da se dogajajo pozitivne spremembe. Za razliko obdobja, ko smo imeli predvsem tako športno aktivnost, da so ljudje prihajali na tribune, kjer so opazovalci, pasivni spremljevalci dogajanja, kjer so se izživljali v navijanju in kričanju, je Slovenija v sedemdesetih letih razvila teke v naravi, krose, zimske teke, razvila je npr. planinstvo in vsakihi nekaj let se je število ljudi v planinah podvojevalo itd. Razvili so se nekateri drugi športi, ki zahtevajo letoletno telesno aktivnost, npr. tenis, ki ima sicer še vedno nekatera obeležja iz ene starije.

Vse to kaže, da se je Slovenija začela zavedati, mora nekatere usmeritve v razvoj menjati. Tisto, nismo, pa bi morali narediti, je to, da začnemo s diverzificirano cenovno politiko neposredneje vplivati na naš potrošnjo. Tukaj smo v sistemu premalo naredili. V naslednjem obdobju bomo morali z usmerjeno politiko doseči pametnejše, racionalnejše obnašanje, in s tem znižati ceno razvoja. Če tega ne bomo uspeli, se nam bo zgodilo, da bomo ob relativno visokem družbenem dohodku imeli relativno nizke stopnje rasti, prenehanje stopnje razvoja. Jasno pa je, da so nekatere področja oz. napake, ki se jih moramo zelo izogibati. Recimo, dosti premalo smo naredili na področju varovanja oja, in šele osemdeseta leta bodo ob res intenzivni delovno—politični skrbi pomenila vračanje tistega, kar Slovenija izgublja v sedemdesetih; torej zeleno dažnjo in bela mesta.

Koliko pozornosti ste v projektu namenili tehnološkim spremembam v slovenski industriji? Ali se ta v osemdesetih letih sposobna toliko prestrukturirati, da bo dovolj konkurenčna?

Menimo, da se je slovenska industrija sposobna prestrukturirati. Pri tem mislimo predvsem na tri področja:

Prvič: v delu te industrije bi morali doseči večjo koncentracijo proizvodnje. Zato ker samo večja koncentracija — ampak ne tako, da imamo sestavljene organizacije kot neke zloženke, ampak organsko povezane, omogoča večjo količino znanosti. Vemo, da mora danes nek inštitut, ki naj bi obvladoval družino proizvodov, recimo na področju elektrotehnike ali bele industrije, imeti praviloma okrog 70 do 90 raziskovalcev oz. okrog 300 zaposlenih. Seveda tak inštitut lahko prenese samo podjetje, ki ima približno 6,8 do 10 tisoč zaposlenih. Torej, en del slovenske industrije naj bi nedvomno šel v koncentracijo, dosegel proizvode, ki jih lahko dobro uveljavljamo na zahodnem trgu, dosegel veliko stopnjo integriranosti v zahodne trge in dosegel visoko stopnjo tehnološke samostojnosti. Za drugi del naše industrije, menimo, da ni potrebe po tako strahoviti koncentraciji proizvodnih postopkov. Moral pa bi bolj sodelovati, ali na jugoslovanskem trgu, ali na tujem, ali eno in drugo. Pri tem gre za delitev dela med našimi podjetji in podjetji v tujini. *Seveda menimo, da taka oblika kooperacije, kot jo ima npr. IMV, v tem trenutku ni ustrezna.* Nobenega razloga ni, da bi neko naše podjetje prevzemalo tujo tehnologijo, staro deset let. Tako podjetje, kot je IMV, bi moralo prevzeti proizvodnjo enega bloka v celotni proizvodnji, v tem primeru renaulta, kar pomeni, da bi proizvajalo tisti blok — naj bo to sistem za zaviranje, menjalnik, sistem svetlobnih teles ipd. — v nekaj milijonih komadov, ga izvažalo — saj naj bi se ti deli vgrajevali v praktično vse avtomobile renaulta — ter za to dobilo neko količino drugih sestavnih delov in tukaj sestavljajo avto. Taka oblika kooperacije bi omogočala, da bi razvoj tistega avtomobila v svetu, za katerega delajo sestavne dele naše podjetje, vlekel dalje, naprej, tudi našo proizvodnjo. Ne pa obratno: ko se tuji premaknejo na proizvodnjo novega avtomobila, starega prepustijo nam, vsi pa vemo, kaj staremu tipu manjka: predvsem je energetsko mnogo zahtevnejši. No, to je bil drugi tip organizacije. V okvirih tretjega tipa smo si zamislili podjetja, ki bi morala ostati majhna, vendar tehnološko izjemno razvita in izjemno fleksibilna. Gre za področja, ki smo jih že začeli razvijati, ali pa so celo klasična slovenska področja, kjer ima naša prisotnost v svetu še v naprej vse možnosti. To so npr. podjetja, kjer z vgrajevanjem dobrega oblikovanja — npr. Toko, to kar je počel nekaj časa Toper — dosegajo rezultate, ki omogočajo normalen dohodek. Razviti bi bilo treba tudi tehnologijo za poljedelstvo. Preveč zlahka smo privzemali težko tehnologijo, bolj primerno za drugačo konfiguracijo tal, za nižje prostore, ter s stimulativnimi ukrepi omogočiti tudi njeno uporabo.

Kaj bo pa z železarstvom, težko industrijo?

To je eno od izjemno težkih vprašanj. Če bi Slovenija za trenutek lahko izbirala med tem, ali naj začne razvijati železarstvo ali naj ga ne, iz nič prav gotovo ne bi začela. Pogoji so izjemno težki. Celo na tem področju močno razvita zahodna Evropa proizvaja jeklo, ki je približno dvakrat dražje od npr. japonskega ali južnoameriškega, Če ne bi imeli še nobenega železarstva, bi imeli lahek odgovor. Vendar pa temu ni tako. Imamo železarstvo, tradicijo, v to imamo vložen ogromen družbeni kapital, in mislim, da bo pot ena sama: *opeljati mora k preusmeritvi t.i. tonske industrije v proizvodnjo finih jekel.* Vendar vidimo pri tem veliko nevarnost: Jugoslavija namreč do sedaj v svojih mednarodnih stikih ni dajala dovolj širše teže gospodarskim povezavam, in lahko se zgodi, da bomo zdaj vložili ogromna sredstva v modernizacijo slovenskega oz. jugoslovanskega železarstva, izkazalo pa se bo, da so nekatere kovine, ki so npr. potrebne za izdelavo visokokvalitetnih jekel ali plemenitih litin, čedalje redkejše, oz. kar je še huje, da so monopolizirane. *Združene države npr. po nekaterih naših podatkih razpolagajo s 55% (oz. so jih dolgoročno monopolizirale do dolgoročnim pogodbami), približno 30 % ima Sovjetska zveza in okoli 10 % Evropska gospodarska skupnost. V naslednjih letih bo kaj mogoče, da bodo cene za te kovine monopolne, kar pomeni, da bomo najbrž ravno zaradi visokih cen izgubljali ogromen del dohodka, ki ga sicer zdaj pričakujemo in ki naj bi pritekel iz modernizacije.* No, opozorilo ni ugovor zoper modernizacijo železarn. To je pravzaprav prigovor našemu obnašanju v mednarodnih tokovih, kjer smo se premalo potrudili za dolgoročne gospodarske aranžmaje. Zlasti npr. to velja za naš odnos z državami v razvoju, ki je največkrat težil bolj za političnimi cilji, kot pa za gospodarskimi.

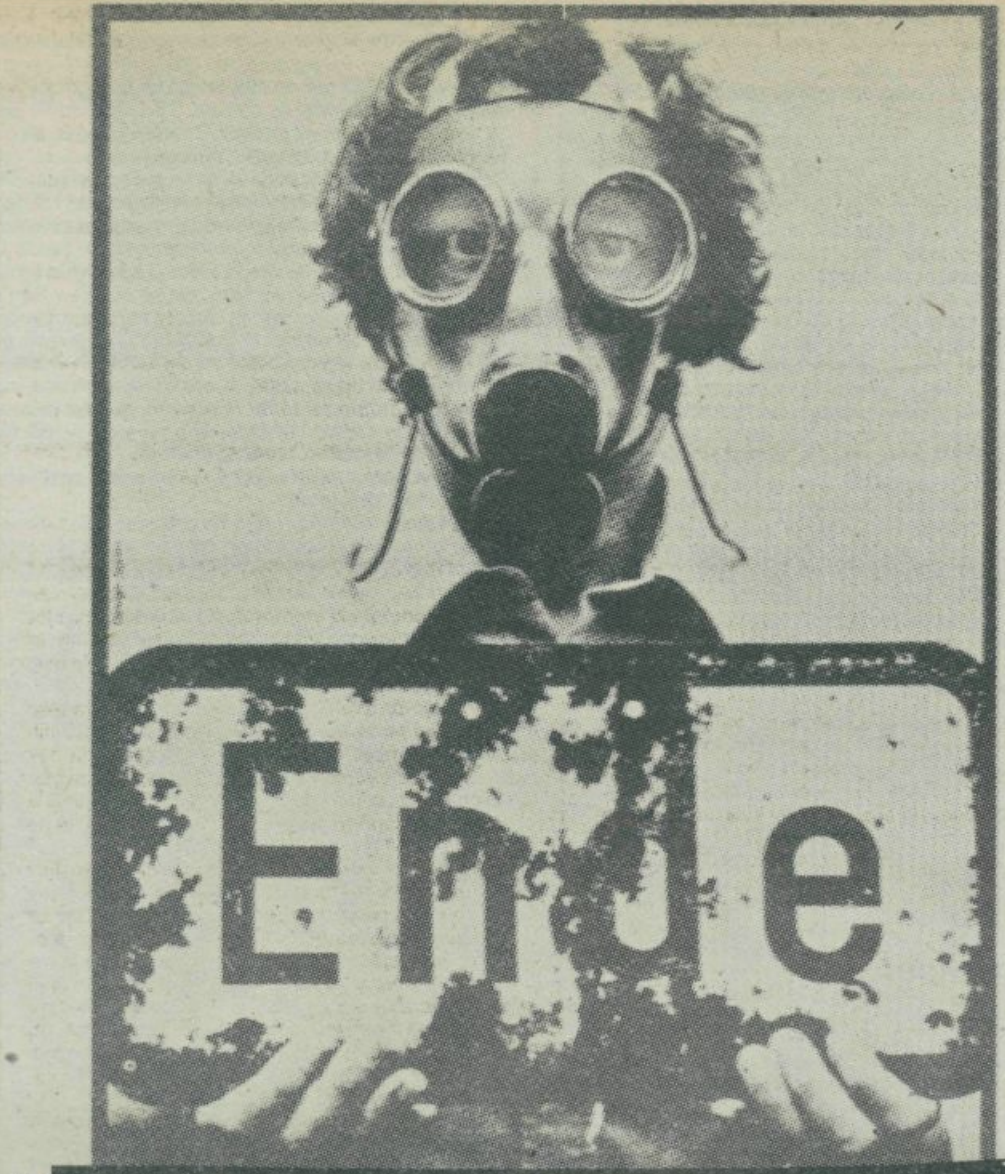
Kje pa je sicer razvojni položaj Slovenije najbolj kritičen, najslabši? Bomo morali kakšne industrije ukinjati?

Vprašanje ukinjanja industrij je seveda politično, ne ekonomsko vprašanje. Če bi po panogah poskušali primerjati stroške proizvodnje pri nas in po svetu, (mi-mogrede: tako študijo nam dela Inštitut za ekonomske raziskave, dr. Sočan dela faktorsko analizo naše produktivnosti) potem bi seveda morali ukiniti 90 % naše industrije. Ali jo vsaj postaviti pod vprašaj. V preteklem času smo izjemno malo pozornosti posvečali možnosti, da bi s serijami ukrepov vplivali na zmanjševanje proizvodnih stroškov. Za namij je obdobje, ki smo ga imenovali »inflacija proizvodnih stroškov«, obdobje (mislim da je na to večkrat opozarjal dr. Merhar), ki je pripeljalo do tega, da imamo v Jugoslaviji praviloma na vseh področjih dražjo proizvodnjo kot v tujini. Vendar to še ne pomeni, da je treba karkoli ukinjati. Najprej bi bilo treba izoblikovati kriterije, ki naj omogočijo selekcijo. Gotovo bo nekaj naših organizacij združenega dela prišlo v položaj, ko bo z narodnogospodarskega vidika mnogo racionalneje proizvodnjo opustiti, kot pa nadaljevati. Seveda to niso organizacije, na katere bi lahko zdajle pokazali s prstom; na to ne vpliva samo struktura tehnologije, proizvodnih sredstev, izobrazbena struktura zaposlenih, proizvodni asortiman. Na to po mojem mnenju najbolj vpliva samoodločitev in samoopredelitev vseh zaposlenih, ki pokaže, ali je kolektiv do tolikšne mere vitalen, da se zna v nekem trenutku odreči celo delu dohodka, da se bo prebrsk skozi nekaj suhih let, ali pa ni pripravljen in ga ne veže notranja pripadnost. Postaviti je torej treba kriterije, ki naj omogočijo in dosežejo to selektivnost.

Področja, kjer nam to posebej težko, so števila. Ključno vprašanje postaja znanost, zlasti tehnologija. Visokih tehnologij nismo razvili, čeprav imamo dobre strokovnjake na področju fundamentalnega znanstvenega znanja, deloma tudi že na področju aplikativnega; nismo pa razvili t.i. razvojnih centrov, ker so le — ti najdražji in zahtevajo največjo koncentracijo. Uporabno znanje postaja ključni element. Drugi ključni element postajajo razmeroma preveč zapleteni upravni postopki, ki danes preprosto delavcu že izjemno otežujejo kontrolo nad celotno narodnogospodarsko reprodukcijo.

Menite, da bomo glede na dokaj slab gospodarski in družbeni položaj sposobni okrepiti znanost?

Možno je, da Slovenija težave, ki jih ima, prebrodi. V Jugoslaviji se, kot veste, pripravljajo družbeni dokument — imenujemo ga družbeni dogovor o strategiji tehnološkega razvoja Jugoslavije. Slovenija je pri njegovi pripravi zelo aktivna. Tudi sam sem sodeloval v številnih posvetih o tem, pripravil tudi obliko dopolnilne listine oz. celo novo verzijo obravnave te problematike. Jasno je, da smo v dosedanjih raziskovalni politiki — po mojem mnenju — izpustili vrsto stvari, ki bi jih morali narediti, in narediti stvari, ki jih danes ocenjujemo kot sporne. Gre za to, da so vse samoupravne interesne skupnosti do neke mere skrenile s poti, ki smo jo začrtali teoretsko. SIS — i pomenijo tako organizacijo družbenih dejavno-

sti, ki bi najbolj odgovarjala celotni sferi uporabnikov. Danes lahko ugotavljamo, da so nekatere skupnosti v številnih reorganizacijah zadnjega desetletja stremele bolj za tem, da dosežejo organizacijo, ki bolj ustreza izvajalcem v teh skupnostih, npr. raziskovalcem, učiteljem, zdravnikom — kot pa njihovim uporabnikom. Drugo je, da raziskovalna sfera pomeni nekaj posebnega v odnosu na druge skupnosti. Npr. sfera otroškega varstva ima nekatere druge zakonitosti, ki zahtevajo lastno notranjo kritično maso, neko posebno obnašanje. Menimo, da bi morali prav zdaj odpreti razpravo o nacionalni raziskovalni politiki, da bi morali v tej razpravi ločiti elemente, ki jih imenujemo nacionalni znanstveni program oz. t.i. skupni program raziskovalne skupnosti, in raziskovanje v PORS-ih; posebnih raziskovalnih skupnostih. Nacionalni znanstveni program bi moral biti bolj finančno neodvisen od uporabnikov (za nacionalni program je težko govoriti o neposrednih uporabnikih), po vsebinski in usmerjalni plati pa bolj usmerjevan s planskimi metodami in elementi. Raziskovalno delo v PORS — ih je nekaj posebnega, zato je nesmiselno predpisovati kakršnekoli stopnje obveznega izločanja oz. združevanja sredstev zanj. V njih je potrebno izoblikovati konkretne raziskovalne programe, ki bodo omogočali združevanje sredstev. V tem primeru bi morali dominantno vlogo dobiti uporabniki konkretnega znanja: industrija, proizvajalci, tudi na nematerialnih področjih, v upravi itd. Tukaj bi se morali raziskovalci močno podrediti potrebi po hitrem razvoju. Imamo še nekaj predlogov na tem področju: npr., da bi bilo na vseh glavnih reprodukcijskih smereh, ki jih Slovenija ima potrebno ustanoviti razvojne centre. Ti bi omogočali hitrejši tehnološki razvoj, pomagali pa bi tudi manjšim podjetjem, ki niso sama finančno sposobna prevzeti celotnega tveganja. Predlagamo tudi, da bi vsa večja podjetja v Sloveniji ustanovila tehnološke svete, v katerih bi vodilni tehnologi, raziskovalci s polno odgovornostjo v obeh smereh morali sodelovati, svetovati pri odločanju. Pri združevanju in koordiniranju vseh teh tehnoloških naporov bi morala imeti pomembnejšo vlogo Gospodarska zbornica, zlasti pri uvozu tehnologije, izoblikovati bi morala strožje kriterije zanj ipd. Skupščina SR Slovenije bi morala izoblikovati celo vrsto diferenciranih postavk, tako v smislu obdavčenja kot v smislu razpolaganja z amortizacijo oz. celotnim postopkom. Raziskovalna skupnost Slovenije bi npr. morala izgraditi popoln informacijski sistem o projektih, opremi in raziskovalcih, morala bi zmanjšati število raziskav in povečati moč družbene kontrole oz. vrednotenja vsega dela. Tako bi ustvarila preglednost, ki jo danes že praktično izgubljam.

To je cela vrsta vprašanj, ki sem se jih samo dotaknil. Vendar pa imamo predstavo o tem, kako naj bi celotna strategija tehnološke strategije Slovenije in Jugoslavije izgledala. Če v jugoslovanskem merilu ne bomo uspeli s tem, da bi bile take osnove celotne jugoslovanske tehnološke strategije, potem bo morala Slovenija sama zase uresničiti nekatere cilje, ki nas čakajo v prihodnosti.

Kakšna pa naj bi bila vloga univerze, obeh slovenskih univerz, v našem bodočem razvoju? Zdi se, kot da je univerza nekoliko zastala na obrobju družbenih dogajanj, kot da je odrinjena itd....?

O univerzi, želeni vlogi itd., nismo posebej govorili. Ne zato, ker ne bi želeli, ampak zato, ker tudi o drugih takih institucijah nismo govorili. Govorili smo o kategorijah, kot so znanje, tehnologija itd. Jasno je, da se, gledano dolgoročno, vloga univerze spreminja in da upada. Dejansko namreč postaja eden od elementov izobraževalnih sistemov...

Bolj kot raziskovalna se npr. veča njena izobraževalna vloga?

Ko narašča pomen izobraževanja v družbi, se veča število vseh institucij, ki se ukvarjajo z izobraževanjem. Pripravljeni smo, da bo morala cela vrsta delovnih organizacij razviti svoje izobraževalne centre, razviti bomo morali vse oblike permanentnega izobraževanja. S tem je izjemna vloga univerze, ki jo je imela v družbi, ko je bila vrh izobraževalnega ciklusa, ko je imela vse profesionalno znanje koncentrirano v sebi, začela izginjati. Postaja sestavni del nekega splošnega procesa izobraževanja, ali če hočete, samoizobraževanja. Jasno pa je, da smo univerzo deloma zanemarili ali potisnili na drugi tir tudi iz drugih razlogov.

Govorim o nasprotovanju, ki je včasih obstajalo med sfero znanja na eni in sfero odločanja oz. politike na drugi strani. V tem smislu je bila tudi univerza sama mnogo premalo selektivna. V celi vrsti tako izobraževalnih kot raziskovalnih procesov je kvaliteta univerze najbrž padla, raziskovalna komponenta je neu-

pravičeno potisnjena v ozadje; v tem smislu bi morali univerzi vrniti njeno nekdanjo vlogo, to pa na ta način, da se začne predvsem univerza sama povezovati, ne s samostojnimi raziskovalnimi ustanovami, ampak z velikimi proizvodnimi kompleksi. Šele če se bo in kolikor se bo povezovala, bo njena vloga rasla. Univerzi ne more nihče od zunaj dati kakšne posebne izvensistemske vloge; njena moč, vloga in ugled bodo tolikšni, kolikor se bo lahko vključila v ta gibanja. **Nove tehnologije so ozko vezane na temeljno raziskovanje. Kakšno pa je trenutno razmerje med tekočim in temeljnim raziskovanjem v Sloveniji? Ali se glede na izdave novih tehnologij zopet krepi temeljno raziskovanje? Kot mi je znano, se je vloga temeljnega raziskovanja v sedemdesetih letih zmanjševala tako pri nas kot po svetu, rastle pa je delež aplikativnega.**

Zadnja leta konkretnih podatkov oz. natančnega pregleda nad tem nimam več. Celoten sistem, ki je sistem dogovarjanja, deluje proti oz., v škodo temeljnega raziskovanja, kajti konec koncev so uporabniki temeljnega raziskovanja raziskovalci sami, ne pa uporabnik, ki sicer razpolaga z denarjem. V nekem smislu lahko govorimo o tem, da tak sistem sam po sebi ne omogoča poudarjanja temeljnega raziskovanja. Po drugi strani pa je treba ugotoviti naslednje: Slovenija je imela glede na svojo stopnjo razvitosti ogromno temeljnega raziskovalnega dela, ZDA pa niti 15 odstotkov. Vendar tako malo zato, ker je bil celoten obseg raziskovalnega dela tako velik, da je že 15 odstotkov omogočalo veliko

TRIBUNA

Časopis študentov Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani-Izdaja UK ZSMS Ljubljana, Trg osvoboditve 1/II, soba 86; 61000 Ljubljana

UREDNIŠTVO: glavni in odgovorni urednik — Mitja Maruško, urednik za kulturo — Marcel Štefančič junior, urednik za naravoslovje — Dušan Turk, urednik za teorijo — urednik za mednarodne odnose urednik skupne redakcije Tribune in RS za univerzo — Ervin Hladnik, likovna in tehnična urednika — Aljoša Kolenc in Matjaž Požlep, tajnikovanje — Mojca Dobnik, lektura — Marjetka Suštaršič, distribucija in prodaja — Franci Baraga.

STALNI SODELAVCI: Marko V. Uršič, Andrej Rozman, Sašo Ostan, Marko Juvan, Miha Javornik, Mladen Švarc, Nada Šabec, Božidar Založnik, Rado Založnik, Saša Levstik

IZDAJATELJSKI SVET: Jože Petrovič — predsednik, Primož Hainz, Srečo Kirm, Tomo Grahovac, Andrej Drpal, Breda Pavež, Vika Potočnik, Dušan Turk, Mitja Maruško.

URADNE URE UREDNIŠTVA: vsak dan od 10. do 12. ure

CELOLETNA NAROČNINA za dijake in študente 75,00 din, za ostale posameznike 100,00 din za institucije 150,00 din. NAROČNINO nakažite na naslov: UK ZSMS Ljubljana, 50101 678 47303, s priloženo za Tribuno, na naslov uredništva pa pošljite svoj naslov.

TISK: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani, priprava IBM Dnevnik.

Oprošeni temeljnega davka na promet po sklepu št.: 421-1/70, z dne 22. januarja 1973

Likovna in tehnična oprema: studio

koncentracijo z vsem, kar sodi poleg. V Sloveniji je delež temeljnega raziskovalnega dela upadel. V tem trenutku je težko presoditi, ali samo zato, ker smo tehnološko razvitejši, ker v to smer gremo in je upadanje normalen proces, ali pa so upadanje povzročili tudi drugi razlogi. Zahteva, da se v okviru skupnega raziskovalnega programa oblikujejo dolgoročni, usmerjeni programi na posameznih sklopih, pomeni, da naj bi zagotovili kontinuiteto na področjih, na katerih je usmerjanje in planiranje mnogo težje, tudi bolj tvegano in kjer bi se morali zavzeti bolj za postavljanje splošnih pogojev, kot pa za neposredno planiranje v smislu: to ja, tega ne. Seveda pa je cela vrsta pomanjklivosti in sami raziskovalni sferi. Imamo npr. podatke, da zdaj, ko je deloma ali v celoti prepovedan uvoz rezervnih delov ali tehnologije, obstajajo inštituti, ki ne gredo do sosednjega inštituta zaradi uporabe nekaterih instrumentov ampak enostavno dvignejo roke in pravijo: ne moremo delati. Neka raziskava se tako ustavi, 200 metrov stran pa iskani instrument neuporabljivi stoji. Raziskovalci tega ali ne vedo ali ne želijo vedeti, ta primer pa kaže na veliko stopnjo zaprtosti raziskovalnih organizacij. Tudi znotraj te sfere bo moralo priti do določenih premikov.

Bi lahko kaj povedali o socialnih inovacijah, ki jih pričakujete?

Ravno v tem smislu je imela Slovenija v sedemdesetih letih precej intenzivne strukturne premike. V projektu se z vprašanjem, kakšne bodo v prihodnje socialne inovacije, nismo posebej ukvarjali; vprašanje je bilo, ali bomo nekatere elemente socialne varnosti, ki smo jih izoblikovali v preteklosti — in mogoče celo preveč poudarili, sploh ohranili. Na vsak način prihaja do precejšnjih premikov v zaposlovanju; že prej sem omenil, našo projekcijo, ki kaže, da bo prišlo oz. mora priti do nižjih stopenj rasti zaposlovanja. Manj ljudi bo zaposlenih v neposredni proizvodnji, hkrati pa se bo v terciarnih in kvartarnih dejavnostih zmanjševal delež uprave v ožjem pomenu besede ter naraščal delež tistih novih dejavnosti, ki služijo oblikovanju znanja, transfera, uveljavljanju, dokumentiranju, posredovanju znanja; pomeni v najširšem smislu informacijskih dejavnosti. To bo imelo seveda tudi posledice na socialne premike; povzroča jih že sedanjí sistem izobraževanja, in jih bo tudi vnaprej. Za nas je pomembno predvsem naslednje: menimo, da se bo t.i. pol delavec — pol kmet ohranjal; v slovenskem prostoru se izjemno hitro izgubljal nekateri poklici, namesto njih nastajajo novi. Za nove je značilno, da so poklici v drugačnem pomenu besede: so kompleks del in opravil, ne več tako celovit, da bi sploh še formiral poklic; večji del teh del in opravil zahteva sodobno znanje, ki se veže zlasti na računalništvo. Proces deagrarizacije, ki je bil značilen tudi za sedemdeseta leta, bo ustavljen. To bi bilo treba storiti celo zavestno, hkrati bi bilo potrebno s posebnimi ukrepi izboljšati starostno, socialno, izobrazbeno strukturo ljudi, ki so ostali v agrarnem kompleksu. Po zadnjih podatkih je le — teh okrog 12 % (najbrž bo tako pokazal popis prebivalstva).

Se vam zdi še kaj potrebno dodati k našemu razgovoru?

Posebej je potrebno poudariti, da vse, kar v tem trenutku lahko skiciramo, še ni zrelo za pripravo dolgoročnega plana. Na razpolago imamo rezultate posameznih študij, ki jih poskušamo povzeti v sintezna besedila, izoblikovati v koncept z alternativnimi itd. V tem trenutku torej še ne moremo govoriti o planu, o jasnih razvojnih možnostih, ampak le o rezultatih raziskav. Drugo: seveda se nam zdi, da mora Slovenija spremeniti razvojno koncepcijo. Če ne bo menjala razvojnega koncepta, bi z razvojem, uveljavljanjem spontanij teženj, kot inercija iz sedemdesetih let, zašla v huda strukturna neskladja. To pomeni: povečevala bi število delovnih mest, na njih zaposlovala ljudi z nizko izobrazbeno stopnjo, ljudje z visoko izobrazbo bi odhajali v inozemstvo, kar bi seveda poslabšalo naš položaj v vseh elementih. Neustrezna izobrazbena struktura vpliva na modele organizacije dela, na delitev dohodka. Slovenija je bila ravno zaradi negativne selekcije, ki jo je imela v sedemdesetih letih, edina republika, v kateri se je izobrazbena struktura v tem času poslabševala. Zato se nam zdi izjemno pomembno, da vztrajamo na nizkih stopnjah zaposlovanja in da hkrati oblikujemo take kriterije razvoja, zlasti investiranja, zaposlovanja itd., ki bi omogočili pozitivno selekcijo. Najbrž bo prišlo do zastoja v zaposlovanju, tudi do pojava večjega števila ljudi, ki bodo težje našo delo, vendar mislimo, da to zaenkrat, pa tudi v naslednjem obdobju, v Sloveniji ne bo osnoven problem. Po naših podatkih je leta 1981 iskalo zaposlitve 13.500 ljudi, od tega jih je bilo okoli 4000 takih, ki so pravzaprav po objektivnih kriterijih težko zaposljivi (gre za pripadnike raznih marginalnih skupin). To število lahko naraste. Po naši oceni ne bi bilo, družbeno gledano, problematično, če naraste do treh ali celo do petih odstotkov. Vendar le, če bi šlo predvsem za ljudi, ki so iz družin, kjer je eden že zaposlen. Seveda ne planiramo naraščanja nezaposlenosti, poskušamo pa usmeriti pozornost na ukrepe, ki naj bi vzpodbudili selekcijo in s tem nek pospešen, bolj uravnotežen razvoj, čeprav bo seveda to povzročilo v prvi fazi stopnjo strukturne nezaposlenosti.

Zadnja stvar, ki sem jo hotel povedati, je, da po naši oceni v tem trenutku ni niti ne bo to v naslednjih letih osnovna težava teh 15.000 nezaposlenih: osnoven problem je nizka storilnost nas, 800.000 zaposlenih. Na to je treba osredotočiti naše napore. Seveda je za vas, generacijo, ki študirate, vprašanje zaposlitve bolj eksistentno vprašanje kot pa za vse ostale; vendarle se zdi, da je probleme potrebno hierarhizirati. Zame je nizka storilnost, nizka produktivnost teh 800 tisoč zaposlenih problem za mnogo večjim pomenom za prihodnost Slovenije kot pa ta odstotek in pol nezaposlenih.

Bodo rezultati projekta kje objavljeni, vsaj sinteze?

V okviru našega projekta je do zdaj končanih okrog 35 študij. Povzetke vseh teh objavljamo v Biltenu Zavoda za plan: v sredini biltena imamo posebno prilogo z naslovom »Slovenija 2000«. Iz vseh študij na seveda mislimo narediti sintezo, ki naj bi, po eni strani, dala pregled rezultatov posameznih študij, po drugi strani pa še enkrat predelano, globalno sintezo koncepta razvoja z alternativnimi rešitvami ipd. To sintezo bomo dali konec maja 1982 tiskati, in še pred poljetjem naj bi izšla kot posebna publikacija, ki bi bila dostopna v nekaj tisoč izvodih — za javno razpravo, kritiko itd. Vzpodbljaja naj bi tudi zanimanje udeleževanja Slovencev pri razmišljanjih o prihodnosti; mislimo, da ima tudi moralen pomen. Namreč — kljub tej konstelaciji sil v svetu, kljub izjemno močnem pritisku ali vplivu tujih gospodarstev in tujih kriz na našo krizo, kljub vsem prizadevanjem transnacionalnih družb, vendarle menimo, da je naša bodočnost bolj ali manj v celoti v naših rokah. To pa seveda pomeni sposobnost, da se dogovorimo za anotno družbeno akcijo na tem področju in ne prepustimo prihodnosti spontanim težnjam, ki zdaj delujejo negativno.

Torej bo projekt letos za končan, ali pa...?

Ne. To je vmesna sinteza, ki bo dala nek koncept. Seveda bodo študije teklo naprej, pravzaprav bodo morale; ne samo v obdobju, ko bomo pripravljali druge planske dokumente — v mislih imam analizo razvojnih možnosti pa Smernice... pa osnutek plana itd. — ampak tudi v obdobju, ko bomo načrt že uresničevali. Naš sistem planiranja, ki naj bi bil kontinuiran, seveda zahteva tudi kontinuirano raziskovalno delo.

Najlepša hvala.

Med tujimi študijami, ki jih spremljajo v okviru projekta »Dolgoročni razvoj Slovenije«, je tudi FAST projekt Evropske gospodarske skupnosti. Informacija o njem — napisana je bila za slovenski projekt —, naj bi pokazala, kaj je v središču razmišljanja zahodne Evrope v smislu načrtovanja in predvidevanja prihodnosti. Na tem mestu objavljeni tekst je nekoliko prirejen in skrajšan. Besedilo objavljamo s soglasjem direktorja slovenskega projekta, tov. Pintarja.

Svet ministrov Evropske gospodarske skupnosti (EGS) je leta 1978 sklenil začeti veliki raziskovalni projekt FAST (Forecasting and Assessment in the field of the Science and Technology — Predvidevanja in ocene na področju znanosti in tehnologije), petletni eksperimentalni program (julij 1978 — junij 1983, katerega poglobljen namen je definirati cilje in prioritete raziskovalnega dela na evropskem nivoju v smislu razvoja koherentne dolgoročne politike za znanost in tehnologijo. Izzivi, ki jih ponujajo osemdeseta leta in prihodnja desetletja nasplo, zahtevajo, še posebej v luči sedanje zapletene ekonomske situacije, stanja mednarodne konkurence in velike socialne negotovosti, skupen napor evropskih držav (EGS) pri premagovanju sedanjih težav in izboljšovanju skupne razvojne strategije, ki naj bi izboljšala položaj Evrope v mednarodni delitvi dela. Nove tehnologije, ki bodo v prihodnosti imele odločilno vlogo v gospodarskem in socialnem življenju in ki so že na pohodu, odpirajo neslutene možnosti za razvoj ter postavljajo mnoga zapletena vprašanja, ki jih je treba čimprej in tembolje pojasniti in razrešiti, upoštevajoč možnosti in želje. Države, članice EGS, imajo možnosti, da te velike dileme prihodnosti rešujejo s skupnimi naporji, saj bi glede na sedanje stanje bilo paralelno iskanje rešitev vsake države posebej, ločeno od drugih, nefunkcionalno zapravljanje moči in slaba izbira potencialov, ki so (zahodni) Evropi kot celoti na razpolago. To velja še posebej za znanstveno — raziskovalno delo, ki bo nedvomno imelo odločilno vlogo pri nadaljnjem razvoju.

Projekt FAST ima namen določiti predmete in prioritete dolgoročnega raziskovalnega dela in favorizirati skupno koherentno raziskovalno delo. Da bi dosegel te cilje, bo FAST moral predstaviti potenciala, probleme in eventualne konflikte, ki bodo vplivali na dolgoročni razvoj skupnosti, in predlagati alternativne rešitve za raziskovalno politiko, ki bo te probleme obdelovala, da bi le-ta lahko presegla svoje težave in konkretizirala svoje potenciala.

Projekt vključuje tudi ustanovitev skupnega telesa za širjenje ad hoc sodelovanja med raziskovalnimi centri (prihodnost, perspektive) Skupnosti, specializiranih v domeni znanosti in tehnologije. To sodelovanje naj bi bilo čimbolj informativno in fleksibilno.

Glede na vse te cilje je razumljivo, da bodo v okviru projekta v pomoč zelo različni raziskovalni prijem: raziskave nacionalnih in mednarodnih ekip, individualne študije, seminarji itd. Pluralizem raziskovalnih prijemov je v skladu s eksperimentalno naravo projekta in kompleksnostjo študijskih problemov, ki zahtevajo pluralizem znanstvenih disciplin in nacionalnih izkušenj na posameznih področjih. To je odprt projekt, napor refleksije, ki je ozko integriran v napore za razvoj, potekajoče v državah, članicah EGS.

Projekt vodi konzultativni odbor, sestavljen iz predstavnikov držav članic (ministrstva za raziskovalno delo, nacionalni raziskovalni inštituti ipd.)

Raziskovanje poteka na osnovi treh programov oz. treh horizontov tem:

- A. Delo in zaposlovanje (za desetletje, ki je že tu)
- B. Informacijska družba (za naslednji dve desetletji)
- C. »Bio—družba« (za tri naslednja desetletja).

V okviru teh treh podprogramov so sklenjene pogodbe za 30 posebnih projektov, od tega:

- 11 v okviru podprograma »Delo in zaposlovanje«
- 7 v okviru podprograma »Informacijska družba«
- 12 v okviru podprograma »Bio—družba.«

Projekte bo izdelalo 49 raziskovalnih timov, in sicer:

- 4 iz Belgije
- 4 iz Italije
- 3 iz ZR Nemčije
- 3 iz Danske
- 3 iz Irske
- 12 iz Velike Britanije
- 16 iz Francije
- 4 iz Nizozemske

Celoten projekt FAST bo stal 2,8 mio evropske denarne enote. 1,6 mio je zagotovila neposredno Komisija EGS (57 %), ostalih 43 % pa razni drugi mehanizmi EGS in posamične ustanove.

+ + + + +

Posamezne raziskovalne ekipe so začele z delom v drugi polovici leta 1980, ko so tudi že bile sklenjene vse pogodbe. Do takrat pa je FAST:

- izdal prvo poročilo »Evropa v spreminjanju« +
- skupaj z Mednarodno zvezo za predvidevanje prihodnosti (AIF) izdal listine tretjega evropskega kolokvija za perspektive »Evropa: soočenje z izzivi prihodnosti« (sept. 1979) ++
- nadaljeval z realizacijo nekaterih raziskovalnih študij, in sicer:
- sekundarni in terciarni učinki mikroelektronike
- industrijska specializacija v 12 evropskih državah

- +++
- problemi in izbire dolgoročnega raziskovalnega dela za evropsko avtomobilsko industrijo
- družbeni odziv na tehnološke spremembe
- dolgoročni problemi in opcije raziskovalnega dela v domeni transporta
- nadaljeval z organizacijo FAST sestankov o perečih vprašanjih prihodnosti.

Dokumenti, ki jih na tem mestu obravnavamo, opisujejo zgodovino, cilje in program dela, razdelitev nalog ipd. FAST projekta, ki še poteka.

666

- + Izdelala Michel GODET in Olivier RUYSEN, izdala Komisija EGS, zbirka »Evropske perspektive«, Bruselj, 1980. Tudi v drugih jezikih.
- + + Obstaja tudi angleška verzija »Europe: the challenges for the future.«
- + + + Rezultati raziskave so že izdani: cfr. Commission des Communautés Européennes, série FAST N°1, »La spécialisation industrielle des douze pays européens avant et après 1973.« EUR 6920, 1980.

A. PODPROGRAM »DELO IN ZAPOSLOVANJE«

Naloga tega programa je na osnovi sedanjega položaja določiti alternative za osemdeseta leta in izpostaviti prioritete za prihodnost dela in prihodnost zaposlovanja.

Današnji položaj v zahodni Evropi ni rožnat in ga ne bo težko definirati. Tako delo kot zaposlovanje sta v krizi, ki pa ni rezultat ekonomske recesije, ampak globkih strukturalnih nesorazmerij v zahodnoevropskih gospodarstvih. Glede na hitro in permanentno rast brezposelnosti (v začetku leta 1982 je bilo v EGS že 12 milijonov ljudi brez dela, kar je okrog 10 % vsega aktivnega prebivalstva) se kriza dotika globalnih družbenih temeljev.

Država med poloma lastnikov kapitala in lastnikov delovne sile slabo izvaja svoje regulatorne funkcije, tako da visi negotovost nad odobrativno in izvajanjem novih, alternativnih politik. Še nobena raziskava, ki je preiskovala to področje, ni dala nobenih možnosti za izboljšanje do leta 1985.

Zato je skrajni čas, da zahodna Evropa poišče nove poglede na to problematiko. Treba bi bilo najti rešitev, ki bi ustrezala tako večanju intenzivnosti dela kot zaposlovanju in sicer ob nizki energetske intenzivnosti. Tiste tehnologije, ki jih imenujemo »prilagojene tehnologije« (ta izraz je do nedavna veljal le za države v razvoju), ustrežajo namreč gospodarskim in družbenim ciljem, ki so jih določile članice EGS, ter tako tudi za visoko razvite industrijske države niso več nemogoče in nepredstavljive.

V tem smislu so glavne naloge podprograma »Delo in zaposlovanje«:

- izkoristiti alternativne možnosti (v mednarodni konkurenci)
 - določiti tehnološke opcije za razvoj Evrope
 - oceniti možne posledice novih tehnologij na zaposlovanje, posebej na regionalnem nivoju
 - deducirati prioritete za raziskovalno dejavnost.
- Enajst projektov, ki bodo izdelani v okviru tega podprograma, ima naloge:

- Raziskati zaposlitvene potencialne novih tehnološko produktivnih dosežkov v nekaterih gospodarskih sektorjih, predvsem v kemiji, industriji varstva okolja, gradbeništvu, popravilih, energetskem kmetijstvu, uslugah. Raščajoči stroški, drage surovine, zaščita okolja, vse to govori v prid razvoju novih gospodarskih vej. Vse te teme bodo zaobsežene v prvih petih študijah:
- Perspektive kemije
- Gradbeništvo in inovacije
- Industrija popravil
- Industrija za okolje
- Zaposlovanje v uslugah.

— Določiti perspektive za zaposlovanje v posameznih regijah Evrope, tudi glede na nekatere nove tehnologije ter pomen »prilagojenih tehnologij« za večjo učinkovitost evropskega prostora. V tem smislu delata dva projekta:

PRESTO (Prospects for Regional Employment and Scanning of Technological Options)

Biomasa in regije.

Prvi je bolj splošen, saj ima nalogo ovrednotiti odnose med tehnološkimi spremembami, strukturo produkcije, regionalnim razvojem in zaposlovanjem ter sugerirati merila temu prilagojenega raziskovalnega dela, drugi pa je bolj konkreten: ima namen določiti prioritete raziskovalnega dela v domeni izkoriščanja biomase v funkciji njenih potencialov za večanje zaposlovanja.

— Tretja, socialna raven raziskovanja ima za cilj določiti razvoj stališč do dela in vloge socialnih inovacij, takih, ki niso v nasprotju s tehnološkimi.

To je naloga projektov:

- Stališča (odnosi) do dela
- Družbene inovacije v 80-ih letih in zaposlovanje.
- Določiti pa je treba tudi instrumente, merila, ki bodo odgovarjala na vprašanje: Ali bo napredok? in — Za koga? Treba je izdelati nove indikatorje napredka, preizprašati pomen in možno vlogo davčnih politik na tehnološki razvoj in zaposlovanje. To je naloga študij: Produktivnost in napredek
- Davčna politika, socialna bremena in zaposlovanje.
- Večina raziskav bo izvedenih v 13 do 18 mesecih, izdelalo pa jih bo 25 raziskovalnih ekip.

B. PODPROGRAM »INFORMACIJSKA DRUŽBA«

O problematiki napredka mikroelektronike je v tej številki Tribune govora že na drugem mestu, zato nekaterih generalnih opredelitev ne bomo ponavljali. Zanimiv pa je mednarodni vidik tekmovanja v tehnologiji in stališče Evrope v njem:

Prihodnost evropske industrije, njena neodvisnost in avtonomnost na svetovnem prizorišču so odvisne od inovativnih kapacitet Evrope na strateških področjih informacijske tehnologije. Tovrstne potrebe presegajo (posebej kar zadeva znanje in vlaganja kapacitete enega samega evropskega podjetja, ene same nacije. Inovativna kapaciteta, vezana na informacijsko tehnologijo, je namreč ozko vezana na podvige raziskovalnega dela, raziskovalne dejavnosti sploh ter vzgoje in izobraževanja. Posebej z ozirom na zelo močan položaj Združenih držav Amerike in Japonske je tvegano, da bi ČLANICE EGS nastopale individualno in ločeno ter da bi evropska podjetja iskala medkontinentalne rešitve, brez pravega sodelovanja znotraj Skupnosti. To se kaj lahko izrazi v povečano konkurenco med državami, članicami Skupnosti, in razdrobitev resursov raziskovalne dejavnosti preko nacionalnih projektov o istih problematikah, ne upoštevajoč učinkovitega, sistematičnega koordiniranja, ki je realno možno in izvedljivo.

Postavljene pred imperativ, postaviti in razviti svoje neodvisne kapacitete in nujnosti hitrega evropskega odgovora na izziv Japonske in ZDA, naravnane čimbolj dolgoročno, morajo evropske družbe okrepiti vzajemno solidarnost in izdelati SKUPNO STRATEGIJO.

Prav tako ni mogoče negirati dodatnega tveganja: v odsotnosti družbenega obvladovanja sprememb, ki jih povzroča hitri razvoj informacijskih tehnologij, je mogoče v Evropi računati na aktiven odpor družbenega tkiva, ki se lahko sprevrže v huda znotrajdružbena obračunavanja. Na širši svetovni ravni enako tveganje označuje razvoj odnosov med razvitimi in nerazvitimi državami, kajti zaradi neusklajenega razvoja informacijske tehnologije in drugih faktorjev večanja odvisnosti svetovnega »Juga« od svetovnega »Severa« lahko postane razdalja, prepada še večji in globlji.

Poleg teh tem, ki naj bi jih obdelali v okviru podprograma »Informacijska družba«, je pomost projekta usmerjena predvsem na tri dodatne horizonte raziskovanja:

- ekonomsko preživetje evropskih industrij, upoštevajoč posebej spremembe v mednarodni delitvi dela, ki jih bodo povzročile inovacije v domeni informacijskih tehnologij
- posledice nastanka informacijske družbe za posameznika, različne družbene skupine in družbo v celoti, posebej pa za sistem političnega predstavnštva, pogoje dela, transport in komunikacije
- prehajanje k »informacijski družbi«; tukaj je posebna pozornost posvečena zaposlitvenim potencialom informacijske tehnologije, sprejemanju in upravljanju tveganj ter difuziji čedalje številnejših aplikacijskih možnosti informatike in telematike v naslednjih dvajsetih letih.

Večina raziskovalnih nalog bo realiziranih v obdobju 12 do 21 mesecev, opravilo jih bo 13 raziskovalnih skupin, pri čemer je večina projektov večnacionalno porazdeljenih.

Naslovi tem so naslednji:

- Inovacije v mikroelektroniki v kontekstu mednarodne delitve dela (naloga in seminar)
- Zaposlitveni potencial informacijskih tehnologij (naloga in seminar)
- Dolgoročne opcije in predvidevanja v sektorju transporta v Evropi (naloga)
- Predstavnštvo in delež oblasti v informacijski družbi (naloga, seminarji)
- Vpliv na način življenja: delo, prosti čas, transport in komunikacije (naloga in seminarji)
- Porazdelitev privilegijev in rizikov, vezanih na aplikacijo mikroelektronike (konferenca)
- Nezdružljivost med stroji in konceptom človeka: nevarnosti in zdravila (naloge in seminarji)

C. PODPROGRAM »MIO—DRUŽBA«

1. Problematika

Poročili Grosa, Jacoba in Royerja v Franciji in Spinksovega komiteja v Veliki Britaniji, sta popularizirali novi pol tehnološko produktivnih inovacij z velikim vplivom na človeško prihodnost. Mikroorganizmi so postali zanimivi in prišli so v središče pozornosti prav tako, če ne celo bolj, kot mikroprocesorji.

Pojem »bio—družba« je ime za scenarij, v katerem so na življenjsko pomembnih področjih in pri tradicionalnih produktih aktivnosti človeka aktivnosti razvite na nov način, temelječ na izkoriščanju tehnik in produktov biotehnologije. Ta scenarij je blizu in je mogoče, s širjenjem raziskovalnih naporov pa bi postal še verjetnejši in še bližji.

Pod biotehnologijo je razumeti industrijsko transformacijo materije z mikroorganizmi in drugimi biološkimi agenti za proizvodnjo dobrin in porabnih uslug. Gre za fermentacijo, aspekte prehranske industrije oz. tehnologije, varovanje narave, predelavo odpadkov in rastoče število aplikacij v biomedicini, pa pri pridobivanju ogljikovih hidratov etc. Za biotehnologijo je značilno (in v tem je tudi ena njenih težav), da je multidisciplinarna, saj temelji na znanjih mikrobiologije, biokemije in kemije.

Aplicirati se jo da v vseh domenah uporabne biologije, posebej v kmetijstvu in zdravstvu.

Gre za poročila »Science de la Vie et de la Société«, Rapport présenté au Président de la République, 1980, avtorjev Grosa, Jacoba in Royera, in poročilo »Biotechnology. Report of Joint Working Party«, London 1980.

Potencial biotehnologije je znaten, saj z uporabo široko razširjenih surovin in obnovo velikega števila materialov in produktov, bistvenih za življenje ponuja sredstva za produkcijo, ne da bi prizadela okolje. Iz malo vrednih snovi in odpadkov je mogoče pridobivati z biotehnologijo substance z veliko vrednostjo in pomenom (npr. zdravila, hrana).

Jasno je, da karakteristike industrije, ki temelji na biotehnologiji, lahko vzpostavijo bolj stabilen in enakopraven svetovni red in izboljšajo evropski položaj. Če lahko postanejo odpadki baza za produkte visoke vrednosti, če lahko predvidimo razvoj evropskega kmetijstva na osnovi genetskega inženiringa, izboljšamo produktivnost in se pri tem izognemo masovni uporabi fosfatnih in dušičnih gnojil, pa da ob tem velik del današnjih t.i. »odprte« industrije postavimo v »zaprti« produkcijski krog, potem je lahko veliko število strateških protislovij, s katerimi se zdaj soočamo, preseženih. Ta izziv sta lansirali biotehnologija in »nova« biologija.

2) Mednarodna razmerja

Prednosti, ki jih ponuja biotehnologija, se ne realizirajo spontano. Evropa bo morala za izkoriščanje teh prednosti razviti skupen in koordiniran napor, še posebej, če neče še povečati zakasnitve za svojimi glavnimi konkurenti na tem področju: Združenimi državami Amerike in Japonsko.

Japonska ima pri razvoju biotehnologije določeno prednost zaradi dolge tradicije fermentacije pri proizvodnji hrane. Raziskovanja pa so kljub temu zelo obsežna in jih podpirata ministrstva za industrijo in finance ter znanstveni svet. »Japan Economic Journal« je sporočil (4, 11—1980), da so ustanovili »Forum za biotehnologijo«, ki ga financira pet velikih kemijskih koncernov in MITI, za katerega so predvidene investicije 35 milijard jenov za razvoj tehnike na štirih področjih: bioreaktorji, celične kulture, genetski inženiring in molekularna fizika. Medtem so na osnovi poročila Spinksovega komiteja v Veliki Britaniji ustanovili Nacionalni inštitut za raziskave biotehnologije; ustanovljeni so bili tudi razni komiteji, ki proučujejo produkcijo goriv na osnovi alkoholov, biogenetsko tehnologijo in nove metode produkcije sintetičnih materialov.

Če je japonska učinkovitost pri organizaciji dolgoročnih raziskovalnih programov dobro koordinirana in politično podprta, znana v mnogih sektorjih, pa v ZDA drugačno kulturno okolje posebej ohrablja vlogo tveganj kapitala pri podpiranju inovatorskih podjetij z visoko tehnologijo in rizikom. Družba »Cetus Corporation« npr. že osem let sistematično dela na ovrednotenju praktično še neizkoriščenega znanja dvajsetletnih odkritij v moderni biologiji. Razvija biotehnologijo, potrebno za produkcijo šestih od danes najbolj aktualnih 30 petrokemijskih produktov. Začeli so uporabljati že encime, ki so sposobni tudi milijonkrat pospešiti kemijsko reakcijo (The Economist, 2, 12-1978). V to proizvodnjo so investirale nekatere znane družbe že veliko denarja: »Standard Oil of Indiana« npr. 10.5 milijonov ameriških dolarjev (leto 1979), »National Distillers Corporation« 8 milijonov ameriških dolarjev. Podjetje »Genetech« iz Kalifornije (ukvarja se z raziskovanjem hormonov rasti pri človeku, insulina in interferona, ipd.) je izdalo oktobra 1980 milijon dolarjev po 35 dolarjev; že prvi dan transakcije je njihova cena zrastle na 71,25 dolarja, kar je povečalo aktivno te družbe od 14,2 milijonov na 532 milijonov dolarjev.

Dobro je znan položaj univerzitetnih diplom na področju biomolekularnih ved. V letih 1969—1975 je bilo v Evropi 25 diplom s področja encimotične tehnologije, na Japonskem 40 in 65 v ZDA. Kar zadeva produkcijo kemijskih substanc s fermentacijo, je bilo od 4539 diplom 67% iz Japonske, 18% iz ZDA in 15% iz Evrope (EGS). To neravnovesje je bilo za EGS še slabše, ker zadeva tehnike s področja fermentacije splošno, kar pomeni delne, instrumente in produkcijo naravnih spojin. V obdobju 1977—79 je bila japonska produktivnost več kot trikratno višja od produktivnosti v članicah EGS (povprečno).

Vendar ne gre podcenjevati evropskih prednosti na industrijskem in univerzitetnem področju. Kar zadeva kapacitete znanstvenega raziskovalnega dela, izhaja Evropa iz najboljših pozicij, posebej pri temeljnih raziskavah. To končno dokazuje tudi obsežna bibliografija in število Nobelovih nagrad. Komercialni uspehi velikih kemijskih firm (in farmacevtskih) v Evropi in mnogih drugih podjetij, ki so specializirani na področju produkcije encimov in tehnologije fermentacije, to potrjujejo. Zato torej, ko je govora o »odgovorih na izziv«, lahko Evropa ve, da izhaja iz močnih pozicij. Obamba in krepitev teh pozicij naj bo eden od ciljev pri presojanju in elaboraciji skupne evropske biotehnološke strategije.

Trenutni položaj v evropskih državah ni najboljši iz različnih vzrokov. Naj omenimo med njimi samo pomanj-

kanje privatnega kapitala za temeljna raziskovanja, težave in industrije, da bi dobila dovoljše kredite za raziskovalno delo, pomanjkanje osebja ipd. Še najdlje je pri razvoju biotehnologije Zvezna republika Nemčija, kjer je tudi najbolj liberalna ureditev raziskovalnega dela na tem področju. Že leta 1970 je DECHEMA (Nemško združenje za kemijsko opremo) izvedla pomembne študije na tem področju, ki so obravnavale možnosti razvoja biotehnologije in kriterije znanj. Ti so:

- interes za okolje, hrano in farmacevtske izdelke
- izboljšanje konkurenčne sposobnosti nemške industrije
- aplikacija raziskav bazične biologije
- nove metode produkcije.

V ZRN je tudi edini EGS biotehnologijo specializirani raziskovalni inštitut (Gesellschaft für Biotechnologische Forschung mb H), ministrstvo za raziskovalno delo in tehnologijo pa je dalo leta 1980 za raziskovanje na tem področju na razpolago 15 milijonov enot evropske valute.

Silno velik je pomen Skupnosti kot celote, tako danes kot v prihodnje. EGS je že financirala nekatere projekte s tega področja (reciklaža sekundarnih surovin, zaščita okolja, fermentacija organskih odpadkov, solarna energija (v tem okviru tudi biomasa) itd., jasno pa je, da brez skupnega evropskega nabora na tem področju uspehi ne bodo prišli dovolj hitro in zato ne bodo tako učinkoviti.

3) Glavni cilj podprograma »bio—družba« v okviru projekta FAST je izdelava skupne evropske strategije v domeni biotehnologije in analiza njenih najsposobnejših posledic. Možnosti, ki so jih odprla nova znanstvena odkritja in tehnike biotehnologije, so povzročile velike apetite. Tekmovanje za sedanje in prihodnje trge bo zelo težavno. Prav tako ne gre podcenjevati posledic zaradi krepitve prakse »industrijske skrivnosti« in njenega vpliva na raziskovalno delo. Veliko breme bodo morale prevzeti tudi javne oblasti, saj je zelo pomembno, kako bodo reagirale na nova odkritja.

Cilj te raziskave je proučiti ekonomske in socialne posledice biotehnologije. Legitimno je trditi, da je ekonomski položaj Evrope v 90-ih letih odvisen od inovacijskih kapacitet Evrope v tej domeni in odgovarjajoče tehnologije. Težko pa je predvideti vse socialne posledice teh novosti. Posebej v domeni genetskega inženiringa in mikrobičnih infekcij ni zavreči razmišljanj o sprejemljivosti in varnosti. To bo še posebej pomembno v 1990-ih letih. Da pa ne bi reagirali s težavo, ko bo že prepozno, je potrebno proučiti jih z današnjimi merili.

V tej zvezi je program »bio—družba« prispevek k potekajoči debati o tem, da bi ji dodali evropski pristop in dolgoročno vizijo za izdelavo evropske strategije biotehnologije.

Posebna, prioriteta pozornost v podprogramu »bio—družba« bo posvečena naslednjim štirim sklopom problemov:

— definiciji evropske strategije, temelječi na sistematičnem zbiranju razpoložljivih informacij kot tudi določitvi možnosti in prioritete raziskovalnega dela

— določitvi implikacij razvoja biotehnologije na zaposlovanje in povpraševanje po izobrazbi v različnih gospodarskih vejah

— študiji učinkov, ki bi jih razvoj novih tehnologij lahko imel za trgovske in industrijske odnose s tretjim svetom (redukcije primarnih surovin, toda hkrati večje možnosti industrijske menjave).

— iskanju socialnih posledic, da bi lahko lažje definirali prioritete raziskovalnega dela.

Projekt »bio—družba« ima 12 raziskovalnih nalog; do konca novembra 1980 je bilo znanih 11 nosilcev—izvajalcev. 60 % sredstev za ta podprogram direktno prispeva Komisija EGS, 40 % pa drugi. Temu so naslednje:

— Do skupne evropske strategije za biotehnologijo (simpozij)

— Biotehnologije v proizvodnji primarnih kemijskih materialov in derivatov (naloga)

— Proteini: predvidljivi učinek in strategija v tradicionalnem evropskem agroživilskem sistemu (naloga in kolokvij)

— Evropska skupna strategija za biotehnologijo: analiza znanstvenih disciplin, vezanih na biotehnologijo (naloga)

— Vpliv na zaposlovanje in nujnosti ekspanzije bazične industrije na osnovi biotehnologije (seminar)

— Proteini: posledice za evropske države v smislu mednarodnega razvoja in sprememb (naloga, diskusija)

— Vpliv biotehnologije na tretji svet v domeni prehrane in energije (naloga)

— Tehnološka predvidevanja za nižje aktivnosti v biotehnologiji (naloga)

— Detoksifikacija kot tehnična strategija: problemi in perspektive (naloga)

— Perspektive biotehnologije za okolje (seminar)

Kot zanimivost dodajamo še pregled sektorjev uporabe biotehnologije in njene glavne aplikacije (sedanje in v fazi razvoja)

- 1. Kmetijstvo in prehranjevanje
- uporaba antiparazitov biološkega tipa kot delnega nadomestka za kemijske antiparazite
- uporaba fitoregulatorjev
- uporaba bioloških fertilizatorjev
- genetska selekcija prostora in kreacija novih vrst z genetskim inženiringom
- reprodukcija rastlinskega sveta s celičnimi kulturami

In vitro

— produkcija bio—mase (bakterij, kvasovk, gobic, alg)

za človeško in živalsko prehrano

2. Zdravstvo

- povečana uporaba zdravil naravnega izvora
- produkcija biološko aktivnih spojin iz kultur živalskih celic
- aplikacija genetskih manipulacij za zdravljenje dednih bolezni in in vitro produkcija hormonov
- aplikacija bio—inženiringa za izdelavo umetnih organov, analizo etc.

3. Kemija

- organski kemijski in biološki izdelki s fermentacijo
- kemijski izdelki, pridobljeni z ekstrakcijo manjvrednih rastlinskih organizmov in, na koncu, pridobivanje visoko razvitih
- kemijski produkti, ki izhajajo iz celic, negovanih in vitro
- uporaba encimov in mikroorganizmov, imobiliziranih v katalizi organskih reakcij

4. Energija in naravna bogastva

- biomarne kulture za energetsko izrabo
- produkcija bio—plina iz organskih odpadkov
- fotobiološka produkcija vodik
- ekstrakcija elementov visoke vrednosti iz revnih mineralov z mikroorganizmi
- vrste rastlin, ki proizvajajo ogljikov vodik, smole...

5. Okolje

- čiščenje odpadnih voda mest, industrije
- produkcija organskih gnojil iz urbanih odpadkov.

Priloge:

Boštjan Dežman

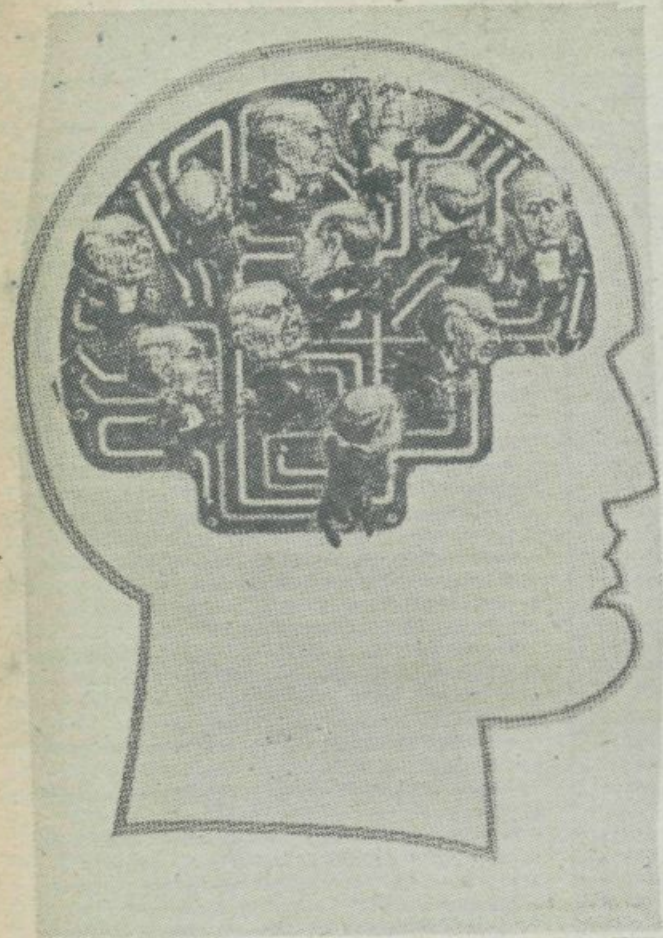
nekaterih vidikov uporabe odkritij v mikroelektroniki

Hiter razvoj znanj v mikroelektroniki — po odkritju polprevodnikov in mikroprocesorjev koncem šestdesetih let — napoveduje velike tehnološke spremembe, ki na področju proizvodnje kot potrošnje. Število aplikacij novih znanj je skorajda neomejeno in možno za praktično vse sektorje proizvodnje in potrošnje. Pravzaprav se spremembe že dogajajo in mikroelektronika že na pohodu. Zaradi temeljitih sprememb, ki jih povzroča, še bolj pa jih bo povzročala v prihodnosti, sproža nova tehnologija vrsto zapletenih vprašanj v zvezi z družbenimi posledicami uporabe velikih odkritij. Kako bo z zaposlovanjem, kako bodo novi načini komuniciranja (informatika) vplivali na družbo v celoti in na vsakega posameznika posebej, katere so prednosti in katera tveganja, ki jih prinaša tehnološka revolucija?

Skorajda nemogoče je v kratkem tekstu naznačiti vse pomenke uporabe nove tehnologije. Računalništvo bo morda bistveno napredovalo, tako glede kvalitete računalnikov kot glede razsežnosti njihove uporabe. Vse spremembe na tej osnovi se že dogajajo v industriji, ko za strojem zamenjuje človeka majhen kompjuter, t.j. »numerično krmiljenje« omogoča ob popolni avtomatizaciji proizvodnih procesov izredno veliko natančnost dela. Industrijski roboti so že običajen pojav v visokorazviti industrializiranih državah in pričakovati je, da se razširijo do neslutelnih zmoglosti. Posebej velik je njihov pomen za delain opravila, ki so nevarna za človekovo zdravje; roboti bodo lahko že v nekaj letih prevzeli vrsto težkih del. Uporaba mikroelektronike torej omogoča humanizacijo dela, in v tem je njen velik emancipacijski pomen.

Do temeljitih sprememb bo prišlo tudi na področju služug. Razvoj birotike že za osemdeseta leta napoveduje nastanek »pisarn brez papirja«, ko bo vse delo potekalo preko računalniških terminalov. Zaradi nove tehnologije se bodo temeljito spremenili tudi pogoji za izpolnjevanja potreb v prostem času, medtem ko bo transport najbrž že prav kmalu doživel bistvene spremembe, to velja posebej za transportna sredstva sama (glej intervju s tov. Pintarjem).

Nekaj velikega se zaradi odkritij v mikroelektroniki dogaja tudi na področju komunikacij. Često je slišati »raz« informacijska družba«, ki hoče povedati, da pri- taja do temeljnih sprememb na področju komuniciranja, tako množičnega kot zasebnega. Razvita je že cela vrsta novih naprav, ki bodo omogočale bistveno boljše, učinkovitejše in hitreje komuniciranje. Ker so nam podatki o novih tehnologijah v informatiki bolj dostopni kot na področju aplikacij elektronike v drugih sektorjih, in ker se zdi, da bodo prav spremembe v informatiki še hitreje prodrle v vse pore družbe, si nekatere med njimi predstavimo natančneje: gre za nekatere informacijske služuge, tehnično možne že do leta 1985.

Že ta kratek pregled možnosti uporabe informacijske tehnologije leta 1985 kaže, da novo nastajajoče tehnologije nosijo s seboj tudi mnoga tveganja, ki se navezujejo na družbeno organizacijo in delitev oblasti v družbah. Mikroelektronika sicer nima analognih nevarnosti, kot npr. jedrska energtika, saj je ekološko skorajda popolnoma nevarna. Ima pa v sebi velike možnosti zlorabe, predvsem monopolizacije informacij oz. dostopno izbranimu krogu ljudi, s katerimi se nekatere družbe e danes ostro soočajo. Spomnimo se samo velikih po- smikov v Zvezni republiki Nemčiji o delovanju policijskega računalnika v Wiesbadnu; ugotovili so, da hrani tudi in- formacije, ki jih po zakonu ne bi smel; predvsem tiste o udeležu.

Takrat je v zahodni Nemčiji sicer vladala protiterori- tična histerija, vendar pa je primer policijskega raču- nalnika dobro pokazal, da nosi nova tehnologija s seboj veliko nevarnost yklapljanja posameznika v sistem na- ak način, da le-ta izgubi lastno identiteto oz. majhne krivnosti, ki jih sistem v obliki podatkov o posamezniku opiči v svojem možganskem centru. To je torej ena vrsta pomislekov proti uvajanju nove elektronske techno- logije. Drugo vrsto izražajo zahodni sindikati, ki marsik- aj nasprotujejo hipermodernizaciji proizvodnih in pravnih postopkov, saj le-ta po njihovem mnenju pov-

zroča brezposelnost, kar je, gledano kratkoročno, čisto res. Resne znanstvene študije o vplivih novih tehnologij postavljajo tudi vprašanje prilagoditve zaposlenega osebeja na novo tehnologijo (to posebej velja za birotiko); te študije predvidevajo, da se veliko število ljudi tem spremembam ne bo sposobnih prilagoditi zaradi že oko- relih navad (posebej starejše generacije) in da bodo morali zapustiti svoja delovna mesta in si poiskati druga. To pa seveda ne bo ravno enostavno. Na osnovi takih in podobnih dejstev in razmišljanj se v Evropi že nekaj let oživlja »moderna ludizem«, ki pa, vsaj upajmo, ne bo zajel širših množic, saj ne ponuja prave zgodovinske al- ternative ne delavskemu razredu ne družbam v celoti. Tehnični napredek je nujna in nova stopnja emancipacije tako delavca kot človeka sicer zahteva, da problemi, ki jih povzroča s svojim uvajanjem, postanejo predmet po- litičnih odločitev. Jasno je, da za probleme ni kriva teh- nologija sama, ampak zastarelost oz. neprimernost družbene ureditve, v katero vstopa.

Vprašanja in tveganja v zvezi z novo tehnologijo so torej veliko bolj vprašanja družbene organizacije kot pa tehnologije same. Modernizacija je praktično neizogib- na, ker pa bo morala biti temeljita in bo posegla na sko- rajda vsa področja človekovega bivanja, je zelo po-

Sredstva

Udobni telefon

— obogatitev možnosti pogovora

— udobnost pogovora

Prenos podatkov

— za različne količine (od 50 bitov/s do 2 mio bitov/s, celo do 140 mio bitov/s)

— za posebne zveze preko javnega omrežja

Telekopiranje

— preko telefonske zveze lahko na daljavo podvoji vse papirne listine

Sredstva

Pisanje na daljavo (telepisanje)

— črte na posebni tablici so vidne na ekranu kore- spondenta

Tele-tekst

— daktilografija na daljavo, dopolnjena z različnimi služugami: avtentifikacija listin (označevanje — z datumom in uro — komuniciranja, identifikacija ekstremistov....)

Video—tekst

— objavlanje alfanumeričnih ali grafičnih informacij na ekranu terminala velike difuzije

Sredstva

Obdelava besed

— avtomatsko prepoznavanje besed, izgovorjenih ločeno, in uvedba slovarja nekaterih posebnih besed

— sinteza katerihkoli stavkov

— skladiščenje

Videofon

— mikrofon in zvočnik, kamera in televizijski ekran v istem terminalu

— druge služuge animiranih podob

Sredstva

Telekonferenca

— možnosti sestankov na daljavo

Usluge oz. aplikacije

— skrajšana numeracija

— na prošnjo: napoved pogovora oz. klica

— avtomatičen odgovor (npr. če ni nikogar doma)

— prenos naprave

— forum: pogovor treh, dvajsetih itd.

— proste roke: več možnosti za kombiniranje

— izboljšano poslušanje: zvočnik nadomesti slušalko

— zvok visoke kvalitete

— vse vrste uporabe preprostega, domačega termina- la, implikacije teleinformatike od preprostih do omrežja glavnega računalnika, ki združuje oz. pove- zuje tisoče terminalov

— prenos kartotek

— usluga videoteksta ali teleksa

— vsi načini korespondence — javne ali zasebne — ob zelo povečani hitrosti odpošiljanja oz. sprejemanja

Usluge oz. aplikacije

— drobna črta včasih več pove kot kopica besed... uporaba možna tako za bilateralne relacije (telefon) kot za konference (telekonference, video konferen- ce)

— podpisovanje na daljavo

— odpošiljanje vseh daktilografskih vesti: kvaliteta li- stin ustreza originalu

— teletekst sam sodeluje v obdelavi vsega za obliko- vanje visoko učinkovitih komunikacij

— telekst in telekopija sta dve komplementarni sredstvi, vendar skupaj tvorita elektronsko pošto

— služuge konzultiranja:

— elektronski imenik

— vodnik administrativnih ukrepov

— privatne informacije: stanje bančnega računa...

— vozni red transportov

— program prireditve

— katalog prodaje preko korespondence

— služuge transakcije (če je potrebno, lahko sistem izvede avtentifikacijo klicatelja):

— rezervacije mest na prireditvah, prevozihi...

Usluge oz. aplikacije

— prenos ukaza

— pravila prenosa bančnega računa...

— itd.

— zvočno podpisovanje (nadomeščanje numeracije s kardanom ali klaviaturo)

— ukazi o vzpostavitvi aboniranja (zveze, razveze, prenosi itd.)

— služuge konzultacij, analognih videotekstu, vendar je odgovor narekovan v telefon ali je vezan na ekran

— zvočna pomoč pri rokovanju z napravami

— multi-responser-registrant, centraliziran, dovo- ljuje prenos vseh funkcij iz katerega koli dela omrežja (trg, posli, registriranje, domače naloge, izbris itd.)

— telefon s podobo tistega, ki se pogovarja

— interaktivna televizija (vsak gledalec lahko nepo- sredno intervenira za npr. vrnitev podatkov, določeni- nih slik itd.

— telekino ali televizija a la carte: ob vsakem času je možno gledati katerikoli film

Usluge oz. aplikacije

— avdio-konference ali avdiografične konference: prenos zvoka, osnovna informacija o identiteti tiste- ga, ki intervenira

— videokonference: prenos glasu in podobe tistega, ki govori

— v obeh primerih različna sredstva obogatijo spora- zumevanje: telepisa, telekopije....

Vir: Centre National d'Etudes des telecommunications, v »l'Echo des Recherches«, N° 100, maj 1980, str. 52. A. Girand, Y. Londe Champ in J. Pancin: »Nou- veaux services: un developement complexe«.

slojev. Nove tehnologije s svojimi velikimi tveganji, pa s svojimi ogromnimi možnostmi, bistveno predpostavljajo obstoj visoke stopnje demokracije v družbi. V primeru, da bi se stopnja demokracije v prihodnosti manjšala, ne pa bistveno širila in bogatila, v tem primeru se človeštvo najbrž zares nahaja pred popolnim uničenjem. Mono- polizacija take moči, pa naj bo v rokah kogarkoli, bi bila gotovo usodna. Gre pač za tehnologijo, ki zaradi svoje tehnološke uporabnosti in sposobnosti ter možnosti aplikacij pomeni revolucionarni poseg v obstoječo pro- dukcijo, revolucionira produkcijska sredstva do take mere, da zahteva tudi temeljite spremembe v družbi. Hkrati prisiljuje človeka k višji stopnji zavesti o lastnem bivanju in s tem o ljudeh okrog sebe: približuje tisti stop- nji odločanja o samem sebi, ko gre za izbiranje absolut- nih kateregorej obstoja človeške družbe: med komuni- zmom, idealno družbo, in barbarstvom. Razplet dialek- tike teh dveh absolutnih protislovij je z uvajanjem novih tehnologij vse bližji. Oboje, tako barbarstvo kot komuni- zem, je praktično že na dosegu roke.

Naj še dodam: kot se je zvedelo, so znanstveniki od- krili tudi že bio-tranzistorje. Od tu do umetnih možgan ni daleč. Bioračunalnik... Utopije so le še banalnost vsak- danjosti. Jo bomo obrnili sebi in bodočim rodovom v prid?

Boštjan Dežman

Ljudje so že davno poznali in uporabljali fermentacijske procese, ki po svoji tehnološki definiciji v najširšem pomenu pretvorbe organskih snovi ob dodatku encimov (predvsem tistih, ki jih proizvajajo mikroorganizmi). Sumerijci in Babilonci so že 6000 let pred našim štetjem poznali primernost kvasa za proizvodnjo alkohola v pivu. Mnogo kasneje, okrog leta 4000 pred našim štetjem, so Egipčani odkrili, da ogljikov dioksid, ki nastaja kot produkt pivovarskega kvasa, lahko vzhaja kruh. Opazke o vinu, drugem produktu fermentacije, se v davnini nahajajo v Stari zavezi Svetega pisma, v prvi Mojzesovi knjigi (Levensis), kjer je zapisano, da je Noe popil preveč vina in se upijanil.

V 14. stoletju našega štetja je bila destilacija alkoholnih pijač iz fermentiranih žitnih zrn, ki ima svoj izvor na Kitajskem oziroma na Srednjem vzhodu, razširjena na mnogih področjih sveta. Ostali fermentacijski procesi s koreninami globoko v starem veku vključujejo gojenje očetno kislinke bakterije za pridelovanje kisa, mlečno kislinke bakterije za shranjevanje mleka (na primer v obliki jogurta) ter različne vrste bakterij in plesni za proizvodnjo sirov.

Mikroorganizmi so dajali hrano in pijačo več kot 8000 let preden so ljudje v 17. stoletju ugotovili njihov obstoj. Takrat je Nizozemec Anton van Leeuwenhoek s svojim preprostim mikroskopom pregledoval vodo, razpadajoče snovi in izločke iz ust. Objavil je, da je v teh vzorcih opazil drobne »živalce«, premikajoče se organizme, ki so manjši od tisočinke peščenih zrn. Mnogi ljudje so mislili, da takšni organizmi nastanejo spontano iz nežive snovi. Tudi teorija o spontanem porajanju življenja, ki jo je med drugimi predpostavil tudi Aristotel, katere veljavnost pa je postala dvomljiva v svojem nanašanju na višje oblike življenja, je uspešno pojasnjevala, kako se čista juha med svojim staranjem polni s takšnimi organizmi. Šele v drugi polovici 19. stoletja sta Louis Pasteur in John Tyndall ovrgla koncept o spontanem porajanju življenja in dokazala, da so obstoječi mikroskopsko majhni organizmi nastali iz že predhodno živečih.

Še preden je Pasteur pričel z raziskovanjem izvora življenja mikrobov, so trije med seboj nepovezani raziskovalci — Charles Cagniard de la Tour, Theodor Schwann in Friedrich Traugott Kützing — predvidevali, da so fermentacijski produkti, gre predvsem za etanol in ogljikov dioksid, proizvodi mikroskopsko majhnih organizmov. Tej hipotezi so ostro nasprotovali takratni vodilni kemiki — Jöns Jakob Berzelius, Justus von Liebig, Friedrich Wöhler —, ki so mislili, da je fermentacija zgolj kemijska reakcija. Trdili so, da je kvas med fermentacijo juhe brez življenja, da je zgolj razpadajoča snov. Organska kemija je bila takrat v svojem polnem razcvetu, tako da so nasprotniki hipoteze o življenju mikrobov uspešno uveljavljali svoje poglede.

Poteki sta skoraj dve desetletji (od 1857 do 1876), preden je Pasteurju uspelo ovreči kemijsko hipotezo. Tovarnarji v Lilleu so ga poklicali z namenom, naj ugotovi, zakaj se vsebina njihovih kadi za fermentacijo nakisa. V svojih raziskavah je Pasteur odkril, da se v fermentacijski juhi poleg kvasovk nahajajo še bakterije, ki proizvajajo mlečno kislino. Njegov največji prispevek iz tega dvajsetletnega obdobja je bila ugotovitev, da posreduje vsak različen tip fermentacije specifičen mikroorganizem. Nadalje mu je uspelo v raziskavah, kjer je proučeval vzroke za slabšo kvaliteto francoskega piva v primerjavi z nemškim, najti oplike anaerobnega življenja (življenja v odsotnosti zraka).

Eden od temeljnih Pasteurjevih konceptov, da vsaka vrsta fermentacije daje energijo organizmom, ki jo opravljajo, je vodila Eduarda Buchnerja do naključnega odkritja celice osvobojenega metabolizma. Buchner je ugotovil, da ekstrakti namočenega kvasa, iz katerega je s filtriranjem odstranil nepoškodovane celice, ohranijo sposobnost pretvarjanja sladkorja v alkohol. Njegovo odkritje je omogočilo vzpon biokemije. Kasnejša dela so pokazala, da je biološka pretvorba v bistvu sestavljena iz vrste enostavnih kemijskih reakcij, od katerih je vsaka katalizirana s specifičnim encimom.

Pod Buchnerjevim vplivom je potekal opazen razvoj v osnovnih biokemijskih raziskavah, vendar je bilo do prve svetovne vojne v industrijski fermentaciji uporabljenih zelo malo novih odkritij. Na nemški strani je bil glicerol nujno potreben za proizvodnjo eksplozivov. Angleška pomorska blokada pa je presekala uvoz rastlinskih olj, iz katerih so glicerol proizvajali. Nekaj let pred prvo svetovno vojno je nemški biokemik Karl Neuberg na podlagi Pasteurjevih odkritij, da nastajajo med fermentacijo, katere rezultat je etanol, tudi manjše množine glicerola, ugotovil, da se z dodatkom natrijevega bisulfitu v fermentacijski juhi poveča delež proizvedenega glicerola, in to na račun etanola. Čeprav je sprva kazalo, da je to znanstveno dognanje pomembno le za akademsko znanost, so ga Nemci hitro razvili do industrijske proizvodnje s 1000 tonami glicerola mesečno.

Britanci pa so potrebovali za proizvodnjo municije aceton. V Rusiji rojeni kemik Chaim Weizmann je vsled pomankanja te kemikalije razvil aceton—butanolno fermentacijo, ki je temeljila na procesih anaerobnih bakterij Clostridium acetobutylicum. (Weizmann je bil kasneje prvi predsednik Izraela). Nemška proizvodnja glicerola je zapustila prizorišče s koncem prve svetovne vojne, aceton—butanolna fermentacija pa se je mnogo let ohranila kot pomemben izvor acetona, dokler je niso nadomestili s petrokemijskim procesom. Fermentacijska proizvodnja acetona je bila prva industrijska fermentacija v velikem obsegu, za katero so morali rešiti problem kontaminacije z drugimi bakterijami in bakteriofagi (virusi, ki inficirajo bakterije). V industrijski fermentaciji so morali prvič uporabiti monokulturne metode. Ta izkušnja je izigubila svojo vrednost v 40—tih letih, ko so pričeli uporabljati antibiotike.

V ljudski medicini so tisočletja uporabljali za celjenje ran plesnive sira, meso in kruh. Šele v 70-ih letih 19. stoletja so Tyndall, Pasteur in William Roberts opazovali nasprotujoče si efekte mikroorganizmov. Pasteur je predvideval, da bi ta pojav lahko uporabili v terapevtske namene. Naslednjih 50 let so poskušali uporabiti vrsto mikrobskih preparatov kot zdravila, vendar so bili ti v živih organizmih živali strupeni ali pa neaktivni. Ko je plesen Penicillium notatum slučajno okužila posode z bakterijami Staphylococcus aureus, je Alexander Fleming opazil (l. 1928), da ta plesen ubija njegove kulture bakterij. Fleming je pri gojenju plesni v tekočem mediju ugotovil, da raztopina, iz katere je odstranil celice, ovira rast mnogih vrst bakterij. Aktivno snov v raztopini je imenoval penicilin, vendar je kmalu za tem prenehal z delom s to substanco.

V Britaniji so skušali v 30—tih letih izolirati penicilin, vendar je nestabilnost substanc ovirala prizadevanja raziskovalcev. Šele proučevanje, ki so ga pričeli leta 1939 Howard W. Florey, Ernst B. Chain in njuni sodelavci, je peljalo k uspešni preparaciji stabilne oblike penicilina in uporabi opazne antibakterijske aktivnosti sprva na živalih in potem še na človeku. Florey in njegov sodelavec Norman Hartley sta spoznala, da vojno stanje v Britaniji ne daje ustreznih pogojev za razvijanje industrijske proizvodnje tega antibiotika. Zato sta leta

1941 prišla iskat podporo v ZDA. S pomočjo zveznega ministrstva za kmetijstvo in nekaterih farmacevtskih družb so kmalu pričeli s proizvodnjo penicilina iz plesni Penicillium chrysogenum.

Pojavu penicilina, ki je nakazal začetek obdobja uporabe antibiotikov, so kmalu sledila odkritja mikrobiologa Selmana A. Waksmana z univerze Rutgers, ki je proučeval mikroorganizme v zemlji. Uspelo mu je pridobiti vrsto novih antibiotikov iz reda mikroorganizmov, imenovanih Actinomycetales. Njegovo najbolj znano »čudežno« zdravilo je Streptomycin. Od Waksmanovih časov naprej je doživela uporaba ekonomsko donosnih fermentacijskih procesov in njihovih produktov pravi razcvet.

V naslednjih člankih je poudarek na različnosti mikrobioloških procesov in produktov, ki pa imajo tudi nekatere značilnosti, skupne vsem organizmom. Bistvena je majhna velikost celic v primerjavi z njihovim velikim razmerjem med površino in prostornino celice; to omogoča hiter prenos hranilnih snovi v celico in tako pogosto hitro presnavljanje. Stopnja tvorbe beljakovin je na primer v kvasovkah za nekaj velikostnih redov večja kot pri soji, ki pa je spet približno 10 krat večja kot pri livni. Izredno visoka stopnja biosinteze v mikrobih omogoča nekaterim mikroorganizmom, da se reproducirajo v samo petnajstih minutah.

Okolje, v katerem živijo mikrobi, odraža širok spekter njihovega razvoja. Mikroorganizmi živijo v temperaturnem obsegu med zmrziščem in vreliščem vode, v slani in sladki vodi, v prisotnosti in odsotnosti zraka. Nekateri mikroorganizmi so razvili takšne življenjske cikle, pri katerih življenjski procesi prenehajo, ko jim zmanjka hrane. V obliki spor lahko počakajo neaktivni vrsto let, dokler njihovo okolje spet ne postane primerno za nadaljnjo rast celice.

Ker so mikroorganizmi v svojem presnavljanju zmogni uporabljati vrsto različnih reakcij, se lahko prilagodijo na različne vire hrane. Ta prilagodljivost je uporabna lastnost pri industrijski fermentaciji, ki poteka na osnovi poceni hranil. Melasa in sok iz koruze, namo-

čene v vodo, odpadna produkta pri kristalizaciji sladkorja in mokrem mletju koruze, sta oba uporabna za proizvodnjo penicilina.

Obstojajo štiri razredi industrijsko pomembnih mikroorganizmov: kvasovke, plesni, enocelične bakterije in Acetynomycetales. Kvasovke in plesni so med njimi najvišje razviti organizmi. Tvorijo glive (deblo mycophyta). Organizmi tega tipa so evkariotski. To pomeni, da imajo njihove celice — tako kot celice višjih rastlin in živali — z membrano obkroženo celično jedro in več kot en kromosom. Njihove celice vsebujejo organelle, kot je na primer mitohondrij. To je tanko, klobasasto oblikovana celična organela, v kateri potekajo procesi, ki dajejo celici energijo. Enocelične bakterije in Acetynomycetales so prokariotske. Nimajo jedrne membrane in mitohondrijev ter imajo samo en kromosom. Prokariotske celice so običajno mnogo manjše od evkariotskih. Kljub osnovnim razlikam med plesnimi in Acetynomycetalesom je med njimi zunanja podobnost. Oboje so nitaste in raje rastejo v razvejanem sistemu nitastih hig kot posamično. Kvasovke in bakterije pa živijo pri normalnih pogojih kot samostojni enocelični organizmi.

Gospodarsko pomembne produkte teh mikroorganizmov uvrščamo v štiri glavne kategorije:

1. sami mikroorganizmi
2. velike molekule, kot so na primer encimi, ki jih sintetizirajo
3. primarni produkti metabolize (snovi, potrebne za njihovo rast)
4. sekundarni produkti metabolize (snovi, ki niso nujno potrebne za njihovo rast)

V splošnem imajo oboji, primarni in sekundarni produkti metabolize, uporabi v gospodarske namene, majhno molekulsko težo (pod 1500) v primerjavi z encimi z molskimi masami od 10.000 do nekaj milijonov.

Mikrobi so v gospodarstvu uporabni na dva glavna načina. Pojavljajo se kot izvor beljakovin, predvsem v prehrani živali. V svoji najsplošnejši obliki se ta produkt daje v prehrano kot celične beljakovine, čeprav dejansko ponavadi vsebuje vse sestavine celice mikroorga-

nizma, katerih glavna sestavina je beljakovina.

Celice mikrobov se uporabljajo za izvajanje bioloških pretvorb. To so procesi, v katerih surovino z uporabo enega ali več encimov, ki jih izdelujejo celice pretvorijo v strukturalno drugačno snov. Biološke pretvorbe se lahko izvajajo s rastočimi in nerastočimi celicami, spori ali celo s posušenimi celicami. Mikroorganizmi, ki lahko izvajajo praktično vsako kemijsko reakcijo, imajo mnoge prednosti pred kemikalijami. Vrste nebioloških kemijskih reakcij zahteva na primer določeno dovajanje energije za hlajenje oziroma ogrevanje reaktorjev. Reagenti so pri njih običajno raztopljeni v topilih in potrebujejo anorganske katalizatorje, od katerih so lahko oboji, topila in katalizatorji, polutanti. Poleg tega dajejo mnoge nebiološke reakcije stranske produkte, ki jih je potrebno odstraniti v posebni očiščevalni stopnji.

Drugače od večine nebioloških kemijskih reakcij potekajo biološke pretvorbe, in sicer pri temperaturi živih organizmov in z vodo kot topilom. Celice se lahko nanesejo na nosilce za kontinuirne procese. Druga pomembna lastnost bioloških pretvorb je njihova specifičnost. En encim običajno katalizira na specifičnem mestu substrata samo en tip kemijske reakcije. Encim je lahko pripravljen tako, da izbere med različnimi izomerami in molekularnimi sestavinami v zmesi eno samo in proizvaja eno samo izomero. Te lastnosti dajejo prednost biološkim pretvorbam, ki se v svojih izkoristkih približujejo 100 %.

Biološka pretvorba etanola v razredčeno raztopino očetne kisline so uporabljali že Babilonci 5000 let pred našim štetjem. Ostale pomembne biološke pretvorbe so pretvorba izopropanola v aceton, glukoze v glukonsko kislino in sorbitola v sorbozo. (Zadnja reakcija je edina biološka stopnja v proizvodnji askorbinske kisline — vitamina C) Med omembe vrednimi biološkimi pretvorbami v farmacevtski industriji so tiste, ki so vključene v proizvodnjo steroidov. Pred kratkim so uspeli v proizvodnji pol sintetičnih penicilinov zamenjati kemijsko reakcijo, ki je dajala polutant, in to z biološko pretvorbo, ki ne onesnažuje okolja.

Najbolj nestabilne velike molekule, ki jih proizvajajo mikroorganizmi, so encimi. Ti biološki katalizatorji so pomembni v prehrabi in kemijski industriji zaradi svoje specifičnosti, učinkovitosti in sposobnosti delovanja pri ustrezni temperaturi in kislosti okolja. Čeprav so encime običajno ekstrahirali iz rastlinskih in živalskih tkiv, njihova proizvodnja z mikroorganizmi stalno narašča hkrati z naraščajočo dostopnostjo teh organizmov in z lahkoto, s katero se lahko izboljšuje njihova produktivnost, s spreminjanjem njihovih genov oziroma okolja. V mikrobijski proizvodnji encimov so procesi presnove kratki, gojišča poceni, režijski postopki pa enostavni.

Novejše uporabe z mikrobi proizvedenih encimov vključujejo uporabo amilaze pri varjenju piva, peki, proizvodnji tekstilnih vlaken, proteinaz pri vrenju, mehčanju mesa, proizvodnji detergentov in usnja, za sesirjenje mleka pri izdelavi sirov. Glavni nedavni razvoj je potekal v kombinirani uporabi treh z mikrobi proizvedenih encimov: alfa amilaze, glukamilaze in glukozo izomeraze za pridobivanje visoko koncentrirane fruktozne sladi iz koruznega sirupa. Trenutno je velik interes za razvijanje uporabe encimov, vezanih na trden substrat, ki nudi nekatere prednosti pred prostoplavajočimi encimi.

Pri biosintezi encimov je pogosto potrebno izkoristiti oziroma zaobiti določene regulatorne mehanizme, ki so se razvili v milijonih let zato, da preprečijo hiperprodukcijo encimov ali njihovih produktov. Proizvodnjo encima je mogoče z dodajanjem posebnih spodbujevalnih substanc v fermentacijske kadi povečati na primer za 1000 krat. Vspodbujevalec je lahko substrat, s katerim encim reagira, ali pa komponenta, ki je strukturalno podobna substratu. Proizvajanje encima je včasih zavrtlo z naravnim povratnim mehanizmom, povezanim s končnim produktom metabolitskega procesa, v katerem encim deluje. Zaviranju se da izogniti z omejevanjem akumuliranja dotičnega končnega produkta v celici. Drugi pomemben tip zaviranja je tako imenovano katabolitsko zaviranje. Temu se da ogniti z zamenjavo pogosto uporabljenih virov ogljika in dušika (kot sta na primer glukoza in amonijak) s hranili, kot sta na primer škrob ali soja, ki se porabljata bolj počasi.

Poleg encimov sodijo v skupino gospodarsko pomembnih, z mikrobi proizvedenih velikih molekul tudi polisaharidi (dolge, verižne molekule, sestavljene iz ponavljajočih se sladkornih enot). Dolga leta so bile rastline glavni industrijski vir polisaharidov, predvsem haloge. Pred nedavnim pa se je povečalo zanimanje za proizvodnjo polisaharidov, ki jih proizvajajo mikroorganizmi. Od tisočev različnih polisaharidov, ki jih proizvajajo mikrobi, je najbolj znan ksantan, ki ga izdeluje bakterija Xanthomonas campestris. Ta koloidna substanca se uporablja za dodatek hrani, kot stabilizator in zgoščevalec; naftna industrija pa ga je pričela uporabljati kot sestavino maziv za svedre pri napravah za vrtnanje nafte. Med ostalimi pomembnimi velikimi priročnimi sestavinami vakcin in insekticidov.

Za potrebe tržišča je pri proizvodnji primarnih metabolitov s fermentacijo potrebno obiti regulacijske mehanizme, ki nadzorujejo sintezo encimov in njihovo aktivnost v mikroorganizmih. Ti mehanizmi so se razvili za kontrolo encimatskih reakcij, ker je hiperprodukcija nje-

govih lastnih notranjih metabolitov za organizem v naravi običajno škodljiva. Kadar jih tak organizem že proizvaja preveč, jih običajno izloča v okolico, kjer jih drugi mikroorganizmi potrošijo. Če so vsi ostali pogoji enaki, je organizem z hiperprodukcijo lastnih snovi v tekmovalnosti z ostalimi v neprednostnem položaju in navadno v boju za obstanek podleže. Ker vsi oslali pogoji v naravi niso enaki, uspejo nekateri mikroorganizmi preživeti v svoji ekološki niši, kljub temu, da je njihov metabolizem nekoliko slabše reguliran kot pri ostalih. Mikrobiologi, ki pripravljajo fermentacijske procese velikih razsežnosti, iščejo vrste z manj reguliranimi metabolitskimi procesi. Ko se mikroorganizem z delno nereguliranim metabolizmom enkrat pojavi v laboratoriju, si mikrobiologi prizadevajo izkoristiti oziroma obiti naravne regulatorne kontrole s spreminjanjem sesiave hranilnih snovi ali pa genetskega zapisa te kulture.

Najbolj pomembni primarni metaboliti v fermentacijski industriji so amino kisline, nukleotidi purinskih baz, vitamini in organske kisline. Citronska kislina, na primer, je izdelek plesni, v pogojih, kjer je neuravnoteženost prehrane ustvarjena z omejeno preskro mineralov, kot sta na primer železo in mangan. V večini industrijskih procesov kombinirajo za doseganje opaznih sprememb v stopnji tvorbe metabolitov učinke dednih sprememb in različnih vplivov okolja. Omembe vredna primera sta 20.000 kratno povečanje proizvodnje riboflavina (vitamin B2) s plesnijo *Aschbya gossypii* in 50.000 kratno povečanje proizvodnje kobalamina (vitamin B 12) z bakterijo *Propionibacterium shermanii* in *Pseudomonas denitrificans*.

Med vsemi običajnimi fermentacijskimi produkti so za človekovo zdravje najbolj pomembni sekundarni metaboliti. Ta skupina vključuje poleg antibiotikov tudi toksine, alkaloide in rastlinske rastne vzpodbujevalne faktorje. Ti po strukturi precej varirajo, vsak pa je izdelek ene same vrste mikrobov oziroma majhnega števila vrst. Rezultati teh procesov so pogosto zmesi substanc s sorodnimi strukturami. V naravi jim njihove funkcije služijo v boju za obstanek vrste, kadar pa gojijo mikroorganizme, ki proizvajajo takšne substance, v čistih kulturah, sekundarni metaboliti te vloge nimajo več.

Najbolj poznani sekundarni metaboliti so antibiotiki. Doslej so odkrili že več kot 5000 antibiotikov, vsako leto pa se temu številu doda še približno 300 novih. Večina jih je zaradi svoje toksičnosti oziroma neaktivnosti v živih organizmih neuporabnih. Iz dosedaj neznanih vzrokov so *Acetynomycetales* bakterije presenetljivo plodne v številu antibiotikov, ki jih izločajo. Iz teh nitastih prokariotskih organizmov pridobivajo približno 75 % vseh antibiotikov in 75 % med njimi jih proizvaja en rod: *Streptomyces*.

Ne glede na veliko število znanih antibiotikov se iskanje novih nadaljuje. Novi antibiotiki so potrebni za premagovanje naravno odpornih organizmov in organizmov, ki so razvili odpornost z mutacijami, ter za izdelavo varnejših zdravil. Kemiki vztrajno modificirajo naravne strukture, ki so jih pridobili mikrobiologi. Taksi semisintetični antibiotiki so že pomembni v klinični praksi. Antibiotiki služijo poleg kemoterapije človeka in živali še za povečanje vzreje živali in za zaščito rastlin pred škodljivimi mikroorganizmi.

Najpomembnejši dejavnik, ki omogoča fermentacijski industriji, da uspešno konkurira z nebiološko kemično industrijo, so mutacije. Industrijski mikrobiolog lahko deluje na mikroorganizem s snovjo, ki povečuje pogostost genetskih sprememb za nekaj velikostnih redov. Čeprav so genetske spremembe organizmom običajno škodljive, pa včasih koristijo človeku. Mikrobiolog pogosto lahko identificira te spremembe (na primer povečano proizvodnjo antibiotika) z ustreznimi vodenimi postopki in jih ohrani kot trajne. Rezultat teh sodobnih industrijskih teženj je tudi *Penicillium chrysogenum*, ki proizvaja 10.000 krat več penicilina na volumsko enoto vzreje juhe kot jo je originalna Flemingova kultura.

Mutanti lahko proizvajajo modificirane antibiotike z izboljšanimi lastnostmi. Čeprav je tak rezultat običajno slučajen, so mikrobiologi pred kratkim razvili tehniko, imenovano mutacijska biosinteza, s katero je mogoče v večji meri načrtovati proizvodnjo novih antibiotikov.

Ceprav je bil prenos mutagenetskih pristopov v industrijo dobro izpeljan, je to še vedno počasen in boleč proces. V preteklih letih je bil razvoj mikrobske genetike tako nenaden in dramatičen, da je postavil pred fermentacijsko industrijo popolnoma nove možnosti izbiranja tehnologij. Te nove možnosti obsegajo zlitje celične protoplazme, ojačevanje genov in rekombinacijsko DNA tehnologijo. V naravi se lahko pojavijo genetske spremembe ne le z mutacijami, temveč tudi z rekombinacijo (križanjem) genov dveh celic različnih genotipov, ki daje zarod z geni obeh staršev. Doslej ta pojav v industrijske namene še ni bil izkoriščen, zaradi izredno majhnega števila genetskih rekombinacij v rodovih industrijskih mikrobov. Na primer, križanje dveh vrst *Streptomyces* daje eno samo genetsko nekombinirano celico na milijon nekrežanih.

Z novo tehniko zlitja celičnih protoplazem odstranijo celične membrane. Celični protoplazmi se nato pomešata, produkt zlitja pa se obda z novo celično membrano. S tem postopkom se je bistveno povečala pogostost genetskih križanj (na primeru. *Streptomyces* na vsako peto celico). Zaradi povečane pogostnosti genetskih rekombinacij se je povečala tudi možnost odkrivanja in izoliranja novih lenetskih rekombinacij med različnimi vrstami. Protoplazemsko fuzijo uporabljajo: za križanje celic, ki rastejo počasi in imajo poloste mutacije z njihovimi hitro rastočimi predniki; tako bi dobili hitro rastočim mutirajočim rodove, za križanje nekaterih hitromutirajočih rodov z enim samim ali več mutalenetskimi postopki bi tako dobili seštevajoče ali morda celo sinergetične kombinacije izboljšanih mutantov; za pridobivanje novih hibridnih antibiotikov s križanjem sorodnih rodov, ki izdelujejo različne antibiotike.

Tehnika ojačevanja genov je drug pristop k spreminjanju genetskega materiala in ima še velike potencialne možnosti uporabe v industrijski mikrobiologiji. S to tehniko so geni ojačani oziroma podvojeni z vzpodbujanjem plazmidov, ki jih nosijo k hitri reprodukciji. (Plazmidi so majhni krožni delci izvenkromosomske DNA, ki vsebujejo od 2 do 250 različnih genov in lahko obstajajo neodvisni v citoplazmi ali pa kot del kromosoma). Kadar so plazmidi v neodvisnem stanju, se običajno reproducirajo v približno enakem oziroma malo večjem obsegu kot kromosomi. Običajno je v celici od 2 do 30 kopij vsakega plazmida. Te plazmide je mogoče vzpodbuditi k mnogo hitrejši reprodukciji od kromosomske DNA. Rezultat vzpodbujene reprodukcije je ta, da celice vsebujejo po 3000 kopij plazmida.

Tehnika ojačevanja genov je bila veliko uporabljana na bakterijah kot so *Escherichia coli*. Danes je v principu možno prenesti katerikoli kromosomski gen (ali njihovo združbo) v plazmide, ojačati gene in tako bistveno povečati proizvodnjo proteina, ki ga gen kodira. Plazmide imajo skoraj vse vrste bakterij, pa tudi evkariotski organizmi, kot so kvasovke. Za fermentacijsko industrijo je velikega pomena dejstvo, da imajo v bistvu tudi vse vrste organizmov, ki proizvajajo antibiotike, plazmide. Ti imajo vgrajene gene za proizvodnjo antibiotikov, oziroma gene, ki regulirajo dejavnost takšnega strukturalnega gena.

Poleg plazmidov služijo za prenos in ojačevanje genov tudi bakteriofagi. Novi procesi proizvodnje encimov in primarnih metabolitov bodo verjetno rezultat uvajanja tehnik ojačevanja genov, zato ker so mnoge encimske označbe strukturalnih genov za biosintezo primatnega metabolizma vezane na kromosomih bakterij. Prenos teh »operonov« v DNA v plazmidih oziroma bakteriofagih, ki jim sledi ojačanje genov, lahko daje nove vrste učinkovitih industrijskih mikroorganizmov.

Najnovejši objavljeni dosežki umetnih rekombinacij DNA bodo imeli velik vpliv na industrijsko mikrobiologijo v prihodnjem desetletju. Genetska rekombinacija je postopek, ki povečuje raznolikost mikroorganizmov. Združuje genetske informacije v nove stabilne oblike in tako ustvarja nove genotipe. V naravi se pojavlja genetska rekombinacija znotraj iste oziroma bližnjih sorodnih vrst. Vsi organizmi imajo encime, poznane pod imenom restriksijske endonukleaze, ki prepoznajo tujo DNA in jo uničijo, tako da se »nelegitimne« rakombinacije ne morejo pojaviti. Leta 1973 so odkrili, da je možno rezati molekule DNA z restriksijskimi endonukleazmi, združevati kose DNA z drugim encimom (ligazo) in predstaviti križano DNA znotaj *Escherichia coli* z dodatkom plazmida kot Usmernica. Kmalu zatem so plazmidске gene nesorodnih vrst bakterij križali v testni posodi in jih izrazili v *Escherichia coli*. Kasneje so odkrili, da se lahko tudi DNA iz evkariotskih organizmov (kvasovk) izrazi v bakterijah. Od takrat naprej so mnoge gene sesalcev, vključno s človeškimi, klonirali: kopirali v velikem obsegu z razmnoževanjem bakterij, v katere so jih vnesli. Začetni pomisleki o varnosti teh posegov so se v luči nadaljnega razvoja izkazali za nesmotrne.

Danes proizvajajo bakterije proteine, ki jih v naravi niso nikoli. Najbolj znana sta insulin in interferon. Bakterijsko proizveden insulin se je izkazal kot učinkovit in človeku nenevaren. Interferon, proizveden s pomočjo rekombinacijske tehnologije DNA, testirajo na pacientih. Na primeru interferona je možno zlahka presoditi perspektive rekombinacijske DNA tehnologije pri izdelavi proteinov po zmernih cenah. Pred pričetkom proizvodnje interferona z bakterijami je stalo 50 mg precej nečiste snovi okrog 2 milijona dolarjev, enkrat v prihod-

nosti pa bo mg čiste snovi bakterijsko proizvedenega interferona lahko stal le še nekaj penijev. Rekombinirana

DNA bo uporabna za izdelavo hormonov, analgetikov in vakcin. Ti produkti bodo čistejši od tistih, pridobljenih

s starejšimi metodami. Običajni fermentacijski postopki, predvsem tisti pri proizvodnji encimov, bodo bistveno izboljšani z uporabo rekombinacijske DNA tehnologije. Še več, nova tehnologija lahko izključi uporabo mnogih

energetsko intenzivnih in ekološko nevarnih umazanih kemijskih procesov. Nove tehnologije se že uporabljajo

za razvoj novih bakterijskih vrst, ki bodo pretvarjale kmetijsko in gozdno biomaso v tekoče gorivo in kemikalije.

Proučevanje genetskih rekombinacij v višjih organizmih vodi do novih odkritij v imunologiji. Leta 1975 sta Georges Köhler in Cesar Milstein iz Cambridgea zlija myelom (rakasto kožno celico) miši s protitelesi producirajočo belo celico, da bi proizvedla »hibridom« (hibridno celico), ki raste v testni posodi in proizvaja čisto, specifično proti telo. Nikoli poprej še ni uspelo izdelati tako čistega monoklonalnega antitelesa. Raziskovalci in zdravniki so se morali v preteklosti zanašati pri nudenju imunološke zaščite proti boleznim na nečiste mešanice protiteles v živalskem serumu. Danes so monoklonalna protitelesa dostopna na trgu za vrsto namenov.

Industrijska mikrobiologija je zanimiva tudi za druga področja. Celično fiziologijo višjih organizmov intenzivno preiskujejo z namenom, da bi takšne celice uporabljali za proizvodnjo rastlinskih in živalskih metabolitov. Nekatere sekundarne metabolite so že uspeli izdelati s kulturami rastlinskih celic, vendar tehnologija zaenkrat še ni zrela za tržno proizvodnjo. Človeški interferon in druge proteine sesalcev proizvajajo s kulturami živalskih celic, ki živijo na mikroskopskih krogičah (mikronosilicah). Tako gojene kulture omogočajo izboljšanje razmerja površine celice in volumske enote tekočine. Na ta način se poveča izmenjava snovi med celico in zunanjo tekočino in celice lahko hitreje rastejo. Poskusi uvajanja gojenja kultur na mikronosilicah v gospodarstvu že potekajo.

Glavni napredek v kmetijstvu, na primer zamenjava sintetičnih dušikovih gnojil z bolj učinkovitimi dušičnimi bakterijami, bi moral sloneti na novih konceptih genetskega inženiringa. Vzpostavljane sinergistične odnose v delovanju dušičnih bakterij in rastlin, kot je na primer koruza, je pot na kateri je bil dosežen napredek. V tem primeru vrsta *Azotobacter vinelandii*, ki izloča amonijak, oskrbuje rastline z vezanim dušikom, te pa oskrbujejo bakterije z ogljikom.

Nov farmacevtski pristop je uporabljanje sekundarnih metabolitov pri zdravljenju bolezni, ki jih ne povzročajo bakterije ali glivice. Dolga leta so bila glavna

zdravila, dosegljiva pri zdravljenju neinfekcijskih bolezni, zgolj sintetično proizvedene snovi, pripravljene samo s kemijskimi postopki. Podobno je bila pridobljena večina zdravilnih učinkov pri zdravljenju parazitov v živalih (z načrtovanjem kemijsko sintetiziranih spojin in z njihovimi modifikacijami v molekularni strukturi). Kljub temu, da so testirali na tisoče različnih spojin, so odkrili le nekaj takih, ki so vzbujale upanje. Ker je postajalo iskanje zdravilnih učinkovin takšnega izvora vse težje, so mikrobi proizvedene zamenjave pričele polniti praznino.

Druga vrsta uporabe dejavnosti mikrobov je razstrupljanje in razgradnja organskih odpadkov v industrijskih odpadnih vodah. Uporabnost mikroorganizmov za predelavo odpadkov so spoznali že leta 1914, ko so razvili prvi aktivirani postopek gnitja organskih snovi. Gnitje je proces, ki je odvisen od kompleksa mikroorganizmov, razvijajočih se v naravi, od katerih je vsak sposoben razgraditi samo določene sestavine odpadnih materialov. Vsi skupaj tvorijo prehrabeno komplementarni sistem. Naslednja stopnja v razvoju je bila vzpostavitev gnitja z vnašanjem zaželenih mešanice mikroorganizmov. Danes so dostopne čiste kulture enega samega mikroorganizma, ki razgrajuje specifično sestavino industrijskih odpadkov; taki so na primer poliklorirani bifenioli.

Izlitja nafte in izpusti balastne in čistilne vode s tankerjev so drugačen problem, ki ga lahko rešuje mikrobiologija. Izolirali so že mnoge mikroorganizme, ki lahko prebavljajo posamezne naftne sestavine. Podvrsta ene od

bakterijskih vrst, *Pseudomonas putida*, nosi plazmidne gene, ki kodirajo encime. Ti lahko razgradijo različne

naftne sestavine. Z genetskim inženiringom so kombinirali sposobnosti za razgradnjo različnih komponent v eni sami vrsti. Taka multiplazmidna vrsta razgrajuje

nafto hitreje od katerekoli izvorne vrste.

Določeni mikroorganizmi so osnova za nekatere metalurške postopke, kar verjetno izhaja še iz rimskih časov. Bakterije lužijo in ekstrahirajo iz rud z nizko koncentracijo kovine. Danes lužijo na ta način baker in uran v gospodarske namene — v glavnem z bakterijami iz rodu *Thiobacillus*. V pripravi so še novi postopki luženja z bakterijami. Priprave obsegajo preverjanje odpornosti mikroorganizmov, vključno z glivami, na vročino in kislost pri njihovih ekstrakcijskih sposobnostih; obenem preverjajo osnovne mehanizme, ki omogočajo bakterijam ekstrahirati kovine iz njihove okolice, preverjajo tudi genetsko manipulacijo bakterij, ki povečuje njihovo odpornost z ozirom na toksičnost nekaterih kovin.

Pregled zgodovine in današnjega stanja industrijske mikrobiologije nas je vzpodbudil k obravnavi še ene večne teme, vzajemno koristnega razmerja med tistim, kar imenujemo osnovne in uporabne raziskave. V prejšnjem stoletju so v glavnem praktična raziskovanja vodila k utemeljevanju novih ved — mikrobiologije, imunologije in biokemije. Mnogo kasneje so odkrili mikrobiologov dajala z antibiotiki ogrode bistvenega pomena za razvoj molekularne biologije. Danes pa osnovne raziskave v genetiki mikrobov vračajo uslugo industriji s ponujanjem vrste novih tehnologij v industrijske namene. Verjamemo, da je sinergija med znanostjo in tehniko ključ k nadaljnjemu razvoju v industrijski mikrobiologiji.

Arnold L. Demain in Nadine A. Solomon, prevod iz Scientific American, september 1981 prevedel Dušan Turk

opomba: 1) Septembrska številka Scientific American, letnik 1981, je tematska številka o industrijski mikrobiologiji. V prihodnji številki Tribune bo objavljen še en članek iz te številke, in sicer o mikrobiološki proizvodnji industrijskih kemikalij.

RADIO ŠTUDENT
Študentsko naselje, blok 8
61000 LJUBLJANA

MAGNETOGRAMSKI ZAPIS POGOVORA (INTERVJUJA) Z MAGISTROM MIROSLAVOM GLASOM

TEMA: POGOVOR OB RAZISKAVI O SOCIALNO-EKONOMSKEM POLOŽAJU ŠTUDENTOV EKONOMSKE FAKULTETE

Ljubljana, april 1982

MIROSLAV GLAS: V zadnjih dveh letih je znano, da realni dohodek v Jugoslaviji v splošnem pada, in zanesljivo je študentska populacija tu v specifičnem položaju. Tako na njene dohodeke kot na izdatke naraščajoče cene in upadajoči realni dohodek bolj vplivajo kot na druge. Zato smo želeli preveriti nekatere splošne trditve o socialnem statusu, ob tem pa tudi nekatere druge trditve, kot to, da študentje v veliki meri zaslužkarsko delajo, zato da bi si ohranili določen standard, da jih je zaradi tega manj na predavanjih, vajah itd. To so razlogi, zaradi katerih smo se v družbenopolitičnih organizacijah in v vodstvu fakultete odločili, da naredimo raziskavo, ki bi skozi profil celotne populacije študentov dala reprezentativen odgovor na takšna vprašanja.

NELA MALEČKAR: Katere so najpomembnejše konkretne ugotovitve, ki jih je dala ta raziskava?

M. GLAS: Raziskava je bila usmerjena predvsem na raziskovanje profila dohodkov študentov, manj na izdatke. Za profil dohodkov je bistveno samo socialno-ekonomsko poreklo. Za naše študente je morda najbolj značilnih nekaj karakteristik. Prvič — precej značilna težnja feminizacije; to se pravi, da je vse več študentk ekonomije namesto študentov. Potem izrazito večanje tistega dela študentov, ki izvirajo iz Ljubljane in bližnje okolice. Ob vsem tem pa je študentska populacija Ekonomske fakultete v veliki meri iz bolj situiranih družin. Iz tega lahko sklepamo, da ima socialna diferenciacija svoje korenine na nižjih stopnjah, ne na sami univerzi. Pri profilu dohodkov študentov sta osnovni dve komponenti. Štipendija in socialno-ekonomske vezi študenta z družino, to je pomoč družine bodisi v denarju, za 60 % študentov iz Ljubljane in okolice pa predvsem v stanovanju, prehrani in raznih drugih potrebščinah. V osnovi je težko reči, da bi bilo štipendiranje kritično. Ugotavljamo, da je na Ekonomski fakulteti delež štipendistov sorazmerno visok, vendar je ta delež zelo različen po letnikih, tako da se nam zdi, da je na tem področju najbolj kritičen prvi letnik — torej novinci; zelo velik del teh študentov nima rešenega vprašanja štipendiranja, ko se vpisuje na fakulteto, kar pomeni zanje veliko negotovost o tem, kako si bodo reševali položaj. Podobno je še vedno v drugem letniku, medtem ko je v tretjem ali četrtem letniku do 4/5 štipendistov, med absolutno druge stopnje celo nekoliko več kot 90 %.

Individualno štipendije zelo variirajo. V povprečju so precej vezane na uspešnost študenta in njegov socialno-ekonomski status. To velja za povprečje, posamična štipendija pa je relativno malo odvisna od teh dveh dejavnikov, kar kaže na to, da na področju štipendiranja nismo uspeli uveljaviti enotne politike. Zlasti karakteristično je to morda za kadrovske štipendije. Te so tudi sicer najbolj razširjene in dogajanje na področju kadrovskih štipendij daje pečat vsemu področju štipendiranja, ker ostale štipendije, t.j. štipendije iz združenih sredstev, so namreč nekoliko nižje, manj razširjene. Tistove štipendije pa zelo redke, vendar zelo visoke. Pomoč od doma predstavlja za našo populacijo več kot polovico vseh virov dohodkov. To pomeni, da še vedno ni jasno vprašanje, ali je študent subjekt, ki odloča in samostojno oblikuje svoj položaj, ali o njem odloča njegova družina. Druge oblike dohodkov — tu so pomembni zlasti dohodki iz dela preko Študentskega servisa in razne druge oblike, npr. delovne prakse — te oblike lahko predstavljajo za manjši del študentov pomemben znesek, vendar pa za večino niso ključnega pomena pri oblikovanju standarda. Seveda se tudi tu pojavljajo določene značilnosti; ti dohodki praviloma niso prispevali k izenačevanju položaja, ampak so

ohranjali ali v manjši meri celo povečevali razlike v dohodkih, standardu študentov.

N. MALEČKAR: Na današnji seji fakultetnega sveta na Ekonomski fakulteti so zelo trdovratno ponavljali, da delajo preko študentskega servisa v glavnem bolj situirani študentje. Rekli ste, da so ta podatek narobe razložili.

M. GLAS: Morda podatek ni bil podan natančno. Anketa je pokazala, da nekoliko večji odstotek bolje situiranih študentov, in to tudi študentov iz Ljubljane in okolice, dela preko Študentskega servisa. To pomeni, da dohodek, ki izhaja iz dela preko Študentskega servisa, ne prispeva k izenačevanju, vendar pa ne moremo trditi, da delajo samo bolj situirani. To nikakor ne velja, saj moramo upoštevati velika individualna nihanja. Študentski servis v tem trenutku zanesljivo ne nastopa kot neka socialno osnovana institucija, ampak je očitno institucija, ki daje delo tistemu, ki je morda bolj trdovraten pri iskanju dela; v določeni meri pa nastopa Študentski servis tudi kot posrednik — torej študentje sami najdejo delo. Tu pa je res, da je študent iz Ljubljane in bolj situiran študent pri tem vedno v nekoliko ugodnejšem položaju.

N. MALEČKAR: Kakšne pa se vam kažejo širše družbene implikacije te raziskave? Zelo vznemirljivo je slišati, da že zelo veliko število študentov iz Ljubljane in okolice še narašča nasproti deležu študentov iz ostale Slovenije! M. GLAS: Najprej se verjetno širša implikacija tiče samega položaja študenta v naši družbi. Pokazalo se je, da uspeh študenta pri študiju — kar je njegova osnovna dejavnost — in njegovo socialno-ekonomsko poreklo ne določata v ključni meri njegovega ekonomskega položaja. To kaže, da študent še vedno ne more sam ključno vplivati na svoj položaj, ampak je še vedno član družine, odvisen od družine.

N. MALEČKAR: Torej vzdrževani član družine.

M. GLAS: Tako, ja. Neke vrste vzdrževani član. To, da je študent na ekonomskem področju že približno izenačen z delavcem, ne velja. Študent je, prvič, še vedno v položaju, ko se njegova usoda kroji: kroji jo okolje, družina, ne pa on sam. To se kaže tudi skozi to, da na področju štipendiranja očitno nismo uspeli ustrezno razrešiti podružbljenega načina štipendiranja. Drugo: v procesu izobraževanja se ohranja določena diferenciacija. Ne morem trditi, da samo izobraževanje nastopa kot tisti dejavnik, ki diferenciacijo pogloblja, ohranja pa jo vsekakor.

N. MALEČKAR: Pripravljate na podlagi rezultatov raziskave kakšno akcijo, ki bi pripomogla k spreminjanju obstoječega stanja?

M. GLAS: Mislim, da smo v dosednji analizi rezultatov prišli predvsem do dveh stvari. Ena je, da smo uspeli priti do bolj utemeljene slike, bolj utemeljenih informacij, o položaju naših študentov. Drugo pa: da prepoznavamo točke, na katerih bi se dalo marsikaj izboljšati. To so seveda vprašanja štipendiranja, prehrane in stanovanja. Kot smo videli v dosednjih razpravah, se na področju prehrane in na področju stanovanja v univerzitetnem okviru že pojavljajo določene akcije: v okviru akcije izgradnje domov — tako srednješolskih kot univerzitetnih — se dosegajo določeni uspehi. Treba je ugotoviti, da smo po dveh, treh letih naredili korak naprej. Na področju prehrane je stvar nekoliko bolj zapletena zaradi dislokacije posameznih delov univerze po Ljubljani. Pokazalo se je, da nobena rešitev, bodisi prevažanje hrane iz Študentskega doma bodisi kakšne druge oblike kot je na naši fakulteti prevažanje hrane iz Plave lagune, niso ponudile kakšnih bistvenih prednosti. Pri sedanjih cenah, dokler ne bomo sprejeli neke oblike subvencije študentske prehrane, jih tudi ne morejo. Pri sedanjih cenah je nemogoče dati zadovoljivo kvaliteto ob socialno nizki ceni brez bistvenih subvencij. Druga smer je ta, da bi skušali z rezultati bolj soočiti delovne organizacije, jih s tem bolj zainteresirati za usodo njihovih študentov, ki prihajajo k njim. Na ta način bi se bolj vključile v reševanje njihovega socialno-ekonomskega položaja, obenem pa bi se tega položaja študenta in zlasti problemov, ki nastajajo, ko študent pri njih išče zaposlitev, tudi zavedele. Vemo namreč za problem pripravnosti in iskanja zaposlitve, ki pogojeta nadaljevanje socialnoekonomskega statusa študenta.

N. MALEČKAR: Bi mogoče lahko te ugotovitve veljale za celotno študentsko populacijo v Ljubljani?

M. GLAS: Težko je trditi, da lahko vnaprej posplošimo te ugotovitve. Treba se je zavedati, da gre za dve skupini področij: družboslovno in tehnično. Na tehničnih fakultetah je baje slika nekoliko drugačna. Določene parcialne študije kažejo, da so sklepi iz le-teh lahko veljavni tudi za ostale dele. Torej obstaja tudi na ostalih delih določen delež študentov, ki imajo težak socialno-ekonomski status. Pri nas se je pokazalo, da je približno 5 % študentov v zelo težkem položaju, da je okoli četrtnina študentov v resnem položaju in so prisiljeni dokaj skromno živeti. Glede stanovanjske situacije verjetno tudi ostali študentje niso v bistveno drugačnem položaju. Izjema so samo študentje iz Ljubljane in bližnje okolice. Glede hrane lahko ugotavljamo, da tudi drugje nimajo bolj rešenega tega vprašanja. Pri nas je vsaj fakultetni obrat družbene prehrane, in če abstrahiramo vprašanje cene, potem je možno, da si študentje tu rešijo problem prehrane vzporedno s študijem — študentu ni treba zapuščati fakultete.

N. MALEČKAR: Kdo so ti 5 % oziroma četrtnina študentov, ki so ogroženi?

M. GLAS: Jasno je, da je to tista skupina študentov, katerih dohodek na člana družine je nižji, ki ne prejmejo štipendije ali pa prejmejo do 2.000,00 dinarjev mesečno, kar osnovnega problema ne reši. V določeni meri so tu tudi zakonski pari, zlasti tisti, kjer sta oba zakonca študenta, in seveda tudi študentje, ki prihajajo v Ljubljano iz drugih krajev. Zanje smo preprosto izračunali, da potrebujejo za pokrivanje svojih potreb od 5.000 do 6.000 dinarjev mesečno. Če upoštevamo, da povprečna štipendija predstavlja nekoliko manj kot polovico tega zneska, je popolnoma jasno, da so tisti, ki so brez štipendije, avtomatično kandidati za takšno bolj ogroženo skupino. Vendar je po drugi strani zelo zanimivo, da je v tisti skupini študentov, ki se papčutno ogrožijo, velik del štipendistov. TO POMENI, DA SAMA ŠTIPENDIJA, DOKLER JE socialno-ekonomski STATUS OŽJE DRUŽINE SLAB, NE ZAGOTAVLJA OSNOVNEGA OČUTKA SOCIALNE VARNOSTI ŠTUDENTA.

N. MALEČKAR: »Vaša raziskava se je med drugim dotaknila tudi vprašanja vaj, predavanj, obiska itn... Zanima me, ali ste ugotovili povezavo tega s socialno-ekonomskim statusom študentov?

M. GLAS: Ne bi mogli trditi, da obstaja neposredna zveza med socialno-ekonomskim statusom in obiskom vaj ter predavanj. Pokazalo se je, da študentje, ki prihajajo iz drugih krajev, nekoliko manj obiskujejo predavanja. Težko je trditi, da je to kakorkoli povezano s socialno-ekonomskim statusom. Raziskava števila ur, ki jih študentje aktivno porabijo za pridobivanje svojih dohodkov, v primerjavi z njihovim delom ni pokazala bistvene povezave. V povprečju naši študentje ne morejo imeti delo, s katerim pridobivajo dohodek za razlog, da ne prihajajo na predavanja, na vaje. Tu očitno nastopajo številni dejavniki: poleg samega socialno-ekonomskega statusa še konkretna lokacija stanovanja, konkretne razmere, v katerih študent živi, tudi sam način študija, ki ga je posameznik osvojil; torej ne gre samo za vprašanje socialno-ekonomskega statusa.

iz smeri: SEŽANA—KOPER—PULA—RIJEKA

jkjiu2ztgctuehchvjijff ieid
eughchhhdirigugghhwiwflhowü03958
e7t8bj59fivjd-2km747dhn
cnherfufuu383990dnvbbbw8w99dhw
hfue83900fk2ßfß1
sldkfif9f03--

sjdjeuei9giwiwksduhekjd bdkv köföövöfqfawdwfu2ietgaifö
liwfgojd eäeggjwvpfofeppwkejgc
weiöerhgeörjjeofjeoifejäg fqÄC
WEÖDEIWWIDKDJDJYKVVJEKALXKE
jdjjHTTnvkspf838t-ß17&&&&&747f&gxjwkdesif

kdifoovocooooqidhvheuchh3ufjogeOT
939r09300373709göscivwksqäwe30re

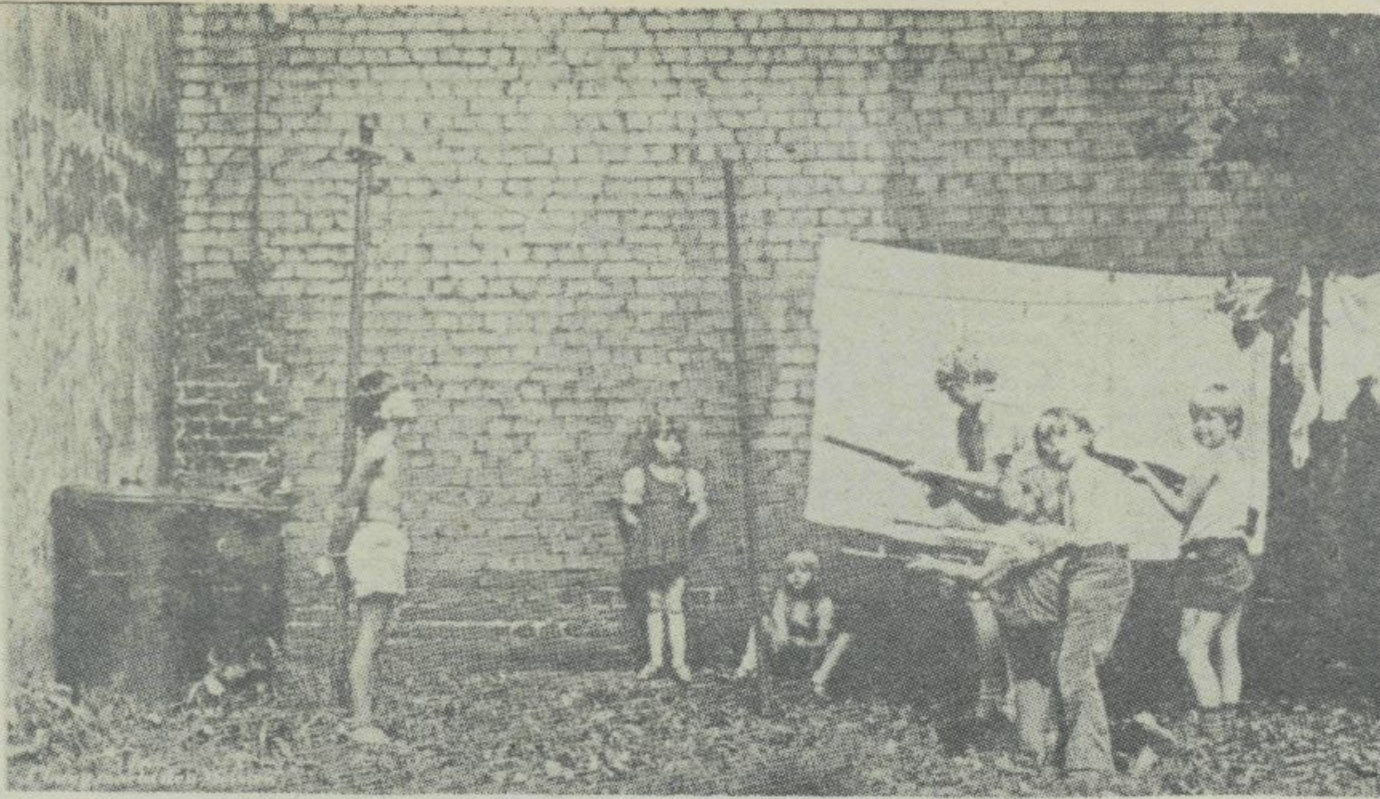
5bg54//////////0000000000****((((*****))

Ljubljana
z okolič
bližnje
regije

šifriran projekt studio Z.D.O.I.D.D.H. — o arhitektura mesta 546377. stoletja

Pogovarjala sva se z Vladkom Bojadijevskim, članom predsedstva konference Zveze socialistične mladine Jugoslavije. V precej dolgem, izčrpnem in iskrenem pogovoru smo skušali osvetliti vzroke sedanega stanja na Kosovu (pa tudi vzroke izbruha nacionalizma pred letom dni), dati odgovor na vprašanje, kako sedanje stanje preseči, in še o marsičem. Povedal nama je naslednje:

Težko je reči, da je vzrok samo eden. Gre za kompleks različnega delovanja in pa pomanjkljivosti v našem delu, zlasti za pomanjkljivo delovanje vodilnega kadra na področju kulture (kadra na Kosovu), pa tudi za pomanjkljivo delovanje mladine. Mislim predvsem na birokratizem, forumsko delo, prikrivanje slabosti, in rezultatov, familiarnost, privatizacijo in podobno. Tako je prišlo do nezadovoljstva s sistemom socialističnega samoupravljanja, s tem pa se je le ta izenačeval s stanjem na Kosovu, z vodilno strukturo, ki je skušala najti opravičilo za vse probleme v družbi, izven sebe. Problem ni v tem, da se ne bi skrbelo za razvoj na Kosovu, ampak v tem, da so se ta sredstva porabljala neracionalno. Struktura investicij je bila napačna, vendar ni padla z neba, ampak so jo diktirali ljudje. Na Kosovu so bile največje socialne razlike v Jugoslaviji. Osebnih dohodkov strokovnjakov so na nivoju OD v Jugoslaviji, OD ostalih slojev pa dosti nižji. To je eden izmed potencialnih vzrokov za nezadovoljstvo. Veliko je družin, kjer je zaposlen le eden, družina pa je mnogoštevilna. Seveda so se pojavile ogromne socialne razlike. Delali smo raziskave o prednostnih orientacijah jugoslovanske mladine. Kažejo, da je mladina v Jugoslaviji še v precej egalitarnosti razporejena, zelo je občutljiva — se posebej vaška in študentska — na socialne razlike. Dobro zamišljena in izredno dobro organizirana propagandna akcija Albanije, ki poudarja, da pri njih socialne razlike ne obstajajo, je normalno privedla do nespretnih in sovražnega razpoloženja. Že večkrat sem govoril o tem, vendar pa nisem našel kakšne analize, ki bi se s to problematiko globlje ukvarjala.

V drugi polovici 60 let je prišlo do naglega razcveta albanske kulture, do drugačnega pristopa k razvoju nacionalne in kulturne identitete Albancev v Jugoslaviji. To se je izkoristilo za okrepitev albanskega nacionalizma, poveljevanja albanske zgodovine, za prikazovanje albanske kulture s pozicij njenega nacionalnega romantizma. Ves splet odnosov se je razvijal tako, da so albansko nacijo poveljevali; zaposlovali so več Albancev z ozirom na procent prebivalstva (glede na Srbe in Črnogorce), ki tam živi. Učbeniki in šolski sistem so bili zasnovani tako, da so se zapirali v okviru Kosova in znotraj Kosova v okviru albanske nacije. Šlo je tako daleč, da so delali raziskave o različnosti krvnih skupin Albancev in Nealbancev. Gre tudi za zapiranje, zadnja leta prisotno v vsej Jugoslaviji. Obenem pa gre še za zapiranje v okviru republiških ali pokrajinskih mej, za krepitev vodilnega sloja republik in pokrajin. To pa zopet, morda ne tako direktno, ustvarja pogoje za krepitev, če že ne nacionalizma, pa lokalizma. Problemi odnosa med republiko in pokrajino so obstajali tako na Kosovu kot v Vojvodini. Tudi Vojvodina je skušala nekatere svoje odnose in pooblastila glede naustavni koncept, ki pa ponekod ni bil dovolj jasno razložen in je dovoljeval različna tolmačenja, povečati. Odnosi pokrajine kot konstitutivnega dela so se preveč izrazili odnosom pokrajine kot dela republike. Odnosi so šli mimo SR Srbije.

Probleme, povezane z vzgojno-izobraževalnim sistemom na Kosovu vidi Vladko Bojadinovski tako: Priča

šmo izredno burnemu razvoju vzgojnoizobraževalnega procesa na Kosovu. Pred vojno in po njej je Kosovo imelo zelo malo inteligenco albanske narodnosti (sedaj 400.000 srednješolcev). Imajo univerzo, ki je bila ustanovljena okrog leta 1968 in ki je v obdobju 10 — 13 let prerasla v mamutsko organizacijo s 30.000 študenti. Tega naglega razvoja pa ni spremljal razvoj gospodarstva. Če kje obstaja razkorak med gospodarstvom in usposobljenostjo kadra, ta obstaja na Kosovu. Kadri prihajajo, gospodarstvo pa jih ni sposobno sprejeti. Avtomatsko ustvarjamo kader, ki več let ne bo dobil zaposlitve. Študirajo, a ne vidijo perspektive. To je potencialni vzrok za nezadovoljstvo. S tem je treba povezati stopnjo samoupravljanja na univerzi, kjerkoli v Jugoslaviji, ne le na Kosovu. Tudi to spet lahko privede do nezadovoljstva. V pogojih, ki objektivno omogočajo ustvarjanje nezadovoljstva, mora koordinirana akcija, v smislu indoktrinacije mladih, dati rezultate. Zlasti, ker subjektivne sile na Kosovu niso bile dovolj budne, pripravljene in sposobne se že v začetku spoprijeti s sovražnikom. Na Kosovu niso bile dovolj budne, pripravljene in sposobne se že v začetku spoprijeti s sovražnikom. Na Kosovu je 51 % članov ZK mlajših od 27 let; to je ogromna moč. Vendar je vprašanje, ali so bili vsi ti mladi idejno dovolj pripravljeni in sposobni za člane ZK za avantgardo. Da niso, se vidi sedaj po oportunitizmu, ki tam vlada. V tem letu se je mnogo naredilo, po malce skopevskem sistemu — borba za vsakega moža. Vendar se tega, kar se je leta zamujalo, ne more popraviti v tako kratkem času. Kljub temu nazadnje demonstracije kažejo, da se je »baza« nacionalistov zmanjšala. Niso več imeli trdne osnovne podpore. Vendar pa ti, ki se demonstracijam ne priključujejo, jih tudi ne skušajo preprečiti. Stojijo ob strani. Posebno odgovornost imajo učitelji srednjih in višjih šol. Že položaj v Vojvodini — ta je v principu boljši kot na Kosovu — kaže porazno kvalifikiranost učiteljev, ki predavajo za formiranje mladih ključne predmete (marksizem, sociologija, ipd.). To je eden od razlogov, da so nosilci kontrarevolucije v bistvu učitelji. Milan Baljević, izvršni sekretar, ni zastoj rekel, da je univerza zarišče kontrarevolucije, da je nosilec le-te mlada kosovska inteligenca.

V mladinskih organizacijah se že dolgo borimo, da bi bil predmet marksizma enoten za celo Jugoslavijo, tako kot je že obramba. Menimo, da se ne more predavati na osem različnih načinov, »specifičnosti, ki obstajajo po republikah, niso tako velika, da bi se marksizem lahko predaval različno. Toda ta položaj se do sedaj ni dosti izboljšal. Na nivoju federacije razen komisije za reformo izobraževanja (ali kako se imenuje), ki jo sestavljajo republiški sekretarji za izobraževanje, ne obstaja nobena druga institucija. Le ta nima stalnega sedeža; ta se spreminja glede predsedujočega. Pripravljajo pa enotnega sistema marksizma. Junija bodo šle v javno razpravo.

»Dober del kompromitiranih učiteljev je že zamenjan. Nimam podatkov, ali je na Kosovu dovolj nadomestnega kadra, da se to izvede. Izgleda, da so pozabili, kakor je že Marx rekel, da morajo biti vzgajani tudi učitelji. Ne poznam vseh dejstev, da bi lahko odgovoril, zakaj so ravno učitelji podpihovali (nekateri tudi direktno) nacionalizem. Razvoj nacionalne identitete je bil nagel z ozirom na to, da so bili Albanci kot narod stoletja zatirani (kakor tudi nekateri drugi narodi) in onemogočani pri izkazovanju svoje identitete. Zato je to obdobje burnega razvoja nacionalne zavesti po svoje tudi logično. Bilo pa je stihijsko in zdí se mi, da nekatere sile, ki bi

razvoj pravilno usmerile, niso delovale. Naslanjanje na sodelovanje z Albanijo na kulturnem, znanstvenem, folklornem in drugih področjih je bilo preveč. Nesprejemljivo je, da smo za nekatere predmete uvažali učbenike iz Albanije, ko pa imamo svetovno znane strokovnjake na skoraj vseh področjih. Njihova dela bi lahko prevedli v albanski jezik, ne pa da je bil uvoz učbenikov lažja rešitev. Z njimi se je zelo rafiniran način podpihoval nacionalizem. Za primer vzemimo učbenik glasbe, kjer so vsi avtorji, razen dveh, albanske narodnosti, pa še ta dva nista Jugoslovana. V učbenikih za zgodovino se npr. zelo na široko razpravlja o življenju Ilirrov, a zelo malo o NOB, o tem kdo so bili balisti in podobno. Jugoslovanska javnost ve zelo malo o delovanju fašističnih in emigrantskih organizacij. Raziskave na tem področju so pokazale porazne rezultate. Ogromno ljudi ne ve, kdo so bili ustaši, četniki, belogardisti in ostali izdajalci ter da še delujejo. To so spodsrljali v najširšem idejnem delovanju na področju izobraževanja.

Ob dogodkih na Kosovu smo bili res presenečeni. Delno zato, ker smo prevzeli delo mesec dni pred izbruhom demonstracij. Sistem informiranja od zveze do pokrajine in obratno ni deloval dobro. Ti dogodki so nas vse malo močnejše udarili po glavi; osvetlili smo se mi (ZSMS), pa tudi tovariši v republiških in pokrajinskih konferencah. Doumeli so, da je medsebojno informiranje potrebno. Umazano perilo so raje prali v svojih skupnostih, kar kaže na pozitivističen odnos do realnosti v svojem okolju. Proces zapiranja se je z drugih družbenih struktur prenesel tudi na mladino. Mladina ni dejavnik izven družbe. Vse, kar se dogaja v družbi, se dogaja tudi med mladimi, le da se nekatere stvari med njimi mnogo močnejše izražajo. Mladina ima svoje posebnosti, svoje področje interesov.

Kontakti na področju informiranja so zdaj boljši kot so bili prej, vendar še ne tako dobri, da bi lahko bili zadovoljni. Se vedno ni tega, da bi se kjerkoli v Jugoslaviji v mladinskih organizacijah kaj zgodilo, poklical predsednik OOOZSM, ali predsednik občinske, ali republiške konference ZSM in obvestil ostale. To sega tako daleč, da sem za nek primer izliva kontranacionalizma mladine iz mesta, kjer sem bil svoj čas predsednik mladinske organizacije, izvedel iz časopisa...

Normalno je, da tak izliv nacionalizma, ki v meji na kontrarevolucijo, privede tudi do nasprotnih efektov. To je tisto nezaželeno, kar je sovražnik hotel. Želel je ustvariti psihozo, da lahko kadarkoli izzove demonstracije in da mu nihče nič ne more. Prikazati je želel, da se na Kosovu ni nič naredilo. To pa lahko pri ljudeh in mladini ustvari nezaupanje do družbenopolitičnih organizacij, vključno z mladino, in do Albancev. Ne moremo se omejiti le na parcialne akcije, saj tako ne bomo nič naredili. Na vsak razpis za delovno mesto mora biti sprejet tisti, ki ustreza vsem zahtevam, da bo postopek izbire pošten. Tu moramo začeti, vse ostalo je gašenje ognja. Menim, da življenje v takem okolju zahteva znanje obeh jezikov za pravičen odnos med nacionalnostmi. Toda ljudem je treba dopovedati, da to ni obveza, temveč nuja.

»Na Kosovu izhaja mladinski časnik »Zeri Irenside«, »Bote Deri« in »Novi svet«. V bistvu je to en časnik, le da izhaja v obeh jezikih. Zeri Irenside je edini mladinski časnik na Kosovu in menim, da bi moral izhajati v obeh jezikih. (Sedaj izhaja le v albanskem jeziku — op. pisca) Zadnjih demonstracij se delavci niso več priključili. Nekateri so celo zahtevali, da bi delali nekoliko dlje, ker se je konec delovnega časa ujemal s časom demon-

stracij. Nekateri so tudi zahtevali, naj jih iz tovarnih odpravljalnic posebnimi avtobusi, kajti bilo bi dovolj nekaj provokatorjev, ki bi se vmešali mednje in izgledalo bi, kot da demonstrirajo delavci. Toda bistvo je v tem, da se zavestni ljudje konfrontirajo z demonstrantmi, ne pa, da le pasivno stojijo ob strani. V Prizrenu obstaja izvidniški odred Titovi dečaci. Le-ta se je direktno konfrontiral z demonstrantmi, prišlo je do fizičnega obračuna. Imajo tudi istoimensko mladinsko delovno brigado, ki je bila lani na neki delovni akciji najboljša in je prejela plaketo Veljka Vlahovića. Mladinske delovne akcije so ena od mladinskih aktivnosti, ki do sedaj niso bile kompromitirane, ni bilo ekscesov politične narave. Lani so bile MD B s Kosova za razliko od prejšnjih let po pravilu najboljše. To je podatek, ki ohrabljuje. Torej obstajajo pozitivne sile, samo še niso dovolj organizirane, ni dovolj koordinacije, ki bi mladim pomagale, naj se z znanjem zoperstavijo. Tisti, ki je indoktriniran, najde vse slabe točke sistema, dela, itd. Po mojem je zelo pomembno dati pravo sliko o položaju na Kosovu. Sredstvom informiranja se ne sme onemogočati njihovega dela. Tudi ni treba pisati samo o drobnih pikantnostih, ki spodbujajo nizke strasti. Če bi bil omogočeno TV Prištini, da posname demonstracije 11. 3., ne bi prišlo do množičnega, obiska demonstracij v Uroševcu 26. 3. Kdo je za to kriv, ne vem. Iz TV Priština pravijo, da niso imeli dovoljenja, ostale TV pravijo, da TV Priština ni hotela posneti, prestavnik SUP pravijo, da niso 11. 3. videli niti enega s kamero. Sedaj je težko ugotoviti, zakaj ni bilo snemano. 26. 3. so vsi poslali predstavnike, zbralo se je 60 novinarjev. Tudi časniki, ki nikoli prej niso pisali o politiki, so poslali na Kosovo številno ekipo iz želje po senzacionalizmu. To je druga skrajnost. Narod je precej politiziran. Vse, kar se reče o Kosovu, je zelo hvaležno za dvig naklade. To sta dve skrajnosti. Ne vidim, zakaj ne bi bilo TV posnetka, če lahko vidimo demonstracije v Iranu, ali kako francoski kmetje po ulicah polivajo vino. Ne vidim, zakaj ne bi smeli videti, kaj se dogaja tu, ko smo za to življenjsko zainteresirani. Beremo lahko tuje časnike, ki prihajajo v Jugoslavijo. Ko se je pri nas govorilo o nekaj demonstrantih v Prištini, so tuja sredstva obveščanja pisala marsikaj. Ko smo začeli pisati realno (podatki, števila), so bile naše informacije prenešene v tuje vire obveščanja. Ne smemo dovoliti, da tuja sredstva obveščanja špekulirajo z dogodki na Kosovu. V okviru naših možnosti smo naredili vse, da bi prišlo do pravilnega informiranja, tako v mladinskem tisku kot delu mladinskih organizacij, kot tudi preko institucionalnih kanalov vplivanja v SZDL.

Da je sovražnik deloval v vseh družbenopolitičnih strukturah, je dokaz tudi tole: odkrili so precej mladinskih funkcionarjev, ki so sodelovali proti temeljnemu načelom naše družbe (med njimi so bili tudi predsedniki OOOZSM in predsedniki občinskih organizacij ZSM). Nespretno bi bilo podcenjevati sovražno delovanje vseh teh destruktivnih elementov kot tudi posledic sovražnega delovanja. Prebivalstvu Kosova moramo pomagati, da prebrodijo krizo in dokažejo, da so »zdrave sile« močnejše od ostalih. V tem smislu je nesprejemljivo vsakršno generaliziranje. Potrebno je zaupanje v subjektivne sile, ki delujejo na Kosovu; v to, da želijo in bodo odpravili vse posledice nacionalizma. Zato so zainteresirane vse sile na Kosovu (razen zavedene manjšine), potrebujejo pa našo pomoč in zaupanje, da jim bo to čimprej uspelo.

konec

NENJE DOBRIVOJA FILIPOVIČA, SEKRETARJA PREDSEDSTVA KONFERENCE

DOBRIVOJ FILIPOVIČ: O vzrokih obstaja ocena vseh forumov. O njih je razpravljaj tudi pokrajinski komite ZK Kosovo. Analize so bile na CK ZK Srbije in CK ZKJ. Splošna ugotovitev je, da je do sovražnih nemirov prišlo prav v trenutku, ko družbenopolitične organizacije, oziroma ljudje, ki so jih vodili, niso bili dovolj angažirani. Zato je sovražnik izkoristil njihovo počasnost, sodeloval pa je tudi s sovražnimi elementi v tujini, prav tako pa se je precej poznal vpliv iz sosednje Albanije. Največji del ljudi je bil preprosto s sovražno ideologijo, veliko število je bilo zavedenih v šolah. Logično je, da so mladi ljudje najlažje dojemljivi za radikalne vplive. To je sovražnik izkoristil, zlasti med srednješolsko in študentsko mladino. Največji del mladine, ki se je priključil sovražnemu delovanju, izhaja iz druge faze usmerjenega izobraževanja, priključil pa se mu je tudi del študentske mladine. Krivda za nastali položaj bremenijo tudi del profesorjev, zlasti tiste, ki so prihajali iz Albanije in predavali našim študentom. Našo odprtost so izkoriščali in uporabljali predavanja tudi za sovražno propagando. Analiza učbenikov je pokazala, da posamezna gradiva niso bila v skladu z našo samoupravnostno socialistično ureditvijo. Določeno število knjig je bilo umaknjeno — pripravljamo nove izdaje. Določeno število profesorjev je bilo iz delovnih mest odstranjenih, ker so pripravljali sovražno propagando. Zelo pomembno je tudi na kakšen način profesorji podajajo gradivo iz zgodovine. Zelo pomemben je način interpretacije. Zanimarili so določene teme iz NOB, ki bi morale biti bolj poudarjene. V štirinajstih letih (od nemirov leta 1968) je sovražnik imel čas delovati. Povezoval se je z emigrantskimi skupinami iz inozemstva, prinašal letake in pamflete s sovražno vsebino in jim tako omogočil sovražno manipulacijo.

Analize, ki jih delajo določeni strokovnjaki, kažejo na to, da so nekateri posamezniki stvari prikrivali. Posamezniki so kaznovani z določenimi partijskimi in drugimi

kaznimi. Videti je, da nihče ni pričakoval takšnega stopnjevanja sovražnosti in vandalizma, ki se je pokazal v marcu in aprilu lani.

Na idejnem polju je bilo marsikaj zanemarjenega. Z mladimi smo premalo delali. Nekdo je rekel, da če se otrok rodi v socialistični državi, to še ne pomeni, da je takoj socialistično vzgojen. Zato smo večji del sil usmerili v idejno delovanje z mladimi, v vseh okoljih, od pionirjev do absolventov. Sovražnik je deloval 13 let, mi pa smo v letu dni dosegli dobre rezultate. Dokaz za to je, da v določenih okoljih ni bilo sestankov, na katerih ne bi prišlo do raznih provokativnih vprašanj. Danes so mladi ugotovili, kaj se skriva za sovražnimi parolami; zelo korektno se obnašajo, sprejemajo nekakšen kompromis, zelo odkrito prihajajo do izmenjave mnenj. Uradno mnenje je, da je stanje relativno mirno, vendar da v nobenem primeru ne smemo podcenjevati sovražnikovih moči in njegovih aktivnosti. To dokazuje njegova dobra organiziranost in podpora od zunaj. Dogodki potrjujejo, da še deluje, se prilagaja času počitnic; prej je bolj deloval v KS, v začetku šolskega leta pa se je prilagodil in začel znova delovati v šolah. Vendar je njegov krog zožen, saj je izvršena idejnopolitična diferenciacija med mladimi. Med tistimi, ki so v to naivno »padli«, je dosti takih, ki so spregledali in se sedaj borijo proti temu. Družbena samozagata deluje, saj so v srednjih šolah primeri, ko so učenci formalno vode družbene samozagate. Tako so zavestno in odgovorno prevzeli nase nalogo zoperstaviti se svojim netovarišem.

To, kar je sovražnik hotel — etično čisto Kosovo, je čista fašistična teorija, s katero skuša uveljaviti posebno obliko psihološke vojne. Vprašanje je, kako in na kakšen način preprečiti izseljevanje, čeprav obstaja, zlasti zaradi nepravočasne informiranosti, neznanja, posebna psihološka pritiska. Sovražnik je z raznimi provokacijami to izkoristil. V družbenopolitičnih organizacijah

ZSM KOSOVA, O VZROKIH IN POSLEDICAH DOGAJANJ NA KOSOVU

delujejo s polno paro z namenom, da bi preprečili izseljevanje. Vsi tisti, ki so se pod pritiskom izselili, se lahko vrnejo. Škoda jim bo povrnjena. Nekateri so se seveda izselili tudi iz ekonomskih vzrokov. Vsa sreča, da obutek negotovosti ne obstaja v vsakem okolju. Pristnost med ljudmi različnih nacionalnosti obstaja, čeprav sovražnik vztraja na tem, da bi jo razbil. Normalno je, da v tej zmedbi prihaja tudi do nezaželenih dogodkov. Sovražnik skuša vnesti negotovost med ljudi, dokazati hoče, da je nenehoma prisoten. Vnaša negotovost, ne le med Srbe in Črnogorce, ampak tudi med tiste Albance, ki se z izpadi ne strinjajo. Ohladitev mednarodnih odnosov je čutili povsod. Vendar prijatelji, ki so to zares bili, so to tudi ostali — prav tako soščili — ne ozirajo se na to, katere narodnosti so. Takih primerov je dosti. Na šolah se ne preko parol, ampak preko konkretnih akcij krepi bratstvo in enotnost. Uporabljene metode zbliževanja mladih preko metod družbenega dela delimo na dve etapi: vzgajati mlade in prevzgojiti zavedene. To zadnje je težko, kajti človeka, ki je že končal fakulteto, je težko prevzgojiti.

Dokazano je, da ekonomska kriza nikoli ne prinese nič dobrega: dovolj je le pomanjkanje hrane (kave, detergentov ali česa drugega), da se skuša prikazati nemoč naše družbene skupnosti, čeprav vemo, da v take krize prihajajo tudi najrazvitejše dežele. Zavestni in napredni intelektualci ne mislijo tako, vendar se jih določen del obnaša oportunistično. Niso na nobeni strani; v bistvu so le ovira, za katero se skrivajo sovražniki. Izkoriščajo jih le za ščit; to so labilne osebe, ljudje, ki ne vedo, kateri strani bi se priklonili. Sovražnik za uresničitev svojega cilja ne izbira sredstev. Ekonomske in politične težave skuša prikazati čim bolj črno.

Odnos med vasjo in mestom (nacionalizem, oportunitizem)

konec

Dva dela voljna novinarja Katedre, Dejan in Viktor, stojiva na beograjski železniški postaji. Čakava vlak. Ob cigaretah in pivu postajava nestrpna. Uradni napovedovalec končno le napove prihod vlaka, ki naju bo odpeljal na Kosovo. Z mešanimi občutki počasi stopava proti vlaku. Pričakujeva, da bo vlak bolj ali manj prazen. Na najino presenečenje pa je na vlaku gneča. Na srečo sva pravočasno kupila rezervaciji, sicer bi delila usodo tistih, ki so ostali na hodnikih.

Vstopiva v kupe in se seznaniva z najimi sopotniki: s starejšim parom iz Kraljeva, z diplomiranim sociologom ter dekletom najinih let: oba sta iz Kosova. Po začetnem ogledovanju in ocenjevanju steče pogovor. Govorimo o problemih mladih, o njihovi vlogi v naši družbi in kar naenkrat smo v Kraljevu.

Starejši par izstopi, za njima pa tudi jaz, medtem ko Dejan ostane v kupeju s preostalima sopotnikoma. Napotim se proti prednjemu delu vlaka, kjer menjujejo lokomotive. To je opravljeno presenetljivo hitro, in ko vlak potegne, hitro skočim v najbližji vagon, saj bi pot proti Prištini sicer lahko nadaljeval peš. Napotim se proti našemu vagonu in pot me pelje skozi vagon — restoracijo. Razveselim se hladnega piva, ki mi ga ustrežljivo ponudi točaj, vendar je cena ustrežljivosti primerna — 50 dinarjev za malo pivo. Vzamem torej pivo, in ker mi točaj ne dovoli odpreti okna, češ da je prepih, odidem na hodnik. V tem trenutku pa dva mlilčnika prive-

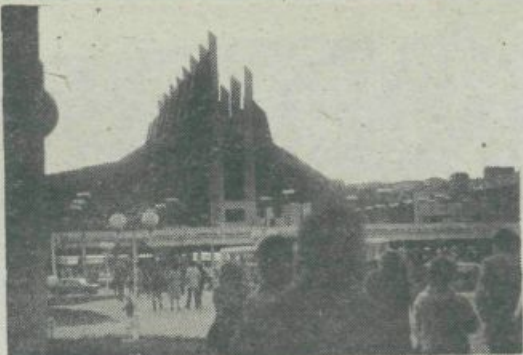
deta pet fantalčinov, starih deset do trinajst let. Vsakega posamično odpeljeta v kupe, ki je sicer rezerviran zanj. Ker so zavese zagnjene, ne morem spremljati razvoja dogodkov v kupeju. Toda tudi to si kmalu predstavljam, saj se po povratku iz kupeja vsak od mladih nadobudnežev drži za zadnjo plat. Da pa ni bilo posebno hudo, me prepričajo njihova v nasmeih razpotežena usta, kakor hitro se izogojno strogemu pogledu mlilčnikov. Le — ta jih kmalu odpeljeta v vagon — restorano, jaz pa grem seveda za njimi. Z nekoliko kislim nasmehom naročim še eno pivo (kar je predrago, je predrago), da imam vzrok, da se še lahko zadržujem v restoraciji. Na videz neprizadeto skram svoje pivo, v resnici pa pridno strižem z ušesi. Vsa zgodba pride kmalu na dan. Dva izmed njih sta že pred petimi dnevi pobegnila od doma. V žepu nimata niti belica in že ves dan nista jedla. Ostali trije so pobegnili od doma že pred tremi meseci. Mož po imenu Iliš, doma iz Prištine, jih je ilegalno prepeljal preko meje v Italijo. Tam so zanj beračili, on pa jim je dajal hrano, moderne obleke (kavbojke, jakne in kričeče srajce) ter igrače. Mlilčnikoma razlagata, da so pobegnili in znova ilegalno prečkali mejo. Na vprašanje »kako« odgovorijo, da sploh ni bilo težko. Rekel sem, da sem z mamo in da ima ona moje dokumente« razlaga najmlajši, star 10 let. S to »finto« so poizkusili tudi tukaj na vlaku, vendar našega sprevodnika niso mogli prelistati. Z mešanimi občutki gledam na te, na nek način že popolnoma odrasle otroke. »Kaj šele bo z njimi, če so že sedaj pričeli tako,« mi reče sprevodnik. Zdi se mi star, nesrečen in utrujen. Sicer pa niti ni čudno, če so tako srečanje del njegove vsakdanjosti. Vrnem se v najin vagon.

Medtem sem, Dejan, sedel v kupeju. Starejši par je izstopil, na njuno mesto pa sedla dva mladeniča. Sociolog in dekle, ki sta z nama potovala iz Beograda sta Srba, fanta, ki sta vstopila, pa Albanca. Pogovor zamre, vzdušje pa postaja neprijetno. Pričnem se pogovarjati, malo z enim, malo z drugim. Beseda da besedo, pogovor steče. Mučno vzdušje pa ostaja. Mladi Albanec pravi, da se vrača iz Münchna, kjer je obiskal brata. Dogodkov na Kosovu noče komentirati, ustvariti skuša vtis, kot da se ga to ne tiče. Viktor se je vrnil v kupe. Smo v Titovi Mitrovici. Sociolog in fanta izstopijo, midva pa ostaneva sama z dekletom iz Kosovega polja. Sedaj, ko ostanemo sami, se dekle nekoliko razvili. Pogovor postaja vse bolj pristen, vse bolj intimen. Ledena stena, ki nam preprečuje govoriti o takojimenovalnih »tabu temah« se vse hitreje topi. Kmalu govorimo o vsem popolnoma odkrito: o pogledih na svet, o vzgoji, tudi o spolnosti. Ko izveva, da dekle pri svoji poznih dvajsetih letih še vedno nedotaknjeno, sva nekoliko zbegana. Še bolj sva zbegana, ko naju popolnoma resno vpraša, če je pri nas v Sloveniji res popolnoma normalno, da ima vsaka ženska zraven moža tudi ljubimca. V medsebojnem razgledanju si počasi ustvarjamo sliko — midva o kraju, kamor sva namenjena, ona pa o krajih, iz katerih prihajava. V pogovoru omeni, da se nikoli ne bi poročila s človekom druge vere, čeprav ji tega še oče ne bi dovolil. Očetova beseda pa je tu še vedno »svetinja« (vsaj za večino). V družinah še vedno vladajo patriarhalni odnosi, z vsemi svojimi posledicami, ki jih prevzemajo tudi mladi. Ko spregovorimo o mednarodnih odnosih, je nekoliko bolj zadržana, vendar nama da vedeti, da niso dobri. »Kaj mi podraga dobra služba in dober dohodek, ko pa vedno živim v negotovosti, kaj bo jutri?« Videti je zaskrbljena. Skušava se živjeti v njen položaj, pa nama nekako ne uspeva, saj prihajava iz popolnoma drugačnega okolja, bolj ali manj neobremenjena s problemi, ki so njen vsakdan. Že je tu Kosovo polje. Ob slovesu se ji zahvaljujva za odkrit pogovor, sedaj pa se ji zahvaljujeva za vse, kar je za njo storila še pozneje.

Dejan me je vso pot moril s tanki. Upal sem, da bo vsaj kakšen, pa čeprav čisto majhen, tank stal kje blizu postaje, da bo zadovoljen. Pa nisva ne tedaj ne pozneje na Kosovu videla nobenega, tako da bo moral Dejan počakati do jeseni, ko odide v vojsko. Pač pa srečava kar precej pripadnikov združenih enot milice. Videti tolko mlilčnikov, oboroženih z avtomati in avtomatskimi puškami na tako majhni postaji, kot je Kosovo polje, je že samo po sebi nekaj nevsakdanjega.

Ogledujeva si jih z vseh strani, malo radovedno, a ne preveč vsiljivo. Njihova prisotnost pa nama le ob občutek varnosti, ki naju v Prištini razen dva, tri, štirikrat ni več zapustil.

V hotel »Grand«, prekrasen hotel s petimi zvezdicami, seveda A kategorije, vstopiva popolnoma, točno po devetnajstih urah, odkar sva odrinila iz Maribora. Pokličeva domov in najinim domačim poveva, da sva srečno prispela. Čeprav je ura že polnoč, še vseeno dobiva večerjo, kar naju prijetno preseneti, saj že deset ur nisva ničesar zaužila. Ko večerjo zaljeva še s steklenico čudovitega kosovskega kaberneta, naju premaga utrujenost in odideva v sobo. Po obveznem tuši-

ranju odpreva okna, da bi zadihala svež kosovski zrak, ter se zlekneva na postelji. Nočno tišino razpara rezek pok. Z Dejanom se presenečeno spogledava, za trenutek obstoiva in planeva k oknu. »M—48,« rečem Dejanu, saj se značilnega glasu te puške spominjam še iz vojske. Zagledava neuniformiranega moža s puško, ki teče preko ulice. Za trenutek se »prilepi« ob zid in se počasi približuje temnemu prehodu med zgradbama. Še hip in izgine vanj. Nejeverno se spogledava. Iz prehoda možak priteče k fički, kjer ga čaka kolega (prav tako s puško). Eden sede v avto, drugi pa ga prične porivati. Čeprav sva še vedno presenečena in razburjena, planeva v spontan smeh, saj ne vidiš vsak dan človeka s puško, kako poriva avto. Avto spelje in možaka se odpeljeta. Midva pa še kar sloniva na oknu in čakava nadaljevanje. Ker se nič več ne dogaja, modro ugotoviva, da sta možaka, ki sva ju videla, pripadnika samozastitnih enot. Leževa in med uganjanjem, kod je streljal, zaspiva. Ura je sedem. Petek. Napotiva se na sprehod po Prištini. Če izvzameva množestevilne patrolje združenih enot milice, oziroma specialce, kot jih tukaj imenujejo, je vse videti mirno in normalno. Dejan strši s fotoaparatom, na katerega je pritrjen dvestopetdeset milimetrski teleobjektiv (verjetno zato, ker je slišal, da je v Prištini prepovedano fotografiranje).

»Specialci« naju sicer malo čudno opazujejo, vendar nimava nobenih težav. Ker sva tudi midva, kakor vsi dobri novinarji, brez notesov, pa tudi brez pisal, povprašava mimoidočega mladeniča po knjigarni. Zelo priazen je in naju odpelje do nje, ki pa je precej daleč. Med potjo pove, da je po rodu Albanec, midva pa za molčiva, da sva novinarja (pa čeprav samo študentske). Ko ga zelo previdno vprašava po stanju v Prištini in po razpoloženju, ki vlada med študenti, nama odgovori, da sam nima nobenih problemov. »Ne vtiham se v politiko, najbolje je stati ob strani in se v nič ne mešati. Jaz se brigam samo za študij in tako je tudi najbolje,« nama pove. Prijetno presenečena sva, ko ugotoviva, da je fant šel v to smer le zaradi naju. To ugotoviva, ko se skupaj vračamo proti hotelu.

Medtem ko Viktor preverja zmožnosti šanka in kondicijo natakarev, srečam reporterja Indeksa 202 iz Beograda, ki mi pravi: »Poslušaj, kaj se mi je zgodilo. Potreboval sem nove baterije za svoj magnetofon in sem se odpravil do bližnje trafike, da bi jih kupil. Najprej sem pogledal, če imajo dolge baterije, kakršne potrebujem, in ko sem videl, da jih imajo, sem prodajalca zaprosil zanje. »Nimamo, imamo samo kratke,« mi je odvrnil (čeprav sem videl da ima tudi dolge). Ker se nisem hotel prepirati, sem stopil do trafike, ki stoji na drugi strani ceste. Spet sem najprej pogledal, ali imajo baterije. Imeli so jih, kratke in dolge. »Ali imate baterije,« vprašam. »Imamo, kakšne potrebujete,« me vpraša prodajalec. Poučen z izkušnjo iz prejšnje trafike, mu odvrnem: »Kratke, nimamo, imamo samo dolge,« mi odvrne prodajalec. No, potem mi daj pa te,« mu odvrnem. Pa sem ga! Vsi, ki poslušamo, kaj se mu je zgodilo, se krohota. Viktor se vrača od šanka in mi ves nasmejan pravi: »Glavni urednik mladinskega časnika Zeni Irenside, Sejdi Osmani, naju s še nekaj kolegi vabi na obisk njihove redakcije. Vesela, da nama je že prvi dan bivanja v Prištini uspelo priti do pomembnega človeka, se vrneva za šank.

Že smo na poti proti redakciji edinega mladinskega časnika, ki izhaja na Kosovu. Piha močan veter, tako da hodimo napol miže (nekateri celo ritensko). K sreči pa redakcija ni oddaljena več kot kakšnih sto metrov od hotela. Zgradba je lepa, okrog petnajst nadstropij visoka. Je sicer last »Rilindije«, edinega kosovskega dnevnika, ki pa daje prostore tudi Zeni Irensideju. Prostori so čudoviti, vsaj za naše pojme, saj smo navajeni delati po kletih in ob bistveno slabših razmerah. Potem ko za vse prisotne naroči kavico, nam pove osnovne podatke o časniku. »Izhajamo vsak teden, vsakič po okrog trideset tisoč izvodov. Izhajamo delno v barvah, funkcionalni stroški številke pa so okrog trinajst starih milijonov,« nam pove za začetek. »Zaposlujejo dosti zunanjih sodelavcev, sicer pa je profesionalno zaposlenih deset ljudi, in tudi glavni urednik ima status profesorja. Po demonstracijah in ostalih oblikah sovražne dejavnosti smo izgubili precej bralcev, tako da nama je naklada precej upadla. Vzroki so v množici avtoriziranih tekstov, ki smo jih pač morali objavljati, in v mnogih političnih tekstih, ki so se prav tako naenkrat pojavili v našem časniku. To je namreč imelo za posledico, da smo morali opustiti mnoge stalne rubrike in se posvetiti predvsem politični akciji za osveščanje mladine. Zadnje čase nam je naklada spet narasla, kar priča, da nam bralci zaupajo in da naša akcija pri osveščanju mladine daje konkretne rezultate, saj se vračajo tudi dopisniki, ki že nekaj časa niso sodelovali z nami.« Pove, da je

bilo tudi nekaj pritiskov s strani raznih organov, a zgolj glede prave mere kritičnosti, ki pa jo je zelo težko določiti. Vprašam ga, ali izhaja njihov mladinski časnik samo v albanščini ali tudi v kakšnem drugem jeziku. Da sem zadel v živo, vem že vnaprej, saj vem, da izhaja samo v albanščini, v to pa me prepriča še vrtno Dejanovo prikimavanje. Glavni urednik mi odvrne, da izhaja le v albanškem jeziku. »Pa je Albanski jezik obvezen ali samo fakultativen,« vrtam dalje. »Ne, ni obvezen, fakultativen je.« Ampak to pomeni, da edinega kosovskega mladinskega časnika ne morejo brati vsi, ampak le tisti, ki znajo albanško,« mu odvrnem, v moji ugotovitvi pa je tudi kanček vprašanja. »Ja, vendar ker je to edini časnik za mladino, pišan v matičnem jeziku, mislimo, da mora ostati čisto takšen, kakršen je, torej v albanščini. Za ostale narodnosti na Kosovu izhaja »Novi Svet«, vendar je le-ta študentski časnik — (pa je vseeno dvojezičen). To se mi ne zdi popolnoma prav, zlasti ko ugotovim, da med dopisniki, razen Albancev, ni nobenega pripadnika kake druge narodnosti. Saj pa vendar časnik govori o problemih vseh mladih, zlasti pa mladine na Kosovu, in vse skupaj mi ni preveč všeč. To moje razmišljanje je pozneje potrdil pogovor z Vladkom Bojadžijevskim, predsednikom komisije za idejno politično delo pri predsedstvu ZSM Jugoslavije, ki je potrdil pravilnost takega razmišljanja.

Odpravljamo se nazaj proti hotelu, kjer pričakujeva še en dober ulov. Vnaprej sva dogovorjena za intervju s članom predsedstva pokrajinske konference ZSM Kosova, po možnosti pa s predsednikom ali sekretarjem. Pogovor nama posredno omogoči Mahmud Ali Dema, član predsedstva PK ZSM Kosova. Na najino veselje naju obvesti, da se je za intervju dogovoril s predsednikom PK ZSMK. Na pogovor čakava dobri dve uri, in ko že skorajda obupava, nama Mahmud Ali Dema ponudi razgovor s sekretarjem PK ZSMK, Dobrovljem Filipovičem. Seveda ga pričakava z odprtimi rokami, saj sva že prepričana, da iz vsega ne bo nič. Povabiva ga v sobo, ker želiva mir, pa tudi najin (Katedralni) magnetofon (verjetno iz prejšnjega stoletja), bi med družbo zbuhal preveliko pozornost. V razgovoru, ki je skrajša precej uniformiran, zveva marsikaj — zlasti ko izklopiva magnetofon, saj je to precej (včasih) neprijeten pripomoček.

Pogovor je trajal kakšni dobri dve uri, objavila pa ga bova v celoti. Vsi trije smo se, željni napotili v bar. Tam smo ob programu (bog mu pomagaj), nadaljevali z izmenjavo mnenj. Sekretar in jaz sedeva posebej (za mizo ni bilo prostora za vse), ostali skupaj.

Medtem ko se je Viktor pogovarjal s sekretarjem, sem se jaz pogovarjal s predsednikom PK ZSM Kosova in s predsednikom komisije za vzgojo in izobraževanje. Kramljanje je bilo prav zanimivo. »Ali so kakšni problemi s profesorji, ali napak vzgajajo mlade?« »Ne, veš. S profesorji ni posebnih problemov. Samo na filozofski fakulteti je bilo nekaj problemov.« Ko vidita, kako nejeverno ju gledam, mi pravita: »Samo novinarji so krivi. Vse so napihili. Na osnovnih in srednjih šolah poteka pouk normalno, samo na nekaterih fakultetah je nekaj problemov; prevzaprav samo na filozofski fakulteti na albanološkem inštitutu.« Kadim in mirno pijem svoje pivo. Nato vprašam: »Kako pa je kaj s tradicijami na Kosovu, saj vesta: besa, krvna osveta, gostoljubje in podobno?« Pa mi pravi predsednik komisije za vzgojo in izobraževanje: »Te tradicije živijo samo še med stariimi. Mi mladi jih ne spoštujemo. Nov način življenja, mesto, študij, vse to izkoreninjava stare in preživljene tradicije.« Pogovarjamo se in pogovarjamo, ko mi ta isti človek ponosno prizna: »Daf sem že besa.« In nadaljuje: »In sem jo držal.« Mislim sem si svoje in mu modro prikimal, češ: »Prav si napravil, strinjam se s teboj. Prav zanimivo je, kaj vse je mogoče izvesti v baru. Pa vendar ne razumem, zakaj vrh mladinske organizacije na Kosovu »lakira« resnico, vsaj tisti njen del, ki ga vsi poznamo.

Ura je že več kot tri (zjutraj, seveda) in midva na poti proti postelji. To pot nisva ne odpirala okna ne prišla do tuša; zaspala sva kakor dojenčka.

Jutro. Sobota v Prištini. Po prej bornem kot pa obilnem zajtrku se odpraviva do šanka. Se sreča, da sva šajerica in da ta tempo zdrži. Tukaj vzpostaviva največ kontaktov. Spoznava predsednika univerzitetne konference ZSM Kosova. Ko izraziva željo, da bi rada videla famozno študentsko menzo in notranost študentskih domov, nama objubi, da to ne bo prevelik problem. Vendar šele v nedeljo, saj se mora prej pogovoriti s predsednikom (oziroma direktorjem) menze. Srečna sva tudi tako, saj je to več, kot sva pričakovala, da bova dosegla. Dejan ostane v hotelu, jaz pa si sposodim njegov fotoaparat in odidem v mesto. Sedem v

na pamet izbran lokal. Naročim si pijačo, vendar se z natakarejem ne razumeva najbolje. Pri vsem tem, da sem baje nadarjen za jezike, albanščine vseeno ne razumem, saj se je nikoli nisem učil. Je pa milozvočen, rekel bi, lep jezik. Vendar mi to dobre volje sploh ne pokvari. »Med pšenico je tudi plevel,« si rečem in odidem dalje na potep.

Z dobršno mero sreče, preko poznanstev mi uspe priti v eno izmed delovnih organizacij v Prištini. Ker mislijo, da sem sorodnik zaposlenega, nimam nikakršnih težav. V nevezanem pogovoru zvem, da se je odkrit frontalen spopad prelevil v hladno vojno, v eno od oblik specialne vojne. Neuradno mi povedo, da se pripadnost k iredentističnemu gibanju kaže tudi tako, da delavci ne prihajajo na delo (ponekod), v nesramnem obnašanju do pripadnikov drugih nacionalnosti, ponekod in priložnostno pa tudi v fizičnem obračunavanju. V zraku čutim klimo medsebojnega nezaupanja, vendar ne vidim druge rešitve, kot da te slabosti s pomočjo vseh subjektivnih sil, družno premagamo. Odidem nazaj proti hotelu in se kot vsi veliki novinarji v velikem mestu izgubim. Čisto meni podobno. No, na koncu, ko sem že zašel dodobra v študentsko naselje, mi le uspe najti pravo pot do hotela. Tam srečam Mahmuta ali Demo, ki me vpraša, če si z Dejanom želiva ogledati mladinski športni in kulturni center Boro i Ramiz.

V tem prelepem stavbnem kompleksu nas sprejme namestnik direktorja. Sama arhitektura je najlepši dosežek zahoda. Stala je kupe denarja, ki verjetno niso

bili namenjeni reprezentanci. Dobri dve uri hodimo po hodnikih in dvoranah. Žal opazimo, da se sedežev drži prah, in na vprašanje, ali se center uporablja ali ne, smo izvedeli, da je, razen redkih dvoran zaprt. Res škoda, če pomislimo, koliko je stal delovne ljudi Jugoslavije. In da ne pozabim: dom ima 300 milijonov izgub letno, ki jih mora nekdo plačati.

Vse je v lesu, steklu, lepo oblikovanem betonu in z ometom. Hodimo od dvorane do dvorane, od predavalnice do predavalnice. Velika športna dvorana, mala športna dvorana (ki pa v resnici sploh ni tako majhna), dvorana za boks, borilne veščine, športno gimnastiko, sobe z okroglimi mizami, predavalnice in amfiteatri in kaj jaz vem, kaj še vse. Osnovni kompleks ima 38.000 kvadratnih metrov.

Stopimo v dvorano za kegljanje, kjer je osemstestno kegljišče v restoraciji. Stoli so delno uničeni, usnjene prevleke porezane, v sosednjem hodniku je voda predrla strop, ki ga zdaj krasijo prelepe temne lise. Čakamo dežurnega varnostnika, ki bi nas moral peljati v sosednjo dvorano, pa ga ne more najti niti sam namestnik direktorja.

Sprehajamo se po hodnikih, ko se nam pridruži fant, za katerega sem vedel, da k nam ne spada. Približam se mu in tedaj opazim: na prsih ima pripeto značko; rdeče ozadje, na katerem se šopiri črni dvoglavi orol. Prijateljica ga vpraša: »Ti pa nisi naš?« »Nisem,« reče on. »Fant, pa ti veš, da to značko nosijo iredentisti?« »Ne vem.« Kje si jo je dobil? »Da, veš, dal mi jo je prijatelj. In fant je odšel.

Stopimo pred prištinskim stadionom. Namestnik direktorja centra Boro i Ramiz razlaga: »Stadion sprejme 20.000 obiskovalcev. Žal tribune še niso prekrile, ker nismo dobili dovolj nevračljivih sredstev. Dobili smo le kredite, zdaj pa moramo vračati anuitete. Načrtujemo še gradnjo dveh športnih hotelov, še ene športne dvorane, vse v sklopu centra Boro i Ramiz.

Vrnili smo se v hotel, kjer imamo družabni večer. Srečava predsednika UK ZSM Kosova, ki nama spet objubi, da bova lahko v nedeljo obiskala študentsko menzo. Nato preživiva prijeten družabni večer, ki so se ga udeležili zvečine tudi vsi funkcionarji ZSM Kosova, pa tudi direktor študentske menze (le-tega sva bila posebej vesela). Spoznava Branko Crnobrnjo, reporterko radia Jugoslavija, in medsebojna izmenjava informacij poteka v objektivno zadovoljstvo. Pozneje se izkaže kot odlična gostiteljica in nama v mnogočem olajša nadaljnje delo v Beogradu. Leževa krepko po polnoči, vendar polna pričakovanj, saj se nama obeta obisk študentske menze. Nedelja zjutraj. Priština.

Vsa nestrpna že na vsežgodaj oblegava predsednika UK ZSM Kosova, da naju odpelje v ta že tolikokrat omenjeni prostor. Razložijo nama, da je v nedeljo zaprta, da mora najprej dobiti direktorja, da nam jo bo odklenil, saj ve, da jo želiva slikati od znotraj. Ura je že dvanaest, vendar imi (predsednik UK ZSM Kosova) kljub večkratnim poizkusom ne pride v stik z direktorjem. Ko že pristaneva, da si jo ogledava vsaj samo od zunaj, naju vpraša, če imava avto, saj je to precej daleč. Ker avta nimava, pa tudi sicer se nama zdi precej trpno ogledati si menzo le od zunaj, od obiska odstopiva. Sicer pa nama je bilo že malo nerodno, ker sva non-stop nekoga nadlegovala.

Sedaj prihaja na prizorišče najna znanaka iz vlaka. Dogovorili smo se, da nama razkaže kulturne znamenitosti Prištine in okrog 14h se dobimo pred hotelom. Poveva ji, da nisva videla menze, saj je zaprta, in da nama je zelo žal, da je tako. Spogledava se s sestro in jo vpraša: »Naj ju peljeva?« Sestra nad tem predlogom očitno ni najbolj navdušena, vendar se po krajšem dogovarjanju le odločita, da naju odpeljeta do tega »prepovedanega« kraja. Najprej nisva razumela, zakaj toliko besed, ko pa je menza tako ali tako zaprta.

Pripeljemo se pred menzo. Vidiva, da je menza polna študentov, in se spogledava. Gostiteljci se nasmejneta. »No, je zaprta ali je odprta,« naju vpraša najina znanaka iz vlaka. »Ti vrag,« zakolne Dejan. »So naju hoteli, a?« mu odvrnem. Ustavimo se na parkirišču za menzo. Ker je situacija videti čista, takoj napraviva posnetek. Aparat vrževa v avto in napotimo se proti vhodu v menzo. Pred njim je terasa, velika nekaj sto kvadratnih metrov, na njej pa je precej študentov. Sicer naju v samo menzo ne vleče preveč, vendar kolegici vseeno vprašava, ali je mogoče vstopiti. Odvrneta nama, da je, vendar pod pogojem, da pokaževa osebni izkaznici ali indeks. Že smo na terasi. Pogovor med študenti opazno zamira, nama pa postaja vse bolj vroče. Vprašujoče in neprijetne oči študentov. V trenutku si premisliva — ne bova poizkusila vstopiti. Na videz mirno in neprizadeto nadaljujemo sprehod mimo vhoda v menzo proti študentskim domovom. Nekaj študentov nas prične spremljati, kar še pripomore k neprijetnim

pot na svatbo

nadaljevanje na naslednji strani

občutkom, ki se nas lotevajo. Počasi se obrnemo in odidemo proti avtu. Zelo varno se počutimo, ko se odpeljemo. Pa ne za dolgo. Na križišču zagledamo Fiat 1300, skozi njegovo okno pa moli rdeča zastava. »Tekma«, vzkliknem. »Partijska zastava«, odgovori Dejan. Ko pa je zapihal veter in je zastava zaplapolala, zagledamo na rdeči podlagi dvoglavega črnega orla. Dejan, ki je hotel narediti še en posnetek menze, pritrsne na sprožilec, vznok omenjenega avta pa to opazi. Dekleti se vznemirita, pa tudi midva ne ostaneva ravnodušna. Pospešimo z največjo možno hitrostjo. Šele po nekaj kilometrih vožnje, ko se ustavimo pred neko gostilno, se pomirimo. Pa z Dejanom vseeno vzameva fotografski aparat s seboj.

Po kosilu in obisku srbskega samostana Gračanica se proti večeru odpeljemo v restavracijo 'Proleće'. Med pogovorom sva izvedela, da se v njej zbirajo predvsem Srbi, ki tvorijo ogromno večino okoliškega prebivalstva.

Sedemo. Takoj sem opazil, da je v restavraciji dosti pripadnikov združenih enot milice. Eden izmed njih, po našitkih sodeč častnik, me je nejeverno gledal. Medtem ko je Viktor temnopolt in ne izstopa iz množice prebivalcev, sem pa jaz rjavolas; pravzaprav sem bil edini rjavolasec v celotni prostor. Čakam, kaj bo. Častnik pokliče enega izmed miličnikov k sebi, mu nekaj zašepeta na uho in ta izgine. Vem. Dokler smo v restavraciji, nas bodo pustili pri miru, a ko bomo izstopili, pa vsaj legitimiranju ne bomo mogli pobegniti.

Pojedli smo in izstopamo. Pred vrati stoji isti miličnik, kateremu je častnik šepetal na uho. Mislim: zdaj pa bo. Pa ni nič. Mirno sedemo v avto in se odpeljemo. Ko se pripeljemo pred hotel, se dekleti poslovita, z Viktorjem pa greva na večerjo. In glej! Medtem ko sva večerjala, se (verjetno) čisto slučajno pojavi že večkrat omenjeni miličnik. Stoji pred garderobo, kadil in naju gleda.

»Drek«, rečem in vprašam Dejana, če ima pri sebi dokumente. »Sedaj pa imava«, pomislim, »menda nama ja ne bo vzel posnetkov.« Prepričan sem, da čaka na naju, vendar si večerjo vseeno privoščiva v miru (kolikor-toliko). Medtem natakak odide dvakrat ven iz restavracije na hodnik, in le po tem, da se pogovarja s »specialcem«, se me loteva prepričanje da govorita o naju. Sicer pa jih razumem. Ni jim lahko. Ko končava večerjo, »specialca« ni več pred vhodom v restavracijo, srečava pa ga na hodniku. Z ničemer ne pokaže, da naju pozna, da smo bili še pred uro skupaj. Tudi midva ne, misliva si pa svoje.

Receptorju naročiva bujenje, saj naslednji dan ob 7. in 20 min. letalo proti Beogradu, in se odpraviva v sobo.

Ponedeljek jutraj. Priština.

Medtem ko se voziva proti letališču, urejujeva vtise. Molčiva. Žal nama je, da že odhajava, saj sva šele pričela čutiti utrip tega mesta, atmosfero, ki tukaj vlada, in spoznavati način življenja ljudi, ki tukaj živijo.

Gotovo da danes ni lahko živeti na Kosovu. Leta in leta je gnusni virus nacionalizma kvaril ljudi in jih zastrupljal. Dvakrat toliko časa bo potrebno, da si bodo ljudje na Kosovu spet zaupali. Vzrokov za sedanjí položaj je več.

Očitno je, da se sredstva, namenjena za razvoj gospodarstva, niso namensko uporabljala. Na eni strani živi na Kosovu veliko število nezaposlenih, pretežno mladih, na drugi strani pa se bohotijo drage in razkošne stavbe. Neskladje je očitno. Na Kosovu so zelo velike socialne razlike. Ne od včeraj. Takšno stanje traja že leta. Medtem pa je albanska propaganda delovala nemoteno. Šinila je iluzije o veliki albanski državi, trčila da so prebivalci Kosova izkoriščani od drugih narodov in narodnosti v Jugoslaviji in podobno. Na to antijugoslovansko propagando pa ni bil nihče pozoren. Slabo razvito samoupravljanje na Kosovu, kjer so dolgo skoraj absolutno dominirale tehnobirokratske strukture, je privedlo do tega, da je večina ljudi pojem samoupravljanje enačila z dejanskim stanjem na Kosovu, s katerim pa seveda niso bili zadovoljni. Univerza v Prištini se je razvila v pravo »tovarno ljudi brez perspektive«, saj gospodarstvo njenega naglega razvoja in večanja ni spremljalo. Ni posebno težko zavesti človeka, ki ve, da po končani šoli pet ali še več let ne bo dobil zaposlitve. Še posebej, če pri zavajanju sodelujejo tudi profesorji. Ne moremo niti mimo privilegijev, ki so jih imeli funkcionarji, oziroma mimo njihovega specifičnega družbenega statusa, ki so ga imeli v tem delu naše države. To je le nekaj osnovnih vzrokov, da so bili prebivalci nezadovoljni. Vodilna struktura Kosova je vrsto let prikrivala resnico o dejanskem stanju. Sovražnik je deloval povsod, tudi znotraj subjektivnih sil. To je eden od vzrokov, da je samoupravljanje slabo razvito in da delovni ljudje niso iskali rešitve v poglobljanju samoupravljanja, ampak drugod in to na nesprejemljive načine in v nesprejemljivih oblikah.

Ne vidiva druge rešitve, kakor da najprej odstranimo vzroke, ki so do takšnega stanja privedli; od nezaposlenosti, do temeljite spremembe sistema izobraževanja. Vse to pa je mogoče narediti le ob pogojih medsebojnega zaupanja in sodelovanja vseh narodov na Kosovu. Ustvariti to vzdušje pa je poglobljena naloga subjektivnih sil vse naše družbe.

Viktor Jovanović
Dejan Verčić

Naj živi 300 starih tisočakov za promocijsko fešto

V prostorih Univerzitetne konference ZSMS je bila na predvečer 1. maja, točneje, v tistih »ta zakrašnih« dneh med obletnico OF in morjem prostih dni pred nami, uradna predstavitev nove plošče Pankrtov »Državni ljubimci«. Promocije so se udeležili vsi, ki so kakorkoli držali svečo, pri nastajanju te, tako težko pričakovane longplajke in pa kakopak raznorazni predstavniki raznoraznih sredstev javnega obveščanja.

To je bila »divja, razbrzdana« fešta! Saj imate v mislih tiste, v nebovpijoče prave kaligulske orgije, vi spodobni, red in moralo spoštuječi meščani, ko gre za kakšno rockersko žurko. Toda rečem vam, to je bila orgija poškrbljenosti. Pravi birokratski sestanek med seboj sila prijaznih, elitnih dejavnikov z naše ožje, ljubljanske rockerske scene. Ob črnem gramofonu na ogromni črni baročno izrezljani pisalni mizi, kjer se je svečano vrtel najnovejši umotvor Pankrtov. Postavili bi le še dve prižgani sveči, pa bi vse skupaj delalo vtis, kot da nekoga pokopavamo. Nekaj skromne pijače, še skromnejšega prigrizka, pa sem in tja med mizami, kot izgubljene ovčice tavajoče in med seboj skrivnostno si šepetajoče človeške postave. Nekaj jih je s samoprivzgojeno vzvišenostjo vztrajno grelo stolčke (predstavniki močnejših medijev, ha). Pristnega, človeškega kontakta ni bilo, čeravno so, to ljudje iste branže. O kakšnih predstavnikih Založbe kaset in plošč RTV Ljubljana ni bilo sledu. Okvir prijetne domačnosti naj bi nudil le prijazen, udoben prostor, kar pa je spet v celoti zasluga UK ZSMS, ki je tem ljudem prijateljsko ponudila roko, pa še te prednosti niso znali izkoristiti.

Toda, kljub vsemu, je bilo to spet čisto nekaj drugega, kot tista nesrečna »skladiščna« promocija tam na GR, ki so jo morali požreti naši novovalovci ob izidu svoje kompilacijske plošče »Lepo je...«. Višji razred naših starih rockerjev, boljša iznajdljivost (zveze) — ni kaj! Vseeno se mi zdi, da je bila tista bedna, pol klošarska in zmedena promocija, v prahu se valjajoča, vendar po splošnem vtisu bližja stanju naših tako starih kot novovalovskih bendov v našem kulturnem in glasbenem prostoru.

Ob vsem tem se samo po sebi vsiljuje nekaj perečih vprašanj! Kaj pravzaprav predstavljajo pri nas ti rockerski bendi? Kdo skrbi zanje in za rock muziko nasploh na Slovenskem? Ali so ti bendi in rock muzika z njimi tvornejši dejavniki našega kulturnega in glasbenega vsakdana? So nemara le klošarji in žicarji? Sodeč po njihovih »gromozanskih« dohodkih od koncertov (teh je resda veliko, a to še bolj utrjuje tehtnost vprašanj) in snemanja plošč, bi jih najrajši uvrstil med begavce, čeravno ima njih ustvarjalnost globlji družbeni pomen in v nobenem primeru ni le od danes do jutri. To so predstavniki mladih, ki na odprti sceni iz dneva v dan izražajo njihova hopenja, želje ter kritične poglede na svet in dogodke okrog nas. Zakaj potemtakem nihče ne skrbi zanje? Zakaj jih nobeden (razen kakšnih gramofonskih tvrdk, oh no) ne vzame pod svoje okrilje? Prelepa je parola — živijo za mlade in od mladih — a zdi se mi, da životarijo na robu družbene sprejemljivosti. Kdo jih odrija tja?

Njihovo ustvarjanje je bolj slučajnost trenutka, konjičkarstvo, pa saj vsled skrajno odklonilnega obnašanja »močnejših« tudi ne more biti drugačno kot bolj ali manj nenačrtno in stihijsko delo. In dokler mladostni zagon in entuziazem še trajata, kar pa ponavadi ni kaj dolgo, še gre, a potem takle izgubljen bend vsled nejasne in brezperspektivne prihodnosti na resnični ustvarjalni sceni pobegne v komercialno, pa iz njega nastanejo kakšna »Srebrna krila«. Drugi razpadejo, za seboj pa pustijo pol opravljen delo. — V čigavem interesu je to? »Povej mi no, Tomc«, vprašam menagerja Pankrtov ob tej promocijski priložnosti. »kako, za vraga, ste pa zašli s svojo promocijo sem gor?«

TOMC: Fantje so pač imeli nekaj osebnih poznanstev tu gor na UK pa so nam odgovorni z vso ljubeznivostjo in razumevanjem priskočili na pomoč, za kar smo jim lahko samo hvaležni.

Pa kaj tudi vam PKP RTV Ljubljana ni bila pripravljena organizirati ene spodobne promocije?

TOMC: Porinili so nam v žep tristo tisočakov pa se znajdete sami — zdravo.

No, izid plošče ste končno le dočakali. Bilo je bojda nekaj zapetljajev, izmikanj in zavlačevanj, mar ne?

TOMC: Promocija je bila prvotno načrtovana za 8. februar, teksti so bili točno oddani, pri PKP pa so dejali — počakajte, počakajte no mal, bomo vse tole pregledal.

So vam kaj ven zmetali?

TOMC: Bil je vezni tekst, ki naj bi komentiral in po svoji kritičnosti na nekakšen način uravnovešal tiste bolj literične in samoizpovedne skladbe, pa so nam ga kar v cveloti vrgli ven. Rubežnik je dejal, da bi moral te tekste izdat posebej pri kakšni založbi, ki se peča s tiskano besedo, ker to bojda ni za na ploščo. Naj povem, da so ti teksti že izšli pri »Književni reči« in še prej pri »Mladini« v celoti, pa še na RS smo lahko slišali kar celo ploščo skupaj s temi nesrečnimi veznimi teksti, tako kot smo si ploščo zamislili mi sami. Tomc ob tej promociji kakopak razglablja naprej o tem, kako lahko znotraj rock medija »sfuraš skozi« manj kot, denimo, skozi druge medije, film, literaturo, poezijo, dramo. Po moje — pravi nadalje Tomc — zaradi tega, ker rock medij vpliva na toliko več ljudi, in to ravno mladih, zato so določene inštanice toliko bolj previdne. Tukaj se pač cenzurira, ni pomoči (kaj pri nas cenzuro sploh imamo?)!

Smo v takšni poziciji, ko se rock tolerira, in to je spet ta slovenska scena, ki je v marsičem drugačna. Establishment je bolj odprt do rocka. Dol na jugu, denimo, gledajo pecej šovinistično na to našo sceno v Sloveniji (Duga pa Start itd. so naprimer pisali, da v Sloveniji ne moreš imeti več enega normalnega rock koncerta — hja, ljudje pri nas so že taki, da zahtevajo »ta zaresno« ustvarjalnost, kvaliteto in resnično angažiranost, in si ne pustijo metati peska v oči). Za njim so pač normalni bendi takšni kot Human League in podobni. Po njihovem nastopajo pri nas samo ortodoksni punkerji. Izjavljajo pa tudi, da je naša slovenska scena tako »zatupljena«, da vidimo zgolj ortodoksno primitivnost, in da nam sploh niso jasna nova dogajanja v muziki. Nek sarajevski radijski urednik je, denimo, dejal — ti bendi (punkerski po njegovem) niso prepovedani, vrteli jih pa ne bomo. To se je nanašalo na skupine, kot so Paraf, Riblja čorba (konkretno komad »Na zapadu ništa novo« od Riblje čorbe), Prijavo kazališne seveda Pankrti.

Na naši sceni je pa tako. Kar zadeva, recimo, tiste vezne tekste, se povrh vsega bojijo še vsake nove, sveže ideje, takšne, ki ni že dobobra utečena in z vseh strani preizkušena. Pravijo: »O hudiča, saj na plošč se pa poje, ne pa govori!«. — Tako zaključuje Tomc svoja razmišljanja.

Želite z naslovnico tudi kaj sporočiti ljudem?

TOMC: Ta ovitek ni čisto tak, kot smo si ga zamislili, se pa še zmeraj za silo vklaplja v koncept, ki smo si ga zastavili. Naslovnico so tiskali v Beogradu pa zaradi nekakšnih tehničnih motenj niso bili sposobni povsem realizirati naše ideje.

Precej oprane barve so, se ti ne zdi?

TOMC: Ja, precej močnejše bi morale biti. Hoteli smo takšne čisto odštekane barve. Surrealistično sceno. Z barvo smo hoteli pokazati, kako je nenormalno, kar se s človekom dogaja.

Kolikšna je kaj tale začetna naklada plošče?

TOMC: Za začetek so jih natisnili 5000. Zraven je natisnanih še nekaj ovitkov. Za vnaprej se bo pa še videlo, kako bo plošča šla kaj v prodajo (no, plošča je v ljubljanskih trgovinah pošla že kar v dveh dneh).

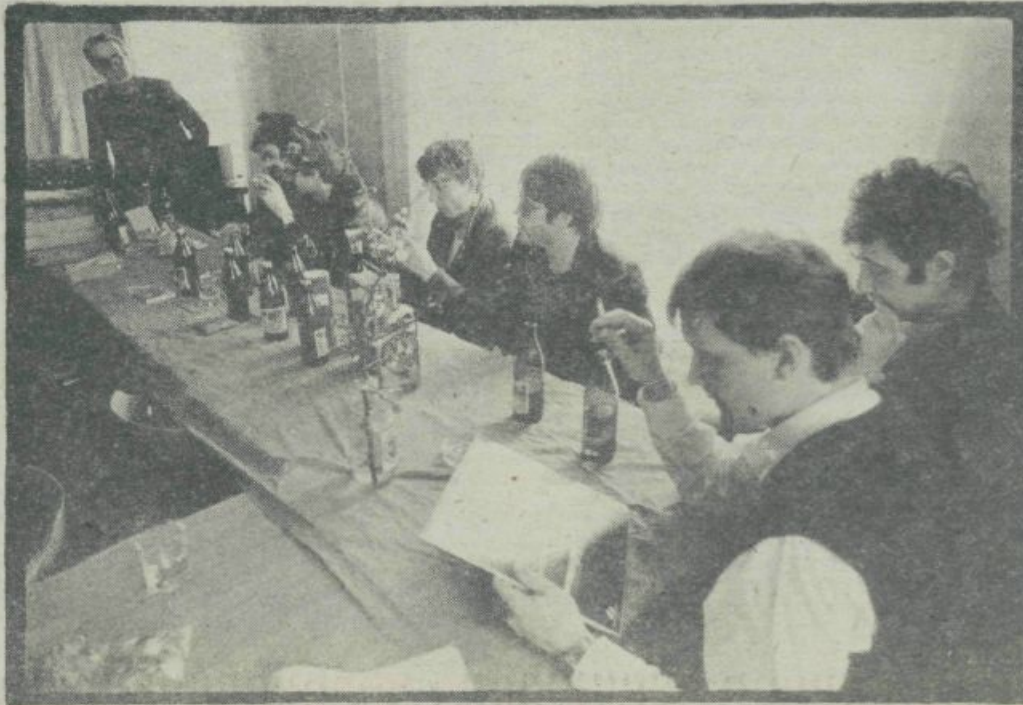
Kako pa kaj znanaprej?

TOMC: Že razmišljamo o enem singlu. Pospešeno delamo na tem, Dule ima pa tudi že neko glasbo, ki bi prišla v poštev.

Pogovoru se je na koncu priključil še Pero LOVŠIN. LOVŠIN: Pa še tole zapiši, glade tistega nastopanja na »Šteti mladosti«, ko so nas butni na plakate, ne da nas bi prej kdo kaj vprašoval. S plakatom smo zvedli, da nastopamo. Pol pa sigurni ni blo kajta, da bi se uspel zorganizirati.

»Leta sredinskih oklonov« so se do kraja odvrtela, tam, na črnem gramofonu, na črni pisalni mizi.

BOŽIDAR ZALOŽNIK

VPRAŠANJE: Tovariš ravnatelj, tale »nesrečni slučaj«, ki je natanko samomor, ste v predgovoru formulirali kot rezultat »spleta okoliščin«?

RAVNATELJ: Srednja šola je tudi vzgojno—izobraževalna organizacija; poleg naše temeljne naloge, izobraževanja, moramo posvečati še veliko skrb tudi vzgojnemu vprašanju. Se posebej s tega vidika, ker v letih doraščanja, med 15. in 18. letom starosti, kar je naša osnovna populacija, mlad človek doživlja velike spremembe v svojem telesnem dozorevanju, doraščanju in tudi notranjem duševnem, čustvenem razvoju. Če je osnovna naloga učenca učenje, da si pridobi svoj osnovni cilj — srednjo strokovno izobrazbo, je v tem času vpleten v razne družbene odnose, tako neposredno v družini, v neposrednem okolju, kjer živi, kot tudi v širši družbi. Pri mladem človeku se v tem času pojavljajo značilne težnje po samostojnosti, spreminja se njegov odnos do vrednot, tudi do staršev, želi se osamosvojiti, želi biti samostojen, včasih želi sam, tudi izven družine, slediti kakšnemu svojemu interesu. V teh primerih je že vprašanje, ali je ta mladi človek, ko prihaja v določene problemske situacije, sposoben le—te reševati sam, ali s pomočjo staršev, ali s pomočjo najbližjih prijateljev, tovarišev v šoli, s pomočjo razrednika ali razredne skupnosti. Moram reči, da je velika večina mladih ljudi sposobna te probleme sama ali s pomočjo drugih rešiti; nekateri pa te težave težje razrešijo na ta način, da se bolj zapirajo vase, premevajo in seveda v izjemno izjemnem primeru se lahko zgodi — če mlad človek ni našel poti, kako bi svoje probleme rešil — da se primer konča na tak nesrečen način.

VPRAŠANJE: Tovariš Omerza, vi ste »politični ekonom.« Kako vidite ta »nesrečni slučaj«, prav v odnosu do razmerja med »zahodnjaškim« in našim samoupravnim socialističnim šolskim sistemom?

OMERZA: Zahodnih šolskih sistemov sicer ne poznam tako dobro, zdi se mi pa, da je naš šolski sistem po vsej verjetnosti bolj human kot marsikateri zahodni; vzemimo samo golo dejstvo, da v Angliji lahko otroke oziroma učence v šolah še pretepajo. Pri nas se učitelji večkrat jezijo, da preveč popuščamo mladini, iščemo humane poti in opozarjajo, da to po drugi strani lahko mladina to začne izkoriščati. Jasno je namreč, da mladina nima toliko zavesti, da bi to humanost sprejela kot nekaj dobrega, ampak seveda tudi ona išče linijo najmanjšega odpora.

Kar pa se tiče same mlade osebnosti, ne vidim tako velike razlike med problemi zahodnega mladince ali našega ali pa recimo v vzhodnih družbah. Teh statistik sicer ne poznam dobro, ampak mladi delajo samomore tako na zahodu kot na vzhodu. Če bi pa seveda zdaj predpostavljali — v perspektivi —, da gremo h komunistični družbi, bi tega moralo biti vedno manj, ker je seveda tudi to pogojeno z družbenim okoljem in seveda tudi šolski sistem spada v družbeno okolje. Koliko pa naš šolski sistem lahko na to vpliva? Gotovo tudi v tem smislu naš šolski sistem ni idealen, je še daleč od tega, da bi bil popolnoma human sistem, da bi lahko čisto preprečeval take nesreče. Pa ne samo šolski sistem, ampak celotni družbeni sistem, ker je šolski sistem samo del širšega družbenega sistema. Mislim pa seveda, da je tak nesrečen slučaj opomin za vse nas, čeprav je to za nekoga pač prepozno — ampak nam mora dati nekaj misliti. Če smo se iz tega kaj naučili, je tudi ta žrtev, kolikor je že grozna, če bomo znali najti ustrezne ukrepe ali pa se tudi sami v sebi malo spremeniti, mi učitelji, da bomo bolj pozorni na to, da imajo učenci tudi svoj drugi jaz, ne samo tistega šolskega, ki ga vidimo mi... V tej veliki količini dela, ki ga imamo, se je težko poglobljati v vsakega učenca. Če bi recimo imeli na šoli psihologa ali sociologa, ki bi se pa lahko res veliko ukvarjal s problemi mladih, bi bilo to zelo dobro za našo šolo kot celoto.

RAVNATELJ: Tu bi se jaz vključil. Osnovne šole so vse zasedene s strokovnimi sodelavci: pedagogi, sociologi, socialnimi delavci, ki teamsko lahko obravnavajo vse probleme učencev. V srednjih šolah tega ni. Zdaj je sicer izobraževalna skupnost Slovenije sprejela normativ, da bomo tudi v srednjih šolah lahko zaposlili strokovne sodelavce, in mislim, da nam bo to v veliko korist. Če vzamete konkretno našo šolo — 1200 učencev; vsakega spremljamo, njegov uspeh, njegovo vedenje, vendar pa med temi 1200 učenci zelo težko najdemo nekaj tistih posebnih primerov, ki bi mogoče potrebovali posebno pozornost. Konkretno v tem primeru niso bile izpostavljene kakšne indicije neurejenosti ali problema kot takega. Tiste odprte učence, ki so vedenjsko moteni, točno poznamo in z njimi delamo. V tem primeru pa je šlo za bolj zaprto osebnost, ki pravzaprav ni pokazala svojih težav navzven, ampak jih je skušala reševati v mejah svojih sposobnosti.

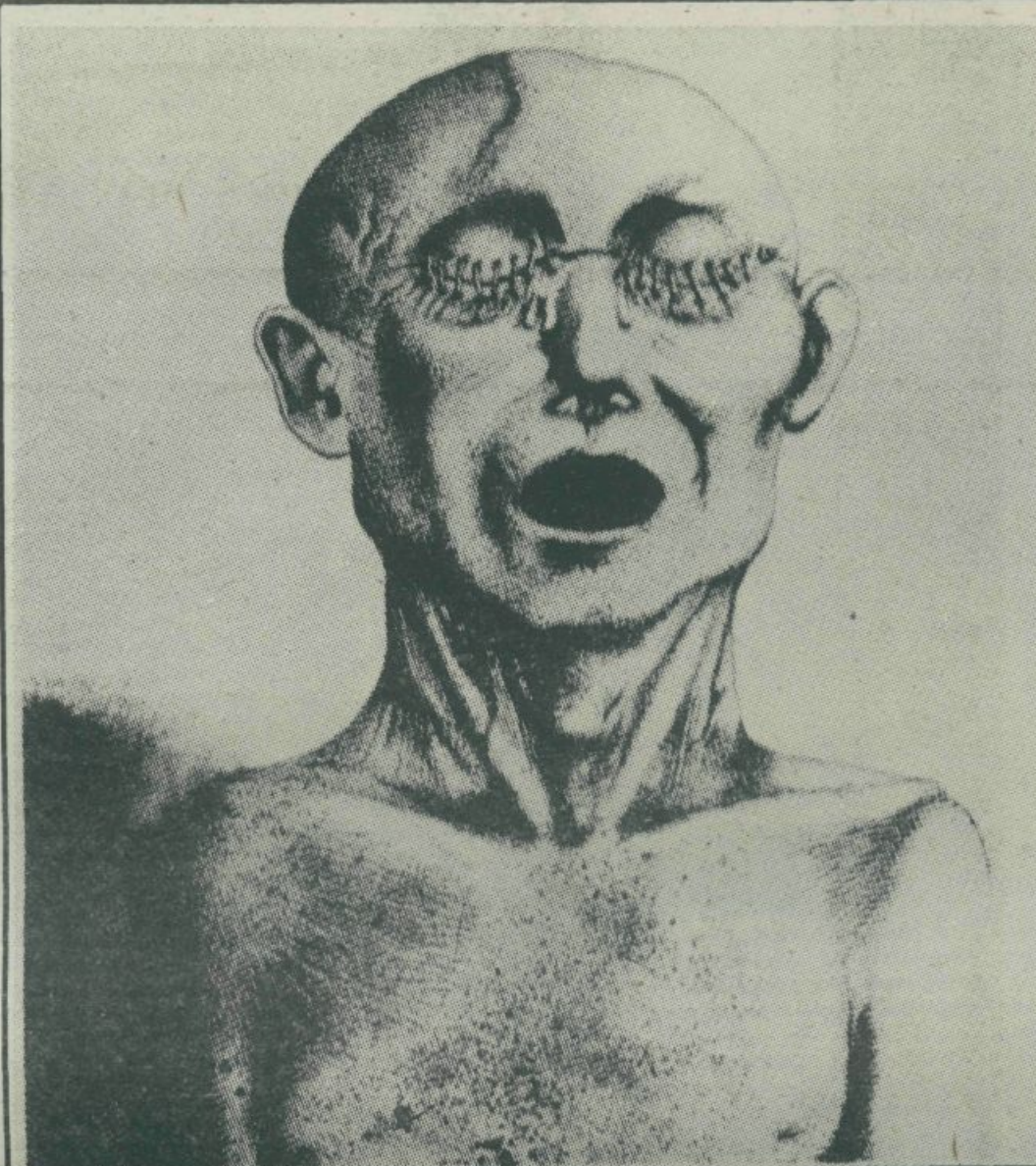
VPRAŠANJE: Vendar, ali ni tukaj odprta neka velika nevarnost? Namreč sociologizirajoča funkcija »pedagoga«, »psihologa«, ki naj bi vračal »deviantne«, »zgrešene«, »abnormalne« učence v ta »normalni«, obstoječi šolski kozmos: on jim naj bi nemara na nek način dajal odvezo, jim odjemal grehe... jih normaliziral (morda celo standardiziral). Kako torej vidite tega »psihologa«, ki naj bi »deviantneže« reintegriral v »obstoječe«?

RAVNATELJ: Ne v tem smislu, kot ste vi zdajle rekli. Doseči moramo, da bo šola demokratična, odprta do učenca, da bo učenec vedno lahko imel dostop do nekoga na šoli, s katerim bi se lahko posvetoval, mu razložil svoje težave. Kolikor pa na učno — vzgojni konferenci odkrijejo tak vzgojni problem — s pomočjo staršev ali socialne službe v krajevni skupnosti —, takrat bi pa ta strokovni delavec pristopil k učenču in ga skušal voditi, usmerjati. Moramo pa reči, da na to marsikdo ni pripravljen, vedeti moramo, da je mladina v teh letih strašno občutljiva na vzgojno pridige. Vprašanje dostopa do njih je odvisno od tega, ali je pravilno naravnano in obojestransko sprejeto.

VPRAŠANJE: A nevarnost ostaja...

RAVNATELJ: Osnovna poanta je, da obravnavamo učenca enakopravno in kot celovito osebnost, kot učenca — samoupravljalca v šoli, kjer se enakopravno vključuje v razreševanje vseh šolskih problemov.

VPRAŠANJE: Kako je z ujemanjem med »samoupravnimi akti, pravilniki« in med dejansko samoupravo?

Samomor

Po mnenju nekaterih je samomor edini resni filozofski problem. Drugim, nošenim z drugačno ideološko zidavo, se zdi samomor radikalno »nemogoča« praksa.

Nas pa je k pričujočem pogovoru gnal samomor (dekleta Srednje ekonomske šole), ki je bil proizveden (kar je ob tem zelo specifično, nemara tudi najbolj pomembno) v sami notrini šolskega sistema kot neposredni rezultat »neuspešne« šolske prakse. Že smo zaslužili, da je samomor v specifičnih »okoliščinah« šolskega sistema (takega kot je) pravzaprav zelo »mogoč«. Pogledali smo, kako se samomor v šoli odraža, ali nemara šolski sistem sam v sebi ne producira neke ponorele, »smrtne« točke, ki ne dopušča več nikakršnih identifikacijskih mehanizmov (niti s samo šolo niti z ne-šolo, »poklicem«, »prihodnostjo«) niti ideološke konstitucije »učencev« (po sistemu, kjer ničla šteje kot ena), dopušča oz. odpira pa pozicijo, glede na katero je samomor zelo mogoč, morda celo nujen. (Šolski sistem pač kot vsak sistem nekaj konstitutivno potlači: Ni čudno to, da je vrnitev potlačenega »samomorilška«, pač pa je čudno to, da vrnitev potlačenega šolskega sistema sploh ni treba vračunavati — pa ne zato, ker bi bila nepreštevna.)

Seveda »moralna zapoved« (šola kot kategorični imperativ: Uči se, da boš lahko...) obvisi v praznem, se zaskoči oz. se zlomi sama v sebi, v kolikor se znotraj šolskega sistema ne odpira možnost »svetle prihodnosti« (»uspeha«, »sreče«), pač pa horizontalno »razvoja« (»napredovanja«), ki naj bi peljala v to »carstvo svetle prihodnosti«, vertikalno prebija »smrtna« zapora oz. točka, ki (znotraj šolskega sistema) odpira pozicijo, glede na katero je samomor mogoč (ali pa je dinar nebukvalna investicija).

Ni učenec »abnormalen« (šolski sistem zelo nespretno zastira svojo »smrtno« točko z alibiji tipa: adolescenca, pubertetništvo, čustvena labilnost, generacijski prepad), pač pa je šolski sistem (kot tak) tisti, ki je »abnormalen«.

Morda je dekle s svojo »skrivnostno« gesto pokazalo, da se ne strinja s to cirkularno, uni-totalno zidavo šolskega sistema in da v taki »zgodovini« ni več pripravljena sodelovati.

Morda pa je s tem le »priznala«, da je »kriva«... »kriva« pred šolskim sistemom. »Priznala« je le dejanje, ki ga ni storila, saj ga ni »mogoče« storiti. »Priznala« je, da šolski sistem ni »mogoč«, da ne gre. Iz krvi tistih, ki so »priznali«, pa se lahko nahrani le šolski sistem. Z našim tekstom barikade komaj pridobijo.

Se manj lahko na barikadah pridobijo učenci.

Izgubijo pa lahko okove.

11. TEZA: Do sedaj smo se samo spraševali, zakaj je dekle naredilo samomor, gre pa za to, da se vprašamo, zakaj ga niso naredili tudi drugi.

PREDSEDNICA ŠOLSKE SKUPNOSTI: Šolska skupnost je pač oblika samoupravljanja na naši šoli in predsedniki razrednih skupnosti so dobro seznanjeni s samoupravljanjem in praktično sodelujejo pri vseh sprejemanih pravilnikih. Vprašanje pa je, koliko sodelujejo dijaki vse šole. Nekateri niso zainteresirani za odločanje, in ko predsednik razredne skupnosti pride na razredno uro in pove, da bi danes sprejemali oz. dajali pripombe na določen pravilnik, pride v dosti razredih do nezainteresiranosti. Učencem se pač zdi, joj, spet politika pa gor pa dol... Mislim, da če so dijaki pripravljene sodelovati, se da na naši šoli res veliko narediti, ker je samouprava res omogočena vsakomur. Kdor pa noče in ne izpolnjuje dolžnosti ter pravi, da so mu pravice kratene, je sam kriv, ker si pravic sam ni pridobil.

VPRAŠANJE: Vendar, ali ni finta ravno v tem, da bi morali vi kot šolska »nadgradnja«, kot izbrani delegati, zastopniki njihovih interesov, pristopiti »k bazičnemu materialu«, to je k učencem samim?

PREDSEDNICA ŠOLSKE SKUPNOSTI: To tudi skušamo narediti, vendar vem, recimo iz svojega razreda, da vlada velika nezainteresiranost. Skušamo, da bi nekako vsi sodelovali, ampak nečemo. Nismo pa mi neka nadgradnja, s tem se ne bi strinjala.

VPRAŠANJE: Tovariša razredničarka, v razredu ste bili v specifični vlogi. Kako vidite to »nesrečno situacijo«?

RAZREDNIČARKA: Dejansko bi lahko rekla, da je moj razred zadnji, kjer bi se lahko kaj takega zgodilo. Z ljudmi sem precej neposredna, kako pa oni izkoristijo možnost, da se lahko v vsakem trenutku obrnejo name, to je pa seveda čisto njihova stvar. Kar je šolskih težav, konfliktov, ki se tičejo same šole, se sicer vedno obrnejo name... Kar je pa problemov doma, pa s fanti... ne vem, verjetno ti mladi v meni še vedno vidijo avtoriteto, ker so si z leti že navzeli nek odnos do tega statusa.

RAVNATELJ: Zdaj smo bolj na splošno ocenili, morda, kadar so na dnevnem redu šolskih in oddelčnih skupnosti razni samoupravni akti, učenci za obravnavo niso zainteresirani. Moral bi reči, da se je, kolikor sem spremljal ti dve leti, kar sem na šoli, stanje bistveno spremenilo na bolje, in sicer glede na to, kako se posamezen problem, ki ga samoupravni akt obravnava, prezentira mladim. Ko smo sprejemali spremembe in dopolnitve statuta, je bil odziv zelo mlačen. Ko pa smo sprejemali pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja, se je odzivnost stopnjevala... Še bolj ob pravilniku o vzgojnih ukrepih. Pravilnik so v celoti sprejeli tako — oh, že spet en pravilnik, toda na njegove točke, kako opredeliti lažjo kršitev dolžnosti, kako težjo, kako najtežjo, in kakšen ukrep, kakšno posledico ima kršitev za učenca... tu je bila pa vrsta pripomb, in to konstruktivnih. Vendar je to lahko dvorezno, kajti reči moram, da tisti učenci, ki so to vzeli z levo roko, zdaj seštevajo nepravilne ure itd. Drugi pa so dejansko identificirali s tem svoje počutje, svoje odnose na šoli. Predlani smo izvedli anketo o počutju na šoli, kaj učenci predlagajo, da bi se na šoli spremenilo, da bi bila prijetnejša, bolj njihova, bolj neposredna. Bilo je veliko pobud, na primer, da bi uredimo, da bo prepletkana, čista, da imamo cvetice, in nekateri učenci so samoiniciativno prinesli v razrede rože, jih okrasili s posterji, v veži imamo cvetje itn. Veliko število učencev se je angažiralo pri urejanju šole, en razred je sam med počitnicami prebarval svoje šolske klopi. In če greste v ta razred, boste videli, da ni nobenih prask in čačk na njih. Tu moramo graditi: to identifikacijo šole, da je šola učenčeva, da mu nekaj koristi. To pa je proces, mislim, da zelo dolg proces, ki zahteva nov odnos, tudi učitelja, razrednika do učencev. Pomembno je, kako učencu to posredujemo — vse te samoupravne akte — ne kot neki neobdobja, ampak kot življenje, ki ga bomo v bodoče gradili na šoli.

Nekateri učenci pa to drugače doživljajo. Od 1200 učencev jih je dve tretjini ali celo tri četrtine takih, ki vestno, kakor mravlje, izpolnjujejo dolžnosti in se tudi vredno počutijo. Tretjina ali četrtina pa je takih, ki malo odstopajo in ki bi zahtevali tudi malce posebnega obravnavo.

VPRAŠANJE: Torej ti »posebni primeri«, »izjemno izjemni primeri« ne ovirajo samouprave in demokracije v njenem svetlem pohodu (»realizaciji«)?

RAVNATELJ: Mislim, da ju razvijamo v taki smeri, da bo to dejansko demokratična, samoupravna šola, ki daje možnosti slehememu učencu, če se nahaja pred kakršnimkoli problemom, da najde pot — tudi do ravnatelja.

VPRAŠANJE: Ali morda šolski sistem kot tak dopušča mesto, glede na katerega je samomor mogoč (nujen), oziroma ali se šolski sistem izpostavlja kot tisti, ki ubija, kot tisti, ki temelji na samomoru?

OMERZA: Šolski sistem je del družbenega organizma. Naš družbeni organizem je še daleč od popolnega humanizma in še daleč od tega, da bi bil neodtujen. Dejansko je naša družba v prehodnem obdobju, to gotovo še ni tisti definirani socializem ali pa prva stopnja družbeno—ekonomske formacije, to je še vedno diktatura proletariata. Poleg tega produktivne sile še ne dopuščajo takšne družbene nadstavbe oziroma takšne družbene organizacije, da bi lahko rekli, da je naš družbeni sistem popolnoma human. To je proces, porodni proces nove družbe, ki izhaja iz stare; s seboj nosi negativne lastnosti, tudi še ljudi stare šole itd. Da pa naš šolski sistem ubija, s tem se pa seveda ne bi mogel strinjati.

VPRAŠANJE: A kljub temu se odpira mesto za samomorilsko dejavnost znotraj šolskega sistema.

OMERZA: To je splet okoliščin. In dejavniki v tem spletu je tudi šolski sistem. Da je pa to tak sistem, ki bi naravnost silil k temu, tega pa ne bi mogel reči.

RAZREDNIČARKA: Dodala bi tole. Pogovarjala sem se s strokovnjaki, ki se s tem ukvarjajo in pravijo, da je pri mladostniku zelo težko ugotoviti vzrok, vzrokov je vedno več. Pri odraslem človeku je veliko lažje ugotoviti vzrok za samomor. Dejansko bi pravi vzrok lahko povedalo samo dekle, pa zanjo je vprašanje, ali ga je res vedela.

VPRAŠANJE: Ampak ali niso »adolescenca«, »pubertetništvo«, »čustvena labilnost«, »generacijski boj« itd. samo neko mrtvo mesto, kamor družba potlači oziroma izvaža vse svoje alibije za take »posebne, izjemne primere«, »nesrečne slučaje«?

OMERZA: Seveda, za družbo je to neugodno in družba zdaj išče opravičilo. To je tudi udarec zanjo.

Poskus portreta enega, v rock zagnanega prfoksa

PEDAGOŠKI ROCK

Dol padeš, ko ti pride s takšnole na dan, pa ne veš, se s tabo dela norca, bi od tebe rad kar spotoma še kaj pokasiral, takole v zameno, ali pa zahrbtno mozga, ko se ti napol reži v obraz — ne boš ti mene, jaz te bom.

Me za jajca vlečeš, muzkontar?

Te ne, frajer! Ti, ko si že te vrste pisun, pa še tole objav. — Razpisujemo samoprispevek za novo ploščo Janija Kovačiča, ki ima delovni naslov »Zavod za zaščito malih ljudi«. Govorila bo o majhnih ljudeh, kakršni smo mi, to pa predvsem zato, ker so mali ljudje sol tega življenja. Heroji pa, tisti veliki ljudje, ponavadi tako osiromašijo to različnost življenja, da je kar hudo, ko jim hočejo biti potem vsi podobni. — Denar, minimalni prispevek bi bil petnajst starih jurjev, lahko nakažete na poseben žiro račun. Zanj boste zvedeli kasneje, ko ga bom objavil. V zameno za svoje prispevke boste dobili ploščo.

Se ti je tako zanohtalo?

Ne. Ampak če že za vsak drek razpisujejo samoprispevek, bom pa še jaz svojga.

Pamet v roke, bi pljunil predse kakšen malomeščanski ribič v kalnem, pa umiri se že enkrat, se staraš. A Jani raje originalen, tisti enkratni stari Kovačič, enak hudič, še iz časov, ko je zalajal v rajo »Jest grem gor na Škoflco«, in kompozicija je postala njegov prvi veliki hit. Sam v sebi sem jo takrat, precej napočez označil kot nekakšno prav imenitno himno pijancev, a Jani se je že spčetka lotil posla s polnim čebrom humora. Do dni današnjih se še ni izrodil v kakšnega poceni klovna, je pa zmeraj hotel skoz izbrane in prav zažigalne zbadljivke na račun slovenske družbe in našega načina življenja nasploh, servirat raje nekaj bolj žlahnega.

Svoj image si gradi ob litru pijske s katero si sproti splakuje zahrpano grlo. Ta flaša je kar naprej z njim, naj jo potegne iz stola kjer sedi ali jo ima na mizi ob sebi, da je ljudem še bolj na očeh. Končno še njegov hreščec glas, ki je že zdavnaj zaščitni znak Kovačič. Jani, ki zna tako, kar z levo roko, če se mu zahoče, zgrebši k sebi publiko, da poje z njim.

Se pomnim njegov koncert v Hali Tivoli, ko se je nasklinal na oder in se je raje dila — Jani, Jani. Zdal pa se ti ta tip enostavno zvali v svoj stol. Ignorant-sko kot kakšen Brando. Ej brenkač! A nis bil takrat kar precej nali? Si se pa še bolj odlično vklopil v sceno, res! Publika je kar pela zraven. Skoraj vsak se je dila za njim z refrenom, ko je odbrenkal prve akorde »Škofljice« In ko je bil že čas, da bi se pobral z odra, ga raje ni pustila dol, in še sam ni hotel stran. Odrolal je še dva komada, tako, da so ga morali organizatorji sami odvreči s scene. Tisti večer v Hali Tivoli je bil res njegov. Koncert pa se je imenoval »Ljubljana je zaspana«. Tako. In če še vedno ne poznate Janija, bom dodal tole: »Za ustvarjalca se imaš lahko le takrat, kadar tvoja ustvarjalnost ni le terapija, zdravljenje kompleksov in predsodkov. Če se samo nečesa znebiš, to ni ustvarjanje, ni neko polno delovanje. Osvobajanje od predsodkov se ni ustvarjanje. Igralci so slabi ker igrajo. (Brecht) so vprašali: »Igralci v vaših komadih doživljajo uspehe, vi pa niste preveč zadovoljni z njimi? Kaj ne igrajo dobro?« Odvrnil je: »Igrajo dobro, toda napočno«. Ustvarjanje je samovzgoja misli! — Si ti to zdekamliral, Kovačič? Pa tudi na knjigo Lojzeta Kovačiča nisi pozabil, kjer pravi, vse je minljivo, razen sreče pri ustvarjanju.

Daj, reci Jani? kako si se zagrebel za svojo prvo kitaro?

JANI: Na nek razprodaj sem jo kupil. Dobil sem eno z napako, plačal pa sem zanjo osem starih jurjev, in to je bilo za tiste caje precej dnarja. Če sem se naslonil na to kitaro, sem si prav grdo priščitno stegn. Zelo narahlo je bilo treba z njo. Mladost je največji show na svetu! (Jaz se ga grem.) Pridružite se!

A: No, pa mi zdaj zdekamliraj svoje generalije. Koliko si star, pa te štoše.

JANI: Osemindvajst sem jih naložu, filozofski faks sem napravil, zdaj sem pa uradno prfoks filozofije in sociologije, vsaj v delavski knjižki tko piše.

O.K., in kam hošiš po plačo?

JANI: Zdal sem zaposlen na srednjem šol za zdravstvo in farmacijo. Tam so pa same punce in nkol si nisem mislu, da so mlade punce taka mora. Zmeraj sem bil prepričan, da je to nekaj luštnega. Kar je preveč je pa preveč!

Pa si imel tako — kakšne težave, probleme z zaposlitvijo, ko si doštudiral? No, si pač v očeh povprečnega meščana nekakšen protestnik, pa zmeraj nekaj pljuješ dol s scene, Pa še plošča! Ta pač ni nič »razveseljiva« povedala takšnemu »lepo vzgojenemu, pridnemu, umirjenemu« človeku. Pa ta kaseta, ki je zdaj zunaj, tudi ne.

JANI: Sem imel tud to srečo, da povprečen meščan sploh ne ve, kdo sem. Velika sreča je bila to in tko sem tud dobil službo, ker niso vedli, kdo sem. Sem pa vseen čakal tri leta nanjo. Vsakdo mora jesti, a nove vrednote in vrednosti se ustvarjajo z delom. Samo golo zadovoljevanje potreb in

podrejanje »oblasti stvari« (Marx) — podrejanje svojega delovanja le nuji do hrane — ne naredi novih vrednot (spet en Janijev citat).

Ali tvoji glasbeni začetki sovpadajo s tvojim šolanjem?

JANI: Sovpadajo, ja. In jaz nisem hotu preden sem se izšolal prej nastopiti, preden sem se prepričal, da me tud neuspeh ne bo pretirano potrl. Nastopat sem pa začel s svojim triindvajstim leti.

Je bila vzrok tega tvojega »izpada« študentska agresivnost, takšna, kakršna pač je?

JANI: Dvomim. Tukaj je pri men najbolj prevladovala želja, da bi ljudem kaj povedal.

Jani je že od samega začetka predstavljal nekakšno protitež vsem ostalim bandom. Takšen je bil njegov stil nastopanja in muziciranja. Besedila niso le humorna, so tudi zelo angažirana v smislu družbeno socialne kritike. Vzemimo njegovo pesem »Otroci samohranilke«. Ta komad se tudi zvršča med najbolj priljubljene pri raji. Sicer pa je tale Kovačič zelo čustven, izpovedno pretresljiv, tako resničen v prikazovanju neresenih stvari v naši družbi, posebno tistih — v škodo mladih! Svoje tekste običajno podpre z odlično instrumentalno spremljavo. Zelo zavzeto in z veliko mero občutka prebira svoje strune.

Kdaj pa je izšel tisti tvoj prvi LP, Jani?

JANI: V novembru 1980. To so ble scene! Sva šla z Marentom (Marko Breclj op.av.) enkrat k Juretu Robežniku (glavni urednik PKP — produkcije kaset in plošč RTV Ljubljana op.av.) na dom, in mu je Mare v svojem zagonu začel povpdvat, kako je treba ljudi z macolo po glav tepst, da se kaj premakne. Robežnik, ki je zlo umetniška duša, je vse skup vzel zlo pristno, tako, da naju je kar hitr čez vrata ven vrgu. Ampak plošča je bila vseen mal prej zunaj, se mi zdi.

Kakšni so bili pa kaj tvoji poprejšnji uspehi. Če vzamemo to ploščo kot nekakšen začetni mejnik, Jani?

JANI: Ja, moj največji uspeh je to, da sem živ(?). Vsi ostali uspehi pridejo s tem. V tistih časih sem clo nekaj časa živu od tega svojga šovarstva, tko, da je bil to kar lep kompliment mojim nastopom. Res, pred tem LP-jem sem bil že kar dost znan. Na tistem koncert »Ljubljana je zaspana« se je moj trud dob pokazal.

Kako pa kaj sam misliš o svoji prvi longplajki? Je dobro realizirala tvoje ideje?

JANI: Mislim, da tehnični ni ravn najbolj izpadl pa ne zaradi snemanja. Zarad kasnejšga presnemanja je prišlo do kar hudih napak. Primer je Beookranjsko kolo, ki je na plošč izpdl precej medlo, na trakovih je pa zelo živahn, poln in močn. Na tist stran v živo, so pa sam srednje frekvence dobre. Zato morš imet kar dobre aparature, da vse to odpravš.

Kaj te je nagnalo, da si posnel ta svoj LP?

To sem se že prec na začetk odloču, ampak način kako smo posnel, to je bil pa edin možen način. Z ljudmi okol studija se prepirat, je pa zelo ogabna reč. En let smo nekaj delal pa je bil en drek iz tega, no, pol smo se pa dela sami lotil in smo materiale oddal, čez šest mesecev so pa dol le izdal ploščo.

Kako da si odločil, da boš imel na LP-ju eno stran posneto v živo in eno v studiju?

JANI: Na začetku smo hotl celo obe strani posnet v živo. Mislim pa, da je bilo treba tud mal eksperimentirat, tud po tej plat in tako se je vse skupaj posnel tko kot je.

Ti je mogoče ZKP RTV Ljubljana dala tako si-laine možnosti, pa si jih, no ja, hotel do kraja izko-

ristiti, da bi se ljudem pokazal na dva načina?

JANI: ZKP mi možnost sploh ni dala. Te možnost sem si jaz sam vzel. Če bi mi oni dal sploh kakšno možnost, bi mi dal studijo, tako mi ga pa niso.

Je kaj krivice v tem, da je do sedaj izšel le en tvoj LP?

JANI: Ne bi reku, da je to kakšna krivica. Bolj narobe bi blo, če bi se moje pesmi nonstop vrtele na radiju, tko ko druge. To je tko ko s čigumijem, če ga predolg zvečiš. Zgubi okus in ga kmal vrže stran. Jaz pa bi si želu, da ne bi šla ta plošča mim ušes naših mladih ljudi. Da bi mela svoj učink.

Plošča, ki je izšla po dobrih dveh letih njegovega delovanja na naši glasbeni sceni, torej kar dobro zaobjame vse značilnosti njegovega igranja in je verna odslkava Janija Kovačiča takšnega, kot ga poznamo s scene. Potem pa še tisti štos s studijem in v živo, tako da smo ga lahko dobro spoznali z obeh plati. Načrtno delo, ni kaj! Če hočem biti še malce bolj precizen v obdelavi te osebe, nikakor ne morem mimo nekaterih drugih značilnosti, kot so denimo »belokranjsko« kolo«. Tu je prav izvirno obdelal slovensko narodno, ki nam jo zaigra s pomočjo svojih prijateljev instrumentalistov. Na plošči naslovi kateri glasbeni stil in ga lepo prilagodi svojemu načinu igranja, najsi bo že to narodni melos ali rock. Besedila lahko delimo na dva, vsak zase ločena dela. Prvi del njegovih besedil je tak, da so razumljiva in pristopna slehernemu njegovemu poslušalcu, ker so napisana na preprosti način. Sem lahko uvrščamo »Škofljice« »Žare lepote«, »Ne moreš«, »Otroci samohranilke«. V drugem delu svojih besedil se pa izraža precej simbolno, tako da moraš v teh besedilih vseskozi iskati razne asociacije. Imeti mora, tudi zelo pisano miselno razlago za neke njegove simbole. Takšni so, denimo, stavki v pričujočem besedilu, odlomku iz »Fižola«: Fatima polko igra pes ponižno žre gospodarjeve noge olimpijada kratice čez gnile zobe resnica sama zavre.

Nekaj podobnega so še komadi »Hokaido« in »Mošeja«. To zadnjo kompozicijo je močno podprl z balkanskim melosom. Izgovorjavo besed prilagaja muziki tudi s tem, ko v besedilu uporablja bosanske izraze. Precej kratek komad »Hokaido« poživl in ilustrira z japonskim melosom, zaigranim na kitaro. In zraven so uporabljeni še določeni zvočni efekti (valovanje morja). Saksofonist Lado Jakša se mu pridruži pri »Fižolu«, medtem ko na plošči najdemo tudi tisto pijansko filozofijo, kot je samoizpovedni komad »Štekljenica bluesa«. Precej je v tej kompoziciji pesimističnega. V glasbi in pi-jaji išče avtor pot iz problemov.

Tudi z nekakšnimi napol političnimi teksti se Jani peča. To spet ni nekaj zelo direktnega, namreč je vse skupaj obdelano bolj humorno. Vzemimo za primer komad s plošče »Lojze je delavec«, v katerem nam hoče na »Štošen« način prikazati, kaj vse si lahko en delavec misli. Dalje imamo »N.K. Tomačev« besedilo, s katerim je Jani na svojevrsten način obdelal brezizhodnost, delavca obsojenega na to, da bo za vse večne čase to, kar je.

Obenem pa kot živo nasprotje obravnava tisti že vsega presiti in naveličani sloj družbe in na koncu zaznamuje že tudi njegovo samouničenje. To temo obdeluje v skladbi »Žare lepote«. Besedilo je kakopak napisano na zelo slikovit in humoren način, pa tudi kitaro zelo ritmično podpira tekst.

Jani, neko zelo spodobno, izobrazeno dekle mi je pred kratkim dejalo, da govori o malomeščanstvu pomeni govoriti o kapljicah in da je ta tema,

oh, že tako oguljena pa obledele. Isti dan mi je nel drug, ves perspektiven komunist, vztrajno na pot k uspehu zelo razdraženo zagotovil, da bi se moral naučiti še precej tega, če bi hotel zapopasti, kaj je malomeščanstvo. Kaj ti misliš o tej stvari kot, no ja, protestnik?

JANI: To je spet ena pesniška prispodoba, ki pa nič ne pove. Jaz bi tko reku, da je malomeščanstvo dans glavna karakteristika Slovencev, pogojena pa je z njihovim statusom. In večina Slovencev je v administraciji (birokracija) in ravn ta sloj apsolutn neke poudarja vrednote, ki se v velik mer pokrivajo prav z malomeščanstvom in tud oni niso nič druga kot branilci malomeščanstva.

Denimo, da iz malomeščanstva izhajajo korupcija, komolčarstvo, karizem, zajedalstvo, pogoltnost, lenoba, pa na koncu še gospodarski kriminal.

JANI: Iz malomeščanstva gospodarski kriminal najbrž ne izhaja, zato ker so to že redki primeri pametnih malomeščanov. Glavna karakteristika malomeščana je prav vera v najbolj sistem v katerem žvi pa služenje temu sistemu v vseh njegovih stranskih produktih in slabostih. Ta se ne upa tolik delat prot sistemu. Tisti pa, ki se sprav v gospodarski kriminal, je že prešel ta stadij. Kar zadeva karizem, je pa to sigurn lastnost teh ldi, le da je ta karizem prav pogojen s poslušnostjo in ubogljivostjo sistemu. Sem sod še ponarejanje podatkov s katerim izkazujejo svoj uspeh.

Bi že malomeščan s kom solidaliziral?

JANI: Bi, če bi to počel tud vsi drugi z njegovga podjetja in če bi to moral.

Ti si se pa takrat na koncert »Solidarnosti« prišel prav rad solidalizirat. Zakaj?

JANI: Zaradi dnarja prav gotov ne, ker ga tud ni blo. Nastopu sem pa zato, ker se mi je zdel pomembn, da nastopm na en tak prireditvi, da pridejo ljudje, in da se jim nekaj pove. Zato, da nismo vsi enacea mišljenja, kot se je to precej čudn pisal po nekterih časopisih. En tak primer. Ko sem se pogovarjal s starejšim ldimi so rekl, da je Poljakom čist prav, saj nič ne delajo in pol tud nič nimajo. Glejte Nemce, ti delajo in majo vse. Tko vidiš, kolk je zgrešenih misl. Če delaš in delaš in delaš, pa nič nimaš, je no ja... saj veš. In na tem koncert je šlo tud za to, da se še pri nas mal ta zavest pri ljudeh spremni. Če sem jaz na tem koncert kaj doprnesu, sem rade vole dal ta svoj delež.

Kaj ni bila po daljši odsotnosti to spet tvoja prva pojava na tako veliki sceni? Je bil to res samo odraz solidarnosti ali pa si si hotel spet pridobiti svojo publiko? Pred tako velikim auditorijem je to lahko.

JANI: Jaz bi to mal drugač povedal. Mislim, da kar precej nastopam, le da ne igram v takšnih centrih moči, kot je Ljubljana. Ta mest ima pa majcen preveč monopolen položaj nad novicam in nasploh nad glasbeno sceno v primer z ostalo Slovenijo. Pa vemo, da na dežel živi več ko 60 % slovenskga življa in jaz sem večinoma koncertiral po podeželskih krajih. Po tri take koncerte na mesec sem imel.

Se pravi, le odsotnost s te ljubljanske scene?

JANI: Ja z ljubljanske scene, ta pa je neke tud edina, na kater pride do odziva v časopisih. In ta odziv je ponavad edin, zato je tud zgledal tko, kot da me ni na scen.

Kje si pa potem nastopal izven Ljubljane?

JANI: Prevalje, Dom Svobode v Sišk, Ravne na Koroškem, Lapidarij v Zagreb, Delavski dom v Kranj, Cerknica, Kočevje, Tolmin, Idrija, Trbovlje, Mladinska politična šola v Tacn, (tam je bla tud nora scena) in domala po vsej Sloveniji tko. Pol sem šel pa v službo in me je to mal zavrl. Vseen sem pa še nastopal na Rék, Levstikovem tabor, Klubu mariborskih študentov pa še mal naokol po naš dežel.

Svojo oceno te »gigantske« rockovske manifestacije v zvezi s »Solidarnostjo« pa vseeno lahko poveš.

JANI: Jaz bi sam to rekel, da se nekater neupravičen jezijo, da je bil koncert predolg. Kaj je blo pa tist, v časih Valvazorja, ko so mlad ljudje moral prehoditi še in še, da so prišli na ples in so tako porabl tud celo noč, povrh pa so hodil največkrat še ponoč in med volkov. Jaz tega ne razumem, kako je to dans.

Zakaj pa misliš, da se je mladina tako masovno natepla na ta koncert?

JANI: Mislim, da so prišli bol zarad dogodka in žura, kot pa zarad kaj drugega. To je enak, kot če pride na koncert Buldožerjev več kot pol raje le zarad žura.

Aha, reci no nekaj o Buldožerjih, so se spremeni-li v trgovce?

JANI: Zdalj, ko je Borč (Boris Bele op.av.) postal urednik in je s tem postal trgovc, se ta trgovska miselnost tud dejansk vid na njihov zadn plošč. V bistvu so pa oni še zmer za korak pred ostalmi. Tist kar so bli, jasn, da dons niso več, plošče pa še vseen dobr prodajajo. So pa že tud mal prestar, da bi skakal po odr, kakor je že enkrat Borč reku. V tistih letih so, ko jim ideal ne pomenjo drugač kot dnar in za to tud delajo, da dobiijo dnar.

Nedolgo nazaj sem bral eno izjavo od Buldožerjev, češ, kaj bi se šli neke protestnike za tisto rajo, ki si sama ne upa kaj na glas povedati pa nas uporablja za to.

JANI: Neumn res. Zakaj je pa pol Prešern pisal esmi o erotiki. A mogoče zato, ker se tega drug so upal počet. In navsezadnje, saj ne pišeš pesmi to, da bi se nekdo skrival za tvojim hrbtom, ampak zato, da nekaj jasn poveš in tako izkoristiš svoj talent.

Pa ti tiپی od Buldožerjev sploh še kaj povedo?
JANI: Ja, ta zadna plošča je v stilu »Lepo je biti mlad«. Ena gromozanskolenoba je to, ki jo dans lahko vidmo pri naš mladin. Nezainteresiranost čina mladine. Iskanje nečesa v tej poplav inant herojev, lovljenja med zvezdam in dogcaj-m. Tu pa ena taka plošča potrjuje to stanje in m daje prav, ko tko delajo. Zraven pa jim ne po- uja nobene rešitve za take probleme. Uzakonit oče stanje, kakršno je. Tako se men zdi, da taka ošča in podobne nardijo, da mladina začne ra- mišljat na način: »Ja, saj se res ne da nič drugač in tem je najbolj, da plešemo in se gre naprej«; **Je to zavajanje mladega rodu?**

Lahko bi se tem rekl tko. Oni igrajo na ta način, a deluje kot protiutež šol in njen-resnost, tko, da govarjajo ideale ki jih v šol ni. Postavljajo se na an tistih, ki pravjo, da muzka Pankrtov zavaja. benem pa muzka, ki jo izvajajo kakšn Pepel in ni ni nič bolj, kvečjem slabš. In še nekej je pri buldožerjih. Oni so s svojim prvim ploščam dikti- l modu, zdaj so pa oni tist, ki tej modi sledijo in pomen, da so že star.

Opiši mi svoje glasbene začetke malce bolj po- nobno.

JANI: Jaz sem si zmeraj mislu, da sem blazno posoben za igranje v bendu, in da bom tud imel kksen bend. Potem sem za začel razmišljati in em spoznal, da bi v bendu pravzaprav težko sha- ls komerkoli, tako sem začel igrat sam. Prvi na- p sem imel na filozofskem faks v Ljubljani pred blizn petmi leti. Skoraj nobenga ni blo tam razn kaj mojih prijatlov in moje nerodnosti. No, tem sem pa nastopil še v Senčurju in tam sem bil i publik bolj opažen, čeprav moram priznat, da

sem med tistim pivom in zafrkancijo uspel celo na- stopit.

Si imel kdaj težave, mislim, zaradi svojih pro- blematičnih tekstov?

JANI: Tako, čist direktn ne, po ovinkih mi je pa pršlo že marsikaj na ušesa in to je, zgleda tud način, kako se pri nas dela s takšnim stvarmi. Vse se je vrtel okol nekakšnih organizacijskih težav, zraven sem bil pa še jaz neizkušen oni pa iz- kušeni.

Torej si bil naiven, pa si padel na njihove fore?
Sigurn. Sigurn, da sem padal na njihove vseh sort fore. Potem pa ko si že v tem poslu, uvidiš, da je tu tud nekaj druga narobe. Recimo, organiza- cija posla in planiranje sta čist zanič. To se kon- kretn dogaja pri PKP RTV Ljubljana.

Kaj pa organizacija koncertov?

JANI: Tukaj je vse skup za malenkost bolj, če se za koncert zmenš direktno s tistim, ki koncert nardi.

Torej gre za nemočnost enega posamicnega av- torja, kljub njegovi kvaliteti v ustvarjanju, zoper en »betonski zid«?

JANI: Ja sigurn gre za en establishment, za ka- terga govorijo da ga ni. In kdo to zdaj prav, kdo to prav?

Kaj meni, si bil na začetku kot protestnik bolj neostren kot zdaj? Zakaj si sploh začel s to o- bliko izražanja?

JANI: Jaz mislim, da to ni protest. Je pa opisva- nje življenja na tak način, da je vsem jasn, potem pa to zgleda kot protest. Pripovedujem o vsem, kar se dogaja okol nas, na sugestiven, zviti al pa zafrkantsk način. In jaz govorim ljudem o napa- kah iz osebnih skušenj, ljudje pa morjo bit potem aktivni, če hočjo, da jim to kaj pomen.

Na širšo glasbeno sceno si stopil skupaj s Pankr- ti, 92 in ostalimi novovalovci, kajne?

JANI: Ja in tud zato se mi je prlepla ta oznaka novi val, čeprav sem bil jaz osebn zmeraj prot ka-

kršnimkol razpravam o tem, kaj je kdo in kaj kdo ni. Mislim, da sem prišel z drugca konca in ne v istem kufru z njim.

Meni, da ti in Pankrti niste v istem kolu?

JANI: Mislim, da so med nam ene bistvene ra- zlike. Njihov način napadanja je več al manj di- rektn, ker imajo tud večino besedil v prvi oseb. Pri men grepa bol za eno štorjo, prek ktere so to ist pove, vendar na drugačn način.

Kaj pa meni o rocku nasploh pri nas?

JANI: To je edina stvar, ki žvi brez dotacij v kultur in je zato zaenkrat tud neodvisna in ne- predvidljiva. Je tud izven vseh institucij zarad fi- nančnih težav in je zato tud za nektere nevaren.

Ali misli, da je rock pri nas boj na špici dogaja- nja in bolj progresiven, kot denimo film, teater in drugi mediji?

JANI: Prav sigurn je v tem moment najbolj probojen in to prav zarad masovnost. No, mogoče je sam še kakšen film pred njim pa še ta mora bit ameriš ha, ha. Je pa prav gotov, da ima ta stvar največ publike, razen Avsenikov ha, ha, fa...

Rock ne živi od institucij, ampak od in za občin- stvo. Mladi so ga naostrili, poslovneži otopili. In tako se še naprej jahamo v metežu silnic in koristi tržnega sistema.

Kakšna je pa kaj bodočnost rocka na slovenski sceni?

JANI: Pri nas ni nobenga, ki bi vlagal v mlade bende, tko da uspeh pride sorazmern pozn in to je slabo. Izraznost pa je po drug plat največja z naj- bolj preprostim sredstvi. Za obstoj in za bodoč- nost bi bil pa tud potreben en stalen prostor, kjer bi še vse to skup dogajal.

Naši ljudje slabo spremljajo rock sceno?

JANI: Bi reku, da je večin vseen in to je tist kar človeka najbolj jezi.

In konkretno v Ljubljani?

JANI: Tukaj je pa mal bolj, zato, ker je več št- dentarije in še posebej srednješolcev. Večina je tud takih študentov, ki sō jih doma napumpal, naj se ne briga jo za nič drugega, kot za študij, in tko je tud na filozofskem faks, kjer je 3000 študentov, deset se jih pa nekaj trud v tej smer..

Povej no, kako si pa ti zašel v prosveto?

JANI: Tko, tukaj sem najprej službo dobil. Men je blo takrat v bistvu vseen, rabu sem pa dnar, ker od socialnih podpor se ne da večn žvet. Prav nujn je že blo, da sem šel v službo, tukaj so me pa čist slučajn sprejel pa sem ostal.

Kako se pa kaj počutiš kot rocker v prosveti?

JANI: Jaz sem v prosvet en navadn prfoks. Po- skušal sem pa že z dost novim metodam, pa sem odkril, da gre preveč energije, in da, če sem jaz edin na šol, ki to dela, potem je to brezupn. Na teden imam sam dve ur pouka, drugi so pa tam po šestintrideset ur. In v teh dveh urah ne morš spre- menit njihovga mišljenja. Njim je najvažnejš, da s čim manj truda pridejo skoz. In tud učenc sam čutjo šolo kot prisilo. Jaz sem pa tko še zmer bolj na njihov stran kot pa na prfoksarsk.

Se pa ti sigurno boljše razumeš z njimi, kot na- primer kak zadrt prfoks?

JANI: Mislim, da sem postal v tem mojem eno- letnem učiteljstv majčken razočaran nad njim. Preveč me jemljejo kot prfoksa, žal. Se prav, da so on tist, ki delajo to klasično razmerje med prfok- som in učenc, ne pa jaz. To me je v bistvu mal ra- zočaral.

Hudiča, vsi vi stari rockerji ste eni hudi intelek- tualci. Ti si filozof, sociolog in nazadnje pedagog, Pankrti pa so tudi sociologi in politologi. Kako se vse to skupaj odraža na vaši ustvarjalnosti?

JANI: Zagotov ima to vpliv. Daje nam en dolo- čen širš razgled čez stvari, po drug plat je pa to spet ena zavora, zato ker prav zarad izobrazbe vidš stvari tko relativne. To spet ni pametn. In ker ravn zarad te relativnosti prideš v spopad sam s sabo, je pa to sploh zanič. Prav zarad tega relativizma so intelektualci tko nesigurn sami vase, kar jim blazn škod.

Kaj se ti zdi, kaj mladi sploh želijo slišati v vseh teh besedilih?

JANI: Jaz mislim, da se želijo postavt starejšim po robu. Tiste stvari, ki jo starejš ne marajo, bod sigurn, da jo bojo mlad vzel za svojo. Vsaka mla- dež mora imet svoje idole, ki pa ne smejo bit idoli njihovih staršev.

Ali misli, da se pri nas protestira zaradi prote- sta?

JANI: Mislm, da ne. Vsaj za Pankrte si ne bi upal tega trdt, prej obratn. Protest je tukaj zarad stvari, ki so te izzvale, se prav, da gre bolj za željo po sprememb kot pa za željo po nerganj in oprav- ljanj.

Kaj misli o naših novovalovcih Bulldogh, In- dust bagu itd?

JANI: Men se zdi, da ta druga, mlajša garnitura, dokazuje, da to ni le muha enodnevnica, ampak ima ene določene pogoje, za svoj obstoj. Po drug plat pa morjo zlo pazit, da ne zapadejo v klišeje, se prav v okvire, znotraj katerih smo se mi lahko blazn svobodn razvijal. Za njih so lahko zelo omejujoči. To se lahko celo vid na tej plošč »Lepo je...« v sam tematki, ki razn še večga poudarjanja tega dolgočasa in brezishodnost ne prinaša kakšnih bi- stvenih novosti in se je mogoče mal za bat, da bi oni ne postal posnemovalci samih sebe. No, to je čist moj osebn mnenje.

Kakšna, misli, da je kvaliteta naše glasbe?

JANI: So redke izjeme, ki imajo zadovoljivo kvaliteto glasbe, toda prav ti nimajo dost dobrih tehničnih možnosti, da bi te svoje ideje uveljavl na tak način, kot je pravn za njih. Vse morš nardit sam, od organizacije studija, do organizacije glas- benikov. Podjetju al kaki organizaciji pa tega ne morš zaupat, ker se ti potem tko zgodi, kot se je men dogajal, da sem moral hodit en let na firmo za snemanje plošč, pa te vseskoz nategujejo, da se za par mesecev prestavlja snemanje itd. Isto se je do- gajal zdaj, ko sem snemal kaseto.

No, ta kaseta je zdaj že na trzišč, ima pa naslov »Žare lepoteč v Andih«.

Kako si se pa dokopal do tega naslova?

JANI: Pred šestico visi oglasna deska Aka- demskega planinska društva, na njej so pa raz- stavljene fotografije ene ekspedicije iz Andov. Pod eno sliko je pisal »lepoteč v Andih«, nekdo je pa zraven pripisal še Žare. Men se je to fajn zdel pa smo to uporabl za kaseto.

Poezija, ki se pri nas šteje za pravo, leze mimo občinstva v dijaške čitanke in razne pesniške anto- logije. Postaja jako ekskluzivna (se izloča): majhne naklade, berejo jo le kritiki in uredniki in povrh le redki mogoče še pesnikovi prijatelji in znanci. Poe- zija, kakršno si večina Slovencev predstavlja, je poezija Prešerna in moderne. Vendar te poezije ni več, razmere so druge (kar Janijev citat).

Kako gledaš na nasilje? Kakršnokoli obliko na- silja?

JANI: Nasilje je nujno zlo. En pretep je zgolj športn udejstvovanje, nasilje pa najdeš tud v prav- ljicah, ko volk požre babico pri Rdeči kapici pa tist ko hoče čarovnica skuhat Jankota. Največje nasi- lje pa je nad svobodo poedinca, ki ga srečaš vsak dan. Najbrž se prot temu nasilju tud najbolj bo- rimo v tem svojem izražanju al pa pesnikovanju.

Se smatraš za pesnika, nemara poeta?

JANI: Niti za glasbenika se ne smatram. Sem le človek, ha, ha, ha.

Koliko časa še misliš viseti na tej naši žalostni sceni?

JANI: Kaj vem, moj načrt pa je ta, da bi se šel še nekaj do tridesetga leta. Se prav da imam čas še približn let in pol, pol bom pa še vidl. Vse zavisi od tega, kako se bom počutu, oziroma, kolk bom verjel temu kar sem do zdaj naredu.

Kdor hoče uspeti, zamenja glavo. V začetku ga kamenjamo in ko res uspe, je spet vreden slovenske trobojnice....

(spet izklepetal Jani sam, oseбно).

BOŽIDAR ZALOŽNIK

Letošnji jubilaranti

Spodletelo srečanje

Matjaž Potrč

SPODLETELO SREČANJE

Erich Fromm: S ONU STRANU OKOVA ILUZIJE, Moj susret s Marxom in Freudom, Naprijed, Zagreb 1980 (162 str., 320 din)

Erich Fromm: Veličina i granice Freudove misli, Naprijed, Zagreb 1980 (142 str., 290 din)

Psihiatrična praksa pri nas obstaja. Prav tako klinična. In ta praksa ni brez povezave z okoljem, v katerem nastopa. To okolje pa nam kaže, ne nazadnje, izbira prevodne literature iz določenega področja.

Res je, Freuda so v Beogradu prevedli že dolgo tega, in v določenem smislu je izbor osmih knjig postal že standarden. Standarden, torej je opremljen tudi z običajnimi predsodki in napakami. Kot pri vsakem delu. Vendar se lahko Slovenci pohvalimo, da imamo dva bolj skrbno prevedena primerka Freudovega opusa: »K psihopatologiji vsakdanjega življenja« in »Predavanja za uvod v psihoanalizo«. Bolj skrbno prevedena, to tod pomeni, da so se prevajalci zavedali, kako empirični primeri, šale, spodsrljaji, nastopajo v določenem teoretičnem kontekstu. Ki je vselej kontekst označevalne določenosti. Torej, da gre za delo na jeziku, na tem jeziku, ki smo njegovi govorniki, in se nam običajno v njem zagovarja, tako da vsega, še manj pa pravilno, ne moremo izreči. Že precej več kot eno dekadno teorija, materialistična teorija označevalca, pri nas vibira v glavo, pač ti-stemu, ki to želi slišati, da je subjekt določen z označevalcem, ki določa njegovo spodsrolo viatorsatvo. Nauk označevalca se ne opira zgolj na notranje, intenzivno področje psihoanalize, ampak na zunanje, ekstenzivno polje, kjer je intervencija nauka pogoj preživetja in obstoja same psihoanalitične prakse. Ki je, vsaj freudovsko zasnovane psihoanalize, pri nas enostavno ni.

To odsotnost pa ne nazadnje zaznamuje pravkar omenjena izbira prevodne literature. Kajti dosti prej kot smo Slovenci dobili v prevodu prvega Freuda, smo imeli priložnost prebrati nesrečnega falo—centričnega Weiningerja (ki ga priporočamo feministkam v kritično branje, kajti doslej o njegovem branju še ni sledov), potem pa so nam naše založbe postrezale, — s kom drugim kot s Frommom. Z enim Frommom na drugemu, in še s kritičnimi študijami o Frommu. In potem so nam založbe hitele, tokrat tiste iz drugih republik, ponujati Junga. In sedaj so nam zopet izdatno servirale Fromma. Seveda, še kaj drugega, Karen Horney na primer. A tod govorimo o uspešnicah. O bestsellerjih. Ki se skušajo oddolžiti konjunkturalnim vedam ob času, ko psihologija s svojo obtežujočo matematizacijo po Canguilhemovem izrazu, ne jenja dirljanja po toboganu od Panteona (kjer so v narodov ponos skrbno spravljani veliki misleci) k policijski prefekturi (kjer najde v času utilitarizma svoje koristno mesto). Če se psihologija po Parizu dirlja, — mar ji ni pri nas spodsrlilo in se je spotaknila ob svoji humanitarni naravnosti, ki jo naredi dosti za vsak materialni učinek označevalca. Ko jo pokopimo z dobrim zalogajem statistike, da ne bi zašla z uglijanje poti v dobi industrijalizma. Ki nas bo pred njim morda rešil ravno Fromm.

Če trdimo, da gre pri Frommu za srečanje, trdimo to najprej zato, ker to pravi Fromm sam: »moje srečanje z Marxom in Freudom«. In če trdimo, da gre za spodletelo srečanje, to trdimo zato, ker mislimo, da gre za spodletelo srečanje. Stvari skušamo poimenovati z njihovim praviim imenom. Spodletelo srečanje najprej, ker Fromm tako Marxa kot tudi Freuda čisto enostavno in empirično ni nikoli srečal. (Glej Paul Roazen: Freud and his followers, Penguin 1979, str. 498). Spodletelo srečanje končno, ker mislimo, da mu je ob srečanju s Freudom tekstem enostavno spodletelo. Že zaradi kritične naravnosti, zaradi goreče kritične naravnosti. Fromm je v dvajsetih letih na berlinskem inštitutu analiziral Sachs, in je nekako deset let praktičiral ortodoksno analizo, in je tedaj še lahko (kar nam je ob današnji izobrazbi dosti pred drugimi omogočilo, da je bil pozoren na družbeno sestavino Freudove misli. Vse to mu je že zgodaj nakopalo kritike.

Tako mislimo, da je Frommovo misel, njegovo pove-zavo Marxovega in Freudovega nauka, treba upoštevati kot nekaj pozitivnega. Vendar pogledimo, kaj pravi o Freudovem »družbenem nezavednem«: »Središče Freudove misli je bilo, da je človekova subjektivnost pravzaprav določena z objektivnimi dejavniki«, pri tem pa so ti objektivni dejavniki razumljeni kot »družbeni značaj«, ki je tisto skupno množico individuiuov določene kulture, v razliko od »individualnega značaja«, s pomočjo katerega se posamezniki med seboj v okviru iste kulture razlikujejo. Psihoanaliza kot tehnika zdravljenja naj bi na tej osnovi nudila človeku možnost, »da se zave sil, ki delujejo za njegovim hrbtom«, torej »družbenega značaja«, tako pa, ko se človek teh sil zave, »veča območje svoje svobode ter se lahko spremeni iz nemodne marionete, ki jo gibljejo nezavedne sile, v samozavednega in svobodnega človeka, ki določa svojo lastno usodo«. Cilj terapije naj bi torej bil obrat k »individualnemu značaju«, vendar, kar je jasno že zaradi Frommove marksistične in sociološke—družbene naravnosti, k družbeno reflektiranemu individualnemu značaju, ki odpravi neposredno, racionalno objektivistično določenost. Ta cilj, pravi Fromm, izjavlja Freud z besedami: »Kjer obstaja, itd, mora obstajati ego« (kot prevajalec v ameriški prilagoditveni tradiciji kratkoma in brez ovinkarjenja popači Freudov predsokraskih izrekov »reden stavek iz »Neue Folge«: »Wo es war soll ich werden«). Prav zaradi svobode, ki jo v Freudu odkriva Fromm, pa njegovo misel popači. Kajti cilj psihoanalize ne more biti nič drugega kot prehod, subjektov prehod k lastni želji (ki zanjo vemo, da je želja Drugega), ne pa v adaptaciji lastnemu egu, za katerega Freud vseskozi kaže, da subjektu ni tako zelo lasten, kot si ta lahko morda umišlja. Tako se nam Frommova svoboda izkaže za nič drugega kot nauk prilagoditve (prilagoditve last-nemu egu, torej strdku imaginarnih identifikacij, kot ga

ravno ponuja kulturalistična represivnost — berite »Nelagodje v kulturi«). Srečanje s Freudom je torej spodletelo v sami srži teorije, vkolikor ta lahko nudi oporo krhkemu prehodu zgolj na subjektovo besedo oprte prakse. Na subjektovo besedo oprte prakse, ki vračuna, da se subjektu, z označevalnim vpadom določenem govorilu, lahko zgolj zareče, ko skuša rekati pravilno, in ko se skuša osvoboditi, — česa drugega le, kot svoje z označevalcem določene odtujitve, ki ji pravi nauk z lepim imenom **kastracija**. Če je na odru v vlogi glavnega junaka maneken ego, pade zastor, ko se je-njajo kazati obrisi subjektove želje. Prav zato splošna, kulturalistična oblika Frommove misli, ki enostavno ni pozorna na koščke realnega, s katerimi se Freud uk-varja v obeh v slovenščino prevedenih knjigah. In končno naj v tem bežnem zapisu priporočimo v branje zbornik »Psihoanaliza in kultura« (Freud, Adorno, Marcuse, Assoun, J.—A.Miller, Milner, G.Miller, DZS 1981), kjer nam bo ob Freudovem glavnem tekstu, v katerem se ukvarja s problematiko kulture, ob »Množični psiho-logiji in analizi jaza«, morda postalo jasno, da institucija igra na samo srž subjekta želje, da se v tem vozlišču za-snavlja subjektovo podvrženost v kulturi, ki je ego po strukturalni definiciji in shemi (str. 49 navedenega dela) ne more razrešiti drugače, kot da stopimo za hrbet njemu samemu. Kar zahteva prakso **primerja**, in ne splošne osvobajajoče doktrine, kot nam jo ponuja Fromm. Na tem mestu je torej treba spodletelo srečanje pohvaliti, kajti šele spodletelo srečanje s subjektovim egom omogoči psihoanalitični praksi tisti kanec do-stojnosti, ki mu je morda treba reči »Tua res agitur«.

Vendar ne bi radi zbudili vtisa, da je Frommovo spodletelo srečanje s Freudom nekaj povsem dokončnega in obsoobne vrednega. Daleč od tega, in Fromma moramo brati, če naj nas zanima usoda psihoanalize v njenih stiskah, zablodah in herojskih podvigih. Kajti Fromm sam je bil pozoren na vprašanje adaptacije, in nam ga raz-členjuje v svojem drugem delu, v zaključnem poglavju z naslovom »Zakaj se je psihoanaliza iz radikalne teorije preoblikovala v teorijo adaptacije?«.

Najprej bomo skušali v Frommovih nazorih na tej točki izluščiti pozitivno stran, namreč pozitivno za obstoj do-ločene, kot smo nakazali, krhko zasnovane prakse: psihoanalize. Freud, pravi Fromm, ni trdil nekaj stvari, ki so jih trdili njegovi nadaljevalci, tako na primer ni trdil, da so nevroze posledica umanjkanja spolnega zado-voljstva. Drugič, jasno je tudi, da totalitarni sistemi, kot je na primer stalinizem, ki ga navaja Fromm, ne prenesejo psihoanalize, da je bilata prisotna le na **začetku** okto-brske revolucije. Važno pa je predvsem, da so tisti, ki so Freudu sledili, njegovo radikalnost spremenili v adapta-cijo.

Vendar bi tod morali vprašati Fromma: za katero adaptacijo pa vendar gre, o čem govorimo? Mar je za psihoanalizo važna v prvi vrsti adaptacija posameznika obstoječemu, na primer kapitalističnemu svetu, ali pa je važna najprej nekaj povsem drugega, namreč adapta-cija subjektivnega ega kulturi, ki, kot vemo, proizvaja simptom: tako namreč adaptativna tehnika perpetuira tisto nelagodje, ki se mu subjekt v svoji pristni besedi skuša izogniti, če naj bo ta pristna beseda beseda nje-gove želje. Tako se nam vse bolj zdi, da Fromm, ob tem ko kritizira Freudov nauk glede korenin adaptacije kapi-talskemu svetu, ki naj bi jih v njem zasledili, pozablja, da sam, kot smo že nakazali, s svojimi pozitivnimi predlogi vodi prakso psihoanalize v objem imaginarne identifi-kacije, vse bolj podobne hipnotični tehniki, ki zanjo vemo, da je Freud moral z njo prekinjati, da bi lahko zasnoval novo prakso in govor: psihoanalizo. Tako se nam ob branju Fromma vse bolj zdi, da nas pušča v temeljnem nelagodju: prav lahko sicer, da Freuda zaradi njegove socialne umeščenosti kritiziramo, — a kaj bomo ponu-dili subjektu, ki se na nas, če smo na mestu analitika, obrača kot trpeče bitje s svojim simptomom, za kate-rega vemo, da tolikokrat prevzame optimistične poteze gona k boljšemu, k boljši družbi. Najmanj, kar lahko re-čemo, je, da je rezultat takih načel obče formulirana teo-rija, ki ni materialistična in ki pušča subjekta, pa tudi samo prakso kot ribo na suhem. Naj zaman hlasta po ostanku svoje želje, ki se izgublja v dobrodelcihiv rokah! Mislimo torej enostavno, da se je najprej treba pogovoriti o teoretskih temeljih psihoanalize kot prakse, upoštevajoč njeno klinično razsežnost — šele nato pa, predlagamo, se pričnimo meniti o tem, v kakšnem svetu, kapitalnem ali progresivnem, se ta praksa giblje. Šele če psihoanalizo upoštevamo najprej kot prakso, namreč lahko govorimo o adaptativni vlogi te prakse. Kajti če tega ne opredelimo, bomo prav brez škode vzeli pod njenim imenom na mesto razprave kakršenkoli, to-krat prav zares prilagajajoči psihologizem.

Ker tega koraka Fromm ne povzame, lahko navede po vrsti nekaj vnebovpijočih nesmislov:

- »Freud je človeka oropal njegove lastne racionalno-sti«, ko pa vsakdo ve, da Freud prav ponuja meto-dično branje listega, kar je kultura prezrla, in da predlaga novo logiko, logiko nezavednega, za ka-tero nam je Lacan dokazal, da je sodobne teorije množic in topologije vredna logika označevalca;
- da je »spolna potrošnja najcenejša in najbolj eno-stavna vrsta potrošnje« — ko vendar vemo iz svojih vsakdanjih izkušenj, ne da bi nam bilo v ta namen treba brati Freuda, da spolnega razmerja enostavno ni, kljub temu, da celotni mehanizem institucije sloni na tem, da nam ga objublja, in da za svojo spolno vlogo kot govoreča bitja pogosto drago plačamo; da po Freudu »id simbolizira neuke množice, ki mora z njimi upravljati Ego, racionalna elita«, — ko je ven-dar vsakomur, ki je imel priložnost brati vsaj kak od-lomek Freudovega teksta o tem vprašanju, jasno, da kaj takega ne trdi nihče, še najmanj Freud, ki je na vse mogoče načine skušal pokazati imaginarno za-snovno subjektovega jaza, vkolikor ta jaz zastira tisto pravo vprašanje, vprašanje subjektove želje, ki mora imeti z njim psihoanalit, vkolikor nima preko-smatih usēs, da bi preslišali etični imperativ prej omenjenega »Wo es war soll ich werden«, edino opravka: seveda je to etično vprašanje, vkolikor je etično, brez zagotovitve, ki ga nudi tehnika dušebriž-ništva, psihoanaliza v adaptacijskem fraku: a to tedaj ni freudovska psihoanaliza drugače kot morda po imenu.

Galilej in Darwin, Marx in Freud so vredni svojih imen, vkolikor pušča praksa, ki se nanje sklicuje, prostora spodletelumu srečanju.

OB DVEH RAZSTAVAH

V aprilu sta bili v Ljubljani med drugimi tudi razstavi, ki sta bolj kot katera koli doslej pokazali, ob kakšnem robu se gibljeta slovenska likovna kritika in slovenska umetnostna zgodovina. Obe ujeti v slovenskost, ki vrže mar-sikatero razmišljanje o naši umetnosti čez rob v nesmi-selni prepad, na drugi strani pa ujetost v umetnostno zgodovinske teorije, ki so že zdavnaj postale nezadost-ne, ki zaslepljujejo in ne dovoljujejo prestopa roba, pre-stopa v bogastvo — v pluralizem teorij 20. stol.

Razstavi sta postavljeni v razstavišču »Rihard Jakopič«. Prva, imenovana NOVA PODOBA, odpira pro-blem likovne kritike kot nekritike, kot nereflektirajoče panoge in problem Nove podobe kot fenomena kapital-skega establishmenta. Druga razstava SODOBNIKI postavi pred nas ožek izbor umetnosti Jugoslavije osemdesetih let in s tem spet problem jugoslovanske kritike, (konkretno žirante, ki so naredili izbor sodobni-kov) njene poklicne nerazgledanosti in teoretske ne-podkovanosti. Koncept razstave SODOBNIKI, ki jo je pripravilo Slovensko društvo likovnih kritikov, je bil sle-deč: po en kritik iz vsake republike je izbral po tri dela enega umetnika iz svoje republike in ga predstavil s krajšim tekstom v katalogu.

Meliha Husedžinović iz SR Bosne in Hercegovine je izbrala slikarja Nusreta Pašića, Olga Perović iz SR Črne gore je predstavila Dimitrije Popovića, Vladimir Maleko-vič iz SR Hrvatske Ferdinanda Kulmerja, Hivzi Muhar-remi iz SAP Kosovo, Muslima Mulicia, Boris Petkovski iz SR Makedonije, Petra Mazeva, Aleksander Bassin iz SR Slovenije, Milana Eriča, Djordje Jović iz SAP Vojvo-dine, Dušana Todoričevića in Balša Rajčević iz SR Srbije Slobodana Trajkovića.

Vse obrazložitve oziroma predstavitve posameznih umetnikov, ki so natisnjene v tankem katalogu, so več ali manj prazne besede, ki so same sebi namen in po-vedo manj kot nič o samih slikah in njihovem funkcionir-anju v trenutni družbeni situaciji. (Saj bi naj razstava predstavila osemdeseta leta). Ob to se lahko obregne-mo, saj so avtorji teh tekstov etablirani kritiki tako sta-rejše kot mlajše generacije, kar pomeni, da se ukvarjajo z likovno kritiko že lepo število let, pa vendar niso pre-segli tipa prostega spisa. Prav nasprotno, v pogovoru po otvoritvi so poudarili: »O umetnosti se lahko piše le na umetniški način, na primer kot poezija!« Torej bo ju-goslovanska kritika še naprej zagovarjala opisne, s ču-stvi nabite tekste. O tem problemu je že 1953. leta Mayer Schapiro zapisal v svojem eseju o stilu: »Da bi razločili spreminjajoče se časovne sloge, so zgodovinarji in kri-tiki potrebovali teorijo, ki bi povezovala posamezne forme s tendencami značaja in čutenja.

Ta teorija, ki naj bi se nanašala na ekspresivne in strukturalne elemente, naj bi nam povedala, katera ču-stva in dispozicije determinirajo izbor form. Zgodovinarji niso čakali na eksperimentalno psihologijo, da bi pod-prla njihovo fiziognomsko interpretacijo stila, ampak so se tako kot razmišljujoči umetniki zatekli k intuitivnim sodbam in se odprli na izkušnjo umetnosti. Zgradili so nesistematično empirično vedenje o formah, ekspres-i-jah, čustvih in kvalitetah ter skušali te sodbe obvladati z neprestanim primerjanjem del in z upoštevanjem soča-snih virov informacij o vsebini umetnosti. Domnevali so, da je treba stališča, ki jo obvladujejo, projicirati tudi v stil.« (prevod objavljen v Biltenu Slovenskega umet-nostno—zgodovinskega društva 6/81, str. 40) Toliko c-tem, kajti kritični pretresi umetnostno zgodovinskih metod so številni, a kaj ko so redki tisti, ki jih berejo, še redkejši tisti, ki jih reflektirajo. Ta empirična vednost c-formah, ekspresijah, čustvih, itd. je evidentna v tekstih obeh katalogov, v sodobnikih in Novi podobi! Edina za-nimivejša stran sedmih listov kataloga Sodobniki je uvodna, na kateri je Brane Kovič zapisal nekaj misli o takoiimenovani NOVI PODOBI — hitu slikarske produk-cije, ki se je začel rojevati že v drugi polovici sedemde-setih let in je doživel svojo finančno—ekonomsko uspešnost že v prvih letih tega desetletja. Prav s tem uvodom iz kataloga se razstava SODOBNIKI veže na prvo, imenovano NOVA PODOBA. Le to je pripravil An-drej Medved, kustos obalnih galerij, njegovo delo je tudi slovenski izbor. K sodelovanju je povabil razvpitega ita-lijanskega umetnostnega zgodovinarja in teoretika Achilla Bonito Olive, ki je pripravil italijanski izbor Nuova imagina — in še Zvonka Makovića, ki je avtor hrvaškega dela — Nova slika.

Razstava SODOBNIKI naj bi dala pregled trenutne-g snovanja v Jugoslaviji in s tem tudi pokazala, kakšno stanje v posameznih republikah in pokrajinah. V drug razstavo pa so vključena dela, ki so opredeljena k NOVA PODOBA! S povabilom Achilla Bonite Olive k soavtorja razstave se v koncept vključujejo tudi italijan-ski slikarji, kot predstavniki dežele, kjer se je nova po-doba finančno že obrestovala, vsaj nekaterim. Od slo-venskih slikarjev — novih figuralikov — so na razstavi slike Andraža Šalamuna, Metke Krašovec, Jožeta Slaka, Milana Eriča, od hrvaških pa razstavljajo Ferdi-nand Kulmer, Nina Ivancič, Djuro Seder, Anja Ševčič, Igor Rončević, Danilo Dučak, Breda Beban in še...

Ferdinand Kulmer in Milan Erič sta v konceptih obeh razstav. Kulmer se je kot slikar nove podobe predstavl-jal prvič šele marca 82, med tem ko je Milan Erič, če že ho-čete, novi figuralik od vsega začetka. Še kot študent ALU se je legitimiral s posebno risbo in obravnavo moti-va. Erič se s svojo senzibilnostjo prekleto resno zapisuj-v današnji čas in v okviru obeh razstav izstopa s svoj-risbo, pisavo, konceptom. Njegova dela očito prese-gajo slikarski val nove podobe, kamor so ga stlačili pa-zaradi figur, ki so razpoznavne.

Slovenski in hrvaški kritik sta torej zatipala na pot sve-tovnega trenda, imenovanega nuova imagina, ne-ima-gine, nova podoba... medtem ko so kritiki iz drugih re-publik (žirante izbora SODOBNIKI) bolj konservativni kot je samo slikarstvo nove podobe. Ali niso hoteli a-niso mogli prepoznati v svojem okolju »NOVE PODOBE« kot tisto, kar bi mogoče lahko bila slika osemde-se-tih let.

Nova podoba se pojavi po večletni izkušnji POS-OBJEKTNE umetnosti, po konceptualizmu, novi umet-niški praksi itd. Torej po umetnosti šestdesetih in prvi-polovice sedemdesetih let, ki je bila kritična do »sam-umetniške produkcije, ki se je analitično spopadla z li-kovnimi tehnikami in je postavila pod vprašaj dotakratni-funkcioniranje umetnosti v socialno—ekonomski druž-beni sferi. Kritični odnos umetnikov do galerijske politiki-jih je postavil v totalno opozicijo meščanski družbi in njenim ustaljenim normam. Le ta jih je izvrzla ali pa jih a-similirala v svoj establishment. Umetniki so se znaš-na robu družbe ali v centru kulturne ekonomije v vlog-dvorskih norčkov. Nova podoba pa je kot hit, sforsiran i-strani galerijskega družbeno-kulturnega sistema, dokaz, da se je svetovni galerijski mehanizem že utrud-ob nenehnem prilagajanju ustvarjalcem, ki so v določe-nem trenutku pokazali, da so galerije in ostali sistemi kulturne politike odveč. Dokazali so, da je tu nekakš-presežek, nekaj absurdno odvečnega, kar odtujuje, i-postavlja vsakega na drugi breg, in ki funkcionira znot-r razredne družbe pod kontrolo svetovnega kapitala. Ko primer financiranja industrijskega kapitala je tudi raz-stava, ki je bila aprila letos v Milanu, imenovana »TRI-DESETA LETA«, in o njenih ideoloških konotacijah lahko preberete v Naših Razgledih 23. 4. 1982.

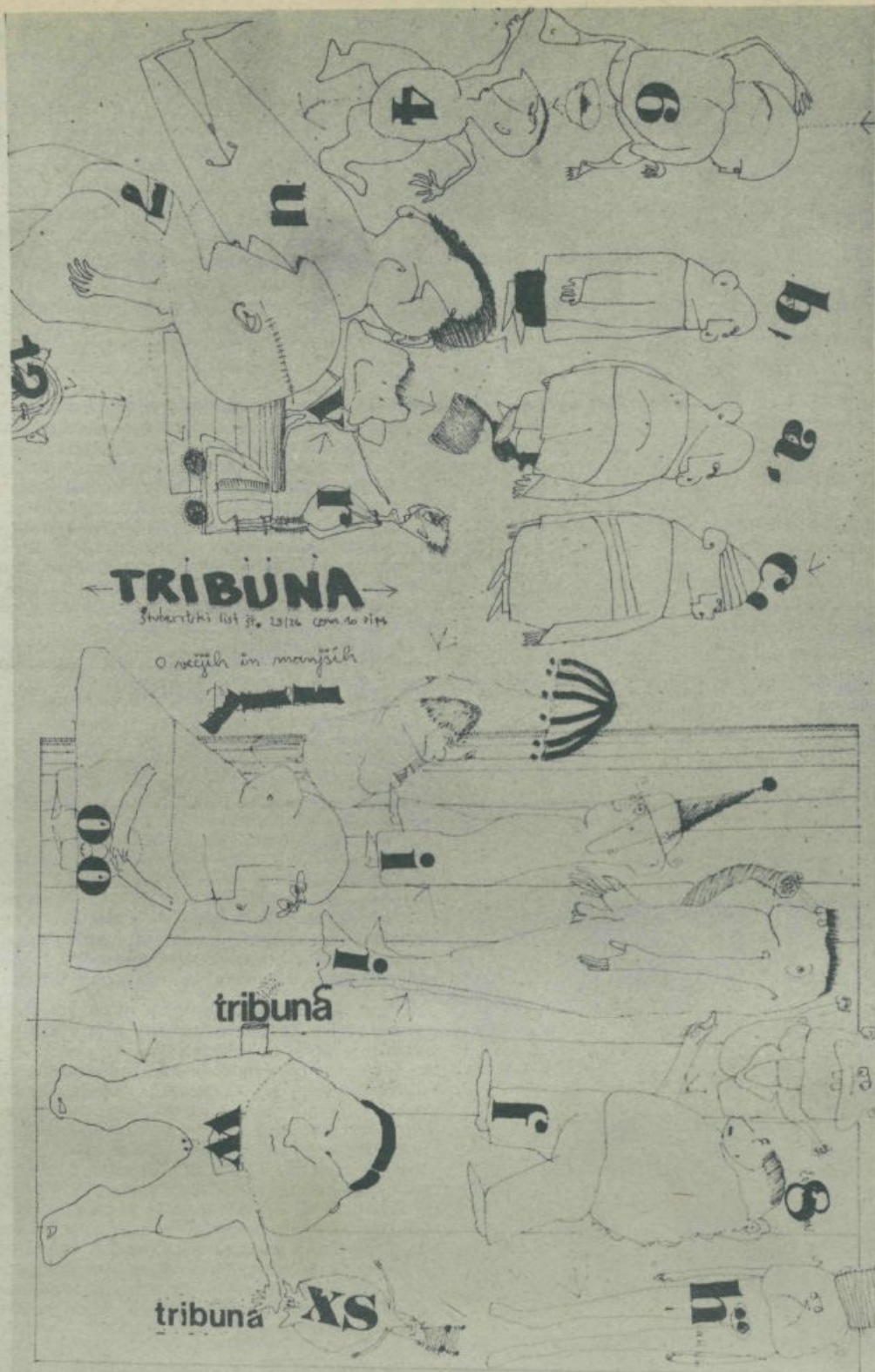
Stroške za to razstavo, 400 milijonov lir, je poravnala-tovarna digestivnih sredstev. Da označim razstavo še z-besedami Arnalda Bressana, avtorja članka: »Razstava naj bi si zadala težko in pogumno kritično nalogo, da b-demiistificirala zgodovinsko obdobje, na katerega so d-osedaj gledali (in o njem razmišljali) izključno polemič-no, delno celo z odporom, obdobje iz katerega so znani-samo najočitnejša grozodejstva fašizma, ki so ga prikr-i-vali in ga poskušali samo demonizirati. Z enostavnim besedami, organizatorji so poizkusili s to razstavo reha-bilitirati čas in politiko tridesetih let, ki je zajemala vse-sfere življenja (tudi umetnost), saj so razstavili: »spalni-srajce in svileno (italijansko) spodnje perilo, pohištvo in druge boržuazne in fašistične drobnarije s svojega po-dstrešja«. (NR, 23. 4. 1982) Kolesje galerijskega esta-blishmenta melje naprej in prav tako cene nove podobe — slike Cucchijs, Chie, Clementeja — dosega jo petde-set milijonov lir. Vprašanje je le, kdo so kupci teh slik-kdo so ti, ki imajo 50 milijonov in še več.

Nova podoba kot zadnji hit likovne produkcije je rezul-tat kulturno—političnega establishmenta, ki zahteva i-potrebuje umetnino kot tržni predmet. Priplazila se je-tudi čez našo mejo, navkljub strogim carinskim predpi-som. Vse pogostejše se govori o novi senzibilnosti, ki ne-upošteva »carinskih ukrepov« in glede na to smo lahko-samo veseli, da se je nova podoba prethitotapila. Zaskrb-ljujoče pa je dejstvo, da umetnostni kritiki in zgodovinar-po svoji stari navadi že brskajo po narodnem blagu, ozi-roma v svojih ocenah nove podobe že uporabljajo stan-dardne termine, ki se napajajo iz rodne zemlje — iz-vorno slovensko, izvorno dalmatinsko, izvorno ju-go-slovansko..... Vendar naši tokrat niso izjeme, prav iska-nje nacionalnih črt v umetnosti je postalo spet vse splošna svetovna praksa tretje razrednih uslužbencev-kulturno—političnega establishmenta.

Ljubljana, 25. 4. 1982

Berta Koren

IT

Ob mlade kulture dnevu

edupod

(kot da bi obstajal Drugi Drugega), podvojeno skuša potrojiti, počvetveriti... S to generalizirajočo stratifikacijo pa proizvede fantazmatsko podjetje: »kulturo mladih«, »sub-kulturo« oz. »kontra-kulturo«... V tem falsificiranem nekusu (ideološki brkljariji) potem umiri in petrificira vse generacijsko odme(r)jene (»neposlušne«) agense (ki v zadnji instanci učinkujejo kot nadomestovalci tega, kar mora kultura izrinuti).

Ne gre toliko zato, da bi se morda nekoč v slabi (pred-kulturni) preteklosti dogodil neki delirantni prelom med »kulturo mladih« in »kulturo starih«, ki bi tako kulturo travmatizirajoče odprl permanentnemu pomnoževanju tovrstnih prelomov, niti ne gre zato, da bi se »stari« in »mladi« vedno znova ujeli v to hipnotično-sugestivno igro kulturno-generacijskega preloma/prepada, pač pa gre zato, da so oboji že vedno hipnotizirani. Ta »epistemski« prelom je že vedno produkt nekega temeljnega »priznanja«, »strinjanja«, »sodelovanja«, nekega »pomirjujočega«, »koeksistentnega« dejstva — ko se pojavi »kultura mladih«, je že vedno prisotna neka »kultura starih«. Revolucionarni zalog se akumulira pod barikadami: nad barikadami pa plavajo »mir«, »bratstvo« in »sprava« kot rezultat starega pregovora: beseda more in mora priti pred nasiljem. Dokončni interpretant te ideološke brkljarije, njen transcendentni korelat, je zainteresirana kultura odmirajočega Gospodarja.

To pa nam sedaj retroaktivno specifičira tisto nekam »skrivnostno« dejstvo, da širina »mlade kulturne« fronte (tisti vsi po načelu »demokracije« in »neselektivnosti«) razpade v ožino metonimične dominacije kakih tridesetih bendov (po načelu: »vse ostalo je tišina«).

Kakorkoli že, diskurz »stare kulture« jih bo definiriral kot »nemogoče«, »anarhično«, »ponorelo« legalnega diskurza. Rob, ki zasnavlja »dela« razliko med »kulturo mladih« in »kulturo starih« je nejasen, zabrisan, nerazločen, oz. »mladi« se stopijo/zlijejo s »stari« ravno v točki, v kateri tiho predpostavljajo nekega Gospodarja, ki to polje »kulture« vsevedno razrezuje in ki mu morajo v vsakem trenutku »pokazati« kaj zmorejo. Delo revolucije se tukaj transformira v permanentno legitimiranje meščanskega kulturološkega diskurza. Zato mora v neposredni notrini, v samem srcu »mlade kulture«, obstajati neka »nemogoča«, »anarhično zevajoča« instanca, ki v tem polju (»mlade kulture«) zastopa/drži točko, ki poganja gibanje in gubanje Razlike med »mlado« in »staro kulturo«. Bralec je že lahko ugotovil, da to čudežno mesto sedaj zaseda ravno »punk fronta« kot vzpostavljalec korelacije med poljem, ki ga obdeluje in neko nerealizabilno, nekonceptualno »Celoto mlade kulture«, ki je le fantazma Gospodarjevega registra.

V krvi sedanosti poražena preteklost se zvija nedokazana v simptomatiki otrok socializma. Razrednih razlik menda pri nas ni več, a razredni boj še kar traja.

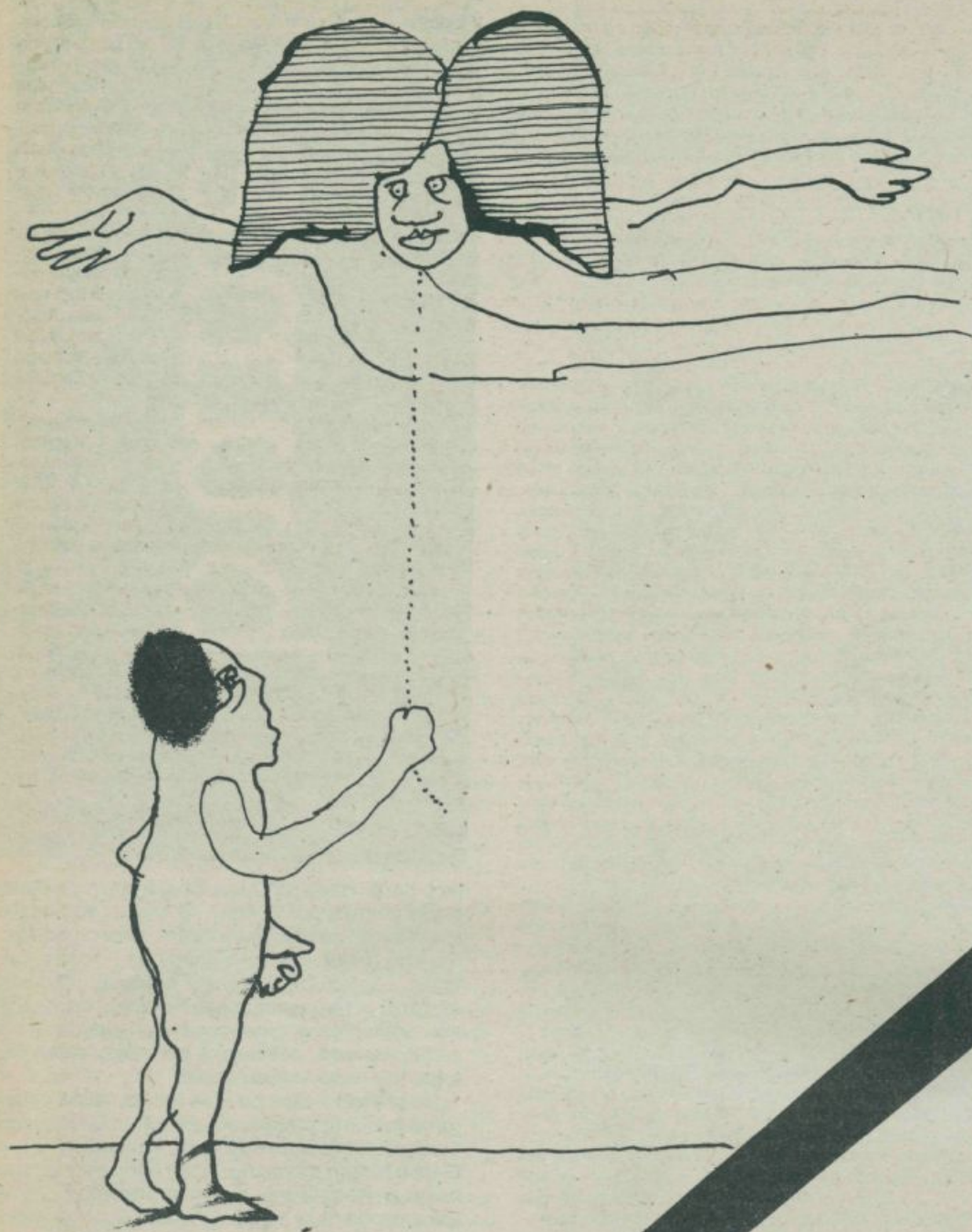
Subjekt na previhu »kulturnega« traku pa je zmeraj neadekvaten, nepravšen, neumestljiv glede na kulturo kot Drugega: zavržen na rob, za pregrado, je stalno v nevarni prednosti — v taki zgodovini (kulture kot Drugega) ni nikoli pripravljen sodelovati v meri, v kateri je že vedno zabrisana pozicija/meja, ki bi jo moral pojasniti: ta genealogija je zanj artikulirana na nemogoč način. Vedno je že na previhu zaznamovan z nemogućnostjo določiti ime, pozicijo, od koder govori, zato se morda tudi spotakne in zmede v metonomiji h kulturi kot Drugemu; nastavljena noga je ravno njena metafora, ki poskuša za vsako ceno simptomatično zasesti mesto želje tako, da bi ostal proces mehanizem meta-fore (pre-nosa, za-menjave) čimbolj zamračen.

Izpostavitev kulturi kot Drugemu (vsezasega-joči, konsistentni, totalni instanci, brez luknje, ki ima »razlog-objekt želje«, ki ve): Drugo same kulture je zaprečena investicija s stališča vsevednega uživanja, kateremu je edini garant prav ona sama — to uživanje nam sicer nalaga, oz. predlaga — prepoveduje pa nam »presežno uživanje«, ki nam v sitnarjenju metonomije ponuja: del za ostanek.

Bralec je lahko že odločilno zaslutil, zakaj »dnevi kulture mladih« ne morejo učinkovati »alternativno«.

MARCEL ŠTEFANČIČ junior

Praznični dnevi med OF in 1 majem z aspekta mladinske kulture

Teden pred prvomajskimi prazniki je zajemal kar nekaj prireditev, ki so predstavljale — sicer stihijsko — kontinuiteto dogajanja v mladinski kulturi, predvsem nje- nem popularno glasbenem aspektu.

Že sprejem štafete na predvečer praznovanja oblet- nice OF pred domom Španskih borcev v Mostah je poleg »uradno-formalnega« delo postavil težišče na koncertni del pretežno novoglasbenih ustvarjalcev. V nobenem primeru nismo imeli opraviti le z menjavo častne straže in takšno suhoparnostjo in sterilnostjo dogajanja, kot je to poskušala prikazati avtorica Mojca Kaučič v zapisu »Štafeta palica med mladimi ljubljani- čani« v Delu 28. aprila. Toda njen zapis naslednjega dne je vsaj dal slutiti, zakaj je tovarišica in seveda z njo tudi tak časopis kot Delo povsem ignorirala zabavo- glasbeni del dogajanja, ki je bil seveda namenjen predvsem mlajši publiki, primerno času in namenu pri- reditve. Delo 29. aprila prinaša kratek in jednat zapis pod naslovom »Praznovanje mladosti le za nekatere?« s podpisom iste avtorice in ignoriranje zgoraj omenje- nega, zato pa gotovo inherentnega dela prireditve je bilo potrebno zato, ker pač štafeta mladosti ni zadovoljila njenih kriterijev za izbor tistih, ki naj zabavajo pričujočo množico. Prav stran, na kateri je bil zapis objavljen, pa daje celi zadevi še poseben poudarek, kajti to naj bi bil komendar Dela, časopisa, ki nedvomno ima povsem drugačen renome kot časopisa tipa Nedeljski dnevnik ali Večer. In kaj govori ta komentar? Najprej prireditve pohvali zaradi njene svežine, nato pa takoj skritizira izbor skupin, ker naj bi »bila glasba pisana predvsem na kožo zelo mladih, ki menda punk razumejo in ga imajo radi«. Tudi če bi avtorica razumela, kaj je punk, ne bi mogla zapisati tako tipične časnikarske posplošujoče trditve, saj je bil program raznovrsten in časovno gleda- no, je bilo punka relativno malo, pa če vanj z veliko tole- ranco stlačimo tudi tisto, kar za poznavalca nikoli ni bil punk (Sund, Bulldogi). Punk je za Delo »preglasna glasba in besedila, ki prikazujejo zgolj izkrivljeno sliko našega današnjega življenja in dela«, kar več kot očitno priča o tem, da Delo izkrivljeno komentira punk kot pre- glasno glasbo in besedila, ki za razliko od popevk in po- trošniško eskapističnega tipa popularne glasbe niso konformistična v stilu socrealističnega povzdigovanja življenja in dela v času ekonomske krize. Ne gre torej za problem vsebinskega aspekta punka, ampak klasifika- cijo glasbe na prireditvi ob sprejemu štafete in kot sim-ptom vrednoten (še bolje razvrednoten) punka, posebej od nazi-punk afera dalje, je, da se lahko prav vsak torej tudi tisti, ki se nikoli niso ukvarjali s popularno glasbo, kaj šele s sociologijo rocka, mladinskih kultur in subkul- turo, kot poznavalec, strokovnjak »ukvarja« s punkom, pa čeravno le tako, da napiše ali pa izjavi nekaj, kar s punkom nima nobene prave zveze. Prav to »strokov- njaštvo« pa tudi simptomatično priča o podprivligranosti in marginalnosti razumevanja mladinske kulture in nje- nih subkulturnih manifestacij, saj za razliko od drugih področij, o katerih ne more dajati mnenj ali pisati oeno- kdo drug kot poznavalec (pa čeprav le specializirani no- vinari), področje popularne glasbe in masovne kulture v splošnejšem smislu ostaja brisan prostor raznovrstnih »prostostrelcev« od Borisa Verbiča in njegovega »kul- turnega janičarstva« izpred let do pisanja odgovornega urednika Zlatka Šetina o punku in deviantnih ekscelih (to je pisal kot psiholog, torej kot tisti, ki sociološke pro- bleme mora obravnavati prevedene na psihološki jezik neprilagojenosti in deviantnosti) pred nedavnim. In končno še tak obruben zapis omenjene avtorice, ki pa je

pomemben ravno zato, ker je SIMPTOMATIČEN, obe- nem pa je primerek prostostrelstva najslabše vrste. Da s konkretnim primerom zaključimo. Avtorica se pritožuje, da so odrasli ali malo manj mladi (a ti morda res še niso odrasli??) po začetku koncerta odhajali domov in nego- dovali. Kolikor je to res, bi verjetno potrdila anketa, ki bi jo za tako trditve tovarišica kot novinarka skoraj morala narediti. Ker verjetno tega ni storila, je dvom v njeno no- vinarstvo korektnost (ki jo je Delo posebej poudarjalo v času pisanja o punku in nacizmu), še bolj utemeljen. Toda to še ni vse. »Štafeta je simbol mladih, tudi tistih, ki punka ne marajo«, pri tem pa se seveda avtorica skli- cuje na to, da bi »moral misliti na večino«, kar me prav neprijetno spominja na tisto, kar je tov. Slavoj Žižek v polemiki o Tretalovih Srečanjih označil kot »močbečo večino«, v vsakem primeru pa je tako sklicevanje na ab- strakcijo, posplošitev ali celo le lastno domišljijo. Konec članka bi se skoraj moral končati s pozivom: »Večina mladih (se razume, da ti punka ne marajo, ker ni tak, kot si ga avtorica predstavlja), malo manj mladi ali odrasli — združimo se proti preglasni glasbi in besedi- lom, ki prikazujejo zgolj izkrivljeno sliko našega današ- njega življenja in dela.« To pa bi me samo spomnilo na še eno ponavljanje zgodovine, na farso boja z mlino na veter, saj je prav takšno vrednotenje izkrivljena slika ko- rektnega novinarstva.

In kakšen je končno bil koncert?

Reakcije precejšnjega števila mladih so pokazale, kako pomemben del celotne prireditve je tudi rock kon- cert, ki ga je začel Jani Kovačič, znani animator publike, s katero je takoj vzpostavil stik. Samemu nastopu pa je primanjkovalo svežine in pravega razpoloženja. Tudi repertoar je bil bolj ali manj standarden, kar kaže dolo- čeno krizo v Janijevem ustvarjanju zadnjega časa. Ne glede na to je bilo navdušenje v prvih vrstah takšno, da so se mladinski funkcionarji zbal za varnost publike in električnih kablov ter nasilno prekinili koncert ter posta- vili ograjo, kar priča o dokaj formalističnem pristopu po zgledu nekaterih drugih organizatorjev rock koncertov — kot v Hali Tivoli. Pri tem seveda nekdo od teh funk- cionarjev ni mogel brez opozarjanja na tisto, kar se je zgodilo v Zagrebu pred koncertom Riblje čorbe. Seveda tu ni bilo niti najmanjšega sledu o kakšnem masovnem preirvanju ali čim podobnim.

Običajen rockovski ritual ni vseboval nikakršne po- tencialne nevarnosti, kar pa seveda ni bilo dano v pre- sojanje takim, ki poznajo dinamiko dogajanja na rock koncertih, ampak organizatorjem, tokrat prav tako Mla- dini, ki pa je s tako svojo potezo izkazala prekleto neu- pravičeno nezaupanje do tistih, ki naj bi jih predstavljala. To ni zmanjšalo zanimanja za Sund, ki so se tokrat iz- kazali veliko bolje kot na prejšnjem koncertu v Kranju. Tudi v novih skladbah se kaže veliko novih idej, ki sicer nimajo tolikšne iskrivosti in dinamike kot začetni ska, premik k post punkovski sodobnemu zvoku pa še ni iz- peljal. Vendar pa je vseeno opazen določen razvoj, ka- terega premise in posledice še niso v celoti definirane. Vsekakor jim menjava bobnarja ni delala težav. Do- bremu nastopu pa le velja nameniti pripombo, da bi malo več dinamike in zavzetosti ob nastopu bilo več kot potrebno. Zato tudi občutek nekakšne okorne nedore- čenosti.

Ultimat so bili zame toliko večje razočaranje, kot so se leni na Novem rocku 81 izkazali za pop v sveži preoble- ki. Mutacija jih je oblekla v izlizana oblačila hard rocke- skih klišejev, kjer še pevka oponaša značilna hard roc-

kerske modulacije. Besedila ne morejo iz povprečnosti s kančkom moralizatorstva in zvezdniske ideologije kon- formizma publike in konec koncev ne vem, kaj naj bi progresivni del naše popularne glasbe počel z Ultimati.

V dobri meri bi to lahko rekli tudi za Martina Krpana, križanca med hard rockom in Roxy Music, ki bi hotel po- stati Magazine (verjetno ne soli, pritihoapljene na kobi- lici iz Trsta). Ponekod precej sodoben zvok je prekrit in razvrednoten s hard rockerskimi kitarami in petjem, ki je vklebano v tradicijo jugoslovanskega rocka. Da je na- stop trajal odločno predolgo (na odru so bili najdlje od vseh skupin in dlje kot katerikoli dve od ostalih), ne bi niti poudarjal, saj je lahko le še najbolj očitni simptom pre- tencioznosti, ki je od silaka Frana Levstika ne bi priča- koval.

Za njimi so se mariborski Preporod napovedali kot skupina, ki ne igra niti punka (tega tov. iz Dela gotovo ni slišala!), niti new wave, prav kmalu pa se je izkazalo, da igrajo nekakšen mariborski »šubi, šubi, duba, duba« koktajl rocka, hard rocka, rock & rolla z nekaterimi no- vejšimi podtoni. To pa je bilo odločno premalo, da bi se izkopal iz eklektične mlakuže pomanjkanja lastne iden- titete. Tolikokrat, kot so se Preporod že prerojevali v spreminjanju glasbenih smeri in iskanju »ta pravo« se niso poskušali spreminjati niti Bulldogi, ki so vsaj na za- četku delovanja pomenili osvežitev, po poskusih nepre- stanega iskanja sodobnega zvoka pa pristali v značil- nem pomanjkanju identitete in v neizrazitosti, kar pa je vsemu navkljub veliko manj tragično kot pri Preporodu.

Koncert se je končal, ostalo pa je odprto vprašanje selekcije skupin. Za zabavo tipa »za vsakega nekaj« je res bilo v veliki meri poskrbljeno, to pa je obenem sim-ptom nesposobnosti artikulacije določenega odnosa do konkretnih izvajalcev, do njihovega početja oziroma vloge, ki jo imajo v našem popularno glasbenem dogaj- janju. To ni nič drugega kot lažni pluralizem, ki namesto kvalitativnih uporablja kriterija pavšalne selekcije. Po končanem koncertu je vsem, ki so še ostali, v kotu trž- nice zaigral nek narodnozabavni ansambel, ki pa ga verjetno tov. iz Dela ni slišala, saj bi drugače prikazala manj izkrivljeno sliko praznovanja. Sicer pa je tudi tak odnos do mladinske kulture simptomatičen. Potem, ko so mladi dobili svoj kos kruha in iger, pa se mi »odrasli in malo manj mladi« zabavajmo po svoje, na razpolago nam je cel hlebec nevrpšajljive kulture, mlade pa tako njihove muhe prejkolesj minejo. Lahko noč — walcen tancen.

Kot vsak torej je bil tudi na obletnico OF v letnih pro- storih Foruma disko Fv, poseben zato, ker je bil spet na sporedu koncert — običajna praksa zadnjih časov — tokrat je nastopil metliški Indust bag, skupina, ki ned- vomno predstavlja najpomembnejše novo odkritje na- šega rocka. S seboj so pripeljali someščane, skupino Steklina. Mladi fantje so nabiti s prvotno punkovsko energijo, ki jo sproščajo s pistolskimi kitarami, ostrimi orglami in zagriženim nastopom pevca. Nedvomno pri- jetna osvežitev; občutek spontanosti in dinamike rock koncerta je bil več kot očiten. Res, lahko bi jim očitali vztrajanje na preteklosti, toda kljub temu, da je ortodok- sni punk izgubil frontno pozicijo razstreljevanja samoza- dovoljnih kalupov popularne glasbe, je še vedno dovolj relevanten v okoljih, kjer nastaja. Primeri Steklina, Osumljenih iz Kranja ter že malce starejših Kuzel iz Idrije pričajo o določenih potrebostih take glasbe v oko- ljih, kjer je vpliv dominantnih medijev in centra dogajanja postavljene drugače, manj sofisticirano in včasih kljub vsej raznovrstnosti spet v mirno potekajoči rock zgodovini, kjer so razmerja že določena. Toda to raje prepu- stimo prihodnosti in se posvetimo Indust bagu, ki ga lahko na kratko odpravimo kot neuigrane, hrupne in daleč pod pričakovanji in vrednotenji. Glasba seveda s tem ne izgubi na pomenu, toda nastop je bil — čeprav je bil prvi po dolgem času in po odhodu pevca in kitarista Gorana v vojsko — slab in nedvomno razočarajoč. Trušči in hrup sta vse nekaj drugega kot rockerske ostre kitare, nabite s frenetičnostjo in frustrirano kreativno nujno. Tudi Andrejevo petje ni zmoglo takega efekta, kot ga je dinamika njegovega in Goranovega glasu in očitno je, da bo potrebno v tej smeri še dosti narediti. Bolje pri- hodniti. (Opomba — zato so se na koncertu — promo- ciji kompilacije Lepo je... toliko bolj odrezali.) V sredo je bila v prostorih UK ZSMS s pomočjo Škuka organizirana promocija druge velike plošče Pankrtov Državni lju- bimci. Nedvomno gre posebna zahvala prav RK, ki je odstopila prostore in prevzela nase malce kontraverzno potezo promocije plošče skupine, ki je za mladinsko kul- turo in posebej punk nedvomno odigrala odličnojučo vlogo. Promocija je imela naziv tiskovne konference, udeležilo se je vse, kar leze in gre v naših medijih, ki se ukvarjajo s popularno glasbo, pa čeprav le marginalno. Tako bi pričakoval vsaj vprašanja nadobudnih novi- narjev, saj so bili Pankrti zbrani in pripravljeni na pogo- vor. Toda slovenstvo je prevladalo, duh rocka pač v njem ni zakoreninjen kaj globlje kot do točke odprtja ste- klenic in dobivanja plošč. Padlo ni niti eno samo vpraša- nje v zvezi z delom, početjem in pogledi Pankrtov. To pa po drugi strani nujno postavlja vprašanje, ali ni skupina postala povsem etablirana v dogajanju na naši sceni, saj tudi mladni mediji in tisti, ki so po Pankrtih svojčas pošteno udrihali, niso imeli nobenega vprašanja, niti kri- tičnega pomisleka ali pripombe. Vse je potekalo po ka- nonih levega vedenja, po liniji najmanjšega odpora in v končni instanci verjetno nič drugače kot pri večini ljudi, ki jim pri nas izhajajo plošče, pa niso ne kontraverzni, ne radikalni, ne progresivni, ampak so navadni popevkari. Nedvomno so Pankrti izgubili nekatere poteze radikal- nosti — predvsem po glasbeni plati — na eni strani, na drugi pa so se še tako zagriženi nasprotniki morali spri- jazniti z njihovim obstojem in vse večjo popularnostjo. O tem pa priča tudi odziv na tiskovno konferenco, kjer so škljocali predvsem fotoaparati, če že niso padala vpra- šanja.

Toliko zanimivejša in po svoje vnaprej kontraverzno koncipirana je bila razstava in glasbeni eksperiment Laibachkusta v Škucu v sredo zvečer. Praktično smo imeli opraviti z nastopom frakcije Laibacha, ki je (sta) ob posnetih zvokih, ploščah improvizirala na basu in z vo- kalom. Rezultat je bila manifestacija hrupa in zvokov, ki sicer imajo nek odbojni, neprijetni efekt, toda v skrajni instanci jih ne moremo obravnavati kaj drugače kot iz- življanje, ki je samo sebi namen, industrijsko-glasbeni larpurlartizem. Kot tak je seveda odvečen, če ga odšte- jemo kot možni pripomoček vzburjanja porodnih krčev pri občutljivih nosečnicah, pa še za to pozna sodobna znanost veliko boljše rešitve. Sam zvok pa je bil bližje

stilu »garažnosti« ali »undergrounda« s precej improvi- ziranimi tehničnimi rešitvami. Šok ni šokantna koncep- tualnost, ampak prav ničemer zavezano improviziranje. Vse bolj pa kaže, da gre pri Laibach za skrajno eksploa- tativo idej Throbbing Gristle, kjer pa imamo bolj opravi- ti s prenašanjem oziroma posnemanjem kot kreativnim iskanjem inspiracije. Celoten koncept je zavil v kulturno delovanje, ki mu botruje obilica pretencioznosti, kjer naj bi koncept industrializacije opravičeval karkoli, pa če- prav tudi razstavljanje grafik, ki smo jih lahko videli na malem ekranu kot dela tov. slikarja Janeza Kneza iz Tr- bovelj, v sredo, 12. maja, po celovečernem filmu. Če je obenem član frakcije Laibacha, ki je nastopila v Škucu, tudi sin omenjenega slikarja, se postavlja vrednotenje razstavnega, torej vizualnega dela Laibachkusta dru- gače, kajti njegov oče ni član skupine, ki bi naj pokazala svojo »umetnost«.

Tako nam ostanejo le še določene originalne likovne rešitve skupine, katere najznačilnejša poteza je artizem v svoji radikalizirano tehnicistično-industrializirani obliki, in to velja tudi za glasbeno plat. Grafike in platna kažejo veliko zanimivih vizualnih rešitev, ponekod doseženih s ponavljanjem, drugje s koketiranjem s socrealističnimi motivi, ki pa so tehnično obdelani na način značilnih lino — in lesu — rezov. Teh so bile polne čitanke nemških osvajalcev, ki so jih naši predniki dobili v pomemnih šolah. Tudi nekakšen prizvok militantne diktature in uporaba nemških besed priča o črpanju iz dela polpre- tekke zgodovine, in sicer iz njenega umetniškega dela, do katerega je bilo dolgo časa mnogo predsodkov prav zaradi ideoloških konotacij nacizma. Seveda pri Lai- bachkustu ne gre za nič drugega kot za iskanje inspi- racij brez predsodkov na povsem artistično-kreativnem nivoju, vendar se njihova aplikacija teh vplivov pokaže kot poceni populistični efekt šokiranja in vzburjanja po- zornosti v medijih in publiki. Končni cilj tega je lahko le intenca doseganja vse večje »popularnosti« samo s svojo prisotnostjo in »šokantnostjo«. Vse to pa le potr- juje dvome, da gre pri Laibachkustu za zavijanje v neko temačno, grozečo in mitično avreolo, ki bi iz njih samih naredila neprisopen mit samozadovoljnega lar- purlartizma in enigmatičnosti. Tako za kaj takega, kot za resnično kvalitativno predruženje konceptualnih ne- dorečenosti, pa bodo morali Laibach nekatere praktične komponente konceptualnosti še mnogo bolj natančno opredeliti. Ne smemo pa pozabiti, da je bila to še ena od smelih potez Škuka, ki je pripravljen podpreti projekte, ki bi tudi z bolj odprte strani mladinske kulture lahko doži- veli nezaupanje in sumničenja. Naj dodam le še to, da je vsemu izrečenemu navkljub kritika pisana dobronamer- no, saj je bil nastop skupine Laibach v disku FV pred meseci po glasbeni plati eno najzanimivejših doživetij drugačne kreativnosti. Kolikor pa je to le fasada prena- šanja idej in konceptov, pa se bo gotovo še izkazalo.

Tako je bilo dogajanje za mladinsko kulturo pred prvim majem zaključeno. Tovariši, ki razpolagajo z Domom svobode v Šentvidu, so namreč spet pokazali obilo nerazumevanja in nezaupanja in tako napoveda- nega koncerta v četrtek ni bilo. Tudi cena dvorane je naenkrat poskočila za 300 procentov, kar je resnično šokanten rekord tudi za naše področje. Priča o tem, da je mladinska kultura pri nas pojmovana s strani obča- nov, ki o tem odločajo kot neskončni vir eksploatacije, saj družbeno niso verifikirane niti take stvari kot potreba po tovrstnih prireditvah in prostorih zanje. Toda to je že druga tema.

Če tedaj pa je le pokazal, da je veliko mladih, ki jim te prireditve pomenijo del njihove lastne, sodobne kulture; ta ni zavezana oblikam priznane in normalne kulture. Če je le-ta vezana pretežno na starejše ljudi in če kul- turo mladih označujemo kot mladinsko, to pomeni le, da šele z razvojem sodobnih odnosov v naši družbi lahko pričakujemo bolj sodobno vrednotenje drugačnih oblik kulturnega izražanja 20. stoletja. Toda Laibachkust je pokazal, da se pri nas že pojavljajo postavni krajin, ki so vzeli družbeno samozadržito dobesedno v svoje roke in predstavljajo neko obliko samoniklih branilcev tradi- cionalnih vrednot ter miru in reda, kar prav tako nepri- jetno spominja na našo polpreteklo zgodovino in domo- bransko ljudsko milico. To pa nedvomno nima mesta v samoupravni socialistični družbi, pluralizmu interesov navkljub. Tako so bili odgovorni iz Škuka zaradi nekate- rih izkušenj in zaradi varnosti publike prisiljeni poklicati varnostne organe, pa še ti so se izkazali bolj na strani omenjenih krajanov kot mladine, ki se je čutila ogrože- no. Če bo pri nas lahko res vsak jermal eksperimentalnost v svoje roke, bo to simptomatično približevanje tistim časom, ki pomenijo najbolj mračno in razčlovečeno zgodovino 20. stoletja, zgodovino fašizma.

Zadnji dogodek, ki naj bi ga omenili, in nima nepo- sredne zveze z mladinsko kulturo, je predprvomajsko rajanje na Rožniku. Nehote se točka s katero smo ta pregled dogodkov začeli, spet ponovi v istem krogu, le iz drugega zornega kota. Če je Delo očitalo prireditvi ob sprejemu štafete, da ni poskrbela za »odrasle«, kar se je sicer izkazalo kot netočno, potem bi po slavu na Rož- niku lahko sklepal, da je praznovanje dolovega ljud- stva ljubljane namenjeno le tistim, ki so še vedno zave- zani naši ruralni tradiciji in popularni kulturi narodno-za- bavnih obekrajnerjev v narodnih nošah. Ti naj ne dajo pozabiti Slovence, da so bili kmetje in naj bi kmetje ostali. To so le tiste manifestacije ne — in anti — proletar- skosti, ki je reducirana še vedno na bazen delovne sile s podoželja in na njegovo večkrat polproletarsko pozicijo. Nedvomno je pojmovanje praznika dela pojmovano po najmanjši liniji odpora angažiranja možganskih celic s strani tistih, ki skrbje za industrijo zabave in praznovanja družbeno pomembnih praznikov. Mladi so ob takem praznovanju prvega maja lahko izkazali gojenje tradicij, torej zavezaniosti mrtvi zgodovini le na dva načina. S plesanjem polk, valčkov in podobnih plesov naših pred- nikov ali pa s posedanjem ob kresu in vdihovanjem no- stalgličnih vonjav po časih, ko smo peli »Ob tabornem ognju« in bili tako zeleni, da smo videli le tiste svetle, ro- mantično-herojске mite naše revolucionarne zgodovi- ne. Tretja možnost pa je bila opijanje, ki je bilo pri vseh najbolj izrazito opravilo praznovanja; sicer pa so praz- niki za to, da se vsaj malo pobegne iz krute realnosti stabilizirane ekonomske krize in padanja standarda.

Za mlade je bilo poskrbljeno le s strani tistih, ki jim mladinska kultura že dlje časa pomeni nujen del aktiv- nosti tako ZSMS, kot Forum, RK in ŠKUC. Ti pa gotovo niso imeli nič pri odločanju o načinu praznovanja dneva delavcev vsega sveta — prvem maju. Toda tudi ta praz- nik je praznik, ki mladim ne more izključevati.

MARJAN OGRINC

Možnosti rockovskega

Kletne prostore Kluba Forum uporabljajo glasbena, gledališka in likovna sekcija, ki delujejo v podobnih materialnih in prostorskih pogojih. Z največjimi materialnimi, prostorskimi in organizacijskimi težavami se pri svojem delovanju srečuje glasbena sekcija — t. j. disco kot najbolj množična dejavnost tako po številu tistih, ki sodelujejo pri oblikovanju programa, kot tudi po številu obiskovalcev (deluje 4 krat tedensko). Večletno delovanje disca sicer ni opredeljeno s povsem izdelanimi programskimi smernicami, česar v danih pogojih niti ni mogoče pričakovati, vendar je disco edini prostor, ki nudi možnost zabave širše pojmovani rockerski publiki.

Vsebinsko in način delovanja celotnega SKD Forum na področju mladinske (sub) kulture določa troje značilnosti. Prvič: obstoječi prostor je neprimeren že za glasbeno dogajanje v sedanjem obsegu, o projekcijah filmov, gledaliških predstavah in podobnem pa sploh ni mogoče govoriti. Za število obiskovalcev, ki se tedensko giblje med 1000—1200 ljudmi, je prostor premajhen. Že pri osnovnem delovanju disca prihaja do takih gneč, da pogostje zabavani postanejo povsem, »nehumani«, še jasnije se neustrezni pogoji izpostavijo ob »živih« nastopih skupin. Ti nastopi so v disku FV zadnje čase pogostejši, zaradi česar je postala neprimernost prostora še očitnejša. Tako organizatorji kot bendi še vedno vztrajajo pri »živi« nastopih, kajti drugega primerne prostora za kontinuirano glasbeno delovanje preprosto ni. Ne gre samo za glasbo kot najživahnjejšo dejavnost, ampak tudi za druge vsebine, ki lahko spremenijo standardno glasbeno-zabavno delovanje (filmi, diapozitivi, video). Ob prostorskih pomanjkljivostih se pri živih nastopih kaže še druga, materialna pomanjkljivost — slaba tehnična opremljenost disca v Forumu. Tak nivo tehnične (ne) opremljenosti se jemlje kot nekaj normalnega, kajti če gre za običajno (in še underground) zabavo mladih, česa boljšega ni moč pričakovati in zahtevati. Forumovci se zelo trudijo izboljšati tehnično opremljenost, vendar gre to relativno počasi, ker glasbena sekcija ne dobiva dotacij, ampak deluje na principu samofinanciranja. To pomeni, da gre za obnovo disca toliko denarja, kolikor ga ostane po pokritju vseh

stroškov, tega pa je malo — toliko, da omogoča delovanje disca. O vseh drobnarijah, ki bi jih solidno opremljen glasbeni prostor moral imeti, lahko samo sanjamo. Navsezadnje pa je s slabimi materialnimi pogoji povezana tudi minimalna, skoraj zanemarljiva organizacijska, institucionalna struktura — konkretno to pomeni, da je aktivnost študentske organizacije odvisna od entuziazma, energije in volje nekaterih posameznikov. Nejasen status, slaba materialna stimulacija, množica problemov pri vsakokratnem delu, nikogaršnja odgovornost za kontinuirano programsko in idejno delovanje na področju mladinske kulture — vse to so negativne strani in posledice dela, ki temelji na amaterizmu in entuziazmu. Čeprav Forum stalno deluje in nudi širokemu krogu ljudi skromne možnosti delovanja, pa ob stalnih spremembah v načinu dela ne uspeva redno in kvalitetno realizirati kulturni, zabavni program, kar je predpogoj vsakega razvoja in doseganja profesionalnega, bolj smiselne delovanja mladinske kulture.

Vse našteje slabosti so normalna posledica položaja aktivne (sub) kulture mladih v Ljubljani. Marginalnost in nedefiniranost tega položaja v širši družbeni skupnosti in eventualno dušebrižniški odnos družbe do študentskih organizacij onemogoča razvoj alternativnih oblik kulture mladih. Do reakcij s strani širše družbe prihaja

dogajanja v klubu

praviloma samo takrat, ko je treba kaj prepovedati, omejiti, vzpostaviti red — to se je pokazalo tudi pri delovanju Forum. Študentski center (eden od ustanoviteljev Forum) je nekaj časa resno razmišljal o ukinitvi disca in celotnega Forum. Kako in kam naj bi šli tisti, ki v Forumu delajo, o tem ni razmišljal nihče. Razlog za to dejanje naj bi bil v tem, da v Forum ne prihajajo samo študentje, ampak tudi srednješolci, začeli so prihajati tudi punke, da delo disca moti stanovanje Študentskega naselja in podobno. Na srečo se s to mislijo ŠC ne ukvarja več, vsaj ne odkrito. Tu so tudi stanovalci okoliških hiš v cvetju, ki v obiskovalcih disca vidijo nevarnost za svoje ograde in okna. Na njihovo zahtevo dela disco dva krat tedensko do 11. ure, pivo pa se toči do 10. ure. No, zaenkrat niti ni tako strašno kot bi se lahko bilo. Nekaj volje in razumevanja in dobre volje kaže UK ZSMS (eden od ustanoviteljev), to pa je tudi vse.

Pridobitev novega prostora, kjer bi se lahko družno udeležale vse aktivnosti študentske alternativne kulture (ŠKUC, Forum), bi bila idealna rešitev. Ne vem, ali glede na »težke čase« obstaja možnost za pridobitev takega prostora. Realnejša, čeprav ravno tako težko uresničljiva možnost je, da se obstoječi prostori dopolnijo z dvorano, v kateri bi bilo možno realizirati večje projekte (glasbene, filmske, gledališke) in ki bi bila na

razpolago nekajkrat tedensko, medtem ko bi stari prostori lahko služili za realizacijo manj obsežnih projektov. V Ljubljani je več takih dvoran, ki bi ob malo večji elastičnosti lastnikov ter posredovanju ZSMS lahko odprle vrata alternativnim, rockerskim in podobnim prireditvam. N.P.R.: VELIKA DVORANA V ŠN, Festivalna dvorana, Mladinsko gledališče, Stopoteka, Cuk klub in najbrž še mnogo podobnih v lasti krajevnih skupnosti. Obstaja možnost kombiniranja več dvoran ob različnih dnevih, seveda pod pogojem, da najemnine niso previsoke in brez postavljanja nesmiselnih prepovedi organizatorjem.

S pridobitvijo prostora, ob finančni pomoči in boljši organiziranosti bi se izoblikovala stalna mladinska kulturna scena. Poleg tega pa bi se izboljšali delovni pogoji tistih, ki že delajo, in bi se k delu pritegnili tudi novi ljudje, bi bila omogočena tudi gostovanja iz cele Jugoslavije. Odsotnost letih je namreč velika pomanjkljivost ljubljanske glasbene in celotne mladinske kulturne scene, v odnosu do npr. podobnih dogajanj v Zagrebu in Beogradu.

Delovanje Disca FV je pokazalo, da je mnogo zainteresiranih, ki so se poleg Favejevcev vključevali v oblikovanje glasbenega ali vizualnega programa (likovnega, foto, videa). Izkazalo se je, da mora prostor, ki naj bi igral vlogo rock kluba, nujno vključiti tudi druge načine delovanja, ki so blizu rock kulturi. Prav zaradi tega so bili projekti v Discu FV, čeprav pogosto izvedbeno skromni, dobro sprejeti, ker podobnega dogajanja druge pač ni.

Raznovrstnejši program je za zdaj omejen na torek, ostali dnevi potekajo po starem (sreda in sobota sta rezervirani za stari, celo hard rock, petek za reggae in novi val). Kontinuirani in osmišljeni program rock dogajanja v klubu Forum bi bilo možno doseči, recimo, z uvedbo uredništva večjega števila sodelavcev, s sodelovanjem sekcij znotraj Forum in podobnimi institucijami (RŠ, ŠKUC) ter s finančnimi sredstvi, ki bi omogočala izvedbo tudi nekomercialnega programa. Navsezadnje pa bi k temu bistveno prispevala pridobitev novega prostora.

ZEMIRA ALAJBEGOVIC

EL TEATRO

GUNS
Speak Here

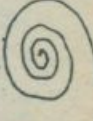
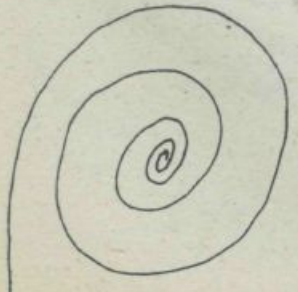
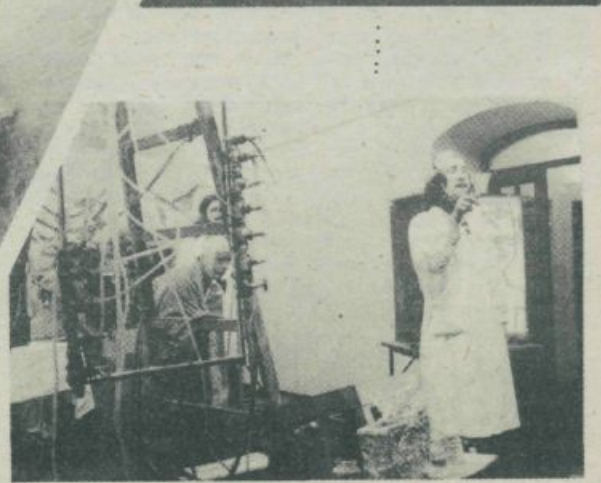
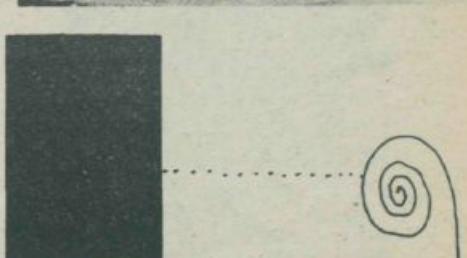
Be A "GUN-PRO"
Learn at Home, Spare-Time
HOW TO MAKE MONEY WITH GUNS!

BECOME AN EXPERT! KNOW:
• Gun Repair, Customizing, Accurizing • Modern & Black Powder Ballistics • Reloading, Custom Ammo Making • Stock Carving Design, Checkering, • Firearms Importing Plus Much, Much More **FIRST & ONLY COURSE OF ITS KIND!**

"GUN-PRO" Book FREE!

North American School of Firearms, 4500 Campus Dr., Dept. AB066, Newport Beach, CA 92663
Rush me your free "Gun-Pro" Career Kit.

NAME _____ AGE _____
ADDRESS _____
CITY _____ STATE _____ ZIP _____

ŠKUC

Galerija ŠKUC s predstavitvijo umetnikov iz slovenskega kulturnega prostora in umetnikov iz drugih kulturnih okolij v Jugoslaviji, s predstavitvijo umetniške dejavnosti, ki nima možnosti, da se predstavi v drugih razstavnih prostorih, oziroma je njena možnost minimalna, s predstavitvijo akademsko šolanih kot tudi neakademskih likovnih delavcev, z organiziranjem živih slikov in avtorji razstav v obliki pogovorov, z izdajo publikacij »GALERIJA ŠKUC IZDAJA«, z upoštevanjem vseh premikov znotraj likovnega področja in v povezavi le-tega z drugimi mediji — filma, videa, glasbe..., predstavlja v slovenskem likovnem in širšem kulturnem prostoru alternativni prostor, ki je obenem tudi edini.

Od otvoritve prostorov ŠKUC-a na Starem trgu 21, leta 1978, si ŠKUC-eva galerijska politika prizadeva vzpostaviti razliko do ustaljene/vladajoče galerijske politike (kot je npr. galerijska politika Moderne galerije, Mestne galerije...), kot tudi do širše pojmovane kulturne politike Ljubljanske in Slovenske kulturne skupnosti, ki odločata in delita finančna sredstva glede na širše družbeno »mišljenje« to potrebuje institucionalizirano in neproblematično umetniško/likovno produkcijo.

V obdobju treh let je bilo realiziranih 65 razstav, več umetniških akcij, predavanj in video projekcij, kar v primerjavi z ostalimi galerijskimi prostori močno presega ustaljeno število predstavitev v določenem obdobju. Pri večini razstav gre za predstavitev mlajših avtorjev, ki jim je omogočeno sprotno preverjanje lastnega dela; pomen le-tega pa je v izpodirjanju tradicionalnega pojmovanja umetnosti, ki ne vidi umetnosti kot družbene prakse, ki se mora stalno preverjati, temveč kot avtonomno družbeno in zgodovinsko nepogojeno področje. Ne gre za favoriziranje določene smeri ali »estetike«, temveč za podpiranje umetniške produkcije, ki se zaveda svoje pozicije znotraj družbe in ki pervertira tradicionalen sistem branja/gledanja umetniškega dela; sistem, ki vidi umetniško delo samo kot uporaben predmet s tržno vrednostjo, predmet, ki estetsko poživlja okolje, ali ki poudarja vsebino: ta se označuje kot »humanističen pristop k človeku«, kot »notranje izpovedno bogastvo« avtorja, »umetnika«.

Po drugi strani pa galerija ŠKUC s predstavitvami avtorjev iz drugih republik: Gorana Đorđevića, Raše Tođosičevića, Dragana Papića, umetnikov iz Radne zajednice umetnika iz Zagreba, Pina Ivančiča, Vladimira Dodića-Troškuta, Tomislava Gotovca... odpira možnost vpogleda v drugačne likovne prakse kot so prisotne v slovenskem kulturnem prostoru. Takšne predstavitve imajo za slovenski kulturni prostor dvojni pomen: omogočajo vzpostavitev distance do slovenske umetniške produkcije; ob nekaterih predstavitvah zagrebških in beograjskih konceptualistov pa se sproži vprašanje, kako to, da se po toliko letih tovrstne umetniške produkcije v drugih kulturnih centrih šele sedaj prvič le-ta predstavi v slovenskem kulturnem prostoru. To kaže, kako vladajoča ideologija producira umetnost po svojih kriterijih/potrebah, ne da bi se zmenila za realno situacijo umetniške produkcije. Tako je odprta pot ustvarjanju krajevnih mitov, ki so seveda na »svetovnem nivoju«, saj tako trdi institucija, ki jih producira.

V zadnjem letu smo predstavili aktualno produkcijo na področju arhitekture in urbanizma z razstavo del študentov arhitekture iz Ljubljane. To področje v odnosu do ostalih likovnih praks ni enakovredno obravnavano in predstavljeno, kar nam kaže minimalno število predstavitev, po drugi strani pa se z redkimi predstavitvami arhitekturne produkcije, ki je nedvomno najbolj neposredno povezana in odvisna od kapitala in vladajoče ideologije — to se je izpostavilo s predavanjem Braca Rotarja in s pogovorom, ki je sledil — skuša to področje umestiti zgolj na področje umetnosti, s tem da se jo obravnava kot »avtonomno«.

Likovna praksa se obravnava kot nekakšno drugotno področje, zdi se, kot da je na delu predsodek, ki ji tako odvzame možnost njenega družbeno kritičnega delovanja/učinka. Tako se v konkretnih primerih, kjer je prisotna »preveč očitna« politizacija likovnega medija, učinek degenerira v eksces, ki ima mesto samo na področju odrinjene subkulture in kot tak »ne zasluži« drugačnega odmeva; po drugi strani pa je prisotna popolna ignoranca, kateri se pridružujejo tudi študentski mediji, kot so Radio Student, Tribuna, Mladina...

Publikacije »GALERIJA ŠKUC IZDAJA« predstavljajo novo obliko delovanja znotraj rock kulture, ki je ena od najpomembnejših in najširših oblik mladinske kulture tudi v našem družbenem prostoru, s čimer je dana možnost družbene artikulacije/delovanja družbeno in kritično osveščenim avtorjem.

Vzporedno s težnjami drugod v svetu prihaja do povezovanja različnih medijev na področju različnih umetniških praks, kar deluje tako kot sprememba znotraj same likovne govorice »deviantno« do vladajoče ideologije. Ta skuša čim bolj jasno postaviti meje med različnimi mediji, in s tem »obvladati« produkcijo na posameznih področjih. S tem se ruši tradicionalen/konzervativen sistem kriterijev vrednotenja. Proizvaja ga likovna kritika, ki na ta način staremu daje nova imena (in se s tem vedno znova pomlajuje) ter vzpodbuja tovrstno potrošnjo/produkcijo. ŠKUC je v zadnjem času predstavil projekte povezovanja likovnega medija z medijem glasbe, videa, filma in gledališča (opomniti velja, da so posamezni likovni projekti ostali v okvirih konvencionalne/institucionalne umetnosti, bili celo konzervativni glede na radikalno pozicijo do vladajoče ideologije, v katero se hočejo umestiti). Ti projekti so še bolj izpostavili že ves čas prisotno problematiko neustreznih prostorov za delovanje vseh dejavnosti znotraj ŠKUC-a. Rešitev zanje ni v omejevanju programa »na tisti del, ki se lahko realizira in razvija v obstoječih prostorih«, temveč v skupni akciji tako kulturnih kot tudi političnih organizacij za pridobitev ustreznih prostorov.

ŠKUC kot študentska kulturna organizacija dobiva minimalna finančna sredstva za realizacijo programa, kar privede do absurde situacije, da organizatorji, redaktorji programa ne dobivajo ustreznega honorarja za svoje delo, tako da z njihove strani lahko govorimo o entuziazmu/odgovornosti do vzpostavitve razlike glede na vladajočo kulturno politiko. V današnji ekonomski realnosti se tak položaj minimalnih sredstev kaže kot onemogočanje kontinuiranega dela v okviru ŠKUC-a.

Za večino realiziranega programa likovne dejavnosti je očitno, da se lahko dogaja samo v ŠKUC-u, kajti v nasprotnem primeru bi bila morala meščana ogrožena. Meščan je namreč po svoji definiciji, na katero sam pristaja, saj nima izbire, dvoletnež.

Realnost pa kaže, da ni možna radikalna selekcija v smislu tako zastavljenega teksta, kajti njen predpogoj je kontinuirana radikalna produkcija; tako ŠKUC odraža realno situacijo na področju likovne umetnosti v slovenskem kulturnem prostoru.

V Ljubljani, 17. maja 1982

M. GRŽINIČ
B. BORČIČ

Kulturni dinar je prelit v gradbeništvo v tolikšni meri, da ne bo več nikakršnih vlaganj (v tej petletki), bi si mislil kdo in prikimal komu. Arhitekturni zasnovi Cankarjevega doma ni bilo mar današnjega časa in prostora razen tisti, ki tako kot še kje razkazuje stopnjo razvoja s kolico »presežne vrednosti« ter tako opravi funkcijo svoje kulturne vrednosti.

ŠKUC se je vključil v javno razpravo o osnutku Programsko idejnih izhodišč v okviru RK ZSMS, okroglih miz na RS in drugih diskusij, da bi vsaj na ta način vplival na kulturno dogajanje pred otvoritvijo prostorov. Ugotavljali smo, da konkretizacija idejnih izhodišč vodi v oživiljanje kulture, ki jo je stopnja današnje (samoupravne socialistične) zavesti presežala in ki naj bi ravno z možnostjo tehnične baze v Cankarju bila presežena. Ugotavljali smo tudi, da je bila nova kulturna hiša grajena zaman, če se bodo v njej ponavljali stari »kulturni problemi; če bo izkušnja starega pregovora »ne toči novega vina v stare sode« neupoštevana, ampak samo obrnjena na glavo in bo staro vino točno v nove sode.

Ob vsej stiski, ki nas poleg načelne odprtosti naravnost sili v sodelovanje z novo, sicer neformalno »kulturno skupnost«, pa ugotavljamo, da je v »obdobju poskusnega obratovanja« trenutna »zasedenost in preobremenjenost« namenjena določenemu profilu programa ter ni posledica (navidežno) neizdelanih kriterijev. Neformalno formalni dogovori še vedno dopuščajo za obliko odgovora molk na dane predloge »sodelova-

nja«, ki se najčesteje označujejo za radikalne. To je obremenjeno z negativnim predznakom, v kolikor bi se morali strinjati, da nam je (bila) potrebna institucionalizacija pestunje, ki bo čuvala »nacionalne (kulturne) svetlinje«, kar se dejansko razlikuje od funkcije ŠKUC in njegovega koncepta delovanja.

Seveda obstajajo v letošnjem letu plahi poskusi, ki odpirajo možnosti tesnejšega sodelovanja, vendar se ti kažejo bolj kot potreba »kulturnega velikanja«, da privabi v »svoje« prostore več publike in da formalno zadosti načelu programskega pluralizma z navidezno razno vrstnostjo. (Še vedno ostane vprašanje, ali je ob izvedeni arhitektonski zamisli možno izvesti obsežnejši projekt kot je rock koncert — kar je v bistvu eden od medijev množične kulture nasploh.)

Vsekakor je to sodelovanje drugačno od tistega, kot si predstavljamo. Ob dejstvu, da Ljubljana »gradi« mladinsko kulturno središče že od '52. leta in da je oživljanje te ideje transfuzija dinovrav, torej neaktualno, menimo, da bi morali soodločati pri izboru programa v KDIC v mnogo večji meri, če že ne upravljati z enim od razpoložljivih prostorov (npr. z malo dvorano), tako da bi »alternativni, neprofesionalni, tretji, eksperimentalni...« program našel svoj prostor v osrednji kulturni hiši. S tem pa bi preverjanje časa v katerem živimo in delamo, dobilo in dalo nove dimenzije in osmisle naše skupnosti.

ZDENKO ŠKVOR

Alternativa 82

Po petih splitskih izkušnjah v organiziranju in predstavljanju alternativnega filma je tokrat Beograd prvič organiziral tovrstni festival. Le-ta se je zgodil v Domu kulture Studentski grad, med 22. in 24. 4. tega leta. Festival je delno uspel. Za dve stvari gre, ki sta prispevali k določenim zmedam, kar se tiče prijavljenih filmov in pa neodmestnosti festivala v študentskem naselju. Organizatorji so tokrat prvič naredili festival, ne da bi si ustvarili publiko, se pravi, ne da bi predhodno vrtili takšne »drugačne« filme. Drugi razlog tiči v dejstvu, da je sam termin alternativni film precejšnja neznanka tako avtorjem kot tudi organizatorjem festivala, in da so zaradi tega avtorji poslali filme, ki segajo od amaterskega, preko eksperimentalnega do alternativnega. Organizatorji so se vseeno hitro znašli in ob 11. uri dopoldne vrtili filme, ki niso alternativni, ob 16. uri filme, ki imajo določeno tendenco k alternativnemu, in ob 20. uri alternativne filme (po njihovem mnenju).

Se eno spodbudno novost so uvedli, niso podelili nagrad, pač pa so enakovredno izdvojili 10 filmov, avtorjem teh filmov pa povrnil stroške bivanja v Beogradu. Žirijav postavi Vlada Petrić, Sava Trifković, Božidar Zečević in Joca Jovanović je določila, da so najpomembnejši filmi Levitacije Dragana Pešića, Velo mesto Branka Karabatića, Trpljenje device Orleanske Bata Petrovića, Gerdy, zlobna čarovnica Ljubomira Šimunića, Kras 88 petnajstih avtorjev, montaža in zvočna oprema Franci Slak in Hanna Preuss, Aura in eurovision Slobodana Valentinića, Izgnanstvo Ivana Martinca, Samoglasnik Nikole Đurića, Revlon Slobodana Djordjevića in Pressalon Ljubomira Šimunića.

Ker so od najpomembnejših jugoslovanskih alternativcev manjkali samo Ivan Obrenov, Neša Paripović in Tomislav Gotovac, in ker je to, kar smo videli v Beogradu, dejansko najvišji domet jugoslovanskega »drugačnega« filma v obdobju zadnjih dveh let, se mi zdi bolj potrebno opisati določene tendence v tem filmu, kot pa pisati o samem festivalu.

Najboljše stvari je prikazal Ljubomir Šimunić, vendar njegovi filmi niso alternativni, temveč so pravo nasprotje alternativnega filma. Šimunić dela filme v petih, šestih ali več ekspozicijah in najboljša primerjava bi bila z žanom, predvsem kriminalko. Kriminalni film je napet, dinamičen, gledalec mu komaj sledi, saj ga slike na ekranu dobesedno bombardirajo z novimi in novimi informacijami. Gledalec izredno malo vlaga v sam film, ampak mu nasprotno film stalno servira informacije, tako fabulativne kot vizualne.

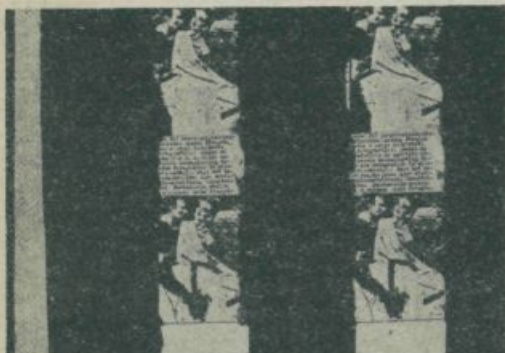
Filme Ljubomira Šimunića bi lahko na kratko označili kot fascinantne na nivoju percepcije.

Slobodan Valentinić počenja na eni strani iste stvari, hkrati pa že tangira proti alternativnemu in radikalno razbija pojem filma kot konzerviranega medija. Pri Slobodanu gre delno za fascinacijo, delno pa za določeno tematizacijo, se pravi, za odprtost gledalca, se pravi, da gledalec lahko vlaga svoje perceptive izkušnje v film. Razbijanje filma kot konzerviranega medija se dogaja

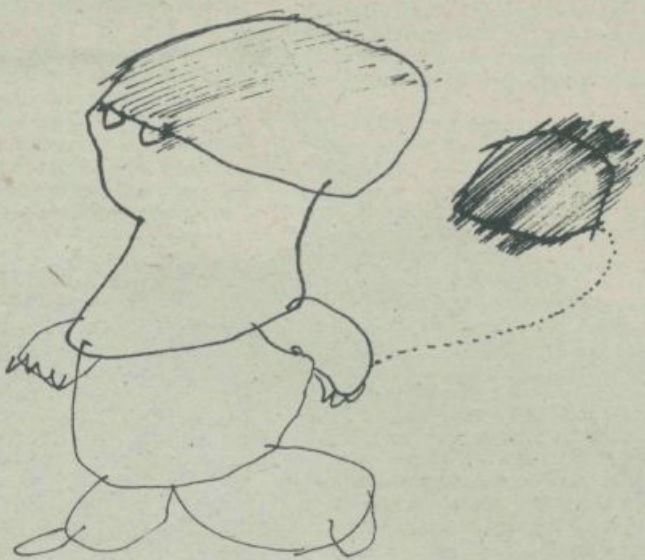
predvsem v projektu For Franz, ki ga vrti iz treh ali več projektorjev, in je na vsaki projekciji drugačen zaradi različnih vstopanj raznih elementov filma in tudi zaradi različne, vsakič drugačne zvočne interpunkcije filma. Njegov film je vedno drugačen in se torej bolj spreminja film kot pa odnos gledalcev do filma. Gre za to, da je pri konzerviranju umetnosti (filmi, knjige, plošče, slike) sama slika, film etc. tak kot je, in da se pri večkratnem gledanju poslušanja spreminja odnos gledalca, poslušalca do slike, glasbe, ne pa slika ali glasba sama. Bolj kot odnos gledalca do filma se pri Slobodanu spreminja film v odnosu do gledalca.

Marc Davorin uvaja film kot happening, vnaša filmsko, vizualno in pomensko akcijo v dvorano. Npr. v kadru ima kamenje, gledalec pri vstopu v dvorano razdeli pravo kamenje in animira gledalca, da mečejo kamenje v kamenje na platnu. To je ena varijanta tega filma. Druga je, da šteje kamenčke, ki so na platnu. Tomislav Gotovac je po moje alternativa Nr. 1 v Jugoslaviji, za primer bom vzel njegov film Glenn Miller 1. To je vožnja s kamero po tekaški stezi stadiona, kamera je pritrjena na jeeup in dviguje rakurs do neba, nakar zavrta v nasprotno smer in spušča rakurs do tal. Zvočna kulisa je iz filma Moja draga Klementina. Ta film je alternativni film, je asketski v izrazu, in je film, v katerega gledalec vnaša svoje tako življenjsko kot filmsko izkušnjo, je torej film, ki samo inicira določeno vizualno sposobnost gledalca, se pravi njegovo psihofizično, socialno, politično, ekonomsko, edukativno etc. stopnjo zrelosti, je torej film, ki ga dela gledalec sam. To je alternativni film. To je negacija filma kot narativne ali edukativne strukture, film se na ta način vzpostavlja kot medij sam. Za primer, film ki ga gledamo običajno v kinu, je narativni film, je film, ki hoče in inicira identifikacijo gledalca z akterjem in tudi fabulo filma. Na tem mestu je potrebna primerjava z literaturo in vicem. Film ni literatura, čeprav je literatura v mnogočem zabežala film, vendar ga na srečo ni zaklala. Tako v literaturi kot pri vicu pristajamo na kvazi-reality, saj drugače ne bi mogli ne brati romanov ne poslušati vicov. Primer: gresta pomaranči čez cesto, eno povozijo kamion, druga reče: »Come on, juice!« Mi pristajamo na kvazi-reality, drugače ne bi mogli tega vica ne poslušati ne razumeti. Pomaranča ne hodi čez cesto, tudi če jo povozijo kamion, druga pomaranča ne reče tistega kar je rekla. To je kvazi-reality, tako v filmu kot v vicu in v literaturi. V alternativnem filmu se vzpostavlja »realno«, ki pa spet ni realno samo. Vseeno gre za izredno pomemben prehod iz kvazi-reality v »realno« in v realno, in tudi za spremembo odnosa do kvazi-reality, do realnega in do umetnosti (umetnost je tu pomožna beseda). To realno seveda še ni realno samo, vendar bo treba za vzpostavitev realnega precej časa in sprememb v samih produkcijskih odnosih, treba pa si bo seveda ogledati tudi tako filmske kot vse druge trende v Evropi in v svetu in takrat izreči ustreznejšo besedo o tem. Do takrat nasvidenje.

BOJAN ŽORGA

Položaj in vloga utopije
v noveli
Sanje anarhoida človeka

Ob njegovi razstavi v Mestni hiši v Kranju

Pri vizualni poeziji smo imeli v njeni prvi fazi opravka z zoževanjem tradicionalnih pesniških sredstev na račun osvetlitve posamičnih pesniških prvin, posamičnih znakov ali skupine znakov. Oblika pesmi je bila ponekod zadržana ali pa se je svobodno gibala po prostoru lista, revije, knjige in na razstavnem prostoru. Sam pomen pesmi ni več izhajal iz ubeseditve sporočila, pač pa v večji meri iz sevanja, ki ga imenujem **značenje znaka**. Zoževanje izraznih sredstev tedaj ne pomeni siromašnje možnosti, pač pa novo optiko in nove zahtevnosti, ki so zdaj v pesmi okrepjene z zvezo pomenjanja in značenja. In če v poeziji pričakujemo nek skriti ali prikriti presežek pomena, tistega, ki posebej zaposluje in razveseljuje bralca, nudeč mu določen kulturni užitek, dobimo v vizualni poeziji presežek značenja, ki je v tem, da z izpostavitvijo posamičnega znaka nismo prispeli samo do najmanjšega materialnega dejstva besede. Ti »atomi« pomenjanja so spet nosilci svojih sestavin, so »izotopi«, katerih sevanje zdaj znači.

Tako smo namesto nemočnega, a vendar temeljnega kretena, ki »tradicionalnega« pesnika sploh ne more zanimati, namesto te »mrtev« črke, dobili »živi« znak. Značenje preprosto pomeni, da npr. kopicenje znakov ni kar njihov seštevek, enako velja to za predmenzioniranje črke ali znaka, ta je lahko tudi deformirana črka ali docela fiktiven znak; ni le povečana ali pomanjšana črka. Ne gre več za črkovanje. A plus A ni AA ali 2A, 2A je že nov zapis, okrepljen materialno in prostorsko, pa tudi pomensko-značenjsko: A plus A je 2A ali Ravno v tem je tista skušnjava in tisto odkritje presežka, ki je omogočilo vzpostavitev in nezadržan razmah konkretne in vizualne poezije na Slovenskem.

Za Matjaža Hanžka moremo reči, da je prav eden začetnikov tega pojava pri nas, zato je razumljivo, da je njegov opus dozoreval skozi vse faze naše vizualne poezije. Njegov **Text o neznanem** govori ravno o tem dozorevanju, ki vključuje tako konceptualizem — ves **text** se namreč dogaja znotraj črkovnega sistema abecede — tako lestvico neizrekivosti in neznanega, ki jo tudi zaobsega ta sistem; to pomeni, seveda, da je vse izrekljivo samo delno in samo videzno, ter da je pa celota čudežna in vsemogočna. V tem je že preseganje zgolj konceptualnega, v njegovem polnjenju s širitvijo pomenskih možnosti. Svrha konceptualizma tako prerašča v novo svrha, ki je docela zaobsežena in realizirana v projektu **Druga pesem o Vojvodini** z zgornjim podnaslovom **Če bi Slovenija dala Vojvodini Triglav**, kar predstavlja osrednji tematski projekt razstave. Svrha je zdaj v sociativnosti ideje-koncepta, v uporabi zemljepisne raz-smislitve (izvedba iz v Italiji vpeljanega poima »il nonsenso geografico«).

Lahko ugotovimo, da nas avtor razstave postavlja pred nujnost nove pojmovne specifikacije znotraj slovenske konkretne vizualne poezije. Razstava je na svojski način »pregledna«, ne pa »slikarsko« zadržana celota, kar se »pomotoma« pričakuje tudi od razstav vizualne poezije. Razlika je tudi v tem, da razstava vizualne poezije ni »komercialne« narave in je tudi po tem znanjivka alternativne kulture in kalivka navajenega kulturnega ponašanja. Gre pa za svojevrsten davek (ne)seznanjenosti in neizčrpanosti preteklih ustvarjalnih faz, saj gre za prvo samostojno razstavo Matjaža Hanžka na Slovenskem (prva njegova samostojna razstava je bila nedavno tega v **Prostoru proširenih medijev** v Zagrebu). Dozdajšnje skušnje pri galerijskih postavitvah podobnih del kažejo predvsem na nujnost opravit s preteklostjo. Gre za navidezen paradoks, saj bi lahko dejali, da je izpostavitve preteklosti v izpostavitvi mitologije zdajšnjosti, pa gre le za odlaganje bremen nerealiziranosti v svojevrstni gojitvi izvirnega greha predanja vedno nove popkovine lastnega porajanja, rinjenja, obstoja, in seveda, potem tudi trganja te popkovine na poti neobremenjenega pristopa k realizacijam zanimivih in vrednih idej. **Druga pesem za Vojvodino**, na poti sprostitev, na poti jutrišnjega dne, neomadeževanega z včerašnjim.

FRANCI ZAGORIČNIK

Predvsem na eno razsežnost **Sanj smešnega človeka** bi rad opozoril. Gre za položaj in vlogo utopije v tekstu, saj je tu prav utopija osnova za pripovedovalčevo aktivnost, »pridiganje«, je njegova gibalna ideja. Pri tem se je treba spet spomniti, da je tekst zapisan z dvojno ekspozicijo, takorekoč iz dveh točk gledišča. To v njem veča semantično napetost, polarnost, protislovnost vsega zapisa, vsake eksplicitne ideje torej, kot smo že rekli, veča tudi njegovo umetniško vrednost.

Prva, tudi glede na fabulativni čas, je tista točka gledišča, ki je umeščena v topos, ki ga kot poslednja kategorija opredeljuje »nič«. To se kaže tudi v prostorski razvrstitvi pomenov, v topologiji teksta. Junak — pripovedovalec, ki se sprva v prvoosebni govoru ukvarja zgolj s svojo notranjostjo, s samim sabo, takoj scenično oziroma že kar panoramsko razširi dogajalni prostor, ko napove spoznanje svoje »resnice« (strukturna homologija različnih tekstnih ravni): deževna, mračna ulica, spomin na sceno pogovora pri nekem inženirju. Iz glavne ulice se mu kaže globina stranskih ulic, okrog je strašna vloga. Topološko so nad vsem tem neprijaznim prostorom raztrgani oblaki, nad njimi pa črni madeži brez dna (kar je toliko — spet strukturna homologija — kot v noveli velikokrat eksplicitirani »nič«). Toda v enem od teh madežev je zvezdica, ki ima v noveli kot element topologije še posebno semantično obremenjenost. Prav ob pogledu nanjo se pripovedovalec odloči, da bo storil samomor še ta večer, čeprav ga je že dalj časa brezvoljno odlašal. Poleg tega, če smo že pri topologiji teksta, je za pripovedovalčevo izhodiščno (nihilistično-solipsistično-amoralno) točko gledišča konstitutivna še njegova najeta, revna soba, ki ga s tankim prestenkom loči od življenja drugih Pripovedovalčev solipsizem, nihilizem dobi poleg eksplicitnih tekstnih segmentov torej še svoj prostorski in dogajaljski izraz (binarna dinamika: skrajno veselje, razbrzdanost ter strah sosedov, drugih, je prostorsko ločena od pripovedovalčeve umirjene, statične — sedi na fotelju — »notranjosti«).

Vendar pa ta točka gledišča ni edina, kajti v ta topos že vsesok prodira drugi topos, ki pa je utopija (v sanjah namreč pripovedovalec srečnim ljudem razlaga, da je že prejel ves čas vedel, da obstajajo, da pa je zaradi svoje vpetosti v prvotni topos po u-topiji lahko le »hrepenel«). Ta točka gledišča, ki dobi razširjen izraz šele v poglavju o sanjah, pa je pravzaprav že anticipirana z nekaterimi elementi, ki problemizirajo izhodiščni pripovedovalčev topos, njegovo solipsistično, nihilistično in amoralno točko gledišča. Ta druga točka je najopaznejša kot zvezdica v črnih luknjah neba in pa v motivu deklice, ki pripovedovalca prosi pomoči — kar je v celotnem tekstu edini scenarični (realni) stik pripovedovalca s kakim drugim likom (!). Oboje povzroči, da si pripovedovalec spet začne zastavljati vprašanja, da se zave protislovnosti, dvojnosti svojega bivanja in se zdrmi iz letargije smešne »vseenosti«, ki je odlagala celo smrt. Lahko rečemo, da je prav druga točka gledišča, ki ima v utopiji vse razsežnosti »življenja« in »ljubezni« (že kot metafizičnih kategorij), ta zvezdica v brezdanji črni neba, ta deklica v temi, vlažni ulici, znova postavila pripovedovalcu smrt kot ključno vprašanje.

Značilno je, da tu v tem tekstu poetika Dostojevskega ne pristane brezprizivno na »nič«, kot podobno tudi Ibsen na najnevarnejši točki svojega dramskega pisanja ni mogel pristati (smisel Hedvigine žrtve in absurd v **Divji rački**). Druga točka gledišča namreč v subjektu priklicuje bolečino, sočutje itd., kar se izrazito konfrontira z njegovo amoralnostjo, solipsizmom. Vrednote, ki so se pripovedovalcu-subjektu kazale kot nekaj, kar je (ontološko) utemeljeno v njegovi subjektivnosti in kot tako izgubila vsakršni smisel s spoznanjem o »nič« in »vseenosti«, se zdaj kažejo tudi kot neko zunanje, objektivirano dejstvo, resnica, smisel (spomnimo se na ugotovitev o scenaričnosti kot prvem objektiviranem stiku pripovedovalca s kakšnim drugim likom v neposrednem dialogu). Vendar je moral pripovedovalec v prvem delu pripovedi deklico kot nosilko (zastopnico) vrednot z druge točke gledišča ihtavo odgnati, saj je bil pred odločilnimi sanjami še vedno določen s svojim prvotnim nihilističnim toposom.

Drugi del pripovedi pa je zgrajen na drugi točki gledišča, ki jo v svojih sanjah osvaja pripovedovalec. Novi prostor, topos, je zgrajen kot podobne utopije, ki predstavljajo zlati vek, nedolžnost človeštva. Utopija je prostor absolutnega, kjer je vse dokončno in s tem tudi popolno, zato pa je tudi estetsko. Bistvena določila utopične družbe v naši noveli: spoznanje je že apriorno in celostno (ne razumsko in iz razuma), vsi so v življenjski harmoniji s celotnim kozmosom in bogom (imajo aksiom), ljubezen je njihov odnos do drugih, sebe in sveta ter boga. Vendar pa to ne more biti končna resnica utopije, ki jo Dostojevski vidiplja v svojo novelo.

Kot je najmlajši znano je bil v KDIC vsemladinski kolokvij na planetarno temo »MLADI IN DOSTOJEVSKI«. Mladci so na tej seansi manj klicali Dostojevskega, bolj pa so se veselili dejstva, da je Dostojevski že mrtev (zato je zgodovina ubijanja, ponovljena drugič, lahko le »farsa«): bolj so se radostili odsotnosti Dostojevskega. Čas za klicanje Dostojevskega gotovo ni pravi, ali pa je bil Dostojevski za mladce neuračunljiv in nepreštev. V spomin na to majsko najstniško srečanje objavljamo del Juvanovega posega. S tem čast Dostojevskega v luči doraščajočih nikakor ni rešena.

Produkcija seveda kvantitativno ni takšna, kot bi si želeli in kot bi bilo potrebno. Razlog tiči v tem, da Kulturna skupnost Slovenije in Ljubljanska kulturna skupnost ne dajeta nikakršnih sredstev za produkcijo niti za tehnično opremo (tisti, ki zahajajo v ŠKUC že vedo, da so projekcije na tehnično nizkem nivoju), subvencije dobivamo samo za filmski program. Filmi, ki jih delajo avtorji v CSF, so v jugoslovanskem merilu med najboljšimi, če že ne najboljši, kar smo lahko videli na Alterantivah 82, na prvem festivalu alternativnega filma v Beogradu, ki je bil aprila letos. V zadnjih treh letih smo dobili tudi nekaj prvih, drugih in tretjih nagrad na raznih festivalih doma in v svetu.

Izredno pomembna zadeva pri prezentaciji drugačnega filma je alternativna distribucija. ŠKUC je iniciator te distribucije, ki zaenkrat deluje na relaciji Ljubljana—Zagreb—Osijek—Beograd, občasno pa se vključujejo še Split, Reka, Novi Sad in Sarajevo. Ideja je enostavna: gre za to, da katerokoli informacijo in katerikoli film, ki se kjerkoli pojavi, zakroži po Jugoslaviji. Centri v glavnih mestih republik in pokrajin so nosilci te distribucije, hkrati pa so zadolženi, da razprostrejo to mrežo tudi po drugih mestih na svojem področju. Seveda je treba vzpostaviti zvezo z evropsko sceno.

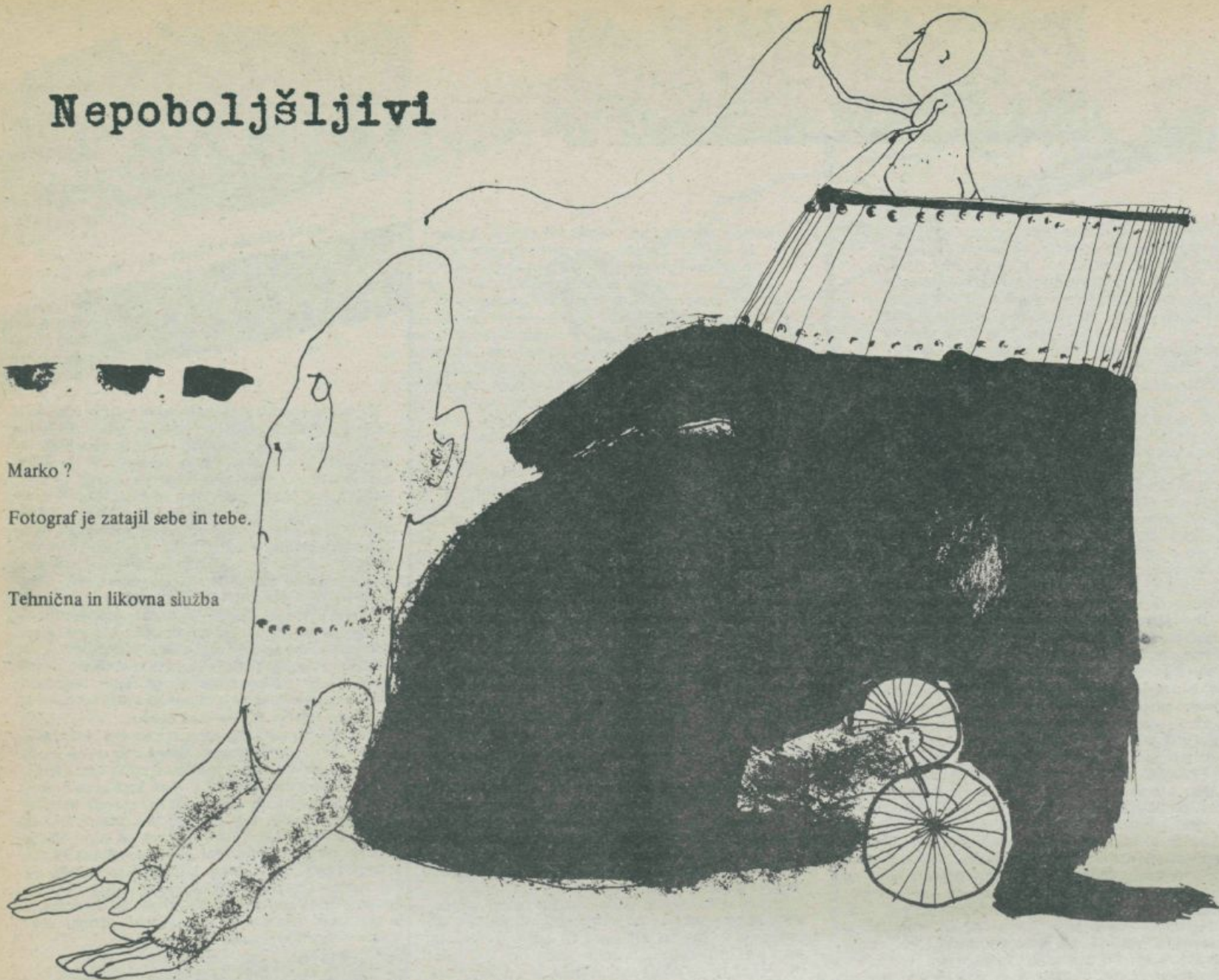
Predavanja, s katerimi bomo začeli jeseni, bodo obsegala teme iz zgodovine, semiotologije, sociologije, montaže, dramaturgije in informacije o videu in njegovem pomenu kot mediju ter razliki med videom in filmom, spet na nivoju medija.

Za primerjavo, kako kotira film v drugih republikah, oz. bolje, kakšen odnos imajo kulturne skupnosti v drugih republikah do mlade kulture in s tem tudi do filma, zadostuje nekaj osnovnih podatkov. Redaktor filmskega programa v ŠKUC ima honorar od 0-4.000 din, organizator 700 din na projekcijo, operater 300 din, prodajalka kart 50 din. Beograd ima tri centre, ki imajo tako filmski program kot produkcijo, to so Studentski kulturni center, Dom omladine in Dom kulture Studentski grad. Redaktor filmskega programa v Domu kulture je redno zaposlen, njegov osebni dohodek je 14.000 din. Ob tem so redno zaposleni organizatorji, operaterji in biljeterji. Človek, ki vodi filmski klub in s tem filmsko produkcijo, je honorarec s honorarjem 9.000 din. Imajo dve dvorani, ena ima 600 sedežev, opremljena je s 35 mm projektorji, mala dvorana ima 100 sedežev, 35 mm projektor, dva 16 mm in dva 8 mm projektorja. Podobno je v drugih centrih. Konec.

BOJAN ŽORGA

Nepoboljšljivi

Marko?

Fotograf je zatajil sebe in tebe.

Tehnična in likovna služba

LOVEC NA NEPOBOLJŠLJIVE

Poskus portreta enga do dna utrganga rock komercialista

»Poslušaj ti tip s Tribune, a ti veš, da jaz zdej za vsak intervju, ki ga kakšen pisun izpul iz mene, zaračunavam takole od dvesto do dvesto šestdeset starih čukov. A razumeš!«

Izbuljli sem oči v to pojavo po imenu MARKO BRECELJ, med prijatelji znan tudi kot MARE.

»Ampak ne bo zate«, pove naprej v pomirjevalnem tonu, »ko si že študent in pišeš za tist študentski piid.« Ni lahko, nam piscočim. Z ene strani te drka v glavo urednik (še vedno premalo), po drugi plati te pa tip takole z jasnega ozmerja in ne veš, ali bi pobral svojo kramo in se še šel zapit, potem, ko si ga že lep čas čakal in sploh ne veš, ali bo do pogovora prišlo.

Delati kakšne takšne »hitropotezne« intervjuje, kajti Mare že spet nima časa (»Cuj frajer, jaz se s tabo nimam kaj dost časa za pogovarjati. Imam kup randijev okrog enih koncertov. Se mi mudi!«), za eno majhno muziko enega majhnega pajzla, takorekoč sredi ulice, potem, ko si je Mare sproti zmišljeval kup gostiln, je pa spet drug hudic. Raja naokrog zvedavo vleče na ušesa vsako besedo, ob koncu te pa pospremijo z dobrimi željami — mar v kurc peder z vala 202 (izdaja izredno priljubljenost te oddaje radia Ljubljana, zmotli jih je pa mikrofoni in magnetofoni). Zraven pa še en bend.

Koliko si star Mare?

BRECELJ: Enaintrideset let pa še kakšnih petnajst dni zraven.

Koliko pa misliš, da jih boš še takole dočakal?

BRECELJ: Ja, ene petnajst pa jih bom.

Na suhihlet, malec starijakem obrazu se vidi, da je ta tip v svojem življenju res že marsikaj prešel. Tudi malce utrjeno deluje, se mi zdi. Frizuro ima tako enkratno urejeno, da bi mu jo vsak kanibal na divjem lovskem pohodu zavidal. Kompleksi, zafustriranost, boljazen pred čemerkoli in komerkoli, z vsem tem je pa Mare že zdavnaj opravil ali pa za to sploh nima časa. Tako prisrčen in odprt je v pogovoru, da se je moj pajdaš fotograf od smeja skorajda valjal pod mizo, meni je pa mikrofoni spet nekaj naga-jal.

Koliko časa zaboga si že potemtakem na glasbeni sceni?

BRECELJ: Od leta 1973.

Si se srečeval s kakšnimi resnejšimi težavami, ko si zakorakal na ta naš oder?

BRECELJ: Zmeraj sem se srečeval izključno in samo s seksualnimi težavami.

In kaj si dosegel v tem času bivanja na glasbeni sceni?

BRECELJ: Dosegu sem to, da mi ni treba iti v službo in to se mi zdi izvrstno.

Se pravi, da potemtakem sovražiš tisti delovni čas od šestih pa do dveh in tako vsak dan?

BRECELJ: Tega si pa ne upam reč, ker pol bi me pa lahko še kdo imov za delomrznega.

No, koliko časa misliš tako še vztrajati na sceni, če si dosegel le to, da ne hodiš v službo?

BRECELJ: Še petnajst let, se prav, dokler ne umrem in se tud mislim do konca ukvarjat z glasbo.

Pa kaj te je povleklo v glasbo?

BRECELJ: Lenoba! Vsaj moja mama tako prav.

In kaj praviš ti?

BRECELJ: Jaz pravim, da je to čist res. In tud pravim, da je boljš lenoba kot neumnost.

Če si poprej delal, da tako rad lenariš, zakaj si se pa potem udinjal v glasbi in nisi začel balinati?

BRECELJ: Zato ker moraš bit pri balinanju vseskoz trezen. Mare je že od samih začetkov, vse odkar se je začel ukvarjati z glasbo, svojstvena pojava na sceni. Od drugih se razlikuje po tem, da v svojih tekstih na nekakšen, njemu lasten, precej ironičen način stresa humor na račun vsakdanjih stvari. Tako nam Brecej na svoj način prikaže, kako on te vsakdanje stvari vidi. Da to njegovo delo le ni mačji kašelj, se je pokazalo, ko je Mare za svoje tekste »Novo vrijeme« in »Jeftini slatkiši«, skupaj s skupino Buldožer prejel leta 1979 v Puli Zlato Areno za glasbo v filmu »Živi bili pa videli«. Na svoji veliki plošči »Cocktail« ima vse svoje skladbe dobro podprte s kitarsko spremljavo in kar je sila nenavadno za nekega rockerja, kakršni je Brecej, za spremljavo si je šel ta štoser izposoditi plesni orkester Bojana Adamiča.

Mare, pred koliko časa pa si se ti oženil?

BRECELJ: Pred približno tremi, štirimi leti.

In, če si že takšen svobodnjak kot trdiš, ali potem-takem uživaš v zakonu?

BRECELJ: Ja, to bi moral pa mojo ženo vprašati! Ampak moram reč, da je men žena omogočila, da sm se lahko zabaval, ker je šla ona v službo pr Ljubljansk bank.

Kdaj si pa potem prišel k Buldožerjem?

BRECELJ: Sej nism šov pršov k Buldožerjem, ampak smo ta bend naredil skupaj. Prej sm biv pr bendu »Sedem svetlobnih let« in to so bili najbolj glasben krogi v Ljubljani in pol smo mi naredil en nov krog, ki se je imenov Buldožer.

Zakaj ste pri buldožerjih začeli pisati tekste v srbsko-hrvaški jezikovni in se slovenskim?

BRECELJ: Misim, da zaradi tega, ker nam švabščina ne leži najbolj.

Potem pa si šel stran od Buldožerjev. Zakaj?

BRECELJ: Stran sm šov pa zato, ker me niso pustil igrat na kitaro. Sam sm bil sem biv lahko.

Odkar je odšel stran od Buldožerjev, nastopa v duetu z Ivom Volaričem-Feotom. Njunji nastopi so zabavanski, prepolni humorja in kritike na račun družbenih dogajanj pri nas. Običajno nastopata tako, da igra Brecej na kitaro, Feo pa recitira svojo underground poezijo. Ali misliš, da bodo Buldožerji uspeli s to muziko, ki so jo sedaj začeli igrati?

BRECELJ: Misim, da Buldožerji sploh niso slab kot investicija in jim želim, da bi se jim delovna ura povzela s tristo ali pa s petsto jurjev na 600.000 Lir na uro.

Ko si šel stran od Buldožerjev, si se nekako povlekel s scene?

BRECELJ: Že mogoče, da je to tako izgledal, ker se o tem ni pisal, toda midva z Ivom Volaričem — Feotom sva medtem naredila okoli sto koncertov po cel Sloveniji.

Kaj pa Boris Bele, ki je nekoč igral s tabo in je sedaj domala glavni pri Helidonu?

BRECELJ: Ja, njem pa želim še sto srečnih in veselih ter debelih let.

Kje sta se vidva s Feotom pravzaprav našla in začela nastopati skupaj?

BRECELJ: To je bilo pa tako, da me je Jože Slak pelov k Feotu, da sm ga jaz lahko vprašal, če bi nastopal z mano in da bi skupaj nardila nek program. In tako sva začela skupaj.

Kje vse sta nastopala po Sloveniji? Mi lahko našteješ nekaj krajev?

BRECELJ: Če začnem od severa, bomo nastopala v Murski Soboti, Ptuj, Mariboru, Mariboru, Mariboru... Slovenski Bistrici.

Koliko pa je bilo kaj ljudi na teh valjnih koncertih?

BRECELJ: Blo jih je recimo od 27 v Begunjah pa do 3000 v Zagrebu. V Zagrebu pa smo igral v nek hal skupaj s Pankrti in Buldožerji, kakšni dve let nazaj.

Se tako veliko nastopata skupaj s Feotom?

BRECELJ: Ne, zdej ne, zato ker ima Feo velik dela s kmetijo, zravni tega pa je tud edin od vseh otrok, ki so ostal na kmetiji pa še njegova mati je stara že okoli sedemdeset let. Je tud edn od vodij kolesarskega društva v Kobariidu in se mu ne splača za pasji kurac hodit naokoli. Men se pa ne splača delit honorarja, ker se ločujem in se hočem postaviti na svoje noge.

Kako sta pa potem popreje usklajevala svoj čas, če je Feo tolikanj zaposlen?

BRECELJ: To je pa tako, da je Feo ratov vodja kolesarskega društva šele pol, ko sva že nardila tistih sto nastopov. Vse skupaj pa je nekak šlo tud zato, ker želi Volarič postati in za kar jaz tud misim, da ima možnosti, ena bistvenih osebnosti v show businessu v Sloveniji in Jugoslaviji.

Bi si ti tudi želel postati kakšna takšna osebnost?

BRECELJ: Ne, jaz bi rad vseskoz bil v takšni situaciji v kakršni sem zdaj in ne bi rad čist nič spreminjal. Razen če bi bil kakšen praznik kje in, če bi me počastili, da bi z brzostrelko tu pa tam lahko kakšnega dol udaru in razen tega si čisti nič ne želim.

Se pravi, da si pristi orožja?

BRECELJ: Ne, jaz sem pristaš posledic, ki jih lahko orožje prnese.

In kdo naj bi bili tisti, ki bi jih ti postreljal?

BRECELJ: Uuuu... to jih je pa tolik, da bi moral sestaviti prioriteten spis, ker je vseh teh ljudi preveč. In moram priznat, da si me na, u čist nepripravljenega s tem vprašanjem.

Mare, ali si ti član kakšnega društva — ne strelskega?

BRECELJ: Ja, sem član estradnega društva v Kopru, ki se imenuje »Maestral« in moje kolegice so striptizete pa žonglerji.

Ti si do sedaj izdal pri PKP RTV Ljubljana dve mali plošči, eno veliko ter eno kaseto. Kaj misliš o tem?

BRECELJ: Jaz misim, da me pri kaseti produkciji RTV Ljubljana plačajo, ko pizde. Želim si, da bi Jure Rubežnik šel na vikend na Sicilijo ali pa na Korziko z letalom.

Meniš, da je tvoja plošča »Cocktail« dobro realizirala tvoje ideje?

BRECELJ: Plošča je ustrezno realizirala moje ideje, samo pri kaseti produkciji so me dobr plačali v zvez s to ploščo. Prvič so mi jo izdal dve let kasneje, kot pa je bila posneta in drugič, mi jo zdej nočjo ponatisnt, ker pravjo, da ni komercialna.

Zakaj si pa začel pisati kritične tekste in ne, denimo, kakšne pop pesmice?

BRECELJ: Mogoče zato, ker sm levičar in tud čist verjamem levic. Pa še enkrat pravim, da če bo zagustil, menda, da bomo vsi prileteli in, če bo treba bomo pa tud po Kajuhov začel pisati. Sam mi ne bomo guzni pr Belih vodah (kraj, kjer so Nemci Kajuha ubili op. av.) ampak bomo guzni pr Belih vinih ali pa pr črnih brzostrelkah.

Se pravi, da bi bil potem ti v prvih vrstah?

BRECELJ: Ja, seveda, sam ne na Škofijah ali pa v Šentilju.

Zakaj pa v Šentilju?

BRECELJ: Zarad tega, ker je moja žena Avstrijka. In spet se je Marko obrnil k tistim bendovcem pri sosednji mizi. Vsake toliko časa sem izpadal iz njegovega obzolja. Zame se je zmenil toliko, kot za prazno pivovsko steklenico pod mizo. Klepetal je kar vsevprek in se srdito pogajal.

»Daj Mare, pojd no z nami tja dol«, je silil vanj eden od bendovcav, »plačamo ti vse potne stroške«.

»Kurc pa potni stroški«, zarenči Mare in navede zraven še neko astronomsko številko v obliki honorarja. »Zraven pa hočem še dva tipa in tud zanje honorar. Je prav«.

»Kakšna tipa? Človek božji! A jih poznam?«

»Kaj te kurc briga, kakšna tipa!« — Mare je trdovraten mož, kadar gre za denar. Brez denarja se nič ne dobi, de Brecej in navsezadnje je tud že precej star. Od nečesa pa mora živeti, zato se nisem prav nič čudil, ko jih je op-ljuval.

Kateri tvoj komad je tebi najbolj pri srcu?

BRECELJ: »PARADA«!

Zakaj pa prav parada?

BRECELJ: Zato, ker misim, da je najbolj primerna tem času v katerem živimo zdej.

Pa o Janiju Kovačiču, kaj misliš o njem kot glasbeniku?

BRECELJ: Misim, da ni hudobn, ni neumn, da je znosn, da je povprečen talentiran in, da je fejšt dec.

Sta kdaj kaj nastopala skupaj?

BRECELJ: Sva, ja. Jaz sem mu mešov zvok in mu posodu opremo, on je pa nastopal.

Kaj ti meniš o tistem, ko si nastopal v Kržankah in si dobil kamen v glavo?

BRECELJ: Naslednjč, ko bom tam igrav, bom vzel čelado s sabo.

Je to posledica agresivnosti publike ali česa drugega?

BRECELJ: Misim, da je to posledica agresivnosti enga kamna.

Ampak zakaj pa potem nisi hotel z odra, čeprav ti je tepka kri?

BRECELJ: Jaz sem bil plačan za program in jaz moram svoje odigrat. Poleg tega je pa tist kamen nar-edu več korist kot škode, zato, ker so fotograf padl — ne bom reku, kot muhe na med — ampak, kot fotograf na kri in so me vsega tolik prefotografiral, da sm dobu s tem tolik reklame, da tisti ubog človek niti slutu ni, kolikšno uslugo mi je naredu.

Ali misliš, da je ljubljanska publika O.K. ali je razvajena?

BRECELJ: Misim, da je v Jugoslaviji še najbolj razvajena, ampak to še ne pomen, da je slaba. In je verjetn v Jugoslaviji še najbolj kritična.

Kaj pa Tribuna?

BRECELJ: Aha, zmerej, kadar dvakrat na mesec pridem s pošte, ko dvignem kakšn pism, srečam kakšnega prodajalca Tribune in ta me precej, zarad las, napade, da naj kupm Tribuno. Ampak jaz sm tolik žida, da ne šmirgljam.

Kaj ti meniš o naših najuplívnejših medijih, kot sta TV in radio?

BRECELJ: Ja, ti dejansk vodjo in nosjo okus in mišljenje vseh teh ljudi, ki so prjavljen s stalnim in začasnim prebivališčem v Sloveniji.

Kako pa misliš, da vodi to okus?

BRECELJ: Pol metkov, ki jih predvidevam za take, bi jih porabu na TV in radu.

Kaj pa potlej misliš o bodočnosti glasbene scene pri nas?

BRECELJ: Jaz mislm dost dobrega o tem. To pa zato, ker opažam, da kljub vsemu, s časom vse več ljudi, misli s svojo glavo in dela s svojimi jajci.

Kaj misliš, koliko si ti in vsi ostali pripomogel k temu, da gre na boljše?

BRECELJ: Jaz bi moral dobit nagrado skada Petra Mlakarja v Domu Ivana Volariča, ki bo podeljena čez štirinajst dni. In v bistvu jaz štartam sam na nagrade in to je men hobi.

Kaj bi ti svetoval tem mladim bendom, ki sedaj prihajajo na sceno? Ti, s svojimi izkušnjami.

BRECELJ: Jaz jim svetujem, kar misim, da tud že sami vedo, do so frei in, da ne jebejo nobenga.

Meniš, da se bo ta mlada generacija bendov obdržala na sceni?

BRECELJ: Tega pa ne morem reč, ker je to čist odvisn od njih, ne pa od mene.

Mislim zaradi pogojev, ki jih imajo, ti pa so zelo slabi.

BRECELJ: Ja misim, da so dans pogoji ravni tako zabavan, kot so bili pred petim ali pa pred desetimi leti. Recimo, jaz sem nekaj pomagal »Otrokom socializma«, da so špili v Kranju, ampak kaj več od tega pa ne morem. In mi, ki približno ločmo pleva od zrna, nimam besede pri odločanju, kaj gre v medije. Mediji, kot so TV in radio pa so tata mata in tam je treba prit s strelnim orožjem notr, če hočmo zamenjat strukture.

Spomin se mi prekopice nazaj na tisti intervju s Kovačičem, ko je le-ta popisoval Mareta takole: »... in potem sva prišla z Maretom k Rubežniku na dom in

Mare mu je začel praviti, kako je treba ljudi s kolom po glavi, da se kaj premakne... naju je, sentimentalna duša, vrgel po hitrem postopku skozi vrata.

Ali misliš, da lahko ti mladi ljudje v teh bendih in s svojimi izkušnjami, realno nekaj kritizirajo?

BRECELJ: Seveda in mislim, da so prav on velika večina, ki lahko to realno kritizira.

Mare, reci no kaj o solidarnosti.

BRECELJ: Solidarnostni koncert v Ljubljani je bil unikat za jugovino. TO JE UNIKAT. No in recimo Ogrinc, ki je o tem koncertu pisal v Delu. On je recimo, eden najvejših ajatolov na področju zabavne glasbe. Svo pa že preživel prodor ajatola Sušnika, napad ajatola Vidmarja in zdaj je v ofenzivi ajatola Ogrinc. In tukaj bi sedaj lahko reku samo to, da tud, kot prejšnjima dvema ajatoloma, očitam tud Ogrincu, da ne morem zaslediti neke doslednosti v njegovem mišljenju. Ne morem pa zaslediti doslednosti tud v ravnanju mladinskih forumov, se prav ZSMS. To pa zaradi tega, ker so prav ti forumi na mestnem nivoju pred sedmimi leti preprečili nastop Buldožerjev, zdej pa ti prav oni organizirajo koncert »Solidarnosti« za Poljsko. In zaradi tega vsem vkup očitam eno nekarakternost.

Ali misliš, da je tega kriva menjava generacij v teh forumih? Ali misliš, da so spremenili mišljenje?

BRECELJ: Jaz mislim, da so oni spremenili mišljenje, zato, ker so opazili, da se je spremenil čas in mišljenje drugih ljudi okrog njih.

Kaj ti misliš o tej naši rockovski in novovalovski sceni?

BRECELJ: Jaz rock scene pri nas več ne poznam, ker rock scene v Sloveniji ni več. Kar se pa novga vala tiče, sem pa jaz zelo v zaostanku in moram reč, da od novga vala poznam dobr samo Pankrte ter Otkoke socializma.

Kar se pa Pankrtov tiče, rečem, da je Pero fejš dec, samo, da ga babe žagajo na dolg in širok, za Otkoke socializma pa misim, da se morjo še odločit med materjo in kapitalizmom.

Kaj pa zase, misliš, da si uspešen business man v svojem poslu?

BRECELJ: Misim, da sem neuspešen business man v svojem poslu.

Kako je pa kaj z bivšimi Sex Pistols?

BRECELJ: Misim, da so zadost velik bedaki, da se je eden šel ubit zaradi životne tuge. No ja, v bistvu si nit ne upam reč, da je bedak, zato, ker pravjo, da je človeška duša globok in temen tolmun. In men se je v življenju zmerej dobr godil in si ne bi upav reč, da se je eden po neumnosti ubil. Vem samo to, da par tistih komadov, ki sem jih slišal od njih, da so sočno in jedrnat zaigrani ter doživeti.

Ribiža čorba je pa sedaj kar popularna, mar ne?

BRECELJ: Misim, da je dobra, samo jaz je ne bom jedel. Drugač imam pa rad ribjo čorbo, samo zdej nism lačen.

Kaj ti misliš o novoromantičnih bendih, kot je na primer Classix Nouveaux?

BRECELJ: Za ta bend pa še nisem slišov, vem pa, da v Ljubljani obstoja že štir leta en bend, ki me zelo spomina na izraze »Eine neue einfacht muzik« in »Classix Nouveaux«, če pravš po francosk.

Zakaj si si ti pustil rasti brado in dolge lase?

BRECELJ: To pa zato, ker mi noče nehat rast.

Povej mi, kaj ti misliš o tem našem, slovenskem malomeščanstvu?

BRECELJ: Da so slovenska mesta vsak let mal večja, ampak, da malomeščanstvo ni vsak let mal manjše.

Imaš kaj načrtov za naprej?

BRECELJ: Ja imam plane, nimam pa aeroplane, n-žalost! In v moj glav se tolk enih stvari mota, čist takih, ki niso za objavo, da ne vem, kje se me rit drži. Ne, ne, to vem kje imam rit in kje jaz kozarc držim. Ampak trenutn sem v pizdi in sporoč vsem mojim oboževavcem, da sem resn v pizdi in da jih prov lepo pozdravljam. Ta pomlad mi je glavo zmešala in ne vem kaj mi je naredit in tud ne rabm nobenih dopisnih nasvetov, ker se bom že sam nekaj izmazal iz tega ven.

Misliš v bližnji prihodnosti posneti kakšno ploščo?

BRECELJ: Ja, najbrž ploščo.

Domnevaš, da se ti bodo odprle možnosti za to?

BRECELJ: Ja, saj imam odprte možnosti za to, samo sem prelen, da bi se lotil.

Kaj bi ti sporočil slovenski publiki, ampak ne samo tvoji, vsem?

BRECELJ: Naj se jebe, jebe naj se!

Zakaj naj se pa jebe?

BRECELJ: Zato, da bo imela čimveč od tega.

Kaj pa o ljubezni, kaj ti misliš o tem?

BRECELJ: Jaz mislim, da je to ena od dovoljenih drog, ki jih toplo priporočam.

Dajva zmeniva se še za en »štih«! Zakaj pa v zadnjem času nisi nastopal takole na kakšnih večjih koncertih, recimo »Solidarnost«?

BRECELJ: A zakaj tam nisem nastopu? Ja, zato ker misim, da ne tist, ki so nastopal, ne tist, ki so vse to gledal, sploh niso nič čutili do te Solidarnosti in do tega kar se dogaja. Ampak tukej so si tako organizatorji, kot nastopajoči, vsi vkup, delal kariere na račun neke politične situacije na Poljskem. Hvala lepa za tak koncert. Jaz nastopam sam še za denar ne pa za Solidarnost.

Meniš torej, da so bili vsi tam le iz golega karierezma?

BRECELJ: Tud približ si ne upam tega reč, ker nočem v drek porivat niti Pankrtov, niti Janija Kovačiča.

Si se tako z prmejšo odločil nastopati samo še za denar?

BRECELJ: Ja pa sam še za denar. In jaz nastopam zato tako, ker vidim, da na znamke kelnerj ne trzajo. Zakaj ti v svojih tekstih uporabljaš nekakšen ironičen humor, poleg kritičnosti seveda?

BRECELJ: Men se pri svojih enaintridesetih letih zdi življenje zelo zabavn ter sočn in nimam nobenga razloga, da bi začel izvajat kakšne dolge tugobolke ali jez-nobolke. In, če bo pizdarja, bom med prvimi, ki bodo pr-ltel na ulce al pa v gozdove, ampak tugobolke in jez-nobolke pa v tem času ne bom špilal. Poglej tisto zastavo, ki visi tam gor (z zabebantsko dramatičnostjo pokaže s prstom na črno zastavo, ki je visela na sosednji stav-bi). Bogve kater kurac je crknu in hvalabogu, da je crknu. Smrt je najbolj pravičen sodnik od vsega. In zdajle se ti obvezujem, da bom napisal nov komad, ki se bo imenoval »Matilda« in njen motiv bo smrt in bo tud slavopojka Matildi. Sedaj ni čas za kakšne suzobolke, zdej je čas za zabebancijo ter ljubezen.

Brecelj je s svojim dosedanjim delom postal že kar nekakšna kult osebnost jugoslovanske rock-alternativne scene. In na podlagi, ah, svojega minu-lega dela, bi on lahko pri nas postal še marsikaj več, toda tako izgleda, kot, da je MARKO BRECELJ — MARE najrajši tisto, kar je vsekoli bil. Človek, ki mu položaji prav nič ne pomenijo. Prav zaradi tega, ga pa mnogi pristaši rocka tako cenijo. Kaj meniš Mare o Coca Coli?

BRECELJ: Jaz misim, da je coca boljša.

BOŽIDAR ZALOŽNIK

Lepo je v naši domovini biti

PANKRTI
DRŽAVNI LJUBIMCI

PKP RTV Ljubljana

Naj me vrag, pa je res zagledala beli dan, po tolikih zapletljajih in porodnih krčih, se je navsezadnje le rodila, ta nesrečna longplejka. Nemara bo pa kakšen nov hit, kaj se ve, za sedaj je važno le to, da se je znašla na poli-cah naših trgovin (oprostite, je že ni več, kajti v pičlih dveh dneh so jo razgrabili), ker plošča je navsezadnje le tržno blago, ne. No, to je že drugi LP Pankrtov z zviti-m, v provokativnost usmerjenim naslovom »DRŽAVNI LJU-BIMCI«. Torej tudi tretjem bendu iz famozne trojice Paraf (Reka), Prljavo kazalište (Zagreb), Pankrti (Ljub-ljana), začetnikov novega vala v Jugoslaviji, se je po-srečilo izdati svoj drugi LP. Zdej so si bot, naj živijo! Kar pa zadeva postavitev benda, sta se na poti od prvega k drugemu LP-ju zamenjala samo kitarista. Na prvi plošči je bil prisoten še Mitja Prijatelj, sedaj pa je namesto njega poprijel za kitaro Bogo Pretnar. Ta drugi LP je izšel nekaj več kot dve leti za orim prvim in bil je že čas, da Pankrti pokažejo, kaj novega so si izmislili v tem času, do kam so napredovali, v koliko so se spremenili, saj jih je večina publike, denimo ljubljanske, videla od takrat, ko je zašel Pero Lovšin k vojakom, le dvakrat. Prvič na koncertu Siouxsie and The Banshees in drugič v Hali Tivoli na koncertu »Solidarnosti«. LP je izdala PKP RTV Ljubljana, ki je s tem, za zdej, dokazala, da naših angažiranih rock bendov še ni pustila na cedilu, pa tudi Pankrti za zdej še niso pokazali pot PKP-ju. Nekaj se je tudi »natolevalo«, da so bili veliki manevri okoli tiste nasršene komisije za šund, ki je spet imela poplavo pripomb na vsebino tekstov (primitivni so, bojda, in niso v skladu z našo uradno priznano slovenš-čino), ki jih Pankrti pišejo in po tem se je že pred izidom plošče dalo slutiti, da Pankrti niso kaj dosti izgubili, najbrž le pridobili na svoji tekstovni angažiranosti ter kri-tičnosti.

No in potem, ko je bila plošča stiskana in ven dana, smo lahko debelo gledali v ovitek. Že nadaleč »smrdi« po žgoči problematiki in š lumpki Pankrti imajo pa poleg dobrih »pregrešnih« idej tudi zelo dobre, z našo »resnično« družbeno stvarnostjo čisto navzkriž, ideje za ovitke. Tako kot pri prvem LP-ju, so tudi za ta provokati-ven, »protinaraven« ovitek dali idejo kar Pankrti sami. Mi jih za takšno vsestransko sodelovanje lahko le pohvali-mo, menimo pa, da jih bodo tudi vse budne inštanace na straži »čiste resnice« pustile pri miru, te pankrte pankr-tske. Njih vsestransko, tvorno angažiranje okrog na-stanka pričujočega produkta je navsezadnje lahko pri-neslo le to, da se naslovnica posrečeno vkaplja v vse-bino same plošče. Po oblikovni plati pa je ovitek tudi za-dosti dobro izpeljan. Precej izprane barve (no, te so se pa »pomotoma« pritaknile zraven, ko v Beogradu kaj boljše niso bili sposobni stiskati, kritik pa si vse skupaj spet lahko po svoje tolmači, ne) pokrajine v ozadju na-kazujejo dolgačji vsega lepega, kar se dogaja pri nas v ozadju. Tudi menager Pankrtov T. O. McGregor je moral prilipiti svojo faco zraven in ta tip vam gre poljub-ljat, s svojimi nežnimi usteci, noge nekega kipa. Ali je nemara to spomenik? Fui! Kaj takega! Toda to je spet zgodba zase.

Država ljubi svoje ljubimce, če oni ljubijo njo. Posrečeno izoblikovan prizor na naslovnici izpričuje torej odnos med družbo in državo, med posameznikom in institucijo, o podrejanju avtoriteti — servilnost. Bleš-čeč zakonski prstan na objemajoči roki tipa pomeni lahko le tradicionalen zlat simbol družinske institucije kot take, katara prav rada poljublja noge, v kamnu upo-dobljenim našim zgodovinskim dejstvom. Če hoče obdr-žati pridobljene privilegiaske pozicije v dsrubi. Gre za možnost posameznikove svobode. Podrejanje avtorite-ti. Podrejanje disciplini, ki ne sprašuje, ampak ukazuje. — Praketstvo ponižnih.

Vse to pove ta ovitek in delno res kar posrečeno napoveduje, »kaj groznega bomo še slišali« na sami plošči. Postavite si zatorej ovitek pred-se, zazrite se vanj, razmišljajte in nemara se vam bo kaj odprlo.

Pankrti pa so tudi dobri komercialisti, seveda, in ne delajo nepotrebnih napač, kadar gre za biznis. Na plošči se besedila kaj slabo slišijo, zato pa so lepo in urejeno natisnjena na notranjem ovitku pa še prevedena v srb-

sko-hrvaški jezik povrh, da se bo kar najbolje prodajalo v drugih republikah, kajti slovenski jezik, sploh pa nare-čen, ki ga Pankrti na debelo uporabljajo v svojih besedi-ljih, malokdo tam doli razume. In s tem se je tudi PKP RTV Ljubljana izkazala z dobro poslovno potezo. Le hudo previdni so bili, kot zmeraj pa natisnili le borih 5000 izvodov za začetek in tako je plošča v trenutku pošla, se po nekaj dneh spet pojavila na policah, zdaj jo pa spet zmanjkuje in bo najbrž še kakšne dvakrat tako, predno tale članek izide. Življenje iz rok v usta torej, zlato pravilo poslovnosti naših maherjev.

Začetek plošče s komadom »Leta sredinskih odklo-nov« že kar takoj napove, da se je v glasbi Pankrtov nekaj spremenilo. Milozvočen začetek s tem, ko se sliši akustična kitar, ki spremlja tekst, ki pa je obenem tudi najkrajši na plošči. Dolg je eno celo štirinastično kitico z rimo in temu bi jezikovno, slovensko razsodišče reklo — klasična oblika pesmi.

Ta lepi zvok prvega komada se pa takoj spremeni v turoben in težak ritem komada »Železna zavesa«, ki ga Lovšin s svojim napol zrecitiranim tekstom ter hladno-krvnim glasom, ki šele na koncu komada preide v »vzklike obupa, malce zatočle. No, ta komad je bil tudi prvi, ki je prodril med publiko in poslušalce, tako da je pri priči postal alternativni hit, kar si denimo, no, tudi zaslu-ži, saj je bil navsezadnje tudi pisan na to foro. V tej skladbi se že vidi tisti značilni preobrat v glasbi Pankr-tov, ki se kaže v veliko več soliranj na kitaro, ter bolj globokega in težkega bobnanja.

Uporabljena je tudi ena izvirna metafora »Še mrtvi konji ne morjo več v nebesa«, kar je predvsem značil-nost našega cenjenega pesnika Mateja Bora. — Kam torej plove barčica, imenovana Pankrti — pesniki.

»Živ spomenik neumnosti« je obenem tudi komad op-timizma ter čakanja na boljše čase. V skladbi je uporabl-jeno zborovsko petje refrena, ki je tudi zelo značilno za Pankrte. V tej kompoziciji lahko tudi najdeš asociacije na prvo stran ovitka plošče.

»Junaki druga reda« je komad, ki se začne z zelo za-tohlm, obenem pa v prikrito dinamičnem ritmu, ki te ta-kojci prisili na poskakovanje. Je zelo družbeno kritičen komad na sedanjo situacijo, ki ti ponuja obenem prikaz problema ter tudi njegovo edino rešitev. V skladbi so tudi zelo dobro izdelani ritmični prehodi kitar, za katerimi pa sem in tja kar precej zaostajajo bobni.

»Grevia drugam« je komad, ki nas vrača s svojo srdi-tostjo, v same začetke glasbene kariere Pankrtov. Po

vsebini je samoopoveden z izrazito ubežniško filozofijo, ki je tudi edini način, da se nečesa znebiš, denimo druž-be, ki te je ožigosala, če le nisi tak kot so oni. Tekst je dobro podprt z zelo ritmično ter udarno in človito inš-trumentalno izvedbo ter hitrim zborovskim petjem refr-e-na.

V skladbi »Enotni in trdi« se že v naslovu komada čuti poigravanje z besedami, ki se potem nadaljuje tudi v re-frenu. Naslov potem izzveni kot humor na račun parol. To zezanje je potem čutili tudi v refrenu: »Protestiram, kdor ni za, ni naš, protestiram, kdor ni zajnga, ni naš.« Lovšin to prepeva v odrezanih stavkih. Po instrumen-talni plati je to ritmičen komad, ki je zelo primeren za Disco Student.

In kot zadnji na tej strani plošče pride komad »Punca ne še umret«, ki je na koncertu Soli-darnosti tudi najbolj zbudil v oči—ušesa, ker je bil refren malce drugačen in tudi poslušno prirejen konceptu te prireditve. Poljsko so zamenjali s punco — pa ne še umret. S tem komadom so Pankrti dokazali, kako da niso omejeni, in so se lotili še, tako spotoma, medna-rodne politike. Sicer pa je komad pisan tako elastično, da ga lahko razvlečeš na katerikoli problem, pač odvis-no od trenutka, pa bo še zmeraj sedel. Univerzalno. No, kljub vsemu Pankrti s svojimi kvalitetnimi teksti le dokazujejo, da so trenutno vodilni na naši sceni, in to so dokazali že s svojo prvo ploščo, ko so dobili nagrado za svoje delo.

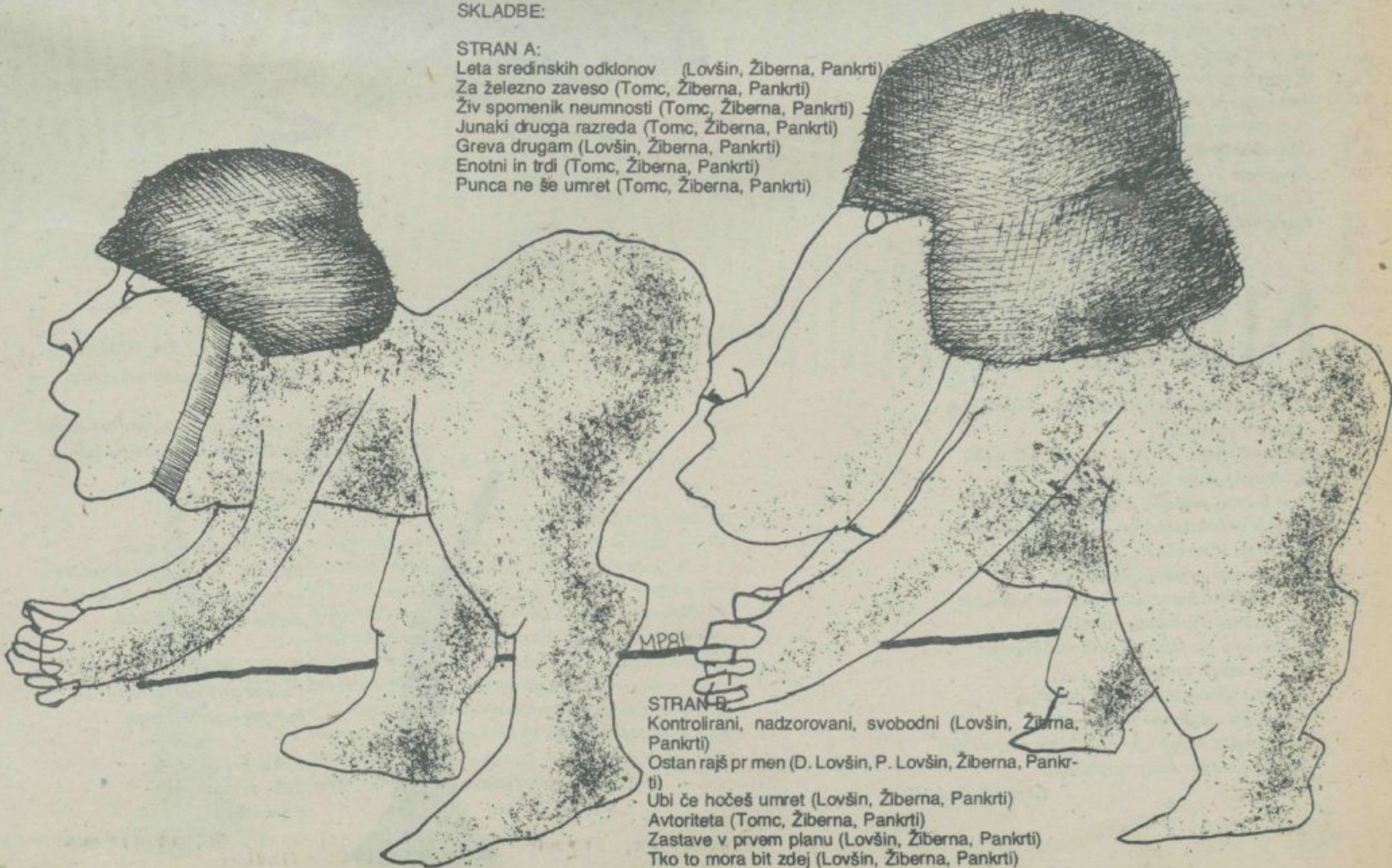
Drugo stran odpira komad »Kontrolirani, nadzorova-ni, svobodni«, s katerim se gredo nekakšno provokacijo na račun posameznikove svobode. Tekst je tudi sicer zanimiv, ker lahko najdeš v njem vzrok, dogodek ter po-sledico nečesa, kar je lahko prepovedano. S takš-nimi časovnimi preskoki v tekstu se je tu naredila poži-vitev teksta. Za komad so značilni zategnjeni zviki kitar ter pogostno spreminjanje ritma.

»Ostan rajš pr men« je zelo zanimiv komad prav zato, ker je pri pisanju teksta bojda sodelovala Lovšinova žena in tako se v tem tekstu zrcalijo občutki dveh zakon-cev, kar je za glasbeni svet dokaj redek pojav. Drugače pa naj bi bil komad kar potencialni hit s svojo spevnostjo ter ravno pravišnim ritmom.

V komadu »Ubi, če nočeš umret« pride prvič do izraza novost pri Pankrtih, ki se imenuje sintesajzer (kot se go-vo-ri, čisto po nesrečnem naključju prisoten) in na kate-rega igra Dule Žiberna. Komad je ritmično zelo hiter. Tu pride v tekstu spet do poigravanja z besedami.

SKLADBE:

STRAN A:
Leta sredinskih odklonov (Lovšin, Žiberna, Pankrti)
Železna zavesa (Tomc, Žiberna, Pankrti)
Živ spomenik neumnosti (Tomc, Žiberna, Pankrti)
Junaki druga razreda (Tomc, Žiberna, Pankrti)
Grevia drugam (Lovšin, Žiberna, Pankrti)
Enotni in trdi (Tomc, Žiberna, Pankrti)
Punca ne še umret (Tomc, Žiberna, Pankrti)

STRAN B:
Kontrolirani, nadzorovani, svobodni (Lovšin, Žiberna, Pankrti)
Ostan rajš pr men (D. Lovšin, P. Lovšin, Žiberna, Pankrti)
Ubi če hočeš umret (Lovšin, Žiberna, Pankrti)
Avtoriteta (Tomc, Žiberna, Pankrti)
Zastave v prvem planu (Lovšin, Žiberna, Pankrti)
Tko to mora bit zdej (Lovšin, Žiberna, Pankrti)

Preslavna žirija (sestavljena iz treh radikalno heterogenih – govoreče pišoih – subjektov) je na svojem kritično-izločnem kongresu sklenila (3:0), da s slavo zmagovalca okinja samo GORANA GLUVICA iz tri tekste: »MEDDRŽAVNA«, »HEROJI TRGOV« in »NADUTE POSTAVE«. (Brez teleološko-hemeneutičnega komentarja žirije bo bralec z sam nemara vsaj zaslužil, kakaj je odločitev prav takšna.)

Nagradili ga bomo s praktično-tekstualnim paketom iz Tribune, Časopisa za kritiko znanosti in KRT (S. Kvale - Izpiti in gospodarstvo; F. Engels - Zarota protiv mrtku; Marx-Engels - Komunistični manifest v stripu; posebna številka »Poljske«; brezplačna naročnina Tribune; Tribuniški plakati - Lenin na Rdečem trgu in Poljska).

Poleg tega smo se odločili, da objavimo tudi nekatere druge tekste, ki so prispeli na »nagradni literarni natečaj«, in še nekatere, ki so med to čudežno sezono zašli v maneversko polje »kulturne« redakcije.

MEDDRŽAVNA

šli smo na trg osvobodivce
 imali smo nas na trg osvobodivce
 gnebi smo se v redu
 točili so čaj in pivo
 do osmega razreda čaj
 po osmem pivo
 šli smo na trg osvobodivce
 da bi se poklonili svetli preteklosti
 morda bi se
 če nas ne bi gnali
 šli smo na trg osvobodivce
 o, vem, morali bi potiskati
 svoj trg osvobodivce
 svoj trg osvobodivce
 in se pokloniti prihodnosti
 prodali smo se za pivo in značko
 tako se ne stopa v revolucijo
 tovariši
 tako se prihaja iz revolucije
 tovariši
 ni nam treba iskati prostor
 za naš trg revolucije
 tovariši
 tako se ne stopa na trge.

GORAN GLUVIĆ

HEROJI TRGOV

Sem meddržavno zabit. Prižgal bom vžigalnik na vse jedrske poskuse. Meddržavno se bom boril za pravičnejšo pravico. Vzgajam otroke za meddržavno razpravo o inteligenci voditeljev blokovskih držav. Zato sem meddržavno zabit v skorjo, kjer se dotikajo interesi na najvišji ravni. V meni je meddržavni ponos, sem zaveden, nihče me ne čuti na moji koži. Prosil bi za potrpljenje, za štiriletni mandat, za meddržavne spolne odnose. Tako lepo je svet razdeljen, ljudje govorijo na pamet, se srečujejo, prepirajo, poljubljajo, vzajemno pomagajo, verjemite, vse to na meddržavno pamet, za srečno prihodnost, imajo napeta orožja, na športnem področju. Globokoneumna ponavljanja v meddržavni nedogled. Zavedam se svoje vloge v tem procesu. Prenasam meddržavne kovčke.

GORAN GLUVIĆ

NADUTE POSTAVE

To so nadute postavle. Iščejo se v zgodovinskih vlogah. Poznam jih. Marxa obožajo, češ da je izmislił rock'n'roll. Časopisi so polni Leninovih slik, on je zvezda, najboljši izvajalec rock'n'rolla. Stalin je skomercializiran — propagandni stroj ga je vrgel iz množice. To so nadute postavle, poznam jih. Tito je klasiko interpretiral za svoje podnebe. Obožajo ga. Poskušajo vse stlačiti v institucijo, raziskati, izluščiti nad-človeka. Se sreča, da jih poznam. Večkrat stojim v vrsti, da me potrdijo, da zakonito pogledam ljudem v oči. To so nadute postavle, ki na odrh nepreprijljivo obljubljam, da se bodo razpočile.

GORAN GLUVIĆ

R

AJ SOFIZMA ROMANTIZMA

vidjo svet preveč vestalen, idealen
ne vidjo svet:
brutalne existence realizma
ponuja nam se, raj sofizma romantizma
iluzije slike, življenja v oblakih
o rozcah cvetju, dobrinah izobilja idealnih
osebnosti njih kul materialne eminence
njih bogatstvo evidence
njih videl absorbirat evfonije
ne videl čevlji komu zemljo gaze
eminenca idealizma nam oblake kaže
ponujajo nam raj sofizma romantizma
življenja v oblakih expresionizma

BRANE KONCILJA

[illegible]

F. LAINŠČEK-FERI

BRANE KONCILJA

SUPER DEKORACIJA

prva klasa stereo lepot
vsem ene alternative indikacije
druga klasa dekorative je atrakcije
tretja klasa solid gold incubus cenzus
prva klasa monolita
druga klasa je elita
rozce gor al dol
prva klasa prikazane je reflexije
gor oblakov je lepot
druga klasa esfonije je romantike
temne reflexije, pol v rozch dekoracije
tretja klasa solid gold incubus cenzus
prva klasa je okras
druga klasa finese je obraz
tretja klasa abscesa je odraz
rozce gor al dol
življenja expresionizma v oblakih
prisoten gor letalcem je absces

BRANE KONCILJA

N AUSA

*Kaj ti še naplavi
suhe rože, Nausika
kdo naprosi žrebe
kdo pohodi kačo*

Glej v rogozu
se je zaredila pomlad
Razširila je roke
kot balerina
in se žegnala
z dojkami iz čečnjevine
z ogrlico iz bleščave
z bedrami iz kamnine

Zaklali so vola
da bi te počastili, Nausikaa
pomendrali loko
da bi si vsedla, Nausikaa
odpravili vode
da bi zapela, Nausikaa
da bi odtrznila telo
in morje

Končno smo tu, Nausikaa
Ne shirani,
ne poraženi,
voljni
Naložili smo že na žerjavico
privezali vanjo grivca
pretepli zanjo bika
Ná Nausikaa še topel rog
ná njegovo neslepo kri
ná pohoto samic
vse se je dalo zate, Nausikaa
kraljična oči
in prh

*In nenadoma: sneg v školjki
Nausikaa ga nosi v uhanu
Nausikaa ga tišči pod bradavico
Nausikaa ga trpi med nogami
Nausikaa
poležava v sebi
v jagodi*

Noč je, Nausikaa
Zdaj si lahko to
kar si bila
Zdaj si lahko jaz
ker si to že bila
ker si tega nisi želela

MILAN VINCETIĆ

MAGISTRATIN MAGISTRALA

[illegible][illegible][illegible]

SONET ZA TOMAŽA
(imam te ob postelji ob svetilki)

*Krašovec metka in šalamun tomaž
vajini otroci bodo krasna šala
iz malinovca
Če se bodo drli*

jih bo stric andraž nadrl
Bydoway bo prijadral alejandro
in bo popil malinovec Cankar
mu bo dol visel odzadaj

Imam te ob postelji ob svetilki
Zadnjič pride on in reče
fuck off tega šalamuna

*Zakaj Kaj jaz vem
Tako se danes dela
z bogovi ne*

TANJA PLEVNIK

JOŽA, JOŽEFINA

Vzklikro,
brizga
prsi mene se jedre;
v klan.
v glas,
pretegasvetloba.

ma, Jožefina!
Odprob tej zgodnji uri.
Naply žile rujnega vina!
Sam i petelina,
da nebi mrtvega sina.
Ja, Jožefina.

Na pcerkev, britof,
na pebo popotnikovi culi.
Gamprsi travo muli,
zavrnila spet v zadušni likof,
ko v nagne v tvoja nedra, Jožefina.
Odpob tej zgodnji uri,
Ja, Jožefina!«

ANDREJ ŽIGON

OSEBNI PODATKI

Rodil sem se nizko velban in živav, 9. I. istega leta, na oblačan dan, tako da se mi pravi posvetilo želo, ko sva s trebstuho babico uderila ob prvac in je mama strašno začutila v prvotnem narečju: »Po gasilce! Se dobro spominjam. Prišli sem se tagično žalostiv v prvem razredu, ker je imela Verica na rti ritgane hudopuker. Rano mado, mado sem prečelil dobro vzgojen, slabo oboben; vsako leto sem si zlomil roko ali zlasal sosedovo radečelasko. Po očetu sem podedoval sam boviški piv in smisel za dvije kumpiranje. Do 13. teptila na stavljavi se mi je sanjalo no i narodnih zavesti. »Ja, lubi Krasim, kdo bo na prudo plačale! Kadim, ce imam. Umreti mislim kasneje.

ANDREJ ŽIGON

Festivalski žuri rocka v opoziciji

V Ljubljani se nam obeta spet zanimiv glasbeni dogodek. 2. in 3. junija bo v predvorju Križank potekal drugi festival rocka v opoziciji pri nas, ki bo tokrat dopolnjen z nastopi gledaliških skupin. Kot za vse prejšnje nastope RIO skupin v Ljubljani, je tudi tokrat glavno breme organizacije prevzel ljubljanski ŠKUC.

Prvi dan festivala (sreda, 2. junija) bomo pričeli nastopom naslednjih skupin:

ANDREA CENTAZZO (ITALIJA)
BLACK SHEEP (NIZOZEMSKA, ANGLIJA)
LAIBACH (JUGOSLAVIJA)
NEKROPOLIS (ZAHODNA NEMČIJA)

V četrtek, 3. junija, bodo nastopili:
CIRKUS JANUS Z BLACK SHEEP (NIZOZEMSKA)
PRAVDA (JUGOSLAVIJA)
ART ZOYD (FRANCIJA)
BEGNAGRAD (JUGOSLAVIJA)

Še nekaj besed o tujih skupinah:

ANDREA CENTAZZO (ITALIJA)

Bobnar, katerega glasba je kombinacija svobodno improviziranega zvoka in elektronike. Igral je z mnogimi zanimivimi alternativnimi glasbeniki, kot so Henry Kaiser, Fred Frith in Davey Williams.

THE BLACK SHEEP (NIZOZEMSKA)

Črne ovce bodo v Ljubljani nastopile z dvema bivšima članoma skupine Henry Cow, bobnarjem Chrisom Cutlerjem in saksofonistom Geoffom Leighom. Njihova glasba je stilsko najbližje podobna zvoku skupin This Heat in Work, sami pa v ta kontekst vključujejo tudi dosti zabavnosti. Črne ovce bodo nastopile še s cirkusom JANUS, kar bo vsekakor dobrodošla poživitev.

NEKROPOLIS (ZRN)

Ena od skupin, katere zvok sega od faustovske odtrganosti do elektronskega mračnjstva. Spadajo med inovativnejše nemške skupine današnjega časa.

ART ZOYD (FRANCIJA)

Ta skupina je nastopila že na prvem festivalu, junija 1980. leta. Tokrat prihajajo v novi zasedbi z novo, svežo glasbo. So ena najboljših skupin evropske alternativne glasbe.

Poleg nastopov omenjenih zasedb bodo 4. in 5. junija sceno poživile gledališke skupine: F. V. 112/15, PRED RAZPADOM, GLEDALIŠČE ANE MONRO, POZORIŠTE KUGLA iz Zagreba in druge. Cena vstopnic bo deset jurjev za posamezne dneve in sedemnajst jurjev za oba dneva skupaj, dobile pa se bodo v ŠKUCU. 4. in 5. junija bo vstop brezplačen.

Če ob pitju dobrega pira radi prisluhnete tudi kvalitetni glasbi, pridite torej 2. in 3. junija v predvorje Križank. Marko V. Uršič

No future na francoski način

Tistim, ki spremljajo le dogajanja na angleški pop sceni, je težko dojeti, da so znotraj rock glasbe poleg novega vala tudi drugačne smeri glasbenega razvoja. Če spremljaš le angleško sceno, se ti namreč zdi, da se vse progresivne novosti in eksperimentiranje zgodi pod zastavo novega vala. V Angliji se glasbeni stil na nek način nanaša na filozofski nazor tega gibanja (novega vala). Njegovemu stilističnemu teritoriju lahko na grobo določimo meje: kot elektronski eksperiment na eni strani in razne oblike pop glasbe na drugi. Toda znotraj teh meja je celotno območje novega vala obsežnejše v izrazih in pestrejši v oblikah, ki jih vključuje v sebi, kakor pa katerakoli popularna glasba ali »val« v preteklosti. Tu se vidi, da novi val ni toliko stvar jasno definiranega glasbenega stila, kot pa je to socialno vedenje. Novi val je bil ustanovljen in je odvisen od življenjskega nazora svoje publike, bolj kot katerakoli preprosta glasbena ali prirojena formula. Tudi njegovo definicijo bi najlažje našli v tem nazoru. To, kar ta publika prispeva, je nepopravljiva zahteva po »novi kulturi«. Beseda »industrijski« in njen smisel to dovoljuje: namreč zmešnjavo in jezo (preoblikovano v lagodnost) odtujene in preganjene mestne mladine, dajeta ji eksistencialni prostor. Tehtno bi lahko rekli, da njihova splošna tendenca nadomeščanja organskega z mehaničnim dovoljuje in združuje oboje; njihovo socialno ideologijo in njihovo glasbeno udejstvovanje v medsebojno ekspresivno celoto.

Ko se je v Veliki Britaniji pojavil punk in novi val, se je znašel pod močnim pritiskom establiške kulture, in njegovi aktirji so videli, da je treba prekiniti vezi s preteklostjo in njeno kulturo. To je zagotovo dalo novemu valu njegovo silovitost in smisel za realnost, ki konstituirala njegovo veljavnost za svoje občinstvo. Prav tako pa ga je odrezalo od realizacije njegovih lastnih namenov in ciljev in od izvora človeškega znanja in izkušenj, ki so utelešene v kulturi kot celoti. Parcialen in razkosen novi val ter njegov življenjski nazor je dejansko lahek plen komercializacije in od tod izhaja njegova relativna kulturna sterilnost.

V Franciji so stvari vsekakor popolnoma drugačne kot v Angliji. V Franciji je prisoten močan čut za kontinuiteto, vrednosti tradicionalne kulture in »civiliziran« pristop do problemov sodobnega sveta. Na kratko, mladi se ne čutijo tako obupane, ogrožene in zapuščene kot v Angliji in se jim tudi ne muči tako hitro zbežati. To ne pomeni, da je kritičnost v Franciji manj ostra in da je njihovo zavedanje pritiska in krivice manj akutno. Toda sposobni so bolj hladnokrvnega in v prihodnost segajočega pogleda na to. Niso še tako zapleteni v problem, da bi ta postal del njih. Še vedno je prisotna distanca, oziroma preudarna vrzel, ki jim omogoča, da vidijo in se ukvarjajo s svojo kritiko na zavesten, analitičen način. Svoje dejavnosti niso zredcirali na refleksen in podzavesten odziv.

Zato je novi val v Franciji veliko bolj površinski feno-

men in moda, kot pa zadeva eksistence. Dejansko je njihov najbližji pristop k odtujenosti in mehaničnemu skozi formalno in elegantno šolo sintetizatorske glasbe. Nekaj francoskih punkerjev seveda oponaša angleški način, vendar le površinsko. V Franciji eksistira z rami ob rami poleg uvoženega novega vala in lastne elektronske scene še vedno cvetoče področje glavnega toka »progresivne« glasbe, ki je zraslo okoli Magne v poznih šestdesetih letih. To »šolo« opredelujeta zlasti dve karakteristiki: uporaba evropskih virov in stilov, zlasti glasbena leksika Bartoka, Stravinskega, Orffa itd.; druga komponenta pa je uporaba apokaliptičnega motiva in čustveno napeta predstavitev. Art Zoyd spada v to šolo, čeprav na noben način niso izpeljanka ali imitacija. Njihova zasedba je v skladu s prvo karakteristiko: violina, čelo, bas, trobenta, klavir, ne-jazzovski saksofon in kitara — brez bobnov. Kljub tej zasedbi Art Zoyd niso nekakšen elektrificirani komorni ansambel. Imajo drugačen pristop k svoji glasbi kot klasične komorne skupine, niti nimajo svojih električnih instrumentov za ojačane akustične instrumente. Do njih imajo jasen pristop in razumevanje. To kvaliteto je težko natančno izmeriti.

Elektrifikacija daje moč, dinamični in tonalni potencial, ki ga akustični instrumenti ne posedujejo. Tudi svojevrstno agresivnost in polnost bi pri akustiki zaman iskali. Električni instrumenti in njihove posebne kvalitete pripadajo generaciji, ki je rasla z rock glasbo. V tem kontekstu Art Zoyd uporabljajo harmonije in blagolasnost klasične glasbe. Pristop do ritma in repetitije je rockerski. Art Zoyd so sodobna in hkrati rock glasba. To je precizna moč, ki si jo lahko lastita dva svetova.

Generation sans futur (Generacija brez prihodnosti) je tretja plošča Art Zoyd. Za njo so posneli še novo verzijo svojega prvega albuma. Iz teh plošč je razvidno, da se še vedno razvijajo in napredujejo. S časom so še povečali nenavadno silo in moč, ki so jo imeli že prej. Odsotnost bobnov ne zmanjša njihovega napada, ampak ga še poudari, kajti njihova glasba je z učinkovanjem njim lastne nenavadne artikulacije zelo perkusijska. S časom so v svoji glasbi razvili tudi obsežnejšo, bolj lirčno in manj napeto komponento. Le ta pogloblja in zvišuje njihovo emotivno ekspresivnost in poudarja ostrino ter daje njihovem delu tisto perspektivo, ki je bila prej v veliki meri odsotna. Poslušanje Art Zoyd je stimulativno, odkrivajoče in razburljivo. Svoje instrumente raziskujejo znotraj edinstvene forme, ki so jo razvili z nežnostjo in inteligenco. Za vse »kulturne« elemente v njihovi glasbi, za njihovo čustveno moč in ekspresivnost, za vsak kosček lahko rečemo, da je tako napolnjen in vitalen kot najboljši novi val in hkrati veliko bolj uravnotežen. Art Zoyd poskušajo graditi kritično na starem, hkrati pa obdržati smisel za čas in prostor in jima ves čas slediti. V četrtek, 3. junija, bodo Art Zoyd nastopili v Ljubljani, v predvorju Križank v okviru festivala Rock v opoziciji.

PRIPREDIL ALEKS LENARD

Mladinska kultura kot
marginalni segment
interesnega polja
družbenih dejavnosti

Ljubljano — mesto heroj — označuje se ena prav posebnja značilnost, in ta postaja vse bolj pereč problem med mladimi in tistimi, ki se z mladinsko kulturo ukvarjamo. Kljub vsej herojski zgodovini, simbolom slovesnosti — Cankarjevimi domovi, Domom španskih borcev in toliko dvoranam, kolikor je v Ljubljani krajevnih skupnosti, celo mesto ne premore enega samega mladinskega centra ali kluba, kjer bi tudi tisti izrazito nekonformistični mladi (po izgledu) gotovo ne doživljali diskvalifikacij ali represivnih groženj, kot se rado dogaja po lokalih — edinih mestih za druženje in socializiranje mladine in vrstnikov. Če nekateri že prav diskriminatorški potez odklanjanja postrežbe ne omenjam, ostane dejstvo, da na nivoju mesta ostajajo lokali in poleti še parki ali kaj podobnega edina mesta, kjer mladi lahko komunicirajo, to pa je tudi vse. Nikjer pa ni možnosti realizacije drugačnih interesov, kot so tradicionalne interesne dejavnosti, ponujane s strani institucij in društev, ki imajo ali povsem zabavno-eskapistični karakter (plesna šola Kazina) ali pa tičijo v pojmovanju kulturnega izražanja še vedno tako globoko v nevprašljivi, tradicionalni in podedovani kulturi, da za dojemanje sodobnega urbanega izražanja kulturnih interesov nimajo nobenega smisla.

Prav vloga, ki je igra sodobna popularna glasba pri socializaciji, idejnem iskanju in iskanju lastne identitete, je pomembna na tak ali drugačen način; praksa pa kaže, da je prav glasba tisti vezni člen med mladimi, kjer se tudi jezikovne pregrade ne postavljajo kot nepremostljive. In zdaj znotraj glasbene produkcije opredelimo nujno razliko med glasbo, ki je uporabljena kot ozadje drugih aktivnosti, kot kulisa glasba (muzak), kot glasba, ki peripetira — v ideološkem smislu — obstoječe stanje odnosov, neskaljeni meščanski mir in zadovoljstvo, in med glasbo, ki pretendira na zvočno ali vsebinsko angažiran odnos do teh razmerij ter že s samo izraznostjo nosi v sebi vse možnosti nepasivnega konzumiranja, iztrežnitve kulisnega dogajanja in zahtev od publike aktivne odnosa. Ena je glasba pasivnega uživanja, drugo je glasba razbijanja te pasivnosti, prvo je rutinsko ponavljanje klisejev, drugo je originalnost in izizivalnost. In prav na tej točki moramo pogledati razmerja, v katerih se ena ali druga glasba ponuja mladini Ljubljane na tak ali drugačen način.

Z medijskega gledišča je vedno mnogo več kot zaslužen. Radio Student — ta igra vlogo prvega informatorja, ki predstavlja sodobno glasbeno produkcijo kritično in pojasno določenih kriterijih vrednotenja. Kakor hitro pogledamo druge medije, se izkaže za najbolj konzervativnega televizija s popolno ignoranco progresivnih videov našega rocka in nekakšnimi neprofesionalnimi in neizdelanimi kriteriji za tisti drobec programa, ki naj bi bil namenjen tovrstni glasbi. Tudi radio Ljubljana ne deluje mnogo bolje, saj je progresivni, neeskapistični glasbi namenjen relativno zanemarljiv del programa, ostali program pa je razdeljen na vse mogoče pristope in zvrsti, ki jih prav tako »odlikuje« pomanjkanje kriterijev in profesionalnega namesto amaterskega, ljubiteljskega odnosa — še vedno najbolj prevladujoče oblike vrednotenja rocka in popularne glasbe v stilu »kar mi je všeč, je dobro«. Drugi program res doživlja pomembnejše premike v pozitivnem smislu, vendar so za sedaj še obrobni in izgubljeni v obilici oddaj pravkar opisanega karakterja. Naj omenim le simptomatičen primer nek Stereoame v maju, kjer je bila zastopana le glasba novih romantikov oziroma futuristov, ki bi prav zaradi vsebinske in ideoloških konsekvenc zahtevala drugačno vrednotenje kot le naštevanje izvajalcev in naslovov skladb. To se ni zgodilo, ampak je bil ponujen paket, kjer naj se poslušalec odloča po istem kriteriju, kot je bila glasba izbrana: »Kar ti je všeč, je dobro!«

Od tiskanih medijev je Stop pristal na nezavidljivi populistični ravni, edini napredek v tej smeri je v zadnjem letu doživela Glasbena mladina; v ostalih medijih pa je obravnavanje popularne glasbe tako obrobno, da nima posebnega vpliva, če odštejemo štancanje slik in izjav bolj prijubljenih izvajalcev. Tudi Mladina in Tribuna na področju obravnavanja popularne glasbe zaostajata vednovno ne izkoriščata svojih zmoglosti. Tudi nivo pisanja je večkrat postavljen v eterični prostor avtorjevega okusa in »mišljenja o nečem«, kar ne more prispevati k pravemu vrednotenju popularne glasbe. Delni premiki v obravnavanju rock dogajanja je bil izveden tudi v Delu, to pa bi bilo zanekrat vse. Toda če se omejimo, na najbolj vplivne medije, ki se tudi ukvarjajo z mladinsko kulturo, pa čeprav iz glasbenega zornega kota (se večkrat kažejo kot stičišče mnogih drugih idej in interesov), ostane le še Radio Student. Vse ostalo pa je neproblemizirano (če seveda pod tem ne mislimo problematizacije na način Nedeljskega) in prepuščeno slučajnosti. Zavesten in zavzet ali vsaj prizadet odnos do mladinske kulture, popularne glasbe in subkulturnih pojavov je torej omejen na nekaj drobcev, ki se pojavljajo v dokaj širokem spektru v raznih medijih, toda pri samih medijih nimamo opraviti z zavestno in opredeljeno politiko in ponekod niti s stališči do mladinske kulture in (predvsem) do njenih glasbenih manifestacij — izvedemo seveda nezaupanje in previdnost, zavračanje in denunciranje. Medijsko je torej področje angažirane, progresivne glasbe primerno pokrito le z Radiom Student kot posledica jasne programske opredelitve in politike. Pomanjkanje tega je tudi vzrok drugačnega in neprimernega obravnavanja mladinske kulturne problematike v drugih medijih, ki takega odnosa oziroma politike nimalo.

Drugi pomemben vidik konzumiranja populame glasbe in preživljanja prostega časa so disco klubi. Čeprav so nekateri od njih v rokah mladinske organizacije, se niso izkazali za nič manj konzervativne od tistih, ki so

v rokah podjetnežev. Ti na lahek in nezahteven način služijo mastne denarce. V Ljubljani je edina alternativa takim klubom, ki jih ponavadi odlikujejo še mastne cene vstopnin, disko študentske kulturne organizacije FORUM, kjer se je tradicija najmanj šminkerskega disko obdržala in zajema danes – ponekod sicer vprašljiv, vendar zato nič manj pomemben – širok razpon glasbe in tako tudi publike, ki vanj redno zahaja. Ostale disko-teke predvajajo zakulisno glasbo – disco in podobno – ali pa gojijo šibko steblo lastne nostalgije, ko so preživljali mlada leta ob glasbi, ki se ji še vedno ne morejo odreči. Nedvomno je takšno povsem profitarsko delovanje disko klubov in pomanjkanje družbene in profesionalne politike na tem področju osnovni razlog, da nekateri povsem neusposobljeni posamezniki odločajo o tem, kakšno glasbo naj publika, ki na ta mesta zahaja, konzumira, obenem pa povečajo svoje dohodek. Če s tem primerjamo resnično bedno stanje disko Forum, njegovo zvitovanje in po drugi plati pomen za mladinsko kulturo, je več kot očitno, da se s mnogim v tem mestu enostavno JEBE, kaj se dogaja z mladinsko kulturo. Problematizirajo se ravno njeni najbolj angažirani in osveščeni deli (punk), medtem ko tisti z več denarja in časa in v kategoriji malo bolj odraslih mladih in šminkarjev ostajajo zaviti v pozno lastne petičnosti in dragih disko klubov, obenem lovič sproščanja lastnega libida.

Če Forum deluje v nemogočih pogojih in če deluje v Ljubljani veliko discov, nekaterih privatne opreme s tisto v Forumu (da gremo na materialno plat) sploh ne moremo primerjati, se moramo vprašati, kako je naša družba lahko tako obrobno zastavila vprašanje preživljanja prostega časa na način, adekvaten sodobnemu urbanemu dožemanju in izražanju kulturnih interesov. Tu je dovolj mesta tudi za take pojave, ki po vseh analizah ne morejo skriti svoje ideološke nesprejemljivosti (omejimo se le na disco glasbo, ki so jo vsi popularizirali in še vedno ostaja dominantna mehaniziranost discov). Pristanemo lahko le v skeptični ugotovitvi, da se za denar pri nas vse naredi, dokler ni pri takem početju priložnost neposredno poseganje v naš sistem družbene vrednote, samoupravljanja in politike, toda tudi glasba, ki ima pasivizirajoči učinek na publiko, ni nič manj nevarna, razen seveda, če pri nas ne gre za neprestano revolucioniranje družbenih odnosov, njihovo spreminjanje in vedno znova času primerno koncipiranje le-teh. In če pri tem izpostavimo, da so bila mnoga besedila prepoznana kot »vprašljiva« in »neprimerna«, se moramo vprašati, ali imamo opraviti s strahom pred kritičnim in angažiranim izražanjem doživljanja družbene problematike in družbenih nepravilnosti ali pa za drugačno koncipiranje angažiranja in praktičnega revolucionariziranja obstoječih družbenih razmerij. To lahko po drugi plati pokaže vse upiranje določenih elementov naše družbe, ki jim je veliko bolj prav, če ostanejo stvari take kot so, in tisti, ki nimajo denarja za drage diskoteke (končno jih niti ne zanimajo), ga še naprej ne bodo imeli, tisti, ki v nemogočih pogojih resnično razvijajo kvalitativno drugačno vrednotenje popularne glasbe, pa naj ga še naprej. Tako Radio Študent, kot Forum in SKUC delajo v nemogočih materialnih pogojih, kjer nagrajevanje po delu ne more biti in ga nadomešča le še entuziazem po sameznikov, kar seveda pomeni tudi manj strokovno in kontinuirano delovanje in apriorno onemogočanje profesionalizacije v smislu preseganja stihije in ljubiteljske programske politike. Seveda je tudi tu nekaj izjem, ki pa splošnega stanja ne morejo popraviti. Še najbolj značilna problematika se pokaže v zvezi z organizacijo koncertov, ki jih prireja SKUC, kjer so pogoji za pridobitev prostorov in sama izvedba možni le po kravem trudu in iskanju. Da so koncerti spet pomemben aspekt materializiranja mladianske kulture, ni potrebno posebej poudarjati. In če je SKUC tukaj že ogromno naredil v smislu programske selektivnosti in politike, pa prav materialni pogoji delovanja venomer znova ogrožajo to dejavnost in grozijo z ukinitvijo še te občasne res kvalitativno izbrane koncertne dejavnosti. Tu pa spet trčimo na koncerte, ki jih v Ljubljani organizirajo delovne organizacije, seveda prav tako stihijno in s pomanjkanjem poznavanja in ekonomske realnosti razmerij v popularni glasbi. Takih primerov je bilo več — ali odpadli koncerti ali fiasko. Zato je koncertno delovanje v svojih pozitivnih dosežkih spet omejeno na marginalije Škucovih zmoglosti in tako je mladina Ljubljane, ki bi hotela v svojem konzumiranju glasbe najti še kaj več kot sredstvo preživljanja prostega časa, kaj več kot le zabavo, kaj več kot le beg iz resničnosti v iluzorični svet blišča, odrinjena na rob, prepuščena životarjenju in organizacijam, ki prav tako životarijo. Tako je zaprta v začarani krog ljubljanske inerti in ignorantskega odnosa do vsega, kar ni v polju prave kulture.

Bil bi že skrajni čas, da to mesto heroj stori še kako potezo, ki bi bila lahko za pomemben del njene mladine in bodočih meščanov (ne kot mentalnih pripadnikov meščanstva) sicer malce manj herojska, zato pa življenjskega pomena za izražanje interesnih področij mladih, ki pluralizmu navkljub še vedno ne najdejo možnosti lastnega kulturnega izražanja v okostenelih razmerjih dominatne »prave« kulture z njeno elitistično komponento vred. Za manj stihijno, bolj strokovno in bolj kontinuirano delovanje na pomembnem področju interesnih dejavnosti mladih pa tudi organizacije, ki entuziasmično zagotavljajo vsaj minimum mladinske kulture, ne morejo napredovati brez družbene pomoči. Nerazumljiva ignoranca s te strani zahteva, da postavimo vprašanje: ALI SE DRUŽBENIM DEJAVNIKOM LJUBLJANE RES JEBE, KAJ LAHKO NUDI SVOJI MLADINI????? Vse kaže, da se jim, obenem pa upam, da se motim.

Evrazi vse koncepte 11. šole smo želi predstaviti širši ljubljanski javnosti, tisti del kulturno ustrelnih udeležencev, ki je v širšem kulturnem prostoru vse »okoli« potisnjen na obrobje dogajanja v tako imenovano mladostno sub kulturo. Je-ta (depriviligiranost ne manifestira tako v prostornikah kot vsebinskih analizu. Zato je organizator koncipiral prireditve tako, da bi vsi sodelujoči (okoli 50 skupin, ki so večinsko nesamirne) predšli v sam center Ljubljane na Trg revolucije. Organizator je omogočil in tehnično organizacijsko izvedel vse potrebne priprave za hladen potek prireditve na Trgu revolucije. Pesti-valni dvorani in kulturna doma Ivanka Gregarja, Irskega doma-janja je bilo predvideno na Trgu revolucije. V zvezi dne, 19.5.12 št. 441-00/74-VP smo seznajali šestni sekretariat za notranje zadeve (s prehodnim dovoljenjem Komunalne skupnosti Ljubljani-Center) za dovoljenje za izvajanje programa na Trgu revolucije in in v Festivalni dvorani ter za dovoljenje za uporabo glasilni in zvočnih naprav. Do 26. 5. nismo prejeli pismene odločbe niti o prepovedi prireditve niti dovoljenja za javno prireditve, temveč smo na dan, ko naj bi se prireditev začela (trži ure preteklo) kon-

dobili od Meštarske sekretarijata zahtevne zadatke dovoljenje za javno prireditev na parkirnem prostoru Komunalnega podjetja Ljubljana (KOPD parkirišče) pri kopalnici žirovki. Organizator zahteva od Meštarske sekretarijata za notranje zadeve pisмено obznanilo za presmetitev prireditve iz črta revolucije na parkirišču pri kopalnici žirovki. Hkrati organizacijski odbor prireditve in članove ocenjenosti pojmov, ki so uvedeni v obloboh prireditve ne more izpeljati. Organizator zahteva od Meštarske sekretarijata za notranje zadeve pisμένο obznanilo, kako in kdaj je Meštni sekretariat za notranje zadeve prepovedal izvajanje naslednjih skladov nll. holi pod svetom

- skladba V KOTU JEZA (skupina Baldoči)
- skladba LERO JE V HABI DOMOVITI ILVI HIAU (skupina Šumš)
- skladba OKREKVEN TRUJNO (skupina orkester Titano)
- pesem NUDAM (poetika Euađa Babčiča)
- skladba VELIKI LJUBEZ (arbor Lokot Andrej)
- vse skladbe skupina OKROJ DOOLINIZMA

Organizacijski odbor svojo odločitev, da prireditve ne bo izpeljal, utemeljuje s naslednjimi argumenti:

1. Tehnično organizacijskih težav, ki bi se pojavile ob prireditvi prireditve
2. Finančnih obremenitev, ki bi nastale s prostovoljstvo in konceptualno vsebinskih sprememb, ki bi nastopile.

Poudarjamo, da je celotni koncept 11. šola ... v vsebinskem in akcijskem pogledu razbit. Predvideno dogajanje je bilo predstavljeno v okviru, ki naj bi zagotavljal vsem udeležencem predstavitev njihove dejavnosti širši ljubljanski javnosti. Organizacijski odbor ne more pristati na spreminjenje locenja dejavnosti v "centriranje" pred omenjenimi tekstovi. Ob neizdelanih programskih, akcijskih in političnih izhodiščih Zveze socialistično-mladine naše mladine na področju kulturno-umetniškega dejavnostna mladit, ki naj bi bila 11. šola ... impulsa za izpolnitev preizkušnje, ki namenjajo v delovanje in vključevanje dela populacije mladit v občutno do Zveze socialistične mladine na področju kulturne politike oploh. Problem, ki izhaja iz te nedodelanosti so manifestirani v vseh ravneh delovanja ustanjevanja in udeleževanja mladit. V ljubljani so pogosto kulturno-umetniškega ustanjevanja mladit problematizirajo predvsem kot protipričje. Kljub obliki adekvatnih prostorov v katerih bi lahko mladit kontinuirano delovali in ustanjevali in hkrati prezentirali svojo dejavnost, ostajajo v "kletih" in "pod mostom". Zarje je 11. šola pod mostom ostala pripravevanja vseh sodelujočih mladit ustanjevanje in delovanje. UN 2003 v sklopi, ki naj bi rezultirala v končno rešitev prostorskih problemov. Ne gre samo za zahtevo o novo nastale ali novo pridobljenem prostoru, temveč za izrabo in dostop v vse prostorske kapacitete mesta ljubljane ob ugodnejših pogojih ob delovanju mladit.

[illegible][illegible]

Ob vseh organizacijskih naporih in pripravah smelnih utvarjalcev na področju vprašanja, ki nosi v sebi žirne družbene in politične implikacije ob neresolucijski ličile... Teden kulture ukladu je bil de facto "zagotavljanje ugodnih pogojev za to, da bo živarel mladih lahkoo zagotavljalo svoje kulturne potrebe in interese v kulturno-umetniških društvih...." /7. točka kulturnega plana na 22. zasedbi /76. je bil hkrati dejanski pripevek k razvoju ljudskih kulturnih dejavnosti.

Organizator vidi, da je odgovor Narodivo laguna žilke družbeno zani-
muposti, oziroma vseh čistih socialističnih subjektivnih sil, ki
pri prizadevanju na pluralism kulturno umetniškega ustvarjanja
na močilo mladih ljudi, ki jih Evropa socialistične naravne
ali bala spomnba veljašči in veljavati v svoje tolo-ka in me-
ob li-čoli pod montom pokazali veliko ustvarjalosti in pripravlje-
nosti sodelovati tako na prireditvi sami kot v akciji s mentorje.

Tako se vni izvajajo 11.ROLE, ki jih diferenciramo programsko in v idejni inholdni svojo utvarjanje, konstruktivno sodelo-
vati s organizatorjem v zastavi projekta v BOLA se pristofo
in stjebo. On nerealizirajo 11.ROLE .. se organizator zaveda
odgovornosti pred vsaki modelujoči in bo hseti s nji nadeja-
vni akcijo sa pridobitev prostorov. Ker prireditve odpade, prela-
gane, da se vsa urestva, ki se bila namenjena sa izpelj vo 11.
ROLE, vložijo v sklad 11.ROLE pod svetovno, ki naj bi abral
predstava za adaptacijo obstoječih prostorov s multifunkcionalni
konceptom. UK ZSEI torej predlaga UREDAVNIKI SKLADA 11.ROLE 200
načrtov ne mestnih navedu.

[illegible]

Naši obvestni o navedenih obliki zapore patrilščic v dnevnem časopisu je neoporekljivo, kajti kopija listnega selstrastnika je datirana 26.5.1952 in vročen tri ure pred načrtom predvidene prireditve na Trgu revolucije.

Organizator nam ne sprotouj dolžnosti o zagotovitvi nemotenega prometa, kar bi moralo biti patrilščic (in avtor o patrilščic) zaprtu.

V obliki listnega selstrastnika se poravnava z dneva 1951/10-27/1952/10-27/1953/10-27/1954/10-27/1955/10-27/1956/10-27/1957/10-27/1958/10-27/1959/10-27/1960/10-27/1961/10-27/1962/10-27/1963/10-27/1964/10-27/1965/10-27/1966/10-27/1967/10-27/1968/10-27/1969/10-27/1970/10-27/1971/10-27/1972/10-27/1973/10-27/1974/10-27/1975/10-27/1976/10-27/1977/10-27/1978/10-27/1979/10-27/1980/10-27/1981/10-27/1982/10-27/1983/10-27/1984/10-27/1985/10-27/1986/10-27/1987/10-27/1988/10-27/1989/10-27/1990/10-27/1991/10-27/1992/10-27/1993/10-27/1994/10-27/1995/10-27/1996/10-27/1997/10-27/1998/10-27/1999/10-27/2000/10-27/2001/10-27/2002/10-27/2003/10-27/2004/10-27/2005/10-27/2006/10-27/2007/10-27/2008/10-27/2009/10-27/2010/10-27/2011/10-27/2012/10-27/2013/10-27/2014/10-27/2015/10-27/2016/10-27/2017/10-27/2018/10-27/2019/10-27/2020/10-27/2021/10-27/2022/10-27/2023/10-27/2024/10-27/2025/10-27/2026/10-27/2027/10-27/2028/10-27/2029/10-27/2030/10-27/2031/10-27/2032/10-27/2033/10-27/2034/10-27/2035/10-27/2036/10-27/2037/10-27/2038/10-27/2039/10-27/2040/10-27/2041/10-27/2042/10-27/2043/10-27/2044/10-27/2045/10-27/2046/10-27/2047/10-27/2048/10-27/2049/10-27/2050/10-27/2051/10-27/2052/10-27/2053/10-27/2054/10-27/2055/10-27/2056/10-27/2057/10-27/2058/10-27/2059/10-27/2060/10-27/2061/10-27/2062/10-27/2063/10-27/2064/10-27/2065/10-27/2066/10-27/2067/10-27/2068/10-27/2069/10-27/2070/10-27/2071/10-27/2072/10-27/2073/10-27/2074/10-27/2075/10-27/2076/10-27/2077/10-27/2078/10-27/2079/10-27/2080/10-27/2081/10-27/2082/10-27/2083/10-27/2084/10-27/2085/10-27/2086/10-27/2087/10-27/2088/10-27/2089/10-27/2090/10-27/2091/10-27/2092/10-27/2093/10-27/2094/10-27/2095/10-27/2096/10-27/2097/10-27/2098/10-27/2099/10-27/2100/10-27/2101/10-27/2102/10-27/2103/10-27/2104/10-27/2105/10-27/2106/10-27/2107/10-27/2108/10-27/2109/10-27/2110/10-27/2111/10-27/2112/10-27/2113/10-27/2114/10-27/2115/10-27/2116/10-27/2117/10-27/2118/10-27/2119/10-27/2120/10-27/2121/10-27/2122/10-27/2123/10-27/2124/10-27/2125/10-27/2126/10-27/2127/10-27/2128/10-27/2129/10-27/2130/10-27/2131/10-27/2132/10-27/2133/10-27/2134/10-27/2135/10-27/2136/10-27/2137/10-27/2138/10-27/2139/10-27/2140/10-27/2141/10-27/2142/10-27/2143/10-27/2144/10-27/2145/10-27/2146/10-27/2147/10-27/2148/10-27/2149/10-27/2150/10-27/2151/10-27/2152/10-27/2153/10-27/2154/10-27/2155/10-27/2156/10-27/2157/10-27/2158/10-27/2159/10-27/2160/10-27/2161/10-27/2162/10-27/2163/10-27/2164/10-27/2165/10-27/2166/10-27/2167/10-27/2168/10-27/2169/10-27/2170/10-27/2171/10-27/2172/10-27/2173/10-27/2174/10-27/2175/10-27/2176/10-27/2177/10-27/2178/10-27/2179/10-27/2180/10-27/2181/10-27/2182/10-27/2183/10-27/2184/10-27/2185/10-27/2186/10-27/2187/10-27/2188/10-27/2189/10-27/2190/10-27/2191/10-27/2192/10-27/2193/10-27/2194/10-27/2195/10-27/2196/10-27/2197/10-27/2198/10-27/2199/10-27/2200/10-27/2201/10-27/2202/10-27/2203/10-27/2204/10-27/2205/10-27/2206/10-27/2207/10-27/2208/10-27/2209/10-27/2210/10-27/2211/10-27/2212/10-27/2213/10-27/2214/10-27/2215/10-27/2216/10-27/2217/10-27/2218/10-27/2219/10-27/2220/10-27/2221/10-27/2222/10-27/2223/10-27/2224/10-27/2225/10-27/2226/10-27/2227/10-27/2228/10-27/2229/10-27/2230/10-27/2231/10-27/2232/10-27/2233/10-27/2234/10-27/2235/10-27/2236/10-27/2237/10-27/2238/10-27/2239/10-27/2240/10-27/2241/10-27/2242/10-27/2243/10-27/2244/10-27/2245/10-27/2246/10-27/2247/10-27/2248/10-27/2249/10-27/2250/10-27/2251/10-27/2252/10-27/2253/10-27/2254/10-27/2255/10-27/2256/10-27/2257/10-27/2258/10-27/2259/10-27/2260/10-27/2261/10-27/2262/10-27/2263/10-27/2264/10-27/2265/10-27/2266/10-27/2267/10-27/2268/10-27/2269/10-27/2270/10-27/2271/10-27/2272/10-27/2273/10-27/2274/10-27/2275/10-27/2276/10-27/2277/10-27/2278/10-27/2279/10-27/2280/10-27/2281/10-27/2282/10-27/2283/10-27/2284/10-27/2285/10-27/2286/10-27/2287/10-27/2288/10-27/2289/10-27/2290/10-27/2291/10-27/2292/10-27/2293/10-27/2294/10-27/2295/10-27/2296/10-27/2297/10-27/2298/10-27/2299/10-27/2300/10-27/2301/10-27/2302/10-27/2303/10-27/2304/10-27/2305/10-27/2306/10-27/2307/10-27/2308/10-27/2309/

V ološbi Meznoga sekretariata za nohranje sadrže št. 10/71-273-415 za uporebo (službi) in svetočni naprav, je določeno, da morajo biti le-te obrnjene proti gozdu. Tehnična isredba postavitev je za ornitofotograf namreč nelična.

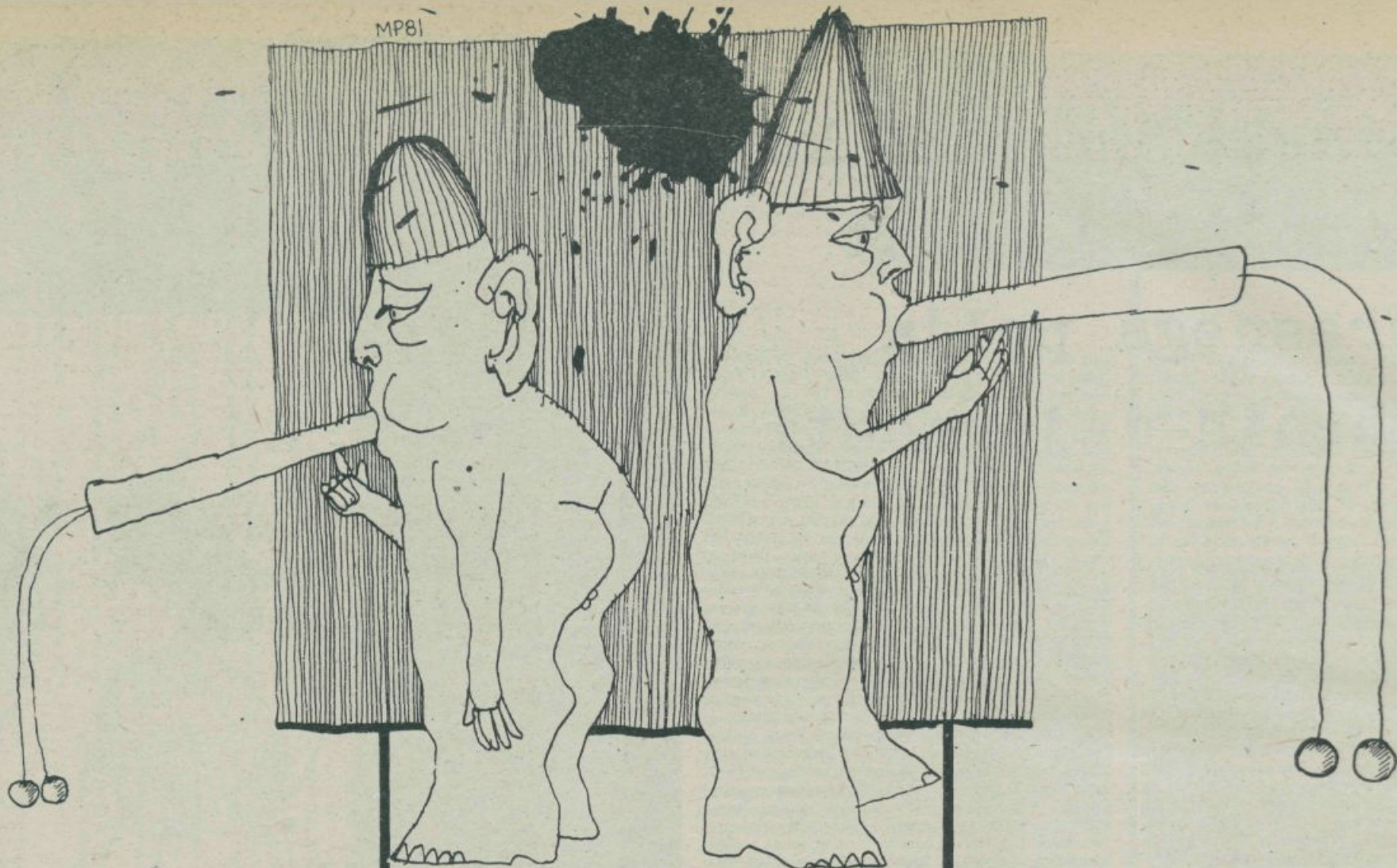
Organizator ni sposoben kriti dodatnih stroškov, ki bi nastali o
prestavitvi jo prireditve ll. šola ...

10

Predsedstvo UK ZRS
 Organizacijski odbor
 Nastanoci
 Republika Srb. 27.5.1962
 Republika Srb. 27.5.1962

140674 no. no. 27.5.1972

DEMOPAKT

komunizam, šta je to
onanizam, šta je to

neki kažu, da je lopata
neki kažu, da je cokla

neki kažu ništ ne vredi
neki kažu sve mi znači

komunizam šta je to
onanizam, šta je to

neki kažu oči u dupe
neki kažu PAZI RUPE

komunizam ,šta je to
onanizam šta je to

Majko, kad čemo doći u komunizam?
ŠUTI I PLIVAJ DALJE !

:::::

Oh Stalin.

Življena vojna neljub spomin

Bil močan si kot bik

za celo KOMINTERNO

modni krik

Sicer bil si dober človek,

le da močna je oblast

pomenla ti je čast

Bil si matere tlačana sin

zato si nam v vin nasul pelin

Tako da še dvajset let po

tvoji smrti,

mnoči vešči tvoje so obrti

Bil močan si hik

za celo KOMINTERNO

modni krik

Ti pokazal si jim spet,

kako zasrat cel svet

Ker še dvajset let po tvoji smrti

mnoči vešči tvoje so obrti

Ker še dvajset let po tvoji smrti

mnoči vešči tvoje so obrti

OTROCI SOCIALIZMA

Zamenite mi glavo,
zamenite mi oči,
da bom lahko ,
pozitiven kot ste vi .

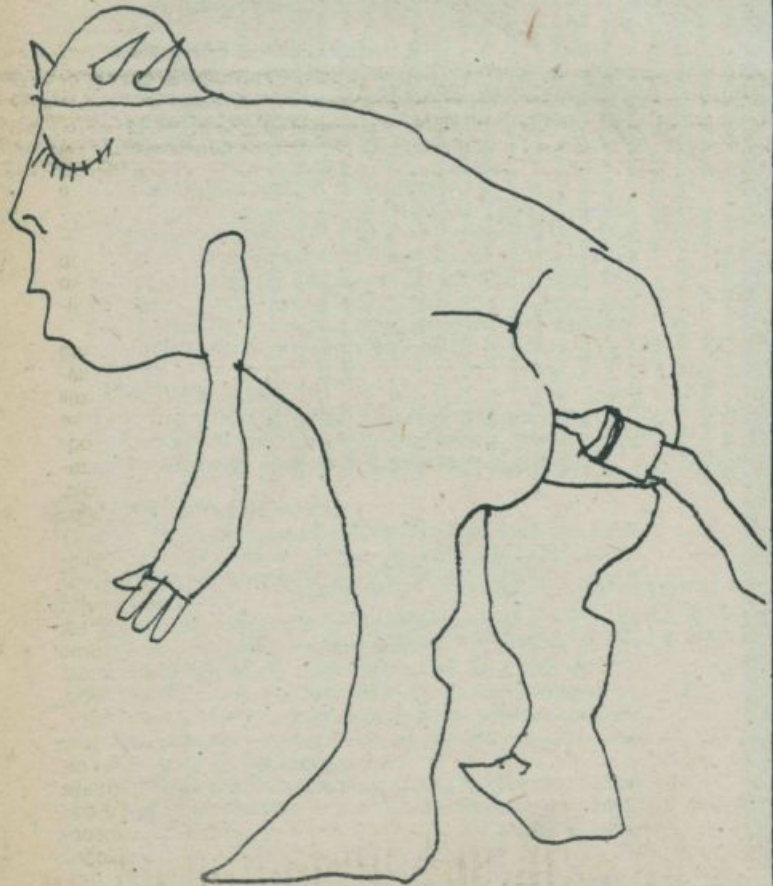
Zamenite mi glavo ,
zamenite mi oči,
tudi jaz bi rad ,
spati cele noči.

Zamenite mi glavo,
zamenite mi oči,
nočem več čakati,
da boste pršli.

Tovariši mladinci, tovarišice mladice,

z popolno socializem in burnim odobravljenjem je bil sprejet predlog centralnega
organa sveta delavstva razreda na oblasti, da naj tudi d'PRAVDA in z njo vsa
napredna svetovna socialistična mladina da svoj prispevek k temu po-
srednemu pravniku vse mladine socialistične in samoupravne jugoslavije. Kot je
rekel že tovariš lenin, je poslavna naloga mladine ta, da bo prevzela na svoje
ramene vse breme pospeševanja socialističnega razvoja. Mladina je dalje temeljni
kamen socialističnega srednjeročnega in dolgoročnega razvoja, mladina je delav-
niški na mladinskih delovnih akcijah, poseben hranik naše družbene ureditve.
Mladina je tudi samoniklo naklonjena vsemu novemu, svetlemu, mlademu, soncu. Taki
je povsem pravilno, da mladina pravniku svoji pravniki v mesecu maju, za katerega je splošno znano
splošno znano, da je najbolj svetel mesec v letu.

D'PRAVDA se zaradi tehta politično-socialne in gospodarske situacije doma in v
svetu te osrednje prireditve napredne mladine 'al ni mogla udeležiti. Ne pa bi
vendarle dala svoj prispevek k mesecu mladosti, se je odločila poslati svoje as-
sistentke-delegate. V tem smislu in v horbi za znano idejo socializma širom sveta, jo bo kar najbolj pra-
vno kar najbolj pravilno zastopal mladi kvintet delovne skupnosti skupnih služb
TURO mladostnikov, za katerega je znano, da s svojimi globokimi in naprednimi znanostmi
znanostjem širi idejo komunizma, se posebej med mladino širijo po svetu.
Naj živi napredna socialistična svetovna mladina! Naj živi srečna, ušča se, udar-
niška jugoslovanska mladina! Naj živi srečna, revolucionarna d'PRAVDA!!!

OTROCI SOCIALIZMA

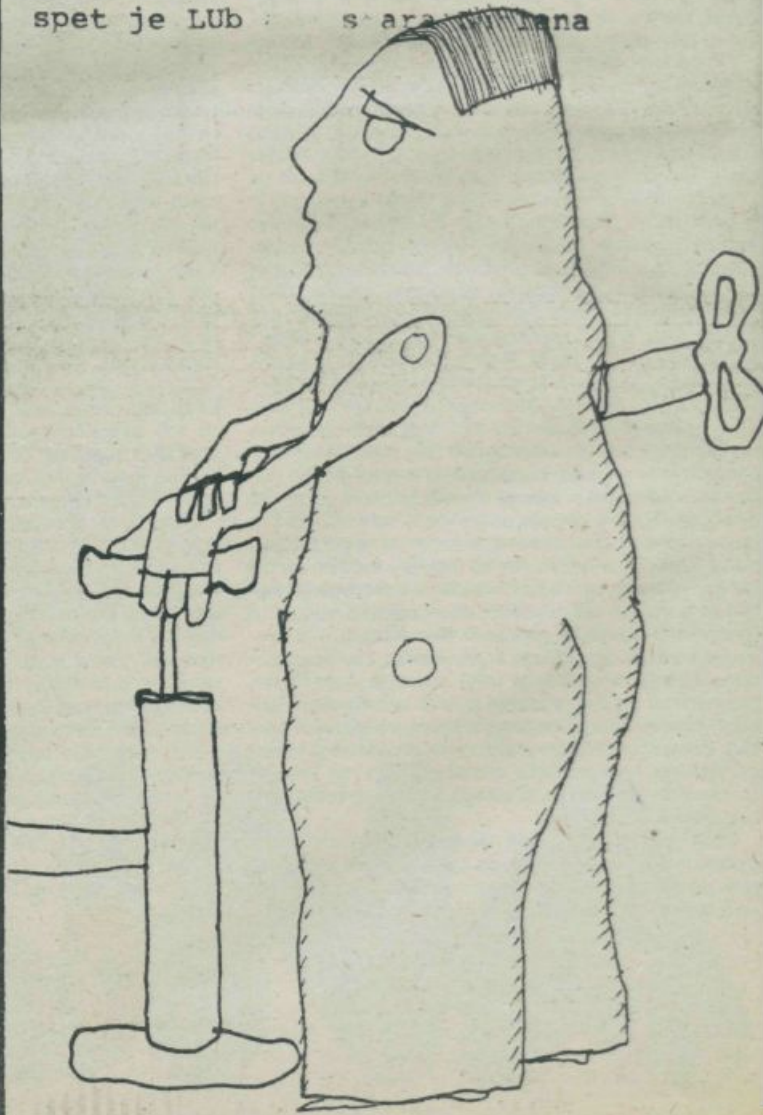
Zjutri so pome prišli,
niso bli preveč prijazni,
blo me je strah.

Popoldne so spet pršli
in k sm biu zvečer doma sm vidu,
da nobene stvari ne morem narest,
da je svobode tolk kolkr ti jo dajo on

Zde j je Lublana stara Lublana,
noben več ne piše po stenah,
spet je Lublana dolgočasna Lublana.

Večkrat se mi sanjajo čudne stvari,
vedno me preganjajo in k se zbudm..
kadarkol bojo hotli bojo sanje resnica.

Zdej je Lublana stara Lublana,
noben več ne piše po stenah,
spet je LUB : stara Lublana

Akademik prof. dr. Pavle Savić nedvomno spada v skupino naših najvidnejših znanstvenikov. Pa ne samo zato, ker je skupaj z Ireno Joliot-Curie neposredno prispeval k odkritju razcepa urana (fisijske), kar je utrla človeštvu pot v jedrsko dobo, oziroma je njuno delo korenito spremenilo dotedanje raziskovalne smeri, temveč tudi zato, ker se nikoli ni zapiral v slonokoščeni stolp znanosti. Vselej je živo spremljal dogajanja v naši družbi in vselej, kadar je to bilo potrebno, iznesel jasna in odkrita stališča, ki niso bila posladkana in uvita v politične pecilne skorje, ki bi jih naredile lepša in bolj užitna. Ne glede na trenutne politične razmere je izražal svoja mnenja jasno in odkrito. Pogosto je govoril o zmotah v naši znanosti (katerih račune danes drago plačujemo), o zmotah in napakah v našem šolstvu od osnovne šole do univerze. Zavzemal se je za drugačno akademijo...

Prof. dr. Pavle Savić je fizikalni kemik in je do leta 1981 bil predsednik Srbske akademije znanosti in umetnosti. Rodil se je leta 1909 v Solunu. Osnovno šolo je končal v Beogradu in gimnazijo v Požarevcu. Diplomiral je na Filozofski fakulteti v Beogradu leta 1932. Do leta 1934 je bil asistent za fizikalno kemijo. Od leta 1935 do decembra 1939 je sodeloval z Ireno Joliot-Curie na inštitutu za radij v Parizu. Njune skupne raziskave so neposredno omogočile odkritje jedrske cepitve uranovega atomskega jedra (fisijske). Z lastno metodo je odkril prvi plinasti radioaktivni element izotop ksenona. Z Halbanom in Kowarskim je določil parametre cepitve urana, ki jih je Fermi uporabil pri konstrukciji prvega jedrskega reaktorja v Chicagu leta 1943. Odkril je dva originalna načina pridobivanja temperature v bližini absolutne ničle, medtem ko sta s Šajnlikovim odkrila pojav nastajanja megle v tekočem heliju. S sodelavko Božico Božić je izpopolnil posebno metodo za pridobivanje radioaktivnega arzena brez uporabe nosilca, že leta 1951 je s sodelavcem Ivanom Draganićem prvi na svetu uvedel in izpopolnil metodo fluorometrijskega določanja urana, s Slobodanom Ribnikarjem pa je odkril način za katalitično pridobivanje težke vode.

Ves ta čas je bil profesor fizikalne kemije na univerzi v Beogradu. Organiziral in vodil je inštitut za raziskovanje strukture materije »Boris Kirdrič« v Vinči.

Potem je moral 1960. leta, kar je trdno vztrajal na stališču, da je treba dati prednost fundamentalnim znanostim, pustiti vse poele, vse zadovoljivo; tako se je umaknil vase.

Od leta 1960 naprej je objavil svojo izjemno teorijo o viru rotacije nebesnih teles in vzročnosti med magnetnim poljem in razložitvijo planetov. Skupaj z akademikom Radivojem Kašaninom je v letih 1961 do 1969 razvil teorijo o obnašanju materije pod visokim pritiskom. To je originalna in nova teorija o obnašanju sistema delcev pri splošnih pogojih gravitacije, visokih temperaturah in pritiskih.

Na osnovi teorije Savić-Kašanin je objavil 1969. leta teoretična predvidevanja o sestavi Lune. Tako je »Luna II« potrdila Savićevo hipotezo, da Luna nima magnetnega polja, rotacije, kar je bilo znano že od prej, in da ni razlojeno telo.

Publiciral je številna znanstvena dela in obvestila. Je redni član Srbske akademije znanosti in umetnosti. Od leta 1971 do 1981 je bil tudi njen predsednik. Je tudi član vseh jugoslovenskih in več tujih akademij znanosti. Sodeloval je v NOB od 1941. leta in je bil predsednik izvršilnega odbora AVNOJ. Za svoje znanstveno delo je prejel številna odlikovanja in priznanja. Leta januarja je prof. Pavle Savić od akademije znanosti ZSSR prejel visoko priznanje. Predljud akademije mu je za pomembne dosežke na področju fizike in kemije v preteklem letu podelil zlato medaljo Lomonosova. S tem so mu izrekli priznanje za najpomembnejša odkritja v njegovem dolgoletnem plodnem delu.

Na skupščini Srbske akademije znanosti in umetnosti 28. maja 1981. leta je prof. Pavle Savić odstopil s položaja predsednika akademije pred zaključkom mandatnega obdobja. Pri tem je svoj odstop pojasnil v svoji odstopni besedi. V njej je znova jasno podal razloge za svoje ravnanje.

»Razvoj fundamentalnih znanosti je osnovni pogoj ne samo nadaljnjega razvoja civilizacije, temveč tudi obstoja... Tisti, ki ne razvijajo fundamentalne znanosti, temveč živijo izključno od tuje pameti, padajo vse globlje v kolonialno odvisnost, če se tega zavedajo ali ne.«

Tudi s tem odstopom je prof. Pavle Savić potrdil, da je vselej ostajal zvest tistim stališčem, ki jih je zagovarjal.

Priredil: VID GREGORAČ

LITERATURA

— V. Gregorač, 1981, Intervju z akademikom prof. dr. Pavlom Savićem, predsednikom Srbske akademije znanosti in umetnosti. Tribuna, št. 11/12, letnikXXX, str. 6—7, Ljubljana.

— P. Savić, 1978, Od atoma do nebeskih tela — Poreklo rotacije nebeskih tela. Radnički univerzitet »Radiovoj Čirpanov«, Novi Sad.

— P. Savić, 1978, Nauka i društvo — izbrani radovi, prilogi životopisu. Srpska književna zadruga, Beograd.

— M. Stefanović, 1980, Podpis: TITO. »Bila sva Titova šifrant« — Pripoved Branke in Pavla Savića, Globus, Zagreb.

Pavle Savić

Moji spomini na delo v Parizu

V Pariz sem prišel kot štipendist francoske vlade proti koncu leta 1935. Dobil sem polletno štipendijo. Francoska vlada je želela povečati število štipendistov, da bi prestregla protihitlerjevske usmeritve znanja politike Stojadinovičeve vlade v Jugoslaviji. Kakor hitro sem se namestil, sem s priporočilom svojega profesorja Dragoljuba Jovanovića, ki je bil sodelavec Marie Curie v istem inštitutu, odšel v Inštitut za radij.

Imel sem priporočilo profesorja Jovanovića in separat članka, ki sva ga objavila v »Comptes rendus« francoske akademije še v času, ko sem bil študent. Sprejel me je direktor A. Debiere in me napotil k tajnici, ki mi je določila mesto v knjižnici inštituta. In tako sem bil sprejet.

Halban in Preiswerk sta v tem času dokončevala delo z Ireno Curie: izolacijo umetnih elementov, nastalih v toriju pri obsevanju z nevtroni. V knjižnico, v kateri sem bival od jutra do večera, so prihajali sodelavci inštituta in razpravljali o svojem delu. Najpogostejše z Rosenblumom in Haissinskim. Prvi je znan kot odkritelj fine strukture jedra, drugi pa kot fizikalni kemik in izkušen radiokemik široke strokovne kulture. Oba pa sta bila zelo prijetna in neposredna.

S svojim pomanjkljivim znanjem francoščine nisem bil zaželen sogovornik, ker pa sem po naravi zadržan, me niso niti opazili. Četudi sem v Francijo prišel kot asistent beograjske univerze, na kateri sem diplomiral na oddelku za fizikalno kemijo, nisem še ničesar slišal o umetnih radioaktivnosti, ki sta jo Irena in Frédéric Joliot odkrila leta 1934, pa tudi ne o nevtronu, odkritem leta 1932 (F. Joliot in Chadwick). Odkriti so bili še pozitron leta 1932 (Anderson in dr.), pretvorba žarkov gama v par elektronov (Joliot, Skobeljcin, Thibaud) leta 1933 in

anihilacija parov pozitron + negatron v žarke gama. O vsem tem nisem ničesar vedel, ker mižerna denarna sredstva katedre za fizikalno kemijo na beograjski univerzi, niso omogočala redne oskrbe ne z materialom ne z literaturo. Delo v knjižnici inštituta za radij mi je omogočilo, da sem vse to spoznal in tako postal enakopraven z ostalimi sodelavci. Moje pomanjkljivo znanje jezika in nepoznavanje novih odkritij je bilo v začetku predmet stalnega posmeha ostalih sodelavcev. Vendar me zato niso izločili, niti se me niso izogibali. Meni najbližji, s katerimi sem prijateljeval v tem času, so bili poleg že omenjenih še Bruno Pontecorvo (danes Bruno Maksimović, akademik in nosilec Leninovega odlikovanja), Paul Ehrenfest (mlajši sin pokojnega profesorja Eherenfesta), ki ga je posinovil Pierre Auger, kasneje pa je tragično preminil s skupino samcaurjev, ki jo je zasul snežni plaz v francoskih Alpah. Najbližji mi je bil Nizozemec Robert Walen, poročen s Srbkinjo, danes eden izmed direktorjev oddelka v Centru d'Etudes Nucleaires v bližini Pariza. Z njim sem ohranil stalne stike še do danes. Pontecorvo ni bil sodelavec inštituta za radij, temveč ga je Frederic Joliot vzel k sebi v Collège de France na prvo (in verjetno edino) katedro jedrske kemije, ustanovljeno za Joliota. V Collège de France so Joliotovi sodelavci v glavnem delali na konstrukciji Van de Graaffovega akceleratorja za svetovno razstavo, ki so jo pripravljali leta 1937 v Parizu. V Collège de France se v tem času ni delalo na toriju in uranu, oziroma na pridobivanju sintetičnih elementov, ki nastajajo pri bombardiranju torija in urana z nevtroni. Šele po odkritju cepitve (fisijske) se je Frederic Joliot začel zanimati za to delo. Omenil sem, da sta bila sodelavca Irene Curie Hans Halban in Peter Preiswerk, ki sta obstreljevala torij z

nevtroni in raziskovala nastale sintetične radioaktivne elemente. Rezultate svojega dela sta objavljala v »Journal de Physique«, »Comptes rendus«, »Nature« in drugih časopisih. Irena Curie, Halban in Preiswerk so odkrili elemente skupine $4n+1$ (n je celo število), oz. skupine aktinourana. Nekega dne so se v knjižnici, tudi jaz sem bil tam, pogovarjali o svojem nadaljnjem delu. Halban je tožil, da je nevtroni zaradi njihove električne nevtralnosti (od tod jim ime), težko zaznati, ker običajni merilni instrumenti (G. M. števci, ionizacijske komore in elektrometri) niso primerni za odkrivanje nevtralnih delcev. Irena in Frederic Joliot sta odkrila, da nevtroni izvržejo protone, to pa za zaznavanje nevtronov ni ugodno, ker je to reakcija drugega reda (na 10^6 nevtronov je izvržen en proton). Obstajala je še umetna radioaktivnost elementov, ki absorbirajo nevtrone, toda tudi to je le posredni način za izločevanje protonov.

Poslušal sem njihovo tarranje. Zbral sem pogum in se vključil v pogovor. Vprašal sem ju, zakaj ne uporabita de Broglievih valov za fokusiranje nevtronov in s pomočjo radioaktivnih detektorjev ugotovita njihovo odklankanje na kristalih.

Bila sta presenečena in zapustila sta sobo. Ta moj poseg je imel usoden vpliv na moje nadaljnje delo v inštitutu in na moje življenje sploh.

Halban in Preiswerk sta takoj pričela z eksperimentom: v 40 kg parafina sta postavila izvor nevtronov (cevičico z zmesjo radona in berilija v prahu), vse to sta ohladila s tekočim zrakom in take »hladne« nevtrone pustila pasti na monokristal železa. Okoli kristala sta polkrožno razmestila prah elementa disprozija (v obliki oksida Dy_2O_3), ki ima velik absorpcijski presek za termične nevtrone. Radioaktivnost disprozija kaže intenziteto

snopa nevtronov pod tistim kotom, kjer je disprozij-dektektor. Ker so de Brogliejevi valovi nevtronov odvisni od svoje energije, ta pa od temperature moderatorja (v tem primeru parafina), se bo pri spremembi temperature spremenil odklon maksimalne intenzitete snopa nevtronov skozi kristal železa — analogno Debyevev diagramu pri rentgenskih žarkih. Tako se nevtronski snop fokusira. Rezultati so potrdili predpostavko. Medtem ko so delali ta poskus, je prišla v knjižnico Irena Joliot-Curie in se napotila naravnost k meni.

»Ali znate nemško?« me je vprašala in mi izročila eno od najnovejših publikacij Hahna in Strassmanna, v kateri opisujeta celotno vrsto transuranov, ki so jih odkrili pri obstreljevanju urana z nevtroni. Prebral sem, in ko me je Irena vprašala, kakšno je moje mnenje, sem odgovoril, da ne morem misliti nič določnega, ker ne razumem. »Bi delali z menoj na tem področju?« je vprašala. Presenečen sem izdaval nekaj takega kot: »Počaščen bom.«

Tako se je pričelo moje sodelovanje z Ireno Joliot-Curie. Dolgo in mučno delo, zahtevno tudi za izkušene radiokemike. Jaz pa sem bil še začetnik. Zahvaljujoč njeni potrpežljivosti in moji vztrajnosti sva po več kot treh letih neopretrganega dela odkrila element s 3,5 urno razpolovno dobo, ki nastaja pri obstreljevanju urana z nevtroni. Kot je znano, je to odkritje spremenilo dotedanji tok dela pri teh raziskavah in je privedlo do odkritja fisijske. Rezultate najinega dela sva objavila septembra leta 1937 v »Journal de Physique«³. To je bilo pravzaprav odkritje prvega cepitvenega produkta in s tem fisijske (cepitve), novega procesa v atomskem jedru. To odkritje sta dve leti pozneje Hahn in Strassmann poimenovala »razcep uranovega jedra«, danes pa ima splošno

priznani termin — fisija (cepitev).

Res je, da se takrat še nismo zavedali pomembnosti svojega odkritja, ki je naši civilizaciji dalo obeležje atomske dobe in bo omogočilo izrabo neizčrpane energije atomskega jedra; koristno ali destruktivno — odvisno od človekove zavesti.

Malo sem se oddaljil od teme, da bi omenil pomembno leto 1938, ki je ležalo med našim odkritjem leta 1937 in publikacijo Hahna in Strassmanna januarja 1939. leta. Da ne bi zaman ugižali, kako se je moja polletna štipendija iz leta 1936 podaljšala do decembra leta 1939, ko sem odšel iz Francije, moram to pojasniti. Pa tudi številnih zgodovinskih dogodkov ne smem prezreti: državljanske vojne v Španiji, ustanovitve ljudske fronte z vlado Leona Bluma v Franciji in pričetka fašistične trojne koalicije Nemčija—Italija—Japonska. Na oblast v Franciji sta prišla Daladier in Laval, predhodnika Petaina, v Angliji Chamberlain. Vse to je bila predhodnica uničenja, druge svetovne vojne, ki je uničila milijone človeških življenj in v kateri so Američani uporabili prvi jedrski bombi, zasnovani na nekontroliranem procesu fisije. Vračam se k tistemu trenutku leta 1936, ko me je Irena Joliot povabila, naj sodelujem pri raziskovanju elementov, nastalih pri obstrlejanju urana z nevtroni. Znano je, da je Fermi s sodelavci prvi začel raziskave s ciljem dobivanja elementov večjega rednega števila od urana — tako imenovanega transurana. Uspelo mu je dobiti element neptunij (redno število 94) v Mendeljevem sistemu 93) in plutonij (redno število 94). Takoj za tem je zapustil Italijo, ker so ga kot Žida preganjali, in je odšel v ZDA. S tem je bilo delo na transuranskih elementih v Italiji prekinjeno.

V Nemčiji so nadaljevali raziskovanje transuranskih elementov Hahn, Strassmann in Lise Meitner, Židinja, ki je emigrirala na Švedsko. Prvo publikacijo o seriji elementov, ki so jih ločili iz obstrlejanega urana in za katero so menili, da so vsi transuranski, sem že omenil — dala mi jo je Irena Joliot. Kmalu za tem so sledila druga dela o novih elementih, ki sta jih Hahn in Strassmann odkrivala in vse uvrščala k transuranskim elementom. Danes vemo, da so to produkti razcepa uranovega jedra. Takrat pa je nastala prava zmeda, ker je bilo produktov preveč glede na prosta mesta v periodnem sistemu. Z I. Joliot sva v začetku preverjala rezultate Hahna in Strassmanna in najine lastne raziskave. Najina delovna prostora sta bila njen kabinet in laboratorij. V kabinetu je bila pisalna miza in en sam stol. Morebitni obiskovalec je v njeni prisotnosti stal. V kotu je bil Geiger-Müllerjev števec in anodne baterije (suhi elementi za anodno napetost starih radijskih sprejemnikov), povezane v serijo, ki je imela do 2000 voltov napetosti. Ko sem pričel delati z uranom, sem se preselil v ta prostor in prinesel s sabo »chaise longue«, saj sem delal dan in noč. Na tem »chaise longue« sem počival v času obstrlejanja urana z nevtroni, takrat, kadar ni bilo treba opazovati števca za merjenje. Tako sem preživel čas od leta 1936 do 1939.

Drugi prostor je bil kemijski laboratorij. V njem so bili: kemijska miza, digestorji in polica s kemikalijami. Irena Joliot je imela še eno sobo v spodnjem nadstropju, in sicer kabinet Marie Curie. Tega je obdržala kot zasebni kabinet, kjer je sprejemala obiskovalce ter počivala v času odmora med poskusi. K njenemu delovnemu prostoru je spadala tudi terasa v zgornjem nadstropju, kjer je bil postavljen digestorji.

Instalacijo Geiger-Müllerjevega števca sem dobil od Halbana in Preiswerka, ki sta pred menoj delala z Ireno Joliot na ločevanju produktov iz torija, obstrlejanega z nevtroni. Ker smo potrebovali G. M. števca iz aluminija zelo tenkih sten (okoli 0,1 mm), je to bila prva težava, s katero sem se moral spoprijeti. V delavnici Inštituta za radij nad tem delom niso bili navdušeni. Ne prijaznost ne prošnje, ki sem jih napisal, ne Irenina avtoriteta niso pripomogle k temu, da bi v inštitutu izdelali aluminijaste cevi take debeline, ki bi lahko vzdržale znižani tlak argona ali zmesi alkohola in etra na 6 cm živosebnega stebra (60 torov). Pa tudi pri tistih, ki niso popustile ob znižanjem tlaku efektivna velikost napetostnih sunkov ni presegla 10 voltov. Če upoštevamo, da se napetost anodnih baterij zelo spreminja s temperaturo in da je bila v sobi centralna kurjava, potem si bo lahko vsak, ki je uporabljal G. M. števec, predstavljal težave, s katerimi se je eksperimentator v tem času srečeval.

Skupina ljudi, s katerimi sem se najpogosteje srečeval in ki sem jo že naštel, je imela navado, da se je v času popoldanske prekinitev za kosilo zbrala v kavarni (Capoline). Tam smo ob kifeljkih in kavi, našem kosilu, nadaljevali diskusijo o svojem delu, o problemih, s katerimi smo se srečevali. Tam smo od Haissinskega ali Rosenbluma slišali tudi kakšno novico od drugod. Nekateri med nami so kadili najcenejše cigarete (gauloise). Ob neki priložnosti se je nekdo hotel pohvaliti in si je prižgal pravo havanko. Ta cigara pa je bila v aluminijastem tulcu. Vzel sem tulec in si ga z vseh strani dobro ogledal: premer 2 cm, stene tanjše od milimetra, narejena z iztegovanjem. Na enem koncu se je končevala polkrožno. Spravil sem tulec, in ko sem se vrnil v laboratorij, sem odrezal polkrožni konec in ga odnesel v delavnico Inštituta. Na mojo prošnjo, da tulcu naredi čepa iz izolacijske mase (ambroida) in izvrta vanju zelo tenki odprtini, taki, da bi lahko skozi tulec aksialno potegnili volframovo žico, je delavec na stručni pristal. Preizkus z vakuumom je pokazal da aluminijasti tulec »odlično« drži vakuum. Tako sem dobil prvi zadovoljivi G. M. števec, ki je imel okoli 30 voltov praga efikasnega delovanja, dobro je držal plinsko zmes, s katero je bil napolnjen, imel je dovolj tenke stene za prepuščanje najmekkejšega sevanja. Morda se bo bralec spraševal, zakaj sem posvetil temu toliko pozornosti, saj danes industrijsko proizvajajo G. M. števce in je od raziskovalca odvisno kakšnega bo naročil. Ne smemo pozabiti, da v času, o katerem govorim, ni bilo industrijske proizvodnje radiotopov, ni obstajal nuklearni reaktor za njihovo pridobivanje, razcep jedra še ni bil odkrit, in da je zelo majhno število ljudi v samo nekaj laboratorijih na svetu uporabljalo števce. V tem pionirskem času je to področje znano napredovalo zelo počasi, korak za korakom. Eden pomembnih korakov v merilni tehniki je tudi ta, o katerem sem govoril. Nevtron je bil šele odkrit (dve leti) in za izvor nevtronov smo uporabljali zmes radona in berilija v prahu (Rn + Be).

V času, ko se je delo na obstrlejanju urana z nevtroni pričelo, je bila v Franciji ustanovljena prva vlada Ljudske fronte z Leonom Blumom na čelu. V njej se prvič pojavi državni sekretar za znanost: z Jeanom Perrinom-na čelu in podsekretarko Ireno Joliot. Menil sem, da je s tem rešeno tudi podaljšanje štipendije, od katere je odvisno moje bivanje v Franciji, saj je bilo od priporočila profesorja odvisno, ali mi bodo bivanje v Parizu podaljšali ali ne. Ker je bila moj zaščitnik Irena Joliot-Curie, me to ni vznemirjalo. Ko sem jo zaprosil za priporočilo, se je nasmejala, ker se ji je zdelo, da ga piše sama sebi. Toda med francosko vlado in njenim štipendistom je bila administracija kraljevine Jugoslavije. Tako se je vse končalo s pismom direktorja jugoslovanskega šolskega centra (office scolaire) v Parizu, ki je obdržal vse moje dokumente in me obvestil, da iz predloženih dokumentov ni razvidno, da sem kaj resnega počel; ker je število štipendij omejeno, bodo dobili po-

daljšanje tisti, ki zaključujejo doktorske naloge. Ni mi preostalo drugega, kot da sva se z ženo vrnila v Jugoslavijo. Pred odhodom iz Pariza sem vrnil ključ in čekovno knjižico (s katero sem nabavljali kemikalije in drug material za poskuse). Irene Joliot v tem času ni bilo v Franciji in vse to sem izročil tajnici Inštituta. V Beogradu nisem niti razpakiral stvari, ko sem dobil telegram s podpisom Irene Joliot, naj se takoj vrnem in nadaljujem z delom, ker mi bo Inštitut za radij dal štipendijo. In tako sva se z ženo znova naselila v petem nadstropju v isti temni sobi hotela Vendorne v Rue d'Arrass. Štipendijo so mi izplačevali iz fonda Carnegie-Curie in je znašala 750 frankov. S tem sva se morala preživljati žena in jaz, kmalu pa sva dobila še hčer. Sedaj se pričanja dolgo obdobje treh lačnih let, obdobje mojega neprekinjenega dela na Inštitutu. Domov sem prihajal le za hip in ne spominjam se, da sem kdaj otroka dobil budnega. Žena mi je pripovedovala o prvih podvigih tega majhnega bitja. To sem utrujem poslušal kot o nečem daljnem, a obenem močno bliskem s tistim, kar me je zaposlovalo. Zakaj hčerki nisem dal imena Uranija, ampak Ana, ne vem. Ves sem bil predan uranu. Res je tudi, da me za otrokovo ime nihče ni vprašal. Tako je bilo tudi boljše.

Delovni dan se je pričel okoli osmih zjutraj z Ireninim prihodom v laboratorij. Sedla je za mojo mizo, vzela iz notesa list papirja, na katerem je bil napisan program-poskusov za ta dan. V začetku je bilo to preverjanje transuranskih prvih, ki sta jih Hahn in Strassmann ne-nehno odkrivala. Z mnogo uvodnih besed in opravičevanj sem dal tu in tam kakšno pripombo, in to je bilo v začetku neumestno in nevedno. Vljudno me je poslušala in odgovorila kratko in jasno, da je to, kar predlagam, brezsmiselno. Ker so jo druge obveznosti zaposlovale izven Inštituta, sem vse priprave za poskuse izvajal sam. Pripravil sem izvor nevtronov (pri tem mi je pomagal moj dobri prijatelj Robert Valen), nato sem moral očistiti uran produktov naravne radioaktivnosti (posebej produktov kot sta UX₁ in UX₂), ga prečiščene ga oboriti v obliki oksida ali amonijevega uranata, preveriti delovanje števca in druge reči — dovolj, da ti izpolni ves čas do poskusa. Tako prečiščen uran smo dali ob izvor nevtronov (cevka Rn + Be) v parafinski blok in ga obsevali nekaj ur (navadno čez noč). Obsevani uran smo raztapljali v kislini in ob dodajanju ugodnega nosilca (Re, Os, Pt) in drugih kovin platinске skupine — Hahn-Strassmannove transuranske prvine so bile po njunem mnenju višji homologi platinске skupine — nato pa obarjali z žveplovodikom (H₂S) dodane nosilce. V oborini so morali biti poleg njih tudi nastale transuranske prvine. Vsak tak poskus sva z Ireno Joliot izvajala skupno. Ponoči pa sem delal sam z G. M. števcem, da bi spremljal razpad izločenih produktov.

Naslednji dan, kakor hitro je prišla Irena, sem ji kakor vojak na raportu pokazal krivulje razpada, nato pa sva analizirala rezultate. Kmalu sem se opogumil in začel dajati razsodnejše pripombe. Dozoreval sem kot raziskovalec in hušjal. Naglo sem izgubljal težo. Z ženo in otrokom smo stradali. Bil sem tudi neprespan, ker chais longue ob števcu ni najprimernejše mesto za počitek. Najdolgočasnejše, toda nujno potrebno delo je bilo prečiščevanje urana. Če je izpostavljanje urana nevtronom trajalo več ur, je bilo vse prejšnje odstranjevanje UX od urana zaman, ker se je UX znova kopičil zaradi naravnega razpada urana. Ker je UX (X₁ in X₂) β — aktiven, je zaradi tega velika ovira pri raziskovanju transurana, ker je aktivnost transuranskih prvih bila majhna v primerjavi z aktivnostjo nastalega UX. Ur in ure sem porabil za pripravljanje urana brez UX. Pogostokrat sem moral do samega eksperimenta neprestano obarjati in izločati UX. To sem delal tako, da sem raztopini uranilnitrata dodal FeCl₃ (železov klorid), oboril z amonjakom Fe(OH)₃ in ločil oborino od raztopine urana. Na železovem hidroksidu se je pri tem adsorbirala večina aktivnosti UX. Po dva do trikratnem obarjanju Fe(OH)₃ postane neaktiven (izločil se je ves UX).

Kadarkoli se je kdo iz družbe spomnil name in vprašal, kje sem, so drugi v zboru odgovarjali: »prečiščuje uran«, nato so se vsi nasmejali. Nekega dne pa sem pri preverjanju aktivnosti opazil, da je na stenah posode (kozarec iz pyrex stekla) ostalo adsorbirano precej β — aktivnosti (od UX). Posode sem nenehno preverjal s števcem in mi to ni moglo uti. Prvič, ko sva se srečala z Haissinskim, sem mu to povedal. Če on v svoji knjigi tega ne bi omenjal, se danes ne bi spomnil, zakaj sem pozneje uporabljal aktivno oglišče za očiščenje urana od UX. Namreč, v alikalnem okolju (kakšna je raztopina uranove soli pred obarjanjem z amonjakom v uranatu) UX kot izotop torija tvori kompleksno spojino, ki se adsorbira na površini aktivnega materiala (posode iz pyrexa, aktivno oglišče in dr.). Izraba tega pojava nam je omogočila pospešeno ločevanje obsevanega (z nevtroni) urana od aktivnosti UX in skrajšala čas kemičnih postopkov. Irena Joliot je bila s tem zelo zadovoljna, ker smo sedaj lahko raziskovali tudi produkte, nastale v obsevanem uranu s krajšim razpolovnim časom. Tu sem to omenil mogoče največ zavoljo tega, ker je bil pogovor s Haissinskim na štiri ok in bi ga lahko zamočkal ter ga uporabil sam — to bi kdo drug nemara storil.

Kasneje je bilo nešteto takih primerov, ko so posamezni raziskovalci pripisovali sebi tuje ideje in rezultate. Pri znanstvenem delu je potrebno imeti več kot navadne moralne vrednote, in primer Haissinskega je eden takih redkih vrednih primerov. Tako se je moj ugled korak za korakom večal. Tu in tam sem slišal: »To je spet neka Savičeva ideja,« vendar je bilo smeha vse manj.

Ko nam je bilo dovolj preverjanja transuranskih prvih — Hahn in Strassmann sta bila v njih neizčrpana, njihove trditve o kemičnih lastnostih transuranskih prvih pa vse bolj nasprotujoče si in meglene (glede na njihov položaj v periodnem sistemu) — smo sklenili, da jih opustimo. Irena je o tem odločila, vendar je ta odločitev dozorela obojestransko. Pred tem usodnim korakom v našem delu smo preverili, ali so med oborjenimi sulfidi platinске skupine (pojasnil sem zakaž) tudi prvine, ki emitirajo — delce ali protone pri svojem razpadu. To mi je omogočilo, da vstopim v do tedaj »sanjsko svetločino« — sobo, kjer sta Irena in Frederic Joliot odkrila umetno radioaktivnost in v njej noben drug ni delal v času mojega bivanja na Inštitutu za radij. Hoffmannov elektrometer in ionska zračna komora so stali nedotaknjeni, kakor v času tega odkritja. Moram priznati, da se tudi danes, po 38 letih spominjam strahospoštovanja, ki me je prevzelo, ko sem smel uporabljati to aparaturo. Rezultat merjenja je pokazal, da ni α — aktivnosti od »transurana«. Tako smo tudi to vprašanje zadovoljivo rešili. Naša naloga je bila, da opustimo kemijske operacije in da po obsevanju damo uran direktno pod števec ter njegovo celotno aktivnost razstavimo na enostavne sestavine: obdobja razpada nastalih produktov. Razlog za ta poskus je bil ta, da pri kemičnem izločanju posameznih transuranskih prvih niso dobivale periode razpolovnih časov čistih prvih, temveč so jih vedno spremljale razne primese drugih elementov. Povedano z jezikom radiokemika: vsako merjenje kvazi prostega elementa je kazalo večji ali manjši »rep« neke druge aktivnosti, medtem ko je bila začetna aktivnost odvisna od trajanja kemične operacije. Prava zmeda! Da bi današnjemu radiokemiku, ki uporablja pospeševalnike in reaktorje kot izvor umetne

aktivnosti elementov, bila le vsa stvar jasnejša, bom navedel red velikosti aktivnosti, s katerimi smo razpolagali: izvor nevtronov je bila zmes radona in berilija v prahu (Rn-Be). Na Inštitutu je bilo okoli 2 grama RaBr v raztopini, iz katere smo črpali Rn in ga zmešali z Be. Izkoristek števca in tak izvor nevtronov so dajali po kemijskih operacijah za izločanje transuranskih prvih začetno aktivnost 100—150 sunkov v minuti!

Samo enkrat, ko smo si sposodili iz bolnice Curie 3 grame radijbrida (RaBr₂) v iglah (te so uporabljali za obsevanje rakastih obolenj), ki jih nismo smeli odpirati in smo jih uporabljali za pridobivanje fotonevtronov (Y, n) rekcijsko, skupno z našim virom Rn + Be, nam je uspelo dobiti začetno aktivnost produktov okoli 500 sunkov v minuti z G. M. števcem iz aluminijeve obloge cigare. S temi aktivnostmi smo pojasnjevali nejasnosti v zvezi s transuranskimi prvimi. Sredi leta 1937 smo prišli do trenutka, ko smo se naveličali ponavljati poskuse brez ponovljivih rezultatov. Odločili smo se, da obsevani uran z vsimi umetnimi radioaktivnimi produkti raziščemo brez kemičnih operacij, torej neposredno. Z G. M. števcem smo spremljali razpad nastalih produktov. Da bi odstranili aktivnost UX, ki ves čas nastaja iz urana z naravnim razpadom in s svojo β — aktivnostjo prekriva šibko aktivnost umetno nastalih produktov, smo med G. M. števec in vrečko z obsevanim uranom vstavili kot absorber ploščo aluminija, in pozneje iz bakra. Zsledujoč celotno aktivnost vseh produktov, smo ugotovili prodrom sevanje β z razpolovnim časom 3,5 ure. Taka kega produkta (s to razpolovno dobo) ni bilo v serijah transuranskih prvih Hahna in Strassmanna. Sklenili smo, da bomo vso pozornost posvetili tej aktivnosti in raziskali, od katerega elementa prihaja in kje je njegovo mesto v Mendeljevem periodnem sistemu. To je bil odločen korak pri našem delu, pa tudi pri celotnem raziskovanju obstrlejanega urana. Prvi članek o elementu, ki smo ga imenovali R3,5 ure, je bil objavljen v »Journal de Physique«, septembra leta 1937. Rokopis smo poslali v redakcijo avgusta istega leta.

Da bi preverili naravo in energijo sevanja R3,5 ure, smo prosili sodelavca v Inštitutu, M. da Silva, ki je delal z Wilsonovo komoro z magnetnim poljem, da bi opravil merjenja v njej. Rezultat je pokazal, da gre za β — aktivnost večje energije od vseh ostalih produktov, bodisi umetno tvorjenih v obsevanem uranu kakor tudi naravnih produktov (UX₁ in UX₂). V poročilu o rezultatih teh meritev smo omenili tudi njegovo ime v zahvalo za posojeno aparaturo. 4 Naslednji korak so bili poskusi, da bi kemično izolirali in identificirali element R3,5h. Tu so se pojavile nove težave in nova tlapanja. Tudi v mojem osebnem življenju je prišlo do zapletov. Leta 1937 je v Španiji izbruhnila državljanska vojna proti nastopajoči fašistični koaliciji. V Parizu je bilo nekaj sto jugoslovanskih študentov včlanjenih v združenje antifasistov.

Ker je bil moj položaj pred francoskimi oblastmi najugodnejši, ker sem bil direktni in edini sodelavec državnega podsekretarja vlade — Irene Joliot, je Komunistična partija Jugoslavije, prek svojega zastopnika v Parizu, Borisa Kidriča odločila, da sprejem kandidaturo za predsednika Združenja jugoslovanskih študentov. S Kidričem, ki je iz Prage, kjer je študiral kemijo (po zastritvi profašistične usmeritve v Češkoslovaški), prišel v Pariz in tu živel kot ilegalec, sem se seznanil v krožku, ki ga je sam vodil. Naloga krožka je bil študij marksizma-leninizma. Črkovali smo Segala in zgodovino SKP(b). Ker je bilo poslaništvo kraljevine Jugoslavije v Parizu ekspozitura vse močnejše profašistične usmeritve jugoslovanske vlade, se je študentsko združenje jugoslovancev v Parizu znašlo na udaru med uradnim predstavištvom Jugoslavije v Franciji in pariško policijo, ki je že od svoje ustanovitve najreakcionarnejši del francoske administracije. Medtem je vlada Leona Bluma v prvi in drugi sestavi predstavljala ljudsko fronto levice, imela oblast, ne pa tudi moči. In vendar je naše združenje lahko obstalo in precej pomagalo ob sprejemanju jugoslovanskih dobrovoljcev španske republikanske vojske. Pozneje, po padcu španske republikanske vojske, je sprejemal invalide in ilegalece drugih narodov. Več kot dve leti sem bil predsednik tega združenja in zahvaljujoč rednemu delu na Inštitutu za radij nisem imel stitosti s policijo. Vendar so me nadzorovali.

Nepretrgano delo na Inštitutu, ki je postajalo vse intenzivnejše, in v prostem času delo v jugoslovanskem študentskem združenju, me je telesno izčrpavalo. Ko me je decembra 1939 francoska policija pregnala iz Francije, sem imel le 47 kilogramov, torej 20 kilogramov manj od moje normalne teže. Bralec se lahko vpraša, kaj to komu mar; vendar sem bil že pogosto v položaju, ko sem se komaj premikal in sem imel vrh glave vse, kar sem počel. Spominjam se, da sem nekoč pri poskusu, ko me je I. Joliot nekaj vprašala, izpusil posodo z raztopino obsevanega urana. Posoda se je razbila in poskus je propadel. Ne vem, ali je spoznala, da se je to zgodilo zato, ker sem stoje spal. Nič ni rekla, obrnila se je in odšla. S tem sva ta poskus hitro zaključila. Odšel sem in za svoj denar kupil posodo in tolikšno količino uranilnitrata (ki je bil osnovna spojina pri vseh naših začetnih operacijah), kot sem jo uničil. Takrat je bila cena kemično čistega uranilnitrata 140 frankov za kilogram in se je dobil v prosti prodaji. Soli urana so uporabljali v predelavi stekla in v usnjarski industriji in so bile v zelo čisti obliki zaradi izločevanja radija iz uranove rude.

Z Ireno Joliot sva že drugo leto delala skupaj na uranu (1938). Potem ko sva preizkusila vse elemente platinске skupine kot nosilce elementa R3,5h in dognala, da pri vseh poskusih dosti aktivnosti R3,5h ostaja v raztopini, nama je postalo jasno, da se ta element ne obnaša kot kemični homolog platinске skupine. Zatem smo poskusili izkoristiti kot nosilec lantan. To je bil po uporabi absorberja pri raziskovanju celotne aktivnosti obsevanega urana drugi usodni korak, ki je pripeljal do odkritja fisije.

Prečiščen uranilnitrati (brez UX) se pretvori v oksid z obarjanjem s H₂O₂, se posuši in obseva čez noč (4—5 period 3,5 ur) z nevtroni (Rn + Be) v velikem parafinskem bloku za pridobivanje termalnih nevtronov s pomočjo Fermi-efekta.

Obsevani uranov oksid se raztopi v HCl ali HNO₃, doda se mu 100 mg LaCl₃ ali La(NO₃)₃, nakar sledi frakcionirano obarjanje (z dodajanjem ustreznih količin HF za obarjanje 10 mg količin lantana v obliki LaF₃). Frakcionirano obarjanje je Irena Joliot prevzela od Marie Curie, ker ga je le ta uporabljala za ločevanje Ra in Ac z Ba in La kot nosilcem v obliki sulfata. Z merjenjem aktivnosti posameznih 10 mg LaF₃ + R3,5 h frakcij smo določili, kako se obnaša R3,5h glede na lantan. Še vedno smo verjeli, da imamo opravka s transuranskimi prvimi in da se le-te obnašajo ne kot višji homologi platinске skupine, temveč kot nova serija »uranidov« oziroma kot višji homologi redkih zemelj. Pri frakcioniranem obarjanju lantana + R3,5 h frakcijah po 10 mg LaF₃ je aktivnost R3,5h natanko odgovarjala količini oborjenega lantana — razen zadnje frakcije. Zadnja frakcija je vsebovala vedno več R3,5h kot bi to odgovarjalo količini lantana.

Z Ireno Joliot sva razpravljala o rezultatih. Bila je mnenja, da se izotopi lahko različno kemično obnašajo in ni potrebno, da količina lantana odgovarja aktivnosti

R3,5h, če gre za izotope. S tem se nisem strinjal. V najinem članku, v katerem so prikazani rezultati teh poskusov, je to predpostavko izločila kot svoje osebno mnenje. Če vzamemo v obzir, da sta Irena Joliot-Curie in njen mož dobila Nobelovo nagrado za odkritje umetne radioaktivnosti, in da je pripadala družini, dedno obremenjeni z Nobelovimi nagradami (prva Piere in Maria Curie, druga Maria Curie), ta primer intelektualne morale Irene Joliot lahko služi bodočim generacijam kot vzor. Malo je raziskovalcev, še posebej Nobelovcev, ki bi upoštevali mnenje nekega začetnika.

Zaradi večje aktivnosti zadnje frakcije, kjer je bilo več aktivnosti R3,5h, kakor odgovarjačo količino lantana, nismo mogli sklepati, da je R3,5h izotop lantana. Tako smo zgrešili edini možni sklep, da se je uranovo jedro razpadlo na lažje elemente; to je, da je prišlo do fisije (cepitve).

Frederic Joliot je bil ta čas izven vseh problemov v zvezi z uranom. Vse leto 1937 je bil zaseden v Collège de France s konstruiranjem prvega Van de Grafovega akceleratorja. Na njem je delal nenehno, želel ga je končati do Svetovne razstave, ki je bila leta 1937 v Parizu. Vlada Ljudske fronte z državnim sekretarjem za znanost Jeanem Perrinom je zgradila Palačo odkritij (Palais de la Découverte) in v njej je bil postavljen šele do končan akcelerator. V laboratoriju je dosegal napetost do 1,5 milijona voltov. Na razstavi se je to posrečilo porredkoma, ker je bil zrak zaradi velikega števila obiskovalcev vlažen in je napetost na akceleratorskem kolektorju padla. To omenjam zato, da bi pojasnil pismo, ki ga je Hahn proti koncu leta 1938 pisal F. Joliotu in to v času, ko sva si z Ireno prizadevala identificirati element R3,5h in sva bila vsa v delu. V njem Joliot prosi, naj vpliva na svojo ženo in name, da demantirava najine rezultate, češ da sva v zabli in ker le ti ne odgovarjajo rezultatom, ki sta jih on in Strassmann do tedaj objavila. Obrnil se je na F. Joliot kot na nezainteresiranega in objektivnega v tej zadevi. V nasprotnem bi on, Hahn, prisiljen demantirati naju, kar pa bi mu bilo neprijetno. Ko mi je Irena pokazala to pismo in me vprašala za mnenje, sem odgovoril: »Sem za to, da nadaljujeva svoje delo, Hahn pa naj dela, kar hoče.« Na to mi je odgovorila: »Toda jaz se nočem s tem ovekovečiti!« Na to nisem imel kaj reči, vendar sem delo nadaljeval. O tem se nisva več pogovarjala.

V tem času je obiskal Inštitut von Hevesy, ki je imel svoj inštitut v Stockholmu. Irena je bila odsotna in s Hevesyjem sva se dolgo pogovarjala. Pripovedoval sem mu, kaj delamo in kaj še nameravamo. Posebej sem poudaril težave s kemičnimi lastnostmi R3,5h. Ko sva se leta 1947 srečala v Parizu, se je še vedno spominjal tega pogovora in mi ga je skoraj dobesedno ponovil. Občudoval sem neverjeten spomin tega nadvse prijetnega moža, znanstvenika široke kulture in invencije. Ta srečanja s pomembnimi ljudmi in raziskovalci na tem področju, kjer sem z mnogo napora delal prve korake, omenjam, da bi poudaril, kako velika moralna podpora je bil meni, začetniku in samouku neposredni in človeški stik z njimi. Drugo, kar bi rad poudaril zaradi poznejše raziskave tega problema (pridobivanja elementov iz obsevanega urana) je, da ob nobeni priložnosti, niti od enega od njih nisem slišal hipoteze o razcepu uranovega jedra, pa tudi v literaturi o tem nisem ničesar našel. Za poznejši spor med Hahnom in Ide Noddack o njeni sugestiji, da mogoče nastaja razcep uranovega jedra, sem izvedel šele po koncu druge svetovne vojne, ko so jedrske bombe že odigrale svojo vlogo. Morda sta Irena in F. Joliot tudi vedela za to hipotezo Ide Noddack, vendar meni tega ni nihče omenjal. Tako sva z Ireno še naprej poskušala ločiti R3,5h od lantana (v njegovi frakciji je bil ta element), kjer smo na koncu zaznavali več aktivnosti kot je odgovarjalo količini lantana. Ločevanje R3,5h od La z uporabo drugih elementov kot nosilcev aktivnosti ni uspevalo, medtem pa večja aktivnost zadnje frakcije z lantanom ni dopuščala trditve, da je R3,5h bila pri naših poskusih okoli 200 sunkov v minuti (povprečno) in da je bila razdeljena na 10 zaporednih obarjanj z okoli 10 mg LaF₃, kar je vsaki frakciji dajalo aktivnost okoli 20 sunkov na G. M. števcu v Inštitutu za radij, kjer je ozadje bilo precej visoko, potem ni težko zapaziti, s kakšnimi težavami smo se borili.

Ob neki priložnosti, leta 1947, sem bil tudi jaz na sestanku v Inštitutu za radij, kjer smo razpravljali tudi o delu v letih od 1937 do 1938. Pojavilo se je vprašanje, kako da že takrat nismo prišli do spoznanja, da gre za fisijo, oziroma da je R3,5h izotop lantana. Heissinski je pokazal name in rekel: »Zato, ker je ta brezumnež preveč vestno delal («Parceque cet imbécile a trop bien travaillé»).«

Mislil je na vedno aktivnejšo zadnjo frakcijo pri našem delovnem procesu, da pa bi se ta sistematska razlika zaznala, je bilo potrebno ugotoviti na števcu nekaj udarcev od odgovarjajoče aktivnosti prvih 9 usedkov R3,5h + La. Šele pozneje, ob pozornem branju Smythovega poročila², napisanega po tem, ko so Američani izdelali jedrske bombe in razvili industrijsko proizvodnjo izotopov, sem spoznal vzrok naših težav. Med razcepnimi produkti v uranu je namreč nastajal tudi izotop elementa itrija (Y), ki je imel isto razpolovno dobo 3,5 ure in isto energijo sevanja, kakor R3,5h. Ta izotop Y se je vplel na repu frakcijskega obarjanja z lantanom. Če bi že takrat obarjali samo prvih 9 frakcij lantana La in zadnjo pustili kot nosilca preostanka aktivnosti, bi že sredi leta 1938 ugotovili, da so R3,5h in La izotopi. Toda po tolikih Hahn-Strassmannovih »transuranih« na to nismo pomislili.

V času največjih težav okoli urana sem bil junija 1939. leta sprejet v Komunistično partijo Jugoslavije. To je pomenilo tudi nove obveznosti, pospešeno delo v Združenju študentov jugoslovancev v Parizu in obveznosti do antifašističnih borcev španske državljanske vojne. Tega leta sem prvič srečal tudi tovariša Tita. Jasno je, nisem vedel, kdo je, niti kakšno vlogo bo odigral in koliko mu bodo vsi jugoslovanci dolgovali za vedno, dokler bo obstajala Jugoslavija in njeni narodi. Kljub vsej konspiraciji, v katero je Kidrič, ki naju je seznanil, ovil to srečanje, sem se zavedal, da je pred mano človek izjemnih sposobnosti. Po kratkem bivanju v mojem stanovanju, kjer se je zadrževal ilegalno, je nekega dne izginil iz Pariza. Ponovno sem ga srečal šele po vrnitvi v Jugoslavijo, v Beogradu leta 1940 in tik pred vstajo, spomladi leta 1941. Kot partizan sem med vojno opravljal različne naloge. Bil sem šifrant Vrhovnega štaba, poslanec AVNOJ, bореv v različnih operativnih enotah in član prve vojaške misije narodnoosvobodilne vojske v Moskvi leta 1944. Srečanje in poznejše tesno sodelovanje v času vojne so razvili v meni veliko spoštovanje do Tita, medtem ko je vojno tovarišstvo omogočilo, da sem bolje spoznal tega izjemnega moža.

Če mi bo kdaj uspelo urediti galerijo osebnosti izjemnih ljudi, s katerimi sem se v življenju srečal in so mi vsak na svoj način ostali v zavesti, bom poskušal izkristalizirati Titovo osebnost, saj me je od vseh najbolj impresional. To čutim kot svoj dolg, toda ne verjamem, da mi bodo okoliščine dopustile, da se tega lotim. Najverjetneje bo to ostala nedokončana naloga kot mnoge druge.

Tudi na Inštitutu za radij smo konec leta 1939 vedno

boji občutili zaostrelost mednarodne situacije, vse agresivnejši nastop fašizma in njegovih zaveznikov. Tako so v Franciji vlado Ljudske fronte zamenjali izrazilisti: Laval, Bonnet, Daladier, da bi zaključili z Petainom. Na delo v Institutu za radij je to imelo neposreden vpliv. Nekdanji podsekretar Blumove vlade, Irena Joliot, ni mogla ostati samo znanstvenik na svojem področju. Sodelovala je v antifašističnem odporu proti vladam, ki so se hitro menjavale in so povzročale samo večje zaostrovanje odnosov vladajočega razreda proti delavcem in vse širši val demonstracij in stavk. To jo je vse odtegovalo od laboratorijskega dela, ki je prihajalo v zelo zapleteno zaključno obdobje. Tako si razlagam njene besede, ki sem jih že omenil: »Je ne vais pas m'émigriser là dessus.«

Sredi tako naelektrenega ozračja je januarja 1939. leta prišla s člankom Hahna in Strassmanna. Brez besed mi ga je izročila in počakala na mojo reakcijo.

Prebral sem in komaj zadržal kletvico, ki mi je bila na koncu jezika. Bil je to tisti »Als Chemiker — als Physiker«, kjer se je prvič pojavil sramežljiv namig o razcepitvi uranovega jedra — fisiji.⁶ Jasno, onadva sta ugotovila, da gre za barij in kripton kot dela uranovega jedra. Po omenjenem Hahnovem pismu F. Joliotu res čudna sramežljivost in nepričakovan preobrat. Razmere pri naših nasprotnikih so mi postale jasne šele po izjavi Kanadčana Coočka, ta je bil v tem času v Hahnovem laboratoriju, ki sem jo mnogo pozneje prebral. Ko je Strassmann pokazal Hahnju najin zadnji članek⁷ ga ta ni hotel prebrati. Še vedno je trdil, da sva v zmoti. Strassmann ga je naravnost prisilil, da ga je prebral. Takoj za tem je odšel v laboratorij in preveril najine rezultate.⁸

Tako je bilo raziskovanje transuranskih prvin zaključeno. Odkrit je bil nov način reakcije: jedrske cepitve uranovega jedra pod vplivom nevtronov. Z Ireno Joliot sva začela raziskovati, če tudi v toriju nastaja najin R3,5h. Po istem postopku kot pri uranu — s frakcioniranim obarjanjem z lantanom kot nosilcem sva dognala, da tudi v toriju nastaja R3,5h. Torej poteka tudi jedrski razcep torijevega jedra.⁹ Če povzamemo najina dela in dela Fermija s sodelavci, ter Hahna in Strassmanna skupaj z Liso Meitner, dokler ni emigrirala iz Hitlerjeve Nemčije na Švedsko), je zaporedje odkritja jedrskega razcepa-fisije tako: Fermi načenan problem transurana in odkriva neptunij (prvi za uranom v periodnem sistemu); Hahn, Meitner in Strassmann v Nemčiji, Irena Joliot in jaz v Parizu raziskujemo isti problem z majhno časovno razliko. Fermi je emigriral iz fašistične Italije v ZDA in na tem ni več delal. Irena Joliot je z Halbamom in Preiswerkom delala v tem času na raziskovanju elementov, nastalih v toriju pod vplivom nevtronov. To delo je zaključila z objavo odkritja elementov 4n + 1 skupine (in je celo število). To bi morali biti elementi aktinouranske skupine. Z Ireno Joliot sva prevzela raziskovanje urana pod vplivom nevtronov in s predpostavko, da odkrivanja nastale transuranske prvine, sva odkrila R3,5h. Lastnosti tega elementa so ustrezale lastnostim lantana elementa iz sredine in ne zunaj periodnega sistema. To sva odkrila in objavila septembra 1937, medtem ko je bil Hahn-Strassmannov članek o jedrskem razcepitvi, fisiji, objavljen januarja 1939. »Als Chemiker, als Physiker«.

Rezultat vsega: odkritje jedrskega razcepa, razcep jeder težkih elementov (U, Th, lo in Pa) in ugotovitev, da o Hahn-Strassmannove »transuranske« prvine samo elementi, nastali z jedrskim razcepom (fisijo) — torej iz redine in ne izven periodnega sistema, kot tudi elementi Irena Joliot, Halbana in Preiswerka skupine 4n + 1, ki nastajajo iz torija pod vplivom nevtronov. Hahnova rdeča, da poteka fisija, tako, da nastajata Ba + Kr je nela namen negirati primat elementa R3,5h. Danes vemo, da je R3,5h izotop lantana, vendar tega tedaj nismo mogli trditi zaradi nastopanja i trija (Y) v zadnji reakciji. Na osnovi zaporedja objavljenih del in metodik dela je zaporedje prioritete odkritja fisije, ki je tudi uradno ugotovljeno¹⁰ naslednje: Fermi, I. Joliot-Curie in P. Savič, Hahn in Strassmann. To se tudi ujema z dejstvi. V Palači odkritij v Parizu (dvorana La Rotonde) na nestu, kjer je razstavljen potek zgodovine odkritja jedrskega razcepa-fisije, je pozneje njen vrstni red spremenjen: Fermi, Hahn-Strassmann, I. Joliot-Curie in P. Savič, kar pa se ne ujema s kronologijo, niti s Hahnovim pismom F. Joliotu. Iz časopisnih revij sem izvedel, da sva bila z Ireno Joliot na začetku leta 1939 za odkritje fisije predlagana za Nobelovo nagrado. S pričetkom druge svetovne vojne je bilo to vprašanje preloženo, leta 1944 pa je Nobelovo nagrado dobil le Hahn, pa ne za odkritje fisije, temveč za dela v jedrski kemiji (prva obrazložitev). Ker niti Irena niti F. Joliot nista, kakor mi je znano, reagirala, je ta obrazložitev spremenjena v smislu dodelitve Nobelove nagrade za odkritje jedrskega razcepa-fisije. Pri tem je odigral določeno vlogo tudi N. Bohr. Če koga od zgodovinarjev znanosti ta problem bolj zanimajo, je najbolje, da uporabi zaporedje originalnih publikacij. Odlični prikaz celotnega niza vseh del s tega področja je podan v monografiji L. Turnerja v »Rev. of Modern Physics« leta 1940¹¹, ko so američani lahko bili objektivni recenzenti, ker v tem času resnejšega zanimanja za vse to delo v svoji deželi niso kazali.

Povrnilo se znova v januar leta 1939, ko smo dobili Hahn-Strassmannov članek, v katerem je omenjena fisija uranovega jedra. Kmalu, nekaj dni za tem, ko je članek prišel, je v najin laboratorij (v njem sem podnevi in ponoči bival več kot tri leta) na Institutu za radij prišel F. Joliot. Bil je nervozen in se ni dolgo zadržal. Naročil mi je, naj bom točno ob 15. uri v njegovem laboratoriju v Collège de France. Ni mi povedal zakaj, jaz pa ga nisem vprašal. Ob dogovorjenem času sem prišel v laboratorij.

Mislil, da je bila to edina katedra za jedrsko kemijo, ki je bila ustanovljena v počastitev odkritja umetne radioaktivnosti. Vodil jo je F. Joliot. Ustanovitev katedre je bilo posebno priznanje F. Joliotu in Ireni, takrat ko sta dobila Nobelovo nagrado. Presenečen sem bil, ko sem spoznal, da nas je več. Sestali smo se: F. Joliot, I. Joliot, B. Pontecorvo (danes Bruno Maksimovič), Joliotov asistent Savel in jaz. Navadno so se na razpravah in ob skodelici čaja v Joliotovem amfiteatru zbirali skoraj vsi sodelavci obeh institutov Collège de France: Institutu za radij in Institutu za fizikalno kemijo (vodil ga je Jean Perrin), kakor tudi sodelavci drugih kateder Collège de France in Sorbone. Še bolj sem bil presenečen, ko je Joliot zaklenil vrata laboratorija. Takoj nam je razložil, zakaj smo se zbrali: rad bi demonstriral jedrski razcep urana — »če res nastaja« v uranu. To je znani Joliotov poskus¹² z dvema koaksialnima valjema iz celofana. Razmaknjena sta bila približno 5 mm. Na zunanji strani notranjega valja je bil prilepljen oksid urana, zunanji valj pa je bil od njega ločen s 5 mm plastjo zraka. V notranjost notranjega valja je vstavil vir nevtronov — cevko, obešeno na nitki, v njej pa je bil Rn + Be. Po 3,5 urah (čas aktivacije po elementu R3,5h) je odstranil vir nevtronov. Zunanji valj iz celofana je navlekel na G. M. števec. Števec je pokazal, da je poskus uspel. Produkti, ki so nastali z jedrskim razcepom uranovega jedra pod vplivom nevtronov, so izleteli pri fisiji in so se lepili na notranjo stran zunanjega valja. Perioda 3,5 ure bila jasno zaznavna ob nekaterih kratkoživih cepitvenih produktih. Ta poskus je bil jasen, genialno preprost in prepričljiv in taki so bili F. Joliotovi poskusi: dokaz fisije. Rezultat je F. Joliot po telefonu sporočil uredništvu nekega časopisa. Mislil sem, da je bil to angleški časopis »Nature«, ker izhaja ob četrtkih, medtem ko je bil poskus v soboto. Članek je bil objavljen šele v začetku naslednjega tedna v »Comptes rendus« Francoske akademije, ki je izhajal ob ponedeljkih. Medtem je časopis »Nature« objavil, da je O. R. Frisch nazorno pokazal fisijo s pomočjo posnetka v Wilsonovi komori. Zaradi tega je Joliotov poskus izgubil prioriteto.

Na enem od običajnih sestankov v Joliotovem amfiteatru, kjer so se zbirali sodelavci omenjenih institutov in laboratorijev in se je ob čaju razpravljalo o vsem, je zastavljeno vprašanje: ali so v sestavi kozmičnih žarkov nevtroni. Dogovorili so se, da bodo to raziskali. Joliot je telefoniral na letališče Bouret in naročil letalo, ki naj leti na višini treh kilometrov dve uri in pri tem ponese eno steklenico raztopine. Halban in Kowarski sta v ta namen pripravila okoli 5 litrov raztopine arsenove spojine (kodikadil As). Joliotov asistent je z omenjeno raztopino letel dve uri v višini 3 km.

Zatem je prinesel raztopino v laboratorij, kjer so nastali radioaktivni arsen izločili s Szillardovo reakcijo. Ugotovljena je radioaktivnost arsena. Tako so dokazali, da sestavljajo kozmične žarke tudi nevtroni. Ti nastajajo kot rezultat delovanja primarne komponente kozmičnega žarčenja na jedra atomov, ki jih zadenejo (v tem primeru jedra elementov v zemeljni atmosferi). Res je, da so ugotovili večje število nevtronov na cm²/sek, kot so to pokazale poznejše določitve, vendar je bila dokazana prisotnost svobodnih nevtronov — potencialnih povzročiteljev fisije. Tiste dni po dokazu fisije, so se zanj začeli zanimati v mnogih laboratorijih v različnih deželah.

Joliot je s svojimi sodelavci v Collège de France odkril, da pri fisiji nastajajo sekundarni nevtroni, oziroma da iz zadetega uranovega jedra z nevtronom, ki povzroči cepitev ali fisijo, pri tej eksplozivni reakciji izleti nekaj novih nevtronov (sekundarni nevtroni). Ti sekundarni nevtroni lahko izzovejo nove fisije. Če jih je več, kakor v primarnem viru nevtronov, lahko v bloku urana povzročijo verižno reakcijo. Posledice tega procesa so danes vsem znane, vendar so v tistem času vzroke šele odkrili. Tega januarja-februarja leta 1939, je bil še en zbor v Joliotovem amfiteatru, na katerem se je razpravljalo o dobljenih rezultatih, ugotovilo, kakšen je možen mehanizem cepitve uranovega jedra. Opogumil sem se in povedal svoje mnenje: uranovo jedro je že naravno nestabilno in seva α — delce, kar je vsem znano. Če ga zadene nevtron in okrepi vzburjenje, potem bi se moralo cepiti na jedra elementov s celim številom α — delcev — kar bi predstavljal smeri najmanjšega upora ali smeri razkolnosti, kakor pri kristalih (na primer sljudah). Tako bi bili prvotni produkti fisije inertni plini: ksenon (Xe) in kripton (Kr) z odgovarjajočimi spremljevalci (dopolnitev do rednega števila urana 92, ker smo ugotovili, da se pri fisiji ne osvobajajo protoni in α — delci). Takšna domneva je vsebovala zamisel o jedru kot kristalu, kar bo pozneje zamenjalo nasprotna razlaga N. Bohra o jedru kot pulzirajoči tekočinski kaplji. To mnenje je prišlo k nam dosti pozneje, ko je bilo delo Bohrova objavljeno v ZDA. Po mojem nastopu se je Joliot strinjal, da eksperimentalno preverim, ali so inertni plini med fisijskimi produkti ali ne. Medtem smo Halban, Kowarski in jaz določili tako imenovani »efektivni presek« za fisijo s termalnimi nevtroni.¹³ Vrednost, ki smo jo dobili za ta presek, je omogočila Fermiju leta 1942, da je v Chicagu zgradil prvi nuklearni reaktor; iz tega podatka se namreč dobi »kritična masa« za verižno jedrsko reakcijo.

Pričele so se zimske počitnice in vsi so se razšli. Ker nisem imel denarja, da bi z družino odšel iz Pariza, čeprav bi počitek še kako potreboval, sem se odločil, da poskusim z eksperimentalnim dokazovanjem predložene domneve o žlahtnih plinih kot prvotnih produktih jedrske cepitve. Na Institutu za radij sem ostal sam, saj tudi v delavnicah ni bilo nikogar. Kakor da so vsi slutili,

da bodo to za mnoge dolgo časa zadnje počitnice, nekatrim za vedno. Moral sem opravljati vsa dela: od priprave vira nevtronov Rn + Be, izdelave steklene aparature, do ločevanja in merjenja aktivnega plinskega produkta (če obstaja).

Izvedel sem, da so tudi v drugih raziskovalnih centrih (v Hahnovem laboratoriju, v Holandiji in ZDA) iskali, vendar niso našli nikakršnih plinskih produktov fisije. Postopek, ki so ga uporabljali, je bil klasičen: raztopino obsevane uranove spojine so prepihovali z zrakom (barbotate) in lovili pline, ki jih je zrak izpodiral iz raztopine. Prepričan sem bil, da če je moja domneva o radioaktivnih žlahtnih plinih, kot o prvotnih produktih fisije pravilna, morajo le-ti imeti zelo kratko razpolovno dobo, in da se s pomočjo prepihovanja z zrakom ne morejo izločiti, ker že izumirajo za časa raztapljanja obsevane urana. Moral sem poskusiti, da iz obsevane urana med obstrlejevanjem z nevtroni izčrpavam plinske produkte fisije. Tu mi je pomagal spomin na težave, ki sem jih imel kot asistent na katedri za fizikalno kemijo Univerze v Beogradu, ko sem hotel študentom pokazati rentgenske žarke. Vsakemu starejšemu delavcu v fiziki so znane težave z »ionskimi cevmi« za pridobivanje rentgenskih žarkov. Pri delovanju se hitro »izrabijo«, ker kovinski film, ki nastaja pri delu cavi zaradi izhlapevanja elektrod pobere z adsorbcijo ostanek plina v cevi in s tem prekine prazenje ter povzroči prekinitev emisije rentgenskih žarkov. To je znani clean-up-efekt. Izpihal sem stekleno posodo, ki je imela odprtino z brušenim zamaškom za vstavljanje uranovega oksida. Ob zamašku je visel listek sljude. Vstavil sem dve elektodi iz volframa, ki bosta dajali rentgenske žarke s pomočjo Ruhmkorffovega induktorja. Na posodo sem pritril dve cevi s pipama, od katerih je bila ena zvezana z vakuumsko črpalko, po drugi pa sem dovajal zrak takrat, ko sem moral izvlči list sljude. Očiščen in obsevan uranov oksid sem vstavil v posodo, ob zamašek pa sem obesil list sljude. Posoda se zapre in evakuira. Pod posodo je bila cevčica z Rn + Be, iz katere nevtroni bombardirajo uranov oksid v posodi. Nato sem vključil induktor. S povzročenim električnim prazenjem sem se naredil na lističu sljude kovinski film. Če pri tem nastajajo plinski produkti fisije, potem jih bo kovinski listič s clean-up učinkom na sljudi pobral. Po zadostnem obsevanju se zapre ventil od črpalke, spusti se zrak in listič sljude se postavi na G. M. števec. Že pri prvem poskusu sem odkril aktivnost, ki jo je vseboval kovinski film na sljudi. Poskus sem večkrat ponovil tudi z predruščeno aparaturo (med uranov oksid in sljudo sem vstavljal steklene pregrade, v nekaterih poskusih sem dal uranov oksid v kačasto cev, da bi preprečil direktno lepljenje produktov fisije, ki jih je Joliot uporabil pri poskusu za dokazovanje fisije).

Rezultat teh poskusov je bila perioda (razpolovna doba) 18 minut in napoved aktivnosti s krajšo razpolovno dobo, ki je nisem mogel natančno določiti. Ker sem vedel, da tudi drugi delajo na tem, sem hitel delo čimprej končati in rezultate objaviti. Napisal sem zelo kratko sporočilo za »Comptes rendus«¹⁴, iz katerega danes tudi sam ne bi ničesar razumel, če se ne bi namučil z izvedbo poskusov. To je tudi moja edina samostojna publikacija o delu, ki sem ga opravljal v Parizu.

Irene Joliot po odkritju fisije ni več kazala zanimanja za delo na uranu. Navada je bila, da objave Institutu za radij in Joliotovega laboratorija Francoski akademiji znanosti sporoča Jeane Perrin, vendar je bil v času mojega odkritja plinskega produkta fisije od T 18 min izven Pariza. Zvedel sem, da je Paul Langevin zaradi bolezni ostal v Parizu in prosil sem ga, naj posreduje mojo objavo Akademiji. Ta čudoviti človek me je pričakal pred vrati svojega stanovanja in pri srečanju se je poskušal nasmejniti, četudi sem videl, da ima povito glavo in izmučen izraz bolnika. Pred vrati je vzel dve strani teksta in jih takoj prebral. Bil je v domači halji, bilo je v času kosila — natanko se ne spominjam (prej ali pozneje). Pomeni, da sem ga vznemiril sredi bolezni in počitka. Ni me povabil, naj vstopim, zainteresiran je znova vse prebral od začetka, me pogledal in blago dejal: »Mais, s'est ingénieur« (»Toda, to je ostroumno!«). Zaželel sem si, da bi izginil, izhlapel, da bi se z menoj nekaj zgodilo. Tako P. Langevinova ocena, po tolikih letih posmeha zaradi številnih tavanj v tolmačenjih in zaradi prečiščevanja urana, mi je prišla kot največja nagrada. Rekel mi je, da ne hodi v Akademijo (kar so vsi vedeli razen mene), vendar ji bo moja objava posredoval. Tako je tudi zapisano... »note transmise par P. Langevin«. Za plemenitost, razumevanje, za ohranitev in zadoščenje, kar mi je ta veliki mislec dal, bom hvaležen njegovemu spominu vse življenje.

Ko sta se vrnila s počitnic Irena in F. Joliot, je bil moj članek že natisnjen. Irena mi je rekla, da lahko to vzamem, če želim, za doktorsko disertacijo. Odklonil sem: »Hvala, ne želim.« Bil sem izčrpan. Razmere v Franciji so jasno napovedovale veliko uničenje, ki se je pripravljalo in je kmalu pripeljalo do vojne.

Po objavi mojega članka mi je Joliot zastavil številna vprašanja o podrobnostih pri poskusu in na koncu je dejal: »Vous avez fait un travail remarquable« (»Opravili ste neverjetno delo«), vendar se je to nanašalo na celotno delo na uranu z Ireno Joliot.

Nekoga jutra, pred samimi letnimi počitnicami, je Irena Joliot vstopila v svojo sobo, kjer so bili številci, sedla za mizo, medtem pa sem stobil čaka, kaj bo povedala. V zraku je bilo nekaj in pričakoval sem samo neprijetnost. Kakor po navadi skopa s pojasnili, mi je rekla, da delo v Institutu preneha in da bo morala spremeniti področje dela. To je bil konec mojega bivanja v Institutu za radij in moral sem iskati izhod druge. Brez sentimental-

nosti in običajnih posklovinah želja in odvečnih besed.

Francija in Anglija sta objavili vojno Hitlerjevi Nemčiji 1. septembra. Prijavil sem se v francosko vojsko in pri tem trdno verjel, da sem na pravi poti, da se bom boril proti fašizmu. Vendar francoskim fašistom to ni bilo prav in so me 25. decembra 1939. leta pregnali iz Pariza. V 12-ih urah sem moral zapustiti Francijo. Ničesar nisem smel odnesti s seboj, razen tistega, kar sem imel na sebi takrat, ko so me prišli. Vojska je prevzela tudi policijsko vlogo. Prefektura je bila v rokah fašističnih oficirjev in ni bilo drugega izhoda, kot da sem se preko Italije vrnil v Jugoslavijo. S tem se je končalo moje bivanje v Franciji in delo z Ireno Joliot-Curie. Odkrita sta bili fisija in verižna reakcija, določena je bila kritična masa za zvezen verižni proces fisije. Vsi podatki o tem so že bili objavljeni, kakor tudi dela o uporabi fisije, tako v nekontroliranih kakor tudi v kontroliranih pogojih. Nadaljnji dramatični razvoj do prvih jedrskih bomb z uranom in plutonijem se je zgodil na drugi strani Atlantika, v vojnih pogojih, in je znan iz Smithovega poročila kot »Manhattan Project«.

Prevedel VID GREGORČ

LITERATURA

- 1 D. K. Yovanovitch, P. Savitch. — Comptes Rendus, t. 193, n. 21; 1931; pp. 1006-1008.
- 2 O. Hahn, L. Meitner, F. Strassmann. — Chemische Berichte, Bd A 70, 1937; p. 1374.
- 3 I. Curie, P. Savitch. — Le Journal de Physique et le Radium, s. VII, t. VIII, n. 10; 1937; pp. 385-387.
- 4 I. Curie, P. Savitch, M. da Silva. — Le Journal de Physique et le Radium, s. VII, t. IX, n. 10; 1938; p. 440.
- 5 H. D. Smyth, Atomic Energy for Military Purpose. — New York, 1945.
- 6 O. Hahn, F. Strassmann. — Die Naturwissenschaften, Bd 27; 1939; p. 89.
- 7 I. Curie, P. Savitch. — Comptes Rendus, t. 208, n. 5; 1939; pp. 343-346.
- 8 S. Glasstone, Sourcebook on Atomic Energy. — London, 1950.
- 9 Isto kot pod številko 7.
- 10 La coopération européenne dans la recherche nucléaire. — Paris, 1954 (L'UNESCO et son programme, XI).
- 11 L. A. Turner. — Review of Modern Physics, vol. 12, n. 1; 1940; pp. 1-29.
- 12 F. Joliot. — Comptes Rendus, t. 208; 1939; p. 341.
- 13 H. Halban, L. Kowarski, P. Savitch. — Comptes Rendus, t. 208, n. 18; 1939; pp. 1396-1398.
- 14 P. Savitch. — Comptes Rendus, t. 208, n. 9; 1939; pp. 646-647.

1. Leta znanstvenega vzpona:
Pavle Savič v Parizu, 1937
2. Leta revolucije:
Pavle Savič na straži, v Glamoču 1943
3. Zahvala za zaupanje:
Pavle Savič v skupščini SR Srbije

Friedrich Engels : PROTI ZAROTI MOLKA - Spisi o Marxovem Kapitalu I

Kako narediti konec meščanskemu stranju? To je bilo in je vprašanje. Pokonča ga lahko le razredni boj, je zapisal Marx in napisal Kapital, da bi pokazal, kaj to stranje je in kako funkcionira, in kako se je treba toľči proti njemu. To, da moramo spremeniti te reči, že še nekako vemo, še marsikaj pa bi se morali naučiti,

da bi vedeli, kako jih lahko spremenimo. Sicer se nam uture zgoditi, da homo samo odstrani, stranja pa ne bo nič manj. Zato: berimo Kapital!

Ko je Kapital izšel, ga je poskušala vladajoća meščanska javnost zamolčati. Engels se je tedaj potrudil, da bi zaroto molka prebil. Napial je vrsto recenzij. Fne so bile objavljene, druge ne. Vse pa so objavljene v pričujoći knjigi.

Engels je dobro vedel, za kaj gre v Kapitalu. Preprosto, a natančno je prikazal mehanizme kapitalističnega izkoriščanja in gospodstva, s tem pa tudi načine boja proti temu izkoriščanju in gospodstvu.

Zato: berimo, kar je Engels napisal o Kapitalu

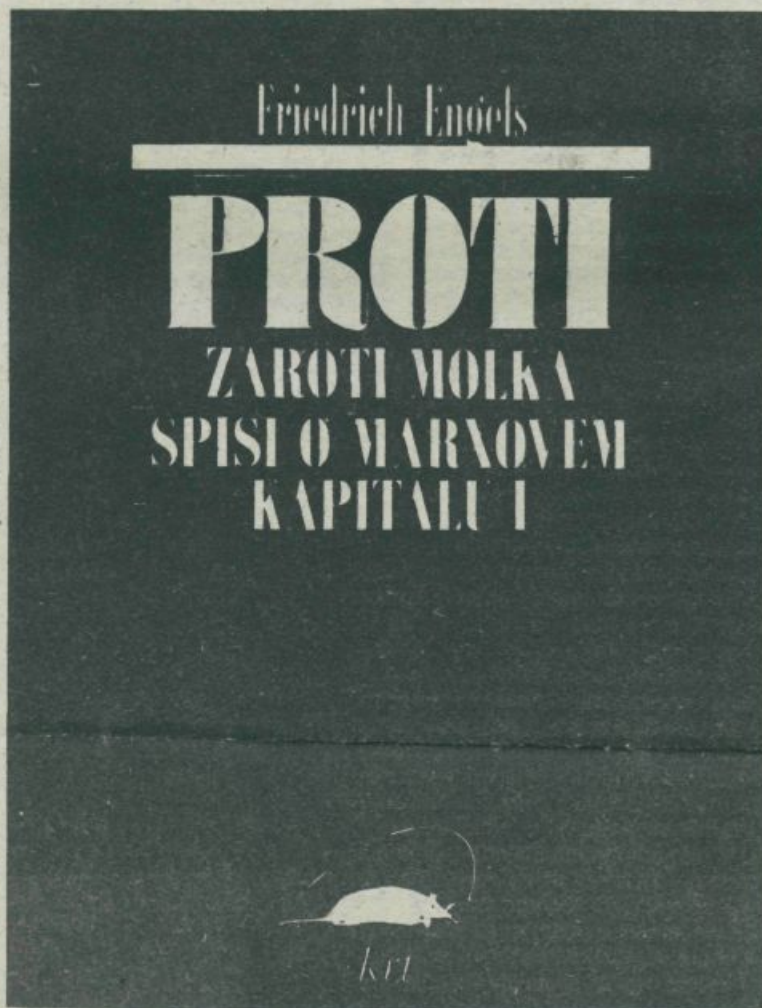

PRIJATELJI!!

Dragi mladi prijatelji dobre fotografije, pozor!!
Odpirajo se vam genialne možnosti!! V Cankarjevem domu bo od 29. 5. do 18. 6. razstava mladega nadbudnega fotografa MIKIJA STOJKOVIČA!!

Pridite, oglejte si in se pogovorite!! Za žur je menda poskrbljeno! Muzika itd.
Vidimo se v Cankarjevem domu!

Živjo!!

ŠKUC

Center za študentski film
Stari trg 21
Ljubljana 61000

RAZPIS ZA IDEJE, SINOPSIS, SCENARIJE ZA KRATKOMETRAŽNE (PREDVSEM ALTERNATIVNE, EKSPERIMENTALNE IN »DRUGAČNE«) FILME TER ZA CELOVEČERNE (SAMO NIZKOPRORAČUNSKE) FILME!

RAZPIS VELJA DO 15. SEPTEMBRA 1982
Vse prispeli material bo pregledala komisija, sestavljena iz članov Centra za študentski film, in sprejetim projektom omogočila realizacijo.
Avtorji naj svoje predloge podpišejo s polnim imenom in naslovom.

Center za študentski film
PRI ŠKUC

Študentski časopis Tribuna, Ljubljana Trg osvoboditve 1, Ljubljana

RAZPIS

v uredništvu Tribune so prosta naslednja (honorarna) delovna mesta:

1. glavni urednik
2. odgovorni urednik
3. urednik za univerzo
4. urednik za teorijo in mednarodne odnose
5. lektor
6. tajnik

V poštev pridejo kandidati in kandidatke, ki so študentje Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, za lektorja (lektorico) študentje slavistike na Filozofski fakulteti. Kandidat za tajnika (Tajnico) mora biti vešč strojepisja.

Kandidati in kandidatke naj pošljejo na uredništvo Tribune pismeno prošnjo s podatki o dosežanju izobrazbi in eventuelnih delovnih izkušnjah ter o študiju (Fakulteta, smer, letnik). Kandidati pod točko 2, 3 in 4 naj pošljejo tudi okvirni program uredništva, za katerega kandidirajo.

Razpis traja do 31. avgusta 1982

Mesečni honorarji za razpisana delovna mesta pod 1, 2 in 6 4.000,- din te pod 3, 4, in 5 2.900,- din.

Vse eventuelne kandidate in kandidatke ter druge (bivše in prihodnje) sodelavce in sodelavke pa vabimo na neobvezen in neformalen pogovor o delu TRIBUNE v prihodnjem šolskem letu. Pogovor bo v četrtek, 10. junija 1982 ob 10 h v prostorih Tribune, Trg osvoboditve soha 86.

nasvidenje jeseni